ORHAN GÖKDEMİR

Türkiye'de YAHUDİ HIRİSTİYAN SAVAŞLARI

Yüzyıllık Bir İç Savaş
Helenizm Siyonizm Türkçülük

DESTEK @ ARAŞTIRMA

TÜRKİYE'DE

YAHUDİ-HIRİSTİYAN

SAVAŞLARI

HELENİZM SİYONİZM TÜRKÇÜLÜK

ORHAN GÖKDEMİR

TÜRKİYE'DE YAHUDİ-HIRİSTİYAN SAVAŞLARI
ORHAN GÖKDEMİR

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun
Kapak Tasarım: İlknur Muştu
Sayfa Tasarım: Adem Şenel

İnönü Cad. 33/4 Gümüşsuyu Beyoğlu / İstanbul
Tel:(0212) 252 22 42
Fax:(0212) 252 22 43
www.destekyayinlari.com
info@destekyayinlari.com
facebook.com/ DestekYayinevi
twitter.com/destekyayinlari

Destek Yayınları: Nisan 2012
Yayıncı Sertifika No: 13226
DESTEK YAYINEVİ: 223
ARAŞTIRMA-İNCELEME: 75

ÖNSÖZ

∑

Helenizm - Siyonizm - Türkizm / Avrupa Türkiyesi'nde Üç Tarz-ı Siyaset, aslında aynı alanda yapılmış bir dizi çalışmanın üçüncüsüdür. *Felsefi Aklın Eleştirisi*, her anlamda bir ön çalışmaydı. Felsefenin ya da daha doğrusu "Batı felsefesi"nin içinde pek de felsefi görünmeyen bir sıkıntıya dikkat çekiyordu. *Aydınlanma Tarikatı*, zorunlu olarak o sıkıntıya doğru bir açılma girişimi oldu. Belli ki, Batı felsefesi ile kaynakları arasında bir kesinti olmuştu ve her şeyi "Helen dehası" olarak gösterme gayretkeşliği, sıkıntının asıl nedeniydi.

Üç Tarz-ı Siyaset ise bu gayretkeşliğin masum bir yanlış anlamanın sürdürülmesinden değil, bir "politikadan" kaynaklandığını iddia ediyor. Helenizm, her şeyden önce "Avrupalı bir eğilim" olarak ortaya çıkmıştır ve bu eğilim ile "kıta ırkçılığı"nı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Duvarların bir şekilde tahkim edilmesi gerekiyordu ve Helenizm de ırkçılık ile birlikte yerini bulmuştur.

Dolayısıyla, kökleri Antik Yunan'a dayanan Batı felsefesinin kaderinin de Navarin Savaşı ile belirlenmesi, herhalde yepyeni bir durum olmuştur. Bugün "Batı'nın Doğu bilgisi"ni ifade eden oryantalizmin de kaderi o savaşla belirlenmiştir. "Biz" yenildik ve biz yenildiğimiz için felsefe, felsefe haline gelmiştir.

Yunanistan Krallığı'nın inşası, böyle bakıldığında, Avrupa'nın sınırlarına bir duvar örmek anlamına da geliyor. Bu, her şeyden önce Doğu'ya karşı bir duvardı. Ama asıl önemlisi Batı'nın sınırlarını belli eden bir duvardı. Coğrafi açıdan kıta özelliği göstermeyen Avrupa, bu duvarla birlikte bir "kıta" oldu. Duvarın ötesinde kalanlar silindi. Duvarın içinde kalanlar ise Avrupa'ya yakın oldu.

Sorokin'in dediği gibi: "Bize yakın olan büyük görünür!" Helen dehasının büyüklüğü biraz bu yakınlaşma ile ilgili. Marksizmin, bu duvarın inşasından sonra oluşmuş olması büyük bir talihsizliktir. Batı düşüncesinin bu en radikal eleştirisinin de Avrupa'nın "romantik Helenizm"ini paylaşarak

yükselmesi, bütün dünya için talihsiz olmuştur. Biz de "Helenofil Marksizm" tartışması ile tartışmaya bir başlangıç yapmış oluyoruz.

Ama öte yandan, XIX. yüzyılın başındaki bütün tartışmalar, Osmanlı'nın da içinde bulunduğu, bir parçası olduğu tartışmalardır. Bunların hepsi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve dolayısıyla Türkiye'nin kaderini belirlemiştir.

Mısır'ın ve Mehmet Ali Paşa'nın direnişi ise benim için yepyeni bir keşif olmuştur. Hakkındaki tartışmalar ve yerleşmiş yargılar ne olursa olsun, bu ümmi Osmanlı paşasının direnişi yeniden tartışmaya değerdir.

Siyonizm ve Helenizm kavgası hep vardı, hâlâ var. Yeterince formüle edilmemiş olduğunu biliyorum. Ancak, bugünkü Batı, büyük ölçüde "Helenize" olmasının yanında, "Judaize"dir de. Bunun neden böyle olduğunun ipuçları ise XIX. yüzyılın tartışmaları ve çatışmaları içinde gizlidir. Mehmet Ali vesilesiyle Mısır'ın da bu tartışmaya kendi üslubunca katılması, "Avrupa ideolojisi"nin doğasına uygundur.

Bu tartışmayı "önsöz"de yürütmek niyetinde değilim. Ancak, "Doğu'nun geri kalmışlığı, Asya tipi üretim, hidrolik toplum" teorilerinin hayat bulması için Mehmet Ali Mısır'ının yenilmesi gerekiyordu. Yenilmiştir ve bunlar teori olmuştur.

Bu çalışmadan sonra büyük bir soru hâlâ ortadır: Mehmet Ali, yolunda müdahale olmadan yürüyebilseydi, felsefemiz bugün nasıl bir şekil almış olurdu?

Bu tartışmalar için seçilen "Avrupa Türkiyesi" terimi yerindedir. Çünkü XIX. yüzyılın Türkiyesi, Avrupa'nın ta kendisidir. Aradan geçen zamana rağmen Avrupa'nın bütün tartışmalarının ve bütün çatışmalarının düğümlendiği yer olma özelliğini ise hâlâ korumaktadır. Çünkü "duvar" burasıdır.

Ve son bir not: XIX ve XX. yüzyılın bütün borç ve suçlarının duvarın önünde kalması, biraz da "atı alanın duvarı geçmesi" ile ilgilidir. "Medeniyetler çatışması" vaziyetleri, "Yahudi-Hristiyan çatışması"nın profilini bir parça düşürmüştür. Bütün suçların Türklere bırakılması, o nedenle uygun bulunmuştur. "İnce belli çay fincanı" edebiyatının

kutsanması nedeniyle yeni bir döneme girdiğimizin işareti sayıyorum. Bütünüyle yeni bir dönemdeyiz şimdi.

Ustalara saygısızlık etmeyi aklımdan bile geçirmedim, ama yine de yazma cesaretini kendimde buldum. Aldığım onca desteğe rağmen, bunun yapabildiğimin en iyisi olduğu iddiasında da değilim. Bütün bu tartışmalar bizimdir. Bunları kimse sahiplenmediği için ben sahiplendim.

Orhan Gökdemir

16 Ekim 2006

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

∑

"Türkçüler Türk değildir!"; bu kitabın önemli tezlerinden biri bu. Şaşırtıcı gelse de, asıl şaşırtıcı olan bir Türkün "Türkçü" olmasıdır. Türk varsa, "Türkçülük" gereksizdir. Rus aydınları için de söyleniyor, önemli bir kısmı "Slavofil"dir ama buna karşın "Frankofon" bir Fransız bulunmamaktadır. Demek ki "Slavofil"ler de Slav olmamaktadır.

Yine de, başka yönde bir örtüşme bulabiliyoruz; "diaspora"nın, özellikle Doğu Avrupa'da ikamet edenlerin bir "Türk" merakı var. Daha Türkler Türk olduğunu bilmeden, diaspora, Türklerin Türk olduğunu bilmektedir ve Türklere Türk olduklarını öğretmek üzere çalışmaktadır.

Bu kitabın sorularından biri işte budur; neden Türkler henüz Türk olduğunu bilmez iken, bir takım Yahudi kökenli entelektüeller onlara Türk olduklarını öğretmek istemektedir?

Arminius Vambery, bunların en ünlülerindendir; Orta Asya gezilerinin ilk durağı mutlaka İstanbul'dur ve hem sarayla, hem de Osmanlı münevverleri ile çok yakındır. Geldiğini, ilişki kurduğunu ve onlara Türk olduğunu öğrettiğini varsayabiliriz.

Vambery, bir öncü "Türkçü" olmakla birlikte, bundan daha fazlası olduğunu da biliyoruz. "33 dereceli masonluk, Siyonizm'in sadık hizmetkârlığı, sahte dervişlik, gezginlik, kâşiflik, Türk-Macar soy birliği savunuculuğu, Türk hayranlığı ve dostluğu, Jön Türklerin akıl hocalığı, devletlerarası arabuluculuk…" Kişisel biyografisinde bunlar yazılı. Yüklendiği istihbari görevleri düşünülürse buna bir de "ajanlık"ı ekleyebiliriz. Daha iyisi, Türk dilleri uzmanı bir Doğubilimci olmasıdır. Siyonizm'in kurucusu Herzl'in deyişiyle o "dünyanın en ilginç kişilerinden biri"dir. Herzl, onun için şöyle yazmaktadır: "Kendisinin Türk mü, yoksa İngiliz mi olduğuna bir türlü karar veremeyen bu insan, Almanca kitap yazmakta, on iki dili aynı akıcılıkla konuşmaktadır; ayrıca ikisine ruhban olarak bağlandığı beş din değiştirdiği de iddia edilmektedir." (Arminius Vambery. Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi. Kitabevi. İstanbul 2009. s.11.) Çok güzel, on iki dil konuşmakta, birkaç ırka dahil olmakta, beş dine

girip çıkmakta ama yine de Yahudi olarak kalabilmektedir. Türkçülüğün kurucularından biri olan Arman Vambery işte budur.

Osmanlı Sarayı'nın bu tanıdık siması Abdülhamit'ten Mithat Paşa'ya pek çok etkili kişinin çok yakınındadır. İddiaya göre, bir Orta Asya gezisine çıkarak Macar dilinin köklerini araştırmıştır. Bulup bulmadığını bilmiyoruz ancak bütün bu süre boyunca Rusya'ya hücum eden yazılar yazdığını öğreniyoruz: "Özellikle makale ve konuşmalarında Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik yayılmacı politikalarına şiddetle karşı çıkıyor, İngiltere'nin bu bölgede çağdaşlaştırmacı bir görev üstlenmesi gerektiğini savunuyordu." Bu görüşleri ve pozisyonu onu "İngiliz ajanlığına" kadar sürükledi. İngiltere'nin teklifini "Türk-İngiliz dostluğunun tehlikeli boyutlara ulaşan Rus yayılmacılığına set çekebileceği düşüncesiyle kabul etti." Gerekçe budur.

Fakat Vambery'nin "Rus yayılmacılığı" takıntısının sebebi belli değildir. Biyografisinde Abdülhamit'i Filistin'de Yahudi devleti kurmaya razı etmenin de görevleri arasında bulunduğu not edilmektedir.

Orta Asya gezileri ve Türk dostluğu işte budur. Rus yayılmacılığını durdurmak için Orta Asya gezileri şarttır ve bu gezilerden edinilen bilgiler İngiliz devletine servis edilmiştir.

∑

Vambery'nin faaliyette olduğu bütün bu yıllar boyunca Osmanlı imparatorluğu uzun iç savaştadır. 1821'de, önce isyan eden Osmanlı Rumları, sonra 1826 "hayırlı olayı" ile Osmanlı Yahudileri, pozisyonlarını kaybettiler. Bu iki "kayıp"ın birbiri ile ilişkileri ise bu kitabın "katkı"larından biridir.

Sonra Rumlar kazandılar ve bir süre için Osmanlı'nın yönetiminin kendi ellerinde olduğuna inandılar. Yeniden kaybetmeleri için bir yüzyılın geçmesi gerekmiştir.

Peki, Osmanlı'da Hıristiyanlarla, Yahudi ve Türkler nasıl karşı karşıya geldi?

Washington Yakın Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde "kıdemli uzman" ve Türkiye Araştırmaları Programı'nın direktörü Soner Çağaptay, ABD için

yazılmış olan ama Türkçe'ye de çevrilmiş olan "Türk Kimdir?" adlı çalışmasında, Osmanlının özellikle Balkanlardaki toprak kaybının etkisine dikkat çekiyor: "Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki siyasi uçurum, Balkanlar'daki Hıristiyanların, kendi (Hıristiyan) inançlarını vurgulayarak Müslüman Osmanlı yönetimine direnmesi ile daha da derinleşti. Dolayısıyla müstakbel vatanlarındaki Müslüman mevcudiyeti, Hıristiyan halkları için kabul edilemez bir unsur haline geldi. Bu durum Balkan Müslümanları için oldukça olumsuz sonuçlar doğurdu: balkan milliyetçilikleri, etnik açıdan homojen milli bir vatan yaratmak için Müslümanları yok etmeyi amaçladılar. Bu nedenle 19. Yüzyıl boyunca Yunan, Sırp ve Bulgar devletlerinin kurulmasının ardından Türk, Rum, Sırp, Makedon, Boşnak, Bulgar(Pomak), Roman, Arnavut ve Ulah birçok Osmanlı Müslüman'ı bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin katline maruz kaldı ya da Avrupa veya Anadolu'daki daralan Osmanlı topraklarına sürüldü. Bu olayların demografi yönü muazzamdı."(Soner Çağaptay. Türk Kimdir? Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul 2009. s.8) Demek ki bütün Osmanlı toprakları bir iç savaş alanıdır. Çağaptay, Justin McCarthy'ye dayanarak 1821 ile 1922 yılları arasında beş milyondan fazla Osmanlı Müslüman'ının yurtlarından sürüldüğünü, beş buçuk milyonunun da savaş, açlık ya da hastalıktan ölmüş olduğunu ileri sürüyor ki, verilen sayıların toplamı, 1922'de "yarımada"nın neredeyse toplam nüfusuna denk düşüyor. Böylece, Anadolu'ya göçen muhacirler için, İslam, kimliklerinin önemli bir parçası olarak ortaya çıkıyor. Anadolu'da Türkleşmeyi ve Müslümanlaşmayı, demek ki bu dış etkiye borçluyuz.

Chrıstos Teazıs ise, 1800'lü yıllarda Anadolu'daki nüfus hareketlerinin arka planı hakkında şu bilgileri veriyor: "Türkiye'de kapitalizme girme süreci Tanzimat'la başlamıştır. O dönemde devletin karar mekanizmalarında etkili olan İngilizlere karşı, tarım ve küçük el sanatlarıyla geçinen halk katmanlarında bir tepki oluşmuştu. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun öngördüğü reformlarla birlikte Hıristiyanlar Batı Anadolu'daki tarım alanına daha çok ilgi duymaya başladılar. Askerden dönen Türklerin köylerini, köy evlerini tanınmayacak durumda buluyorlardı. Her yerde Türklerin yerini Hıristiyanlar alıyordu."(Chrıstos Teazıs. İkincilerin Cumhuriyeti. Mızrak Yayıncılık. İstanbul 2010. s.93-94.) Demek ki, bir yüzyıl içinde, şimdi Anadolu diye tanımlanan coğrafyada yeni bir denklem kurulmuş ve yeni bir coğrafya ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun hem yeni gelenler, hem de

yerleşikler için ilk kez vatan olmasını da böyle anlıyoruz. Çatışma var ve çatışma iç savaşın uzantısıdır. Bütün vatanlar, çatışmaların ürünüdür.

Yeni gelenler için Anadolu belki de ilk kez "vatan" olarak kabul görüyordu; sürgünlerin son durağıdır ve gidecek başka yerleri kalmadığından Anadolu yurt oluyor. Muhacirlerin belleğinde Hıristiyanların zulmü tazedir; bir yurt kaybettikleri için bir yurt kazanmaya çalışıyorlar ve düşmanlık budur.

Vatan yahut Silistre'nin bu savaş içinde yazılmış olmasını bir rastlantı sayabilir miyiz? Bulgaristan'ın kaybının destanıdır ve Türk Edebiyatı'nın ilk tiyatro yapıtı olmakla, yeni bir hissiyatın habercisidir. Eserin izleyicilerin "heyecana gelerek" başlattıkları gösteri ve olaylar; yazarın tutuklanarak Magusa›ya sürülmesine sebep olmuştur ve belli ki bir "tiyatro oyunu"ndan öte, bir tarih oyunudur.

"Vatan"dır, ancak sansür nedeniyle Silistre olmuştur; "vatan" yahut "silistre"dir ve demek ki, Anadolu'da boy veren yeni "Vatan"ı haber vermektedir.

Anadolu'nun vatan olması ile Türkleşmesi aynı dönemde başladı. Balkanlarda Osmanlı toprakları hızla erozyona uğruyordu. Osmanlı Balkanlar'da küçüldükçe Anadolu'daki muhacirlerin sayısı arttı. Toprak kaybı giderek artan sayıda Müslüman'ın eziyet görmesi, yerinden yurdundan olması anlamına geliyordu. Gelenler, Hıristiyanlar lehine olan dengelerin değişmesine yol açtı, düşmanlık her gelenle birlikte arttı. Hâlbuki "Hıristiyan tehdidi" Anadolu içinde de geçerliydi. Rum ve Ermeniler, Anadolu'daki bu şüpheyi kışkırtmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. İttihat ve Terakki son dokunuşu yaptı, Anadolu'daki Hıristiyan nüfusu mümkün olan en az sayıya indirdi. Anadolu, artık Türk ve Müslüman'dı.

Çağaptay, burada söz konusu olanın "nominal İslam" olduğunu ve bunun artık Türklüğün bir "alameti farikası" haline dönüştürülmeye çalışıldığını söylüyor; hala nominal bir İslam'dır. Anadolu'da bir Türk-İslam kimliği yaratılmaya çalışılıyordu ve fakat elde, Türklük için, İslam dışında Türkçeden başka bir veri bulunmamaktaydı. "Vatandaş Türkçe konuş" kampanyası da böyle başladı.

Bir de işin başka yönü var. Osmanlı imparatorluğu güya Türk'tü ama ekonomik açıdan Türkler eziliyordu. "İşçiler ve istifçiler Hıristiyanlardı; Türklerse askerler ve harcayanlar." (Harold Armstrong. Türkiye'nin Doğum Sancıları. Mızrak Yayınevi. İstanbul 2011. s.208.) "Bozkurt"un yazarı Harold Armstrong, ezilen "Türkler"in, ekonomik problemlerini refah sahiplerini öldürerek çözmeye giriştiğini not ediyor ki, bu sınıf savaşının ruhuna uygun bir yöntemdir. Demek ki 1800'lü yıllarda başlayan ve bir din savaşı gibi görünen çatışmanın arkasında tanıdık o tarihsel sebep vardır.

Evet, Osmanlıda egemen güç Hıristiyanlardı ve onların arkasına da Avrupalı emperyalistler dizilmişlerdi. Bir gün, ellerinde ne varsa almaya kalkıştılar; Armstrong'un deyişiyle kıyamette işte o gün koptu: "Mütarekede Türkler diz çökmüşlerdi. Anadolu Hıristiyan azınlıkların kalıntılarıyla doluydu. Onları eskiden direniş için kışkırtanlar artık dünyanın hâkimi olmuşlardı. Bütün farklı gruplar özgürlüklerini ilan etmişlerdi ve tanınmak istiyorlardı. Barış Konferansı da onların taleplerini dinlemeye hazırdı. Onlara oldukça faydalı müttefikler gözüyle bakıyorlardı. Türklerin sonun geldiğine inanıyorlardı. Türklere hakaret ediliyordu. İngiliz Elçiliği'nde, önceki hatalarını düzeltmek için bir Ermeni-Rum bölümü kurulmuştu. Yunanistanlı Yunanlılar, Anadolu'ya Müttefiklerin polisleri olarak gönderilmişti. Osmanlı Rumları da İngiliz Elçiliği'ne intikam istediklerini açıkladılar ve Helenik birliklerini katlettiler. Gerçek dışı iddialarda bulundular. Piskopos ve Trabzon halkı bir Pontus Devleti talep ediyordu. Ermeniler yeni ülkelerinin Karadeniz'den Akdeniz'e uzandığını ve 400.000 mil kare olduğunu iddia ettiler Müttefiklerin bu bölgeden bütün Müslümanları çıkartmasını talep ettiler."(Armstrong. A.g.e. s.209.)

Anadolu'daki o büyük trajediler işte böyle ateşlendi. İç savaşın son hamlesi için artık alan hazırdı. "Bütün bu değişiklikler ve milletlerin ateşli çalışmaları esnasında, Müslümanlar ve Hıristiyanlar en zalim yanlarını gösterdiler. Hangi taraf üstün gelirse diğerini katlediyordu. Bağımsızlık ayaklanması sırasında Yunanlılar Mora'daki Türkleri öldürdüler. 1917'de Türkler Yunanlıları katlettiler. 1919'da Yunanlılar İzmir'e misilleme yaptılar ve 1920'de ve 1921'de, 1922'de Türkler intikamlarını alarak, Osmanlı Rumlarını silip süpürdüler. 1915'te Türkler Ermenileri katlettiler. 1916'da Hıristiyan Ermeni İntikam Ordusu Ruslarla birlikte gelerek, Van'daki bütün Müslümanları öldürdüler; bu sırada saygın müttefiklerimiz olan Ruslar da Revandüz'deki bütün Müslümanları öldürdüler. Bu liste uzatılabilir.

Dışarıdan gelen müdahalelerin sonucu bu vahşetin arması olmuştur." İngiliz görevli Armstrong "Avrupa onları kendi hallerine bırakmış olsaydı durum çok daha iyi olurdu" diye bitiriyor sözlerini.,

Armstrong'un bir Hıristiyan-Müslüman savaşına dikkat çektiği açıktır. Bu çalışmada ben, savaşın taraflarına bir de Osmanlı Yahudilerini ekledim; kuşkusuz onlar da tıpkı Müslümanlar gibi kaybedenlerdendir ve bu savaşın içindedir.

1923'te Hıristiyanlar kaybettiler ve Müslüman-Yahudi partisi kazandı. Yahudiler pek azdılar ve Müslümanlar ise "etnik" olara pek bulanıktılar. Yeni devletin "Türkçülüğü" de işte budur. "Sözde" bir Türkçülüktür ve "Ne mutlu Türküm diyene"den ibarettir. Türkçülük, bir çaresizliktir. Kaldı ki, Türkçülük ile Anadolu arasında bağ kurmak çok zordur. Çağaptay, bunu, "Türk dilinden kaynaklanan etnik milliyet ile Anadolu'da yaşıyor olmaktan doğan toprağa bağlı milliyet birbiriyle örtüşmüyordu" diyerek özetlemektedir. Demek ki, Anadolu, Hıristiyan-Müslüman savaşı ile vatan olmuştur ve bu, yepyeni bir durumdur.

Elbette zorlamalar oldu, homojen bir etnik topluluk yaratmak üzere bir soyadı kanunu çıkarıldı, buna göre "yabancı ırk ve millet isimleriyle soyadları" kullanılmayacaktı. Fakat uygulamada sorunlarla karşılaşılınca 1934'te çıkarılan bir nizamname ile "yan, of, ef, viç, is, dis, pulos, aki, zade, mahdumu, veled ve bin" ile biten isimlerin kaydedilmesi yasaklandı. Bu son ekler Anadolu'nun özetidir. Çağaptay, İsrail'de yayınlanan bir kaynağa dayanarak, soyadı kanunu uyarınca Yahudilerimizin aldığı bazı isim ve soy isimlerin listesini de veriyor:

"İsrail Kohen-İsmail Kan

Dr. Behar- Dr. Bayar

Abraham Naon- İbrahim Naon

Nesim Guerera-Orhan Girner

Kemal Levi-Kemal Leventer

Albert Karaso-Alber Karasu (Çağaptay. A.g.e. s.99.)

Demek ki soyadı kanunu ile Anadolu Türk olmuştur diyebiliriz…

∑

Bu kitapta Mehmet Ali Paşa'ya çok önemli roller yükleniyordu. Özellikle Mehmet Ali ile sosyalizmin yan yana getirilmesi bazılarına çok itici geldi. Mehmet Ali, çok önemli bir şahsiyet olmakla birlikte Türkçede hakkında pek az kaynak olması şaşırtıcıdır. Bunlardan biri yakın zamanlarda çevrilen Khaled Fahmy, ya da Halid Fehmi'nin "Paşanın Adamları" adlı çalışması. (Khaled Fahmy. Paşanın Adamları-Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır. Bilgi Üniversitesi yayınları. İstanbul 2010) Anlaşılacağı gibi yazar Mısır kökenlidir ve kitabında, hem Osmanlı'nın "emperyalistlerle" olan anlaşmalarının hedefinin Mehmet Ali'yi yıpratmak olduğunu, hem de paşanın Navarin savaşının anlamını ve sonuçlarını önceden bildiğini haber veriyor. Çalışmada, Paşanın silahlı güçlerinin Yunan Savaşı'nın içine çekilmesinde de Sultanının benzer beklentilerinin etkili olduğu ileri sürülüyor ki, bütün bu veriler, 1800'lü yıllardaki Osmanlı tarihinin Mehmet Ali ile birlikte yeniden yazılması gerekliliğinin işaretleridir.

***

Bu kitabın ilk baskısı 2007 yılında yapıldı. Hazırlığı çok daha öncedir. Bir tezi var ve elbette bir tartışma yürütüyor, bu anlamda önemsiyorum. Ama pek çok eksikliği de var, biliyorum.

Bunun için yapılan sert eleştirileri de, zaman zaman yapılan övgüler kadar önemsiyorum. Nitekim bazılarını önemsedim, gereken biçimsel değişiklikleri elimden geldiğince yaptım. İçeriğine ise hiç dokunmadım; çünkü eleştiricilerine göre, bu kitapta yazar "gerici bir tutum" alıyor, "Ekim Devrimi'ni Yahudi Etkisine bağlıyor", "komplo teorisi yapıyor". Hatta eleştiricilerinden biri, bu kitabı yayınlamakla, yazarının ve yayıncısının "velinimeti olan müşterilerine, yani okurlarına" haksızlık yaptığını bile iddia etti. Haliyle, "Bütün bu ağır suçları işlemişsem, utanmayı da hak etmişimdir" diye düşündüm. Yeniden basılmasına razı olarak, utancımı arttırıyorum! Umarım, kendime karşı bu acımasız tutumum, eleştiricilerimin yüreklerinin soğumasına yardım eder ve bu "cahil" kullarını affetmeleri için vesile olur…

Profesör Veysel Batmaz ise, bu kitabında aralarında bulunduğu üç "aykırı tarih" çalışmasını, olumsuzluklarına da dikkat çekerek, "temel tezleri ve

özleri ile çok değerli" bulduğunu yazdı. (Veysel Batmaz-Cahit Batmaz. Atlantis'in Dili Türkçe. Salyangoz yayınları. İstanbul, Ekim 2007. s. 83-84.) Eleştiriler de, övgüler de, burada yürütülen tartışmanın doğal bir parçasıdır.

∑

Bu kitapta yer alan 10 Kasım 1975 tarihli Birleşmiş Milletler kararı da eleştirilerin konusu oldu. Birleşmiş Milletlerin o kararı "Siyonizm'i bir tür ırkçılık" olarak tanımlıyordu. Bu kararı iptal eden 16 Aralık 1991 tarihli BM kararından söz etmememden dolayı "kötü niyetli" olmakla eleştirildim.

Evet, o karardan söz etmedim; söz etsem ne olacak? Birleşmiş Milletlerin "Amerika Birleşmiş Milletleri" olmasından bu yana İsrail ve Siyonizm aleyhine bir karar alamadığını bilmeyen mi var? Eleştirmenimin ima ettiği gibi, 1975 ile 1991 arasında Siyonizm faşist ırkçı niteliğinden arınmış ve insani bir ideoloji haline gelmiş olsaydı, iptal kararına gönderme yapmamamız bir eleştiri konusu olabilirdi. İptal kararı ortada, Siyonizm'in iflah olmaz ırkçılığı da.

∑

Bu kitabın ilk baskısının üzerinden 4 yıl geçti. Arada, Cumhuriyetin Türk yanı biraz daha zayıflamış, Müslüman yanı biraz daha semirmiştir. Ama Çağaptay'a hak veriyorum, bu, "nominal bir Müslümanlık"tır. İsteyen, bunu, "İslamcıların da aslında Müslüman olmadıklarına" yorabilir.

Sansür nedeniyle Silistre olsa da yine de bize kalan bir "vatan" var. "Vatan" yahut "silistre"dir ve demek ki, Anadolu'da boy veren yeni "Vatan"ı haber vermektedir.

Orhan Gökdemir

25 Aralık 2011

I. Bölüm

HELENOFİL MARKSİZM

Ama ne yazık ki, sık sık, yeni bir teorinin temel ilkeleri benimsenir benimsenmez, o teorinin baştan sona kusursuz olarak anlaşılabildiği ve güçlüklerle karşılaşmadan kullanılabileceği sanılıyor; bu, her zaman doğru değildir. Bizim yeni "Marksistler"imizden birçoğunu bu sitemin dışında tutmayacağım ve şunu da söylemek gerekir ki, ***olmadık şeyler yapılmıştır.***

Friedrich Engels

Joseph Bloch'a mektup (Londra, 21-22 Eylül 1890)

Marx, ilerlemek için geriye bakıyordu. Geriye baktığında gördüğü şey de büyük ölçüde XVIII. yüzyıldı. Aydınlanma'nın bu son demlerinde, ışığı sönmeye yüz tutmuş aydınlık, herhalde hüzünlü görünüyordu. Hele, onun sosyal ihtilalinin bayraklarını yere düşürdüğü düşünülürse böyle göründüğünden kuşku duymamak gerek. XVIII. yüzyılın kavramları hüzünlüdür, zaten heyecanını kaybetmiş her devrim biraz hüzündür.

Marx, baktığı yerde hüzün görüyorsa işini, yeni bir heyecan dalgası yaratmak olarak saptamış olmalıdır. Tarihe ve topluma bütünüyle yeni bir bakış atmadan XVIII. yüzyılın ölü kabuğundan kurtulmak mümkün değildi, o da bunu anlamış olmalıdır. Yeni bir bakış ve yeni bir heyecan, Marksizmi "doğru kavramak" belki de budur. Marksizm, yeni ve büyük bir heyecan yaratma teşebbüsüdür.

Teorisinde hiç hüzün olmaması, çekilen onca acıya rağmen bu yüzdendir. Bir insan türü bitmektedir ve arkasından hüzünle bakmak yerine bitişin nedenlerini anlamak daha önemlidir. Bu yüzden önce Ricardo'ya, sonra da kendisine karşı yöneltilen "insana karşı ekonomiyi öne çıkardığı" suçlamalarını ciddiye almaz. Evet, bütün dikkati tek tek insanlar yerine "üretici güçlerdeki gelişme"de toplamalıdır. Marksizm kuru, keskin ve derindir. Hüznün panzehiri bunlardır. XIX. yüzyılda, bitmekte olan hüzünlü çağa bakarak yeni bir heyecan yaratmak, Marksizm şimdi bizim için büyük ölçüde budur.

Peki, Aydınlanma ışığını yitirmiş ve sosyal ihtilali de yenilmişse nereye bakacaksınız? Yeni bir ihtilal için, yeni bir sınıf bulmaktan; o sınıfla bir büyük yürüyüşü planlamaktan başka yol yoktur. Benzetme yerindedir, umudunu yitirdiği zamanlarda halkına arkasını dönüp, yeni ve devrimci inanışlarını sürdürmek üzere İbrani köleleri alıp Mısır'dan çıkan Tutmose gibi, Marx da kendi "köle ulus"unu bulmuştur. "Firavun"u lanetleyen saraylıdır. Mısırlı Musa Firavun'a, Yahudi Marx Yahudiliğe başkaldırmıştır. Başkaldıranlar, dayanacak yeni bir güç bulmaya mecburdur.

Peki Marx, yeni bir güç bulmuş mudur? Kölelerin, yeni heyecanlar için uygun bir sınıf olduğu, herhalde Marx için bir sır değildi. İlerlemek için geriye bakıyoruz, geriye baktığımızda gördüğümüz "kendi İbrani peygamberlerinin peşinden giden Yeni Mısır'ın köleleri" düşüncesi yeni ve heyecan vericidir. Bu tür denklemlerde bir dinsellik her zaman vardır ve

"dinsiz bir tarih" ancak kendi geçmişinden ürkütülmüş Doğu'nun kuruntusudur.

Marksizmin, dinden etkilenmediğini söylemek saçmadır; Hegelci dönemlerinin ana tartışma konusunu Hristiyanlığın oluşturduğunu biliyoruz. "Materyalizm" işte bu tartışmadan çıkmış ve en cüretli eleştirisi Feuerbach'tan geldiği için, Marx ve yoldaşı Engels "birdenbire" Foyerbahçı olduklarını açıklamaktan çekinmiyorlar. Ancak Yahudi bir anne ve baba tarafından vaftiz edilmiş yeni bir Hristiyan için Yahudiliğe daha mesafeli yaklaşmak da bir o kadar akla yakındır. Bu konudaki etkilerin söylenmemiş olduğunu varsayabiliriz. Anne Marx, babaya göre daha tutucu bir dindardır ve kutsal kitap öykülerinin genç Marx tarafından bilinmiyor olması da saçmadır. "Çıkış" ikinci derstir ve burada da "köleler" yer alır: "Ve Mısır üzerine Yusuf'u bilmeyen yeni bir kral çıktı. Ve kavmına dedi: İşte, İsrailoğullarının kavmi, bizden çok ve kuvvetlidir; gelin, onlara karşı akıllıca davranalım, yoksa çoğalacaklar ve olur ki cenk vuku bulunca, onlar da düşmanlarımızla birleşirler ve bize karşı cenk edip memleketten çıkarlar. Ve onlara yükleriyle eziyet etsinler diye üzerlerine angarya memurları koydular. Ve Firavun için Pitom ve Raamses ambar şehirlerini yaptılar. Fakat onlara ne kadar eziyet ettilerse o kadar çoğaldılar ve o kadar yayıldılar. Ve İsrailoğulları yüzünden korkuya düştüler. Ve Mısırlılar, İsrailoğullarını şiddetle işlettiler ve şiddetle işlettikleri bütün işlerinde; tarlada her çeşit işte, harçta ve kerpiçte, ağır işlerde hayatlarını acı ettiler." [1]

Mısır bir yana, Hristiyanlıkla sosyalizm arasında kurdukları bağları meşru gördüklerinden kuşku duymamak gerek. Örneğin Engels'in "İlkel Hristiyanlığın Tarihine Katkı" adlı makalesinde, "yeni hareket" ile "ilkel Hristiyanlık" arasındaki ortaklıkların altı oldukça kalın bir biçimde çiziliyor. Konu, yeni hareketlerin dinamikleridir ve her ikisinde de kendi içlerinde ve dış dünyaya karşı olmak üzere "ikili" bir mücadele ortaya çıkıyor. Bu, her savaşın aynı zamanda bir iç savaş olduğu anlamındadır ve her devrimci yükseliş, hem kendi içinde hem de kendi dışında bir ikili mücadeleyi yürütmek zorunluluğuna işaret etmektedir. Bu durum, yalnızca ilk Hristiyanlıkta değil, "Çıkış"ta da var; her halükârda da korkanları geri çevirmeden yürümek mümkün olmuyor. Şiddetli ve heyecanlı olsa gerek.

Engels'in, ilk sosyalistler için çizdiği tablo dine yakındır. Öncelikle, ilk Hristiyanlar için de ilk sosyalistler için de bölünme ve bunun sonucunda oluşan iç bölmeler arasındaki savaş aslidir. Birlik ise, zafer kazanılana kadar acı verici bir özlemdir yalnızca: "Gerçekte, başlangıçta avantaja sahip olan bir dünyaya karşı mücadele ve yenilik getirenlerin aynı zamanda kendi aralarında olan mücadele, Hristiyanlardan ve sosyalistlerden her ikisi için de ortak bir mücadeledir. İki büyük mücadele de -peygamberler ne birinde, ne diğerinde eksik olmasa da- şefler ve peygamberler tarafından yapılmamıştır, bunlar kitlelerin hareketleridir. Ve her kitle hareketi başlangıçta, zorunlu olarak karmakarışıktır. Karmakarışıktır; çünkü her kitle, düşüncesi açıklıktan ve bağlantıdan yoksun olduğu için önce çelişkiler içinde hareket eder. Gene karmakarışıktır, başlangıçlarda peygamberlerin orada oynadıkları rol yüzünden. Bu karmakarışıklık kendini, en az dışarıdaki ortak düşmana karşı mücadele ettikleri şiddetle birbirleriyle mücadele eden çok sayıda mezhebin oluşmasında gösterir. İlk Hristiyanlıkta böyle olmuştu; birlik mümkün değilken birliği öven iyi niyetli insanlar için bu ne kadar elem verici olduysa, sosyalist hareketin başlarında da böyle oldu."[2] Demek, dinde ve sosyalizmde savaştan önce bir iç savaş kaçınılmazdır.

Bu benzerlik çarpıcıdır ve dinin "kılavuzluğu" yolu açmaktadır. Yalnız, ilk Hristiyanlık yerine ilk Yahudiliğin de konulması mümkündür; ancak burada Hristiyanlığın daha uygun görüldüğü görülüyor. Bu modelin, Marx ve Engels tarafından Hristiyanlıktan alınmış olması, akla ve içinde geliştikleri tarihe uygundur. Avrupa, o tarihte her zamankinden daha fazla Hristiyandır; Hristiyan, ama Helen'dir. Hristiyanlık ve Helenizm ise, Marksizm üzerindeki etkileri bir yana, kuşkusuz "Avrupa ideolojisine"ne işaret etmektedir. Bunu bir kapanmanın işareti saymalıyız; bütün evrensellik iddiasına rağmen, Avrupa 1800'lü yıllarda kendi üstüne kapanmakta ve kendi medeniyeti ile dünyanın geri kalanı arasına kalın duvarlar örmektedir.

Marx ve Engels'in Mısır'ın kapandığı ve Helenizmin açıldığı bir dönemde yaşamış olmalarını bir talihsizlik saymalıyız; eğer kölelerin toplanıp çıkacağı bir kapı kalmamışsa iç savaşın daha kanlı ve daha acımasız olması kaçınılmazdır. Marksizmin daha doğuş aşamasında kanlı polemiklerin içine dalmasını da böyle anlamalıyız. Duvarlar örülmüş ve kapılar tutulmuştur; bu, ilk komünistler için hem hareket alanını daraltmış, hem de dış savaşı olanaksız kılmıştır. Marksizm böylece, bir uç Avrupa ülkesi sayılabilecek

Rusya bir yana bırakılırsa, sınırları itibarıyla da Avrupalı bir hareket olarak kalmıştır.

MARX VE YAHUDİLİK

Bunları "romantizm" ile birlikte düşündüğümüzde, Marx'ın Museviliğe karşı çok acımasız, ama Hristiyanlığa karşı daha makul bir tutum içinde olması mantıklıdır. Mantık şuradan çıkmaktadır: İlk olarak, Marx Aydınlanma'nın çocuğudur ve onun "İlkel Hristiyanlık" tutumunun yanında "Yahudi Sorunu"ndaki sertliği de ne yazık ki "özgün" değildir. Aydınlanma da, Hristiyan dogmalarının kaynağı saydığı Yahudi inancına karşı daha acımasız davranmıştır. Hatta Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*'nde aşağılayıcı bir tavır içindedir. O, Yahudilerin eski giysileri ters yüz edip yeniymiş gibi yutturdukları kanısındadır. "Yahudi ulusunun pek yeni bir tayfa olduğu, Fenike dolaylarına daha son zamanlarda yerleştiği, eski uluslarla komşu olduğu, onların dilini kabul ettiği Yahudi Flavius Jesephe'in anlattığına göre bir Kaldeli adı olan İsrail adını da onlardan aldığı meydana çıkarılmıştır. Meleklerin adlarını bile Babillilerden, nihayet Tanrı'ya verdikleri Eloi veya Eloa, Adanoi, Yehova veya Hiao adını da Fenikelilerden aldıklarını biliyoruz."[3] Voltaire, Yahudilerin kendilerine ait hiçbir şeyleri olmadığını söylemektedir. Marx daha da ileri gitmiş, Avrupa'nın "yanlışlar listesi"nde ne varsa hepsini Yahudi saymıştır. Aşağılamanın paylaşıldığını ise Lassalle hakkında yazılanlardan biliyoruz, 1861'de Engels'e şunları yazmaktadır: "Lassalle-Lazarus Hakkında: Mısır'la ilgili eserinde Lepsius, Yahudilerin Mısır'dan gitmesinin Manetho'nun anlattığı 'Lepralı insanların Mısır'dan kovulması' hikâyesinden başka bir şey olmadığını söylüyor. Bu Lepralıların başında Lepralı Mısırlı rahip Moses Lazarus bulunuyordu; dolayısıyla Lepralı Yahudinin ilk örneğidir, Lassalle ise tipik Lepralıdır."[4] Yahudilere karşı derin bir nefreti ve derin bir bilgisi var, bu açıkça görülüyor.

Yalnız olmadığını biliyoruz; arkadaşı Heine de kendi köklerine karşı derin bir nefret içindedir. Heine'nin bu derin ikilemi *Yahudi Tarihi*'nde şöyle anlatılıyor: "Heine'nin Judaizme dair ikilemleri ciltlerce kitap doldurdu. Doğru dürüst İbranice öğrenmemişti. Yahudi olmaktan nefret ediyordu. Üç kötü hastalığı şöyle sıralıyordu: 'Fakirlik, acı ve Yahudilik' Judaizme inanmıyordu ve onu, insanlık düşmanı bir güç olarak görüyordu."[5] Bu tutum, Aydınlanmacı tavra da uygundur.

Öyleyse, Marx'ın ve çağdaşlarının Helenist olması da kaçınılmazdır. Üstelik Hristiyanlığa mesafeli olanların Helenizme daha yakın olmaları "Avrupa ideolojisi"nin sınırları açısından zorunludur da. Bu dönemde Hristiyanlık ile Helenizm arasında gelgitler olduğu, ama birinin diğerini kesin olarak dışlamadığının işaretleri var. Bernal, bu gelgitleri şöyle anlatıyor: "Bu ortamda, en önemli yerde, XIX. yüzyılda romantik hareketin 'radikal kanadı' olarak adlandırılabilecek kesimi çok meşgul eden Helenseverlik hareketi alıyordu. Helenseverlik, romantiklerin kentlerdeki sanayileşmeye karşı çıkışını, Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin evrensel değerlerini ve akılcılığın paylaşma eğilimini gösteriyordu. Öte yandan, romantizmin ana akımı Orta Çağ'daki geçmişe ve Hristiyanlığa, özellikle Katolikliğe yönelirken; Helenseverler bazen dinsel bakımdan kuşkucu ya da ateist, siyasal bakımdan da radikal olabiliyordu. Örneğin, Hegel ve Friedrich Schlegel, gençliklerinde Yunanlılara sevdalıydılar; fakat yaşlandıkça ve muhafazakârlaştıkça Hristiyanlığa yöneldiler. Marx da dâhil, Genç Hegelciler hareketi; Hegel'in gençliğinde Yunanistan'a duyduğu tutkulu ilgiyi korumuştur."[6] Avrupa'daki daralma açıktır ve bu daralma içinde Hegel, Bernal tarafından "çağının tipik insanı" olarak çizilmektedir: "Avrupa'yı ya da kendi ifadesiyle, ılıman iklim kuşağını seviyor, Asya dağlarına ve Hindistan'a saygı duyuyor, İslamdan nefret ediyor ve Afrika'dan tümüyle tiksiniyordu. Dünya Ruhu'nun doğudan batıya doğru bir yol izlediği şeklindeki düşüncesi; onu, daha batıda yer aldığı için Mısır'ın Doğu Hindistan'dan daha ileri olduğunu iddia etmek zorunda bırakmıştı."[7] Bu ideoloji ile Navarin Savaşı'nın bir kıtalar arası savaşa dönüştürüldüğü *Aydınlanma Tarikatı*'nda kayıtlıdır.[8] 1821 yılında patlak veren Yunan bağımsızlık hareketinin, Avrupa'dan büyük destek görmesinin arkasındaki gelişme budur. Bernal'e göre 300 Alman, savaşmak için Yunanistan'a gitmiştir ve bu durum, buz dağının sadece görünen ucudur. Sayısı belirsiz Helensever komitenin desteklediği birçok Fransız ve İtalyan da fiilen ayaklanmaya katılmış, destek olmuştur. Bernal, bunun bir kıtalar arası savaş olarak göründüğünü şöyle not eder: "Avrupa'nın dört bir köşesinde Yunan Bağımsızlık Savaşı, gençlik gücünü temsil eden Avrupa ile; çöküşü, yozluğu ve vahşeti temsil eden Asya ve Afrika arasındaki mücadele olarak görülüyordu."[9] Artık bir daralma vardır ve bu daralma uzağı görememe biçiminde nüksetmektedir. XIX. yüzyılda, Asya'yı ve Avrupa'yı net bir biçimde görmek imkânsız hale getirilmiştir. Bu durumda, XIX. yüzyıl Batı yazınının, Doğu'ya bakışının bulanık olması da doğaldır.

Marx da, öncüsü Hegel gibi saf bir Helenisttir; çünkü o da "Herkesin ta iliklerine kadar, Yunanistan'ın kesinlikle Mısır'dan farklı ve üstün olduğunu hissettiği bir çağda yaşıyordu."[10] Demek, Avrupa ideolojisinin izlerini burada da izleyebiliriz. Helenizm var ve bu, hiç olmazsa Doğu hakkında Marksizmin sınırlarını ortaya çıkarıyor. Kendi üzerine kapanan Avrupa, kendi muhalifleri için de sınırları bu şekilde belirlemiştir. Her filozof, çağının çocuğudur; ancak hiçbir filozof, çağının yanılgısını paylaşmaktan kaçıp kurtulamamıştır. Ve "olmadık şeyler" yapılmıştır. "Doğu Sorunu"nun bulanıklığının kaynağı; demek, Avrupa ideolojisidir.

Bu, belli ki onun Doğulu yanının, Yahudiliğinin sakatlığını da açıklar; Marx için Avrupa medeniyetinin sıkıntısı "burjuva" yanından kaynaklanmaktadır. Burjuva toplumun, *Yahudi Sorunu*'nda, Avrupa uygarlığındaki bir "Yahudi yan" olarak çizilmesini rastlantı sayamayız. Çok açıktır: "Yahudinin gerçek tabiatı, burjuva toplumda bol bol gerçekleştiği içindir ki pratik zaruretin ideal şekli olan Yahudi dininin gerçek din olmadığını; bu burjuva toplumu, Yahudiye güç inandırabilir. Onun içindir ki, bugünkü Yahudinin gerçek tabiatını, Eski Ahit'te veya Talmud'da değil, çağdaş toplumda buluruz. Onu, teorik bir olay olarak değil, çok eylemsel bir olay olarak görüyoruz. Sadece Yahudinin önüne konulmuş bir sınır olarak da değil, Yahudinin toplum önüne koyduğu bir sınır olarak görüyoruz."[11] Yani burjuva, Marx için "pratik bir Yahudi"dir. Topluma "burjuva karakter"ini veren bu nitelik, yani "Yahudinin eylemsel niteliği" kaldırıldığı zaman, insan da tam bir insan haline gelmiş olacaktır.

Marx'ta burjuva, Yahudi ve bezirgân arasındaki mesafeler pek kısadır ve çoğu zaman bunların aynı anlamda kullanıldığı unutulmamalıdır. Çare bellidir: "Bezirgânlığı ve ona imkân sağlayan şartları kaldırdığı zamandır ki, Yahudi olmak imkânsız bir şey olacaktır."[12] Yani "Aydınlanmacı tavır"; onu, kaçınılmaz olarak Helenizmin ve Hristiyanizmin yanına itmektedir.

Helenizm ve Hristiyan değerleri Avrupa için, Aydınlanma'nın ötesine çıkılmış yeni bir yol demektir. Marx yazmaya başladığında, Avrupa bu idealler için çalkalanmaktadır. Hatta Katolik kilisesi bile, siyasal idealleri bitmiş Aydınlanma devriminin "pek Yahudice" göründüğünü ilan etmektedir. Papa IX. Pius, 1860 yılında yayımladığı "Hatalar listesi" başlıklı bildirisinde modern toplumu, farmasonluğu, rasyonalizmi, liberalizmi ve

ilerleme kavramını kınamıştır.[13] Avrupa'yı saran yeni heyecanlar vardır ve Marx'ın bundan kaçıp kurtulması mümkün değildir.

Kaçıp kurtulamadığı için, 1850'li yılların ikinci yarısında, kendisinden beklenmeyecek bir biçimde hiçbir gönderme yapmadan ve kesin bir biçimde "Yunan sanatının temeli, doğduğu rahim, Mısır mitolojisi olamaz."[14] diye yazmaktadır. Bunların yazıldığı tarihte, Avrupalı tarihçiler Yunanistan'ı çoktan "kendi kendinin babası" ilan etmiş, Napolyon'un Mısır seferinin yarattığı heyecan dalgası bitmiş, Avrupa'ya "Afrikalı kök" düşüncesi çekiciliğini yitirmiştir. Araplara aşağılayarak bakılmakta, fethedilmiş Hindistan'ın pozisyonu sarsılmakta, "kendi kendinin babası" olabilen tek uygarlık olan Çin, sömürge statüsüne düşürülmektedir. Düşmüşün ne üstünlüğü olabilir? Marx, Antik Yunan uygarlığı tarihinin Avrupa için yeniden tasarlandığı ve bütün eski uygarlıkların "geri" sayıldığı bir zamanda yazmaktadır. Artık Marx'ın bu konuda uzak görüşlü olmadığını ve Yunanistan ile ilgili görüşlerinin Avrupa ideolojisi ile malul olduğunu biliyoruz.

Gelişmesinin erken döneminde bir çocuk olan Yunanistan'ın nasıl olup da gelişkin bir felsefe ve sanat yarattığı sorunu işte böyle ortaya çıkar. Aslında, bu Yunanistan'ı insanlığın ortak mirasından mahrum bırakmak anlamına gelmektedir ve öyleyse olmadık şeyler yapmaktan başka yol kalmamaktadır. Oysa "eski hikâyeler" başka şeyler anlatmaktadır. Örneğin, bilinmektedir ki Solon, Mısır'ın başkenti Sais'e gitmiş, rahiplerle görüşmüş ve onlara Yunan söylencelerini anlatmıştır. Bunun üzerine rahipler onun sözünü kesmiş, "Mısırlıların önceki dönemlerin bütün kayıtlarına sahip olduklarını, Yunanlıların ise doğal afetler nedeniyle sahip oldukları çok az bilgiyi de kaybettiklerini" iddia etmişlerdir. Rahipler, bildiklerini değerli sanan Solon'a, "Siz Yunanlılar hepiniz çocuksunuz; hiçbir şey bilmiyorsunuz, hiçbir şey anımsamıyorsunuz."[15] demişlerdir. Mısır olgunluğunun, bilgeliğinin lanetlenmesi ve Yunan çocukluk devrinin kutsanması böyle bir hokus pokustur. Yunanistan Mısır'dan, Hindistan'dan, Çin'den, Perslerden, eski Anadolu halklarından hiçbir şey öğrenmemişse, bu durum açıklanmalıdır.

Oysa Marx, bunda bir çelişki olmadığını söylemektedir. "Yunan sanatının günümüzde süren cazibesi, üzerinde yetiştiği gelişmemiş toplum düzeyiyle çelişkili değildir."[16] dedikten sonra bu cazibenin, bu çocukluktan

kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ona göre, Yunan sanatı olgunlaşmamış toplum koşullarının "zorunlu bir ürünü"dür.

Oysa bu "zorunluğu" yaratan şeyi, Bernal şöyle özetlemektedir: "Hristiyanlık savunmacıları, XVII. yüzyılın son yıllarından bu yana, Antik Mısır'dan alınan sembollerin deist ve mason içeriklerle kullanılarak dine saldırılmasına karşı çıkmıştır. Ancak farmasonluğun Fransız İhtilali'nde ve Bonapart İmparatorluğu'nda oynadığı, algılanan ve gerçek rol nedeniyle, Antik Mısır'a yönelik düşmanlık giderek artmıştır. Antik Mısır'ın ünü azalırken, Romantikler tarafından zaten yükseltilmiş olan Antik Yunanistan'ınki artık aşkın hale gelmiştir. Homeros ve Pindaros'un Batı uygarlığının en büyük ozanları olarak değerlendirildiği XVII. yüzyılın sonlarında Yunanlıların, halk arasında yaygın bir anlatım biçimi olan şiirde diğer bütün uluslardan üstün olduğu düşünülüyordu. 1750'lerde Johann Winkelmann'ın yeni sanat tarihi Yunan heykelciliğini görsel sanatların doruğu olarak tanımlamıştı; gençliğin ifadesiyle. 1780'lerde Alman felsefe tarihçileri antik tanıklıkların öncülüğünde, Mısırlıların ya da 'Doğuluların' değil, Yunanlıların ilk düşünürler olduğunu ileri sürüyorlardı. Böylelikle, Yunanlılar olgunluğun anlatımın da zafer kazanmışlardı. Bir ırkın yaşam öyküsünde olası her aşamada en üst düzeyde bulunan Yunanlılar, sıradan insanlığın bölgesinin çok ötesinde yarı kutsal bir konuma ulaştılar." [17]

Kuşkusuz, bunları -Hristiyanlığı ve Helenizmi- tamamlayan bir "ırk" anlayışı da var; Marksizmin bu konuda "tarafsız" olduğunu söylememiz için zaman erkendir. Ancak, Marksizmin siyaset sahnesine çıktığı zamanlarda Fransız İhtilali'ni, eski Avrupa halklarının, yani Gallo-Romenlerin fetihçi aristokrasi Frenklere karşı bir intikam hareketi olarak görenlerin çok olduğunu biliyoruz. Tiers Etat, Gallo-Romenlerdi ve sınıf savaşı aslında Avrupa ırkının iç bölmeleri arasındaki bir savaştı. Gallo-Romenler ile çağdaş köleler arasındaki mesafe kısadır ve aşıldığı görülüyor.

EK

Irk ve Marksizm

Doğa bilimlerine paralel olarak gelişen ırkçı yaklaşımın dışında, XVIII. yüzyıl Avrupa'sını daha da önemli başka bir sorun işgal ediyordu. Bu da oluşmakta olan ulusların 'kimlik' sorunu ve daha genel planda da Batı'nın 'uygarlık' sorunu idi. Gerçekten XVIII. yüzyılda, bir yandan gelişen kapitalizm ve ulusal akımlar, Avrupa'da halkların kökeni ile ilgili tartışmalara yol açıyor; öte yandan da 'Batı' kavramı üstün bir değer kazanarak, uygarlık sorununa karşılaştırmalı bir biçimde yaklaşılıyordu.

Aydınlık çağı, üstünlüğünü açıkça ortaya koyan 'Batı uygarlığı'nı Greko-Romen uygarlığa bağlıyordu. Fakat kültürel planda bir sorun yaratmayan bu bağlantı, sosyal ve etkin planda nasıl gerçekleşmişti? Bu konuda Batılı düşünürler 'barbar fetihleri' üzerinde düşünmeye başladılar. Gerçekten, IV ve V. yüzyıllarda kuzey ormanlarından inen Cermen kavimleri, Roma İmparatorluğu'nu yıkmış ve Avrupa'ya egemen olmuştu. Ne var ki, Cermenler Hristiyan olduktan sonra, eski ve yeni halklar arasında bir düşmanlık kalmamış ve kilise kanalı ile Roma kültürü yeniden egemen olmaya başlamıştı. Ancak, XVIII. yüzyılın sosyolojik gelişme düzeyi ve fikrî arayışları ortamında, sorunu tekrar ele alan düşünürler, yeni bir durumla karşı karşıya olduklarını hemen fark ettiler. XVIII. yüzyıl, en klasik biçimini Fransa'da bulduğu gibi, toplumun tüm katmanlarının aristokratik ayrıcalıklara karşı birleştiği bir dönemdi. Oysa Avrupa tarihini etnik açıdan ele alan yazarlar, Aristokrasi-Tiers Etat kavgasının aslında fetihçi kavimlerle (Cermenler) eski halklar (Gallo-Romenler, Keltler vs.) arasında bir kavga olduğu kanısına vardılar. Böylece Orta Çağ'da unutulduğu sanılan bir kavga, yepyeni kavramlarla ve yepyeni boyutlar içinde tartışılmaya başlandı. XVIII. yüzyılda Frenk kökenli aristokrasiye büyük bir sempati duyan Boulainvilliers'nin başlattığı bu tartışma, asıl teorisyenlerini XIX. yüzyılda F. Guizot ve A. Thierry gibi tarihçilerde buldu. Tarih araştırmalarına büyük bir hız kazandıran bu tarihçiler, Fransa İhtilali'nde ortaya çıkan büyük kapışmayı, aslında fetihler sırasındaki kapışmanın tekrarı olarak görüyorlardı. Bunlara göre Fransa İhtilali, eski halkların, yani Gallo-Romenlerin, fetihçi aristokrasi Frenklere karşı bir intikamıydı. Ancak yeni girilen ulusal dönemde, bu çelişki nasıl çözülecekti ve nasıl bir senteze varılacaktı? Bu yönde iki gelişme oldu. Birinci görüş, Fransız tarihçilerinin çağdaşları olan Marx ve Engels tarafından geliştirildi. Tarihî

maddeciliğin kurucuları, Fransız yazarların etnik yönünü vurguladıkları kavganın sınıfsal yönüne ağırlık verdiler. Buna göre, son derece şematik bir şekilde Frenkler aristokrasiyi, eski halklar ise burjuvaziyi ve onun müttefiki olan diğer sınıfları teşkil ediyorlardı. Sorunun bu biçimde sunulması, ırk ve etnik kaygılarını ikinci plana itiyor; analiz yöntemini tamamen değiştiriyordu... İkinci gelişme çizgisi, sentezi yeni bir sosyal düzende değil, fetihçi kavimlerle eski halkların ortak ataları olan çok eski bir etnik grupta arıyordu. Bu arayış, başka bir yönden de üstün Batı uygarlığına saf bir etnik temel bulma çabasıydı. Ne var ki, Avrupa'daki etnik karışım göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir yaklaşımın pratik güçlükleri ortadaydı. Bununla beraber, bu güçlükler, bu konudaki gelişmeleri engelleyemedi.

Taner Timur-Batı İdeolojisi,

Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz,

Yapıt, Sayı 5.

Avrupa için şema açık ve basitti; Cermenler Avrupa'yı baştan başa istila ederler ve onların tarih sahnesine girmesi için kapıları sonuna kadar açarlar. Oysa Doğu'da, ilerleme sağlayacak bu tür itici güçler yoktur. Marx, 1953'te Engels'e şunları yazar: "Bernier, haklı olarak, Doğu'nun bütün olgularının anahtarının özel toprak mülkiyeti olmamasında bulunduğunu buluyor. İşte gerçek anahtar bu; Doğu cennetinin bile gerçek anahtarı bu."[18] Doğu'ya bu Avrupai bakış, örneğin Hindistan söz konusu olduğunda utanç verici sonuçlara yol açmıştır. Böylece, "Hindistan'ın geçmişinin siyasal yönü ne denli değişmiş görünürse görünsün; toplumsal koşulları, en eski uygarlığından beri, XIX. yüzyılın ilk on yılına dek, değişmeden kalmıştır."[19] Verilen "değişmeme tarihi" İngiliz emperyalizmin Hindistan'ın kapısını çalma tarihidir. Şöyle devam etmektedir: "Hindistan toplumunun bir tarihi, hiç değilse bilinen bir tarihi yoktur. Onun tarihi dediğimiz şey, imparatorluklarını bu direnmeyen ve değişmeyen toplumun edilgin temeli üzerine kurmuş bulunan ve peş peşe gelen davetsiz yabancıların tarihinden başka bir şey değildir. Demek ki, sorun, İngilizlerin Hindistan'ı fethetmeye hakları olup olmadığı değil; Türkler, Persler, Ruslar tarafından fethedilmiş Hindistan'ı İngilizler tarafından fethedilmiş Hindistan'a yeğleyip yeğlemeyeceğimizdedir. İngiltere'nin Hindistan'da yerine getirmesi gereken ikili bir görevi vardır: biri yıkıcı, öteki yenileyici-eski Asyatik toplumun ortadan kaldırılması ve Asya'da Batı toplumunun maddi temellerinin atılması."[20] Avrupa uygarlığının bu en muhalif düşünürü tarafından Doğu, neredeyse tek sebeple, özel mülkiyeti tanımamış olması nedeniyle lanetlenmektedir. Hindistan, yine de bu lanetten, Avrupa'nın kendisiyle kurduğu saçma sapan bağ nedeniyle kurtulmaktadır. Örneğin Hindistan'ı peş peşe istila etmiş olan Araplar, Türkler, Tatarlar, Moğollar barbar fetihçiler olarak kendisinden daha uygar olan Hintliler tarafından fethedilip Hintlileşmişlerdir. Ama İngilizler üstün olan ilk fetihçilerdir ve Hint uygarlığı için erişilmezdir.[21]

Avrupa'nın kodları bellidir; özel mülkiyet, burjuva ve işçi sınıfı, eski Yunan dünyası ve modern Hristiyanlık. Bu o kadar öyledir ki Marksizmde işçi sınıfı, âdeta bu yeni medeniyetin bir "ayrıcalığı" olarak görünmektedir. Böylece, en son, en yeni ve en üstün olan, başka medeniyetlerin sahip olmadığı biricik kodlara sahip üstün bir uygarlık belirmeye başlar. Engels, *Doğanın Diyalektiği*'nin girişinde bu medeniyetin yeniden kurgulanmış tarihini coşkuyla anlatır:

"Antikitenin parlak doğal-felsefi sezgilerinin ve çok yanı ile sonuç alınmadan yitip giden ve son derece önemli ama dağınık Arap buluşlarının tersine, tek başına, bilimsel, sistemli ve çok yanlı bir gelişmeyi gerçekleştiren doğadaki modern araştırma-doğadaki bu modern araştırma, bütün yakın tarih gibi, ulusal talihsizliğin üzerimize çöktüğü bir zamanda, biz Almanların reformasyon diye adlandırdığımız, Fransızların Rönesans, İtalyanların Cinguecento diye adlandırdığı ama bu terimlerin hiçbirinin de yeterince ifade etmediği büyük bir çağda başlar. Bu, XV. yüzyılın ikinci yarısında yükselmeye başlamış olan bir çağdır. Krallık, kentli burjuvaların da desteğiyle, feodal soyluluğun gücünü kırmış; temelde ulusçuluğa dayanan, içinde modern Avrupa uluslarının ve modern burjuva toplumunun gelişmeye başladığı büyük monarşileri kurmuştur. Henüz kentlilerle soylular birbiriyle savaşırken; Alman köylü savaşı, sahneye, sadece isyan halindeki köylüyü -artık bunun yeni bir yanı yoktu- değil, ama onların ardından, ellerinde kızıl bayraklar, dudaklarında malların ortak sahipliği isteği olan modern proletaryanın ilk örneklerini çıkararak; bir kâhin gibi, gelecekteki sınıf savaşını işaret etmiştir. Bizans'ın düşüşünden kalan el yazmaları ve Roma örenlerinden çıkarılan heykeller, şaşırmış Batı'ya eski Yunan'ın yepyeni bir dünyasını açtı; bu dünyanın parlak biçimleri önünde, Orta Çağ'ın hayaletleri ortadan silinip gitmişti."[22] Engels, sözlerini "Dünya, gerçekten ilk defa keşfedildi…" diye sürdürür.

Alman köylülerinin bile devrimci bir unsur olarak yerini aldığı, ama Arapların, Osmanlıların, Perslerin; kısaca "Doğulu" olan herhangi birinin sızamadığı steril bir tarihtir bu. Evet, dünya gerçek olarak ilk kez keşfedilmiştir; çünkü Avrupa gözlüğü, daha önceki kâşifleri göstermemektedir. Modern Batılı bu fotoğrafı defalarca çektirecektir: Batılılar Amerika'yı ilk kez keşfederken, Batılılar Everest'in doruğuna ilk kez çıkarken... Oysa bu fotoğraflarda, fonda hep Doğulu rehberler durur. Batılı, "Peki bunlar kim?" diye sorulmayacağından emindir.

Marx için işçi sınıfı "Avrupa ırklarından" mıydı bilemiyoruz. Irkın, sınıftan ayrıldığı noktasında bir kuşkumuz yok. Ama Doğu'da farklı şeyler olduğu açıktır; biz 1917'deki devrimin dinamiğinin işçi sınıfı mı, yoksa Rus ırkı mı olduğunu hâlâ bilemiyoruz. Ekim devrimi dediğimizde birini, Rus devrimi dediğimizde diğerini işaret etmiş oluyoruz. Kuşkusuz o günden bakıldığında daha çok işçi sınıfı, bugün ise daha çok Ruslardır. Şimdi, devrimde "Yahudi etkisi"nin de düşünüldüğünden yüksek olduğunu

öğreniyoruz. Pogromlar var ve ezilen Rusya Yahudileri, diğer ezilenlerin içindedirler. Rusya'da işçi sınıfının doğmuş olmakla birlikte zayıf olduğu hep söylenegeliyor. Çünkü Doğu devrimlerinde, işçi sınıfının durumundan, niteliğinden hep kuşku duyulmuştur. Şimdi de yenilgiyi buna bağlamıyor muyuz? Şurası açık ki, Marksizmin tanımladığı işçi sınıfı Avrupalıdır. Ve Bernal'in dediği gibi "Marx'ın, Avrupalı olmayanların iyi proleterler olup olmayacağı konusunda ne düşündüğü sorusunun yanıtı belirsizliğini korumaktadır."[23]

Sınıfın, ırktan ve dinden ayrıştırılması da onun Avrupa medeniyetine yaklaşımına uygundur. Piyasa, bu modern sınıfı var eden bu gerçek temel de eninde sonunda dinsel ve burjuvadır. Etkin yön, konumuna ters bir biçimde Yahudilik tarafından geliştirilmiştir. *Yahudi Sorunu,* bunu şöyle çizer: "Yahudilik burjuva toplumunun kemale ermesiyle zirvesine ulaşır. Burjuva toplumu ise kemaline ancak Hristiyan dünyasında ulaşır. Ancak Hristiyanlığın egemenliği iledir ki, bütün insan ilişkilerini -millî, tabii, ahlaki ve nazari bütün insan ilişkilerini- yüzeyleştiren Hristiyanlığın egemenliği iledir ki, burjuva toplumu kendini, devlet hayatından tamamen soyutlaştırır; insanı insan olarak birbirine bağlayan bağları yıkar; onların yerine bencilliği, özel çıkarcılığı koyar; insan dünyasını atomlaşmış, birbirine düşman insanlar haline sokar. İşte bu Hristiyanlık, o Yahudi dininden doğmuştur. Ve şimdi tekrar kendini Yahudi dinine dönüştürmüştür. Çünkü Hristiyan, ta başlangıçta teori yapan Yahudidir. Bundan ötürü, Yahudi pratik Hristiyan, pratik Hristiyan ise Yahudiden de daha Yahudidir. Hristiyanlık ancak görünüşte gerçek Yahudiliğe üstünlük kazandı. Hristiyanlık, ham maddeci ihtiyaçları sadece insanlığa yabancı madde köklerine kadar yükseltebilecek güçte ruhaniliği olan dindir. Hristiyanlık Yahudi dininin en yüksek fikridir; Yahudilik ise Hristiyanlığın günlük hayattaki pratik uygulanışıdır."[24] Öyleyse, Yahudiliğin toplumsal kurtuluşu için, toplumun Yahudilikten kurtulması gerekir. [25]

Yahudilikten kurtulmak! Bu yaklaşımın, Hristiyanlığı daha makul kılacağı açıktır. Modern işçi sınıfı hareketi, kendi köklerini Mısır-Yahudi çatışmasından değil; elbette Roma-Hristiyan çatışmasından alabilir. İlki Doğu'dur, ikincisi Batı. Olgular, çağın ezici ağırlığı altında belirlenmiş bir akılla seçilmektedir. Engels, tarihin kendileri için hazırladığı ortamda "iki dünya" arasındaki benzerliği o kadar çarpıcı biçimde çizer ki sosyalizm neredeyse bir yeni Hristiyanlık hareketi olarak ortaya çıkabilir: "İkisi de,

işçi sosyalizmi kadar Hristiyanlık da, kölelikten ve yoksulluktan gelecekte bir kurtuluşu bildirirler; Hristiyanlık bu kurtuluşu öte dünyaya, ölümden sonraki yaşama, gökyüzüne bırakır; sosyalizm, kurtuluşu, bu dünyaya, toplumun bir dönüşümüne yerleştirir. Birileri insan türünün düşmanları olarak, diğerleri hükümetin, dinin, ailenin, toplumsal düzenin düşmanları olarak, her ikisi de kovuşturulur ve kovalanır, üyeleri sürgün edilir ve istisnai yasalara tabi tutulur; bütün baskılara karşın ve hatta bu baskılar tarafından doğrudan yardım edilerek; her ikisi de başarılı, karşı konulmaz bir biçimde yollarını açarlar."[26] Şimdi, Doğu'nun güneşi her yerde ışıklarını kaybetmektedir. Belki bu yüzden Marksizm, modern bir köle hareketi olarak yeniden sirayet ettiği her yerde yeniden Doğu'nun diline çevrilmek zorunluluğu ile karşı karşıya kaldı. Sınırları vardı ve sınırlar Avrupa medeniyetinin sınırlarıydı.

Marx, baktığı yerde hüzün görüyordu ve şimdi büyük bir heyecan yarattığını biliyoruz. Tarihe ve topluma bütünüyle yeni bir bakış atmayı başardı. Ancak sınırları var ve sınırlarımız var. Şimdi, baktığımız her yerde hüzün görüyoruz ve sınırlarından kurtulmuş bir heyecan peşindeyiz. Heyecan varsa "Çıkış" mümkündür ve yol haritasını Marksizme borçluyuz. Örülmüş duvarları yıkmamız ve kapatılmış yolları açmamız gerekiyor. Nereye doğru? Şimdi soru budur.

DOĞU'NUN KODLARI

Yunanistan'ı niçin tartışıyoruz? Tartıştığımız şey Yunanistan değil, Batı'nın kurguladığı Yunanistan'dır. Burada bir övünme var ve övünme bir komplekse işaret ediyor. Kibir ve kompleks, büyük ölçüde Batı ve Doğu'ya işaret etmektedir. Kibri yıkmamız ve kompleksi kaldırmamız gerekiyor. Bunun Doğu'yu yeniden sevmemizi gerektirdiğini görüyoruz.

Kompleks yersiz ve "kibir"in içi boştur. Çünkü Yunanistan'ın Mısır'dan ve Fenike'den öğrenmemiş olması, kendi babalığına soyunması ancak modern ırkçılığın irrasyonalizmiyle mümkündür. Kökleri ve köklerimiz doğudadır. Kendini beğenmişlik her yerde var ve biz Mısırlıların da kendi diliyle konuşmayanları "barbar" diye adlandırdıklarını biliyoruz. Barbarlar ise daha çok Yunanlılardır ve Mısır'a gide gele "konuşmayı" öğrenmişlerdir. "Büyük Yunan Felsefesi ve Sanatı"nın kaynağı sayılan mitoloji için lafı dolandırmaya gerek yok: *Heredot Tarihi* var ve henüz bir kibir görünmüyor.

Şöyledir: "Zaten hemen hemen bütün Tanrı adları Yunanistan'a Mısır'dan gelmiştir. Araştırmalarımın bana gösterdikleri gibi, bunları biz Barbarlardan ve sanırım özellikle Mısır'dan almışızdır. Daha önce de dediğim gibi, Poseidon ve Dioskur'lar bir yana; Here, Hestia, Themis, Kharit'ler ve Nereid'ler ve bütün öbür tanrılar Mısır toprağında her zaman biliniyorlardı."[27] Dahası var ve şöyle: "İsis, Yunan dilindeki Demeter'in karşılığıdır. Üçüncü olarak Sais'te Athene Bayramı'nı kutlarlar; sonra Heliopolis'te Güneş Bayramı, beşinci olarak Buto'da Leto Bayramı ve bir de Papremis'te Ares Bayramı."[28] Demek ki, Yunan mitolojisi her şeyini Mısır'a borçludur.

Onlar yazmayı ve alfabeyi de Fenikelilerden öğrenmişlerdir. "Bu temel keşif, M.Ö. XV. yüzyıl dolaylarında -Suriye, Filistin kıyılarının yakınlarında- kısaltma kaygısıyla, o zaman Yakın Doğu'da kullanılmakta olan Mısır ya da Asur-Babil yazıları gibi gereksiz karmaşıklarla dolu yazılardan kurtulmaya çalışan kuzeybatı Samilerince yapılmıştır. Büyük tüccar ve usta gemici olan Fenikeliler; çok çeşitli halklarla kurdukları birçok ilişkiden ötürü icada önemli bir başarı kazandırmış, büyük ölçüde yayılmasını sağlamışlardır... M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren, Fenike kökenli alfabe yazısı Akdeniz çevresinde de yayıldı ve onu birkaç imi değiştirerek ya da birkaç im ekleyerek kendi dillerine uyarlayan Batılı haklarca yavaş yavaş benimsendi."[29] Bugün Fenike alfabesinin 22 harfi hemen bütün alfabelerde küçük değişikliklerle korunmaktadır. Kaldı ki Herodot harflere "Phoinikeia grammata", yani Fenike yazısı demektedir.

Öte yandan, Marksist tarihçi Thomson, Thales ve Anaksimandros'un Fenike çıkışlı olduğu yönünde güçlü kanıtlar ileri sürerken, birçok Yunan inanışının kaynağının da Suriye olduğuna dikkat çekmektedir.[30] Doğaldır, bir şekilde Mısır'a gidip, rahiplerden öğrenmemiş Yunan filozofu neredeyse yok gibidir. Bu listeye Aristotales dâhildir.

Gelelim tek tanrılı dinlere… Bunda da Mısır'ın payı tartışılmazdır. Çok tanrıcılık her yerde olduğu gibi orada da var ve bunun abartılmasında da "Avrupalı kibrinin" payı kesindir.

Yani "Çıkış" var ve çıkıştan önce devrimci Firavun İkhanaton'un çıkışı var. Tek tanrılı ilk dinin yaratıcısı olan İkhanaton, Mısır'da bir Tanrı indirimine giderek enflasyonu önlemeye kalkışmasını anlamadan "Çıkış"ı anlamak mümkün değildir. Mose, Moşe veya Musa, herhalde onun üst

tabakadan müritlerinden biriydi. Freud, "Musa ve Tek Tanrıcılık" adlı çalışmasında onun Mısırlı köklerine dikkat çeker. Buna göre Moses adı Kıpticedir ve kısaca "çocuk" anlamına gelmektedir. Mısır'da, bu "ek"in sıkça kullanıldığının işaretleri var: Örneğin Amon-mose, Amon-çocuğu ya da Ptah-mosa, Ptah çocuğu gibi daha uzun bir adın kısaltılmış biçimiydi ki bu uzun adların kendileri de "Amon *(armağan etti bir*) çocuk ya da Ptah *(armağan etti bir)* çocuk" gibi uzun cümlelerin kısaltılmalarıydı. Freud, Mısır tarihinden aktarıyor: "Fazla kalabalık bir ismin yerine çok geçmeden kullanılmaya başlayan Moses ismi, Mısır anıtlarında da sık sık karşımıza çıkmaktadır. Herhalde Musa'nın babası, oğluna bir parçası Ptah ya da Amon olan uzun bir ad vermiş; ancak Tanrı adı olan bu ilk parça günlük yaşamda yavaş yavaş silinip giderek, sonunda oğlan kısaca Mose (Musa) diye çağrılmaya başlanmıştı. Moses'in sonundaki 's' harfine gelince, Tevrat'ın Yunancaya çevirisinden kaynaklanmıştır. İbranicede böyle bir 's' yoktur, Moses adı Moşe diye geçer bu dilde."[31] Burada önemli olan Moşe'nin Mısırlı olması değildir; o Mısırlı ise, Mısır'dan "çıkanlar"ın da yanında götürdükleri din, bir Mısır dinidir. İbrani kölelerle birlikte Mısır'dan çıkarken yanında götürdükleri, şimdi zannedilenden fazladır. Kuşkusuz Güneş-Tanrı Aton da yanlarındadır.

Ne güzel doğuyorsun göklerin ufkunda,

Yaşamın başlangıcı olan Aton.

Sen doğudaki ufuktan göklere yükselince

Güzelliğinle dolup taşıyor bütün ülkeler.

Yücesin, güzelsin, nurlusun yeryüzü üstünde.

Bizlere görünmeyen mucizelerin var;

Eşin benzerin yoktur, yüce tanrı, tek tanrı!

Yapayalnızken yarattın dünyayı bildiğin gibi,

Hiç kimsede bulunmayan ulu kudretinle.[32]

Görüldüğü gibi "tek tanrı", Mısır'dan çıkarken İbraniler için paketlenmiştir. Herhalde bu, ilk köle hareketidir ve etkileri Marx'ın XIX. yüzyıldan geriye bakarken, gördüğü Hıristiyanlıktakinden fazladır.

Artık bir kutsallık görmüyoruz; elbette "Eski Mısır şiiri"dir ve bu kez "şiir" Amon'a yakarıştır:

Tanrı birdir, tektir, ondan başkası yoktur.

Bir tanedir, O'dur her varlığı yaratan.

Bir ruhtur tanrı, görünmeyen bir ruh,

Ruhlar Ruhu, Mısır'ın Yüce Ruhu, Kutsal Ruh.

Ta başlangıçta vardı Tanrı.

İlk varlıktır O. Hiçbir şey yokken O vardı.

Her şeyi O yarattı kendi doğduktan sonra.

Başlayanların Yaratanı. Sonsuzdur Tanrı.

Zamanın başından sonuna kadar.

Ezelden beri süregelen varlığı sonsuzluğa kadar sürecek.

Gizlidir Tanrı, kimse görmemiştir O'nu.

Benzerliğini bilen gören olmamıştır.

İnsanlara ve tanrılara görünmez.

Yarattıklarına sır kalır her zaman.

Tanrı Gerçektir. Gerçekle yaşar, Gerçek Firavundur.

Hayattır Tanrı, insan O'nunla yaşar ancak.

O'dur ciğerlere hava dolduran.

Ana ve Babadır Tanrı, babalar babası, analar anası.

Tanrı yaratır, ama yaratılmaz, doğurur, ama doğurulmaz.

Kendini doğurur, yaratır. Yapar da yapılmaz.

Kendi varlığının yaratıcısıdır O.

Yerin göğün, derin denizlerin, yüce dağların yaratıcısı.

Cennete uzanır, yeryüzünün derinliklerine iner.

Yüreğinden ne geçerse gerçekleşir hemen.

Her dediği olur, sonsuzluğa ulaşır.

Babasıdır tanrıların, bütün kutsal varlıkların.

Kendinden korkanlara merhameti vardır,

İşitir her çığlığı.

Güçsüzleri korur güçlülere karşı.

Kendini tanıyanları tanır.

Yardım elini uzatır hizmet edenlere.

İzinden yürüyenleri esirger.[33]

İki şiir şunun için; Mısır'da Amon ile Aton arasında, önemli bir devrim yaşandığını biliyoruz. Kral Amanhotep ile Amon rahipleri arasında bir savaş çıkmıştır ve rahiplerin iktidarını kırmak isteyen Amanhotep, devrimde kararlıdır. Devrimci Firavun o kadar kararlıdır ki tapınmayı yasakladığı eski Tanrı Amon'u çağrıştıran ismini değiştirip İkhanaton yapmıştır. Gerisini Freud'dan izleyelim: "...devrimci firavun, kötü gözle bakılıp aşağılanan Tanrı'nın adını yalnız kendi adından değil, ne kadar yazı varsa hepsinden, hatta babası Amenhotep III.'ün bile adından silip atmıştır. İsmini değiştirdikten kısa bir süre sonra Amon'un egemenliği altındaki Theb'den ayrılan İkhnaton, Nil'in aşağılarında kendisine yeni bir başkent kurmuş ve adını İkhataton (Aton'un ufku) koymuştur."[34] Bugün, devrimin başkentinin kalıntılarının bulunduğu yeri Tell-el-Amarna olarak biliyoruz. Freud, İkhnaton'un, çok tanrıcılığın izlerini hemen her yerde takip ettiğini, tapınakların kapatılıp ayinlerin yasaklandığını, eski anıtların gözden geçirilip çoğul tanrı sözcüğü geçen her noktanın kazındığını not ediyor.

Ancak, İkhanaton ölür ölmez, devrimin yenildiğini, Aton dininin halk arasında taraftar bulamadığını, yeni dinin kaldırılıp bir tarafa atıldığını, yeni başkentin yakılıp yıkılarak yağmalandığını öğreniyoruz.

Moşe, büyük bir olasılıkla İkhanaton devriminin militanlarından biridir ve Mısırlılar arasında taraftar bulamayan yeni dinî sürdürmek üzere kölelerden

başka bir çıkar yol bulamadığı sanılmaktadır. "Çıkış"ta, kölelerin yanında götürdükleri budur ve Adonai Efendi, Aton'dan başkası değildir.

Kölelerin iki çıkışı da kuşkusuz bir toplumsal devrimdir, ama her iki durumda da yanlarına götürdükleri ve söküp atamadıkları bir büyük "göz" var. Yahudilik ve Hristiyanlık, her ikisi de, yanı sıra götürdükleri bu eski efsanenin büyük yanlış anlamalarıdır.

MİRAS

Bu, insanlığın ortak tarihini, kimsenin kendisinden başlatamayacağının da delilidir. Bir miras her zaman var ve mirası ancak aktarmak için sahiplenebiliyoruz. Irkçılık tarihi bozmadan önce, herkes mirasa ortaktır ve kuralın XIX. yüzyılda bozulduğunu biliyoruz. *Aydınlanma Tarikatı*'ndan hatırlatalım: "Burjuva sınıfının ve Avrupa'nın devrimci ideallerinden vazgeçmesi ile Mısır'dan Antik Yunanistan'a geçiş arasında bir paralellik düşünülmelidir ve bunun şaşırtıcı sonuçları olacağını belirtmeliyiz. Batı için Mısır'a vurgu devrimci bir döneme işaret ediyorsa Yunanistan'a yapılan vurgu, siyasal gericiliğin işaretidir. Yeni Seküler Düzen'in anlamı budur; renklerini ve silahlarını Doğu'dan edinmekle birlikte, geliştikçe kendi içine dönen ve sonunda kendisini bütün borçlarının dışında Hristiyan ve Hint-Avrupalı olarak tanımlayan bir kültür."[35] Bozulma, daralma ile eş anlamlıdır ve Helenizm Avrupa için hem bir bozulmaya, hem de bir daralmaya işaret etmektedir.

Bozulma ve daralmanın genel bir ırkçılıkla son bulması da doğaldır. 1800'lü yıllarda Avrupa'da her yerde ortaya çıkan siyasal gelişme budur. "Batı'nın Doğu'ya arkasını dönmesi ve kendi coğrafyasını dünyanın geri kalanının, aynı anlama gelmek üzere Doğu'nun karşısına koymaya başlamasına genel bir Avrupa ırkçılığı eşlik etti. Her yerelleşme eğilimi ister istemez ırkçılığa kayma eğilimini içinde barındırır; öte yandan her ırk tanımı aynı zamanda bir tarih tanımıdır ve Avrupa tarihi hiç olmazsa Aydınlanma'dan sonra ancak bu ırk tanımı ile anlaşılabilir. Aydınlama'dan bu yana Avrupa ırkçılığının ve tarihinin kodu eski Yunanistan'dır ve eski Yunanistan, Batı tarafından kendi ırklarının üstünlüğünü ispat etmek üzere büyük ölçüde yeniden kurgulanmış bir efsaneden ibarettir. Bu kurgunun temelinde Ari ırka, Ari bir baba imal etme ihtiyacı var ve Avrupa, kendi dünya görüşünü dünyanın bütün tarihsel bağlantılarını tahrip ederek

kurabilmiştir."[36] Demek, mantıki sonuçlarına Almanya'da ulaşan faşizme bir "çılgınlık" olarak bakamayız. Bozulma ve daralma, faşizm ile varacağı yeri ortaya çıkarmıştır.

Tarihin, bu ölçüde tahrip edildiği XIX. yüzyılın, aynı zamanda bir "tarih yüzyılı" olarak adlandırılması ise elbette şaşırtıcıdır. Bunu da XIX. yüzyılda tarihin Avrupalılaştırılması yönünde atılmış büyük ve cüretli adımlarla açıklayabilir miyiz? Tarih, bir bilim haline gelirken; aslında Doğu, onun Sami kökleri, Mısır, Hindistan, Çin, Arap medeniyeti büsbütün silinmiştir. Marx'ın da saptadığı gibi tarih, sınıflı toplum içinde bir bilim haline gelmeye karşı direnmiştir. Helenizm, romantizm ve Hristiyanlık, temelden sorgulamaya imkân vermeyecek kadar katılaşmış, tıpkı Marx'ın kişisel tarihinde de görüldüğü gibi Yunanistan'dan başlamak bir kural haline gelmiştir.

Şimdi duvarları yıkmanın ve yolu yeniden açmanın tam zamanıdır. Yürüdükçe, bütün uygarlıkların "normal çocuklar" olduğunu göreceğiz.

Doğu kendi duvarlarını yıkmadan, Batı kendi sınırlarını aşamaz. Bu belli olmuştur. Doğu'nun duvarlarını yıkması ise baştanbaşa bütün eşitsizlikçi ilişkileri dinamitlemesi ile mümkün olacaktır.

II. Bölüm

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE TÜRKÇÜLÜK VE SİYONİZM

Siyonizm, yalnız sistematik bir ideoloji değil,
Yahudi olmayanlara
yönelik sistematik bir ırk ayrımı bütünüdür.
Siyonizm, İsrail'in kuruluşunun siyasal felsefesi,
güncel ve geçmiş siyasal
pratiğinin temeli olarak kurumlaşmış
ve devlet biçimine dönüşmüş ırkçılıktır.

Siyonizm ve Irkçılığa İlişkin

Uluslararası Sempozyum Bildirisi

Trablus, 24-28 Temmuz 1976

XIX. yüzyıl, Avrupa'nın bütününde bir "kıta ırkçılığı"nın boy verdiğine tanıklık etti. Irkçılık, insanlığa çağrıştırdığının tam tersine Aydınlanma Çağı'nın çocuğuydu. Batılı, dünyaya yayılıp daha fazla bölgeyi kontrol altına aldıkça "beyaz adamın" üstünlüğüne daha fazla inanmaya başlamıştı. Başlangıçta "saf ırkı" temsil eden Almanlardı, sonra Fransızlar öne çıktı, Almanlar kendi kültürlerinin aşağılanmış olduklarını düşündüler. Irkçılığın en katı biçiminin bu ülkede boy vermesi, en saf olanın aynı zamanda en geride kalmış olmasından kaynaklanıyordu. Nazizm, tüm Batı'nın ırkçılığıydı, Almanlar yalnızca onların en saf olanıydı.

Siyonizm de bir XIX. yüzyıl hareketiydi. Beslenme kaynaklarının içinde, geliştiği Avrupa emperyalizminin olması bizi şaşırtmamalıdır. Ulus-devlet, ırkçı-milliyetçiliğin üstünde gelişiyordu ve nüfuz ettiği hemen her yerde yeni ırklar ve yeni milletler keşfediliyordu.

Bir ırkçılık türevi olarak "Türkçülük"ün de, bunun hemen ardından XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında keşfedildiğini görüyoruz. Bütün ırkçı-milliyetçi akımlarda olduğu gibi sancılı ve kuşkulu bir doğuştu bu. Kozmopolit bir imparatorlukta, yeni bir millet yaratmanın bütün yıkıcılığı ile ilerledi. Yüzyılın başındaki yıkımlar, bu yüzden, daha bir kanlı ve daha bir acılı geçti. Ve bu acı içinde, yerli ırkçılığın teorik arka planında başka izleri takip etmek mümkün olmadı.

Taner Timur bir makalesinde, "Türkçülük" akımını en çok etkilemiş iki isme dikkat çekiyor.[37] İlki, Leon Cahun'dur. 1896'da yayımladığı "Introduction a l'Histoire de l'asie, Turcs et Mongols, des Origines a 1405" adlı çalışması Türkçülüğe İslam'ın dışında, Orta Asya'da bir yer açmıştır. Yaşadığı yerde, Fransa'da her ne kadar bir edebiyatçı olarak tanınsa da, Asya derinliklerinden gelen savaşçı ruhlu barbarlar teorisi Türk ırk teorisini beslemeye yetmiştir. Timur'un makalesine göre Ziya Gökalp'in de esin perisi olan Cahun, "Avrupa'daki Osmanlı muhalefeti" ile temastadır ve onları etkilemeye çalışmaktadır. Yazar, Cahun'un "siyasal bir misyonu" olabileceğine dikkat çekmektedir. Şimdilik bilemiyoruz.

Cahun'un kitabının "Türkler" ile buluşması da ilginç: "Selanik'teki bir yabancı konsolos, bu kitabın bir kopyasını İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden birine vermiştir."[38] Sonra Cahun'un eseri Necip Asım tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve 1986 yılında İstanbul'da en çok

okunan kitaplardan biri olmuş. Şimdi, Ziya Gökalp'in o en çok okuyanlardan biri olduğunu biliyoruz.

Okuyucular ne öğreniyor Cahun'dan? "Cahun, kitabında orijinal göçebe kurumlarının bir övgüsünü yapmakta; göçebe fatihlerin, steplerin kanunlarını bırakıp bunların yerine İslam kanunlarını alınca nasıl yozlaştıklarını anlatmaktadır."[39] Konuyla ilgili çalışmalar, onun ne düz yazılarında bilimsellik, ne de romanlarında edebî bir değer olduğunu haber veriyor. Ancak çok satmıştır ve belli ki yazdıklarına inanacak kişiler bulmakta zorluk çekmemiştir.

Türkçülüğün gelişiminde etkili olan ikinci şahıs ise "Yahudi asıllı bir Macar olan"[40] A. Vambery'dir. Osmanlı Devleti ile ilişkili Vambery de tıpkı dindaşı Cahun gibi Türklerin köklerine merak salmış, derviş kıyafetleri ile Orta Asya'ya gidip gelmiş, bu arada Türkçe ile Macarca'nın akrabalığını keşfetmiştir. Vambery adını, Macar aydınları arasında nükseden "Türkçülük" ya da daha doğrusu "Turan" saplantısının en ünlü siması olmasına borçluyuz. Slavlarla Cermenler arasında kalan Macar aydınları kendilerinin Atilla Hunları ile aynı kaynaktan olduğuna karar vermişler ve bu keşif üzerine bir de "Turan Cemiyeti" kurmuşlardı. 1913 yılından itibaren Turan adını taşıyan bir de dergi çıkarmış olduklarını öğreniyoruz.[41] Bu merakın sonucu olarak 1870'de Budapeşte Üniversitesi'nde bir de Türkoloji bölümü kurulmuş olduğunu biliyoruz. Vambery, işte böyle bir gelenekten gelmektedir ve Orta Asya gezilerinde öğrendiklerini İngilizlerin hizmetine vererek, unvanları arasına bir de "İngiliz casusluğu"nu eklemiştir. Dolayısıyla, bu ikinci Türk meraklısının "siyasal misyonu"nun daha açık olduğunu anlıyoruz. Timur, Vambery'nin "Yahudi davası"nı da desteklediğini ve siyonizmin kurucusu Theodore Herzl'i 1901'de Abdülhamid'le görüştürenler arasında olduğunu haber veriyor.

Gökalp'in esin kaynakları arasında saydığı Mustafa Celaleddin Paşa'nın da Konstantin Borzecki adını taşıyan bir "Leh asilzadesi" olduğunu hatırlatıp, o ünlü teoriyi hatırlatalım: "Türkçüler Türk değildir!"

Güzel, ancak Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkmış bu ırkçı yaklaşımın Osmanlı'ya pek yararı olmadığı anlaşılıyor. İlki, Osmanlı mirasından kopuştur; geriye pek az şey kaldığı ve müthiş bir yoksullukla karşı karşıya kalındığı görülebiliyor. İkincisi, bu zihniyetin ülkeyi gidip

Alman militarizminin kucağına bırakmasıdır ki bugün hâlâ o sorunlarla boğuşuyoruz. Sonra? İslama ve Arap'a karşı güvensizlik ve yaşanılan bölgeye mutlak bir ilgisizlik. Bu akımın, hem Batı'nın itelemesi ile hem de "Doğu'daki Batı"nın fiilî müdahaleleri ile ortaya çıkması, içinde bulunduğumuz karmaşanın içinde doğruyu ararken bakmamız gereken yeri göstermiyor mu?

Eğer, Timur'un sözünü ettiği gibi bu faaliyette "siyasal bir misyon" varsa, herhalde misyon bu olsa gerektir. Siyonizmin, Osmanlı'nın yıkılışında bu kadar etkili olması evet şaşırtıcıdır; ancak önümüzde bir vaka var ve bakmaktan kaçınamayız. Asıl şaşırtıcı olan ise siyonizmin Türkçülük merakıdır. Oraya bakıyoruz.

Vambery'yi biliyoruz, peki Cahun da siyonist miydi? Biyografisi, Türk-Moğol teorisinin tarih çalışmalarından daha çok, "çoksatar roman"larından çıkarıldığını haber veriyor. Ancak, buna rağmen bir "Türkolog" olduğu genel kabul görüyor. Amatördür, ancak ilgisinin bu amatör merakın ötesinde olduğu da açıktır. Osmanlı içinde bir Yahudi yurdu fikrinin, çok kısa bir zaman içinde Osmanlı'nın dışında bir yurt özlemine dönüştüğüne bakarak karar vermek zordur. Ancak bu gerçekleşmeden önce, belki Herzl gibi uç örnekleri bir yana bırakırsak, genel olarak siyonistlerin bunun hangi tarafında durduğunu saptamak kolay değildir. Her iki taraf açısından da Osmanlı topraklarının ve siyasal yapısının bu iş için uygun bir zemin sağladığına inanıldığını anlayabiliyoruz. Öyleyse, Osmanlı-Türk tarihinin hem siyonizm akımı için, hem de İsrail Devleti'nin kuruluşu açısından önemli olduğunu teslim etmemiz gerekir.

Öte yandan, tarihe bu açıdan bakmanın sıkıntılı bir durum yarattığını da teslim etmeliyiz; çünkü bütün Yahudiler siyonist değildir, ama siyonizm Yahudi cemaati içinde olan, bu alanda faaliyet gösteren, varlığını bu kavram içinde temellendiren bir siyasal ideoloji. Dolayısıyla Yahudilikten söz etmek zorunda kalması, bu alandaki her çalışmanın ortak talihsizliğidir.

Siyonizm ile Yahudilik kavramlarının yan yana gelmesi elbette her zaman irkilticidir. Buradan, her Yahudinin siyonist olduğu sonucunu çıkarmak ise sahibini bambaşka mecralara götürür. Önce bu, belli ki siyonistlerin bir hülyasıdır. Onlar kuşkusuz bütün Yahudilerin siyonist olmasını arzulamaktadırlar. Sonra, Orta Doğu'da bütün Yahudilerin toplanacağı bir ana yurt hayali önce siyonistlerin, sonra da antisemitiklerin düşüdür.

Birinciler bunu, büyük Yahudi yurdu için, ikinciler ise Yahudilerden kurtulmak için istemektedir. Bu ortakyaşarlığın farkında olan Herzl, siyonist itme-çekme diyalektiğini şu veciz sözlerle özetlemiştir: "Antisemitikler bizim en güvenilir dostumuz... Müttefikimiz olacaklardır." [42]

Konumuz açısından önemli olan ise Vambery'nin, Herzl'in Abdülhamid ile toprak pazarlığı ve Cahun'un da Avrupa'daki muhalif Osmanlılarla ilişkilendirilmiş olmasıdır. Büyük bir ilgiyi saptayabiliyoruz; bankaları, örgütleri, büyük para babaları, okulları, uluslararası ilişkileri, ideologları ve militanları ile Filistin'i almak için sultana yüklenmektedirler. Rastlantı veya değil; hem sultanın, hem de onun imparatorluk kalıntısı rejiminin devrilmesi bu döneme denk gelmiştir. Ve bugün İsrail diye bir devlet varsa, varlığını Osmanlı'nın yıkılmasına borçludur.

SİYONİST PAZARLIK

Dreyfus olayından etkilenerek "siyonizm" fikrine vardığı iddia ediliyor; ezikliğini çok kısa bir zamanda intikam duygusu ile bastırdığını anlıyoruz. 1897 yılında yapılan ünlü Basel Siyonist Kongresi'nin ardından Filistin'deki toprakların ele geçirilmesi için Ulusal Yahudi Bankası ve Yahudi Ulusal Kurumunun oluşumuna önayak olduğunu öğreniyoruz. Herzl, topladığı fonlar aracılığıyla Yahudilere Filistin'de bir yurt edinme çabasındadır. Ancak Abdülhamid'i ikna etmesi beklediği gibi kolay olmamıştır.

Sonuçsuz çabalarını Doğan Avcıoğlu şöyle anlatıyor: "Herzl tehdit, rüşvet ve sermaye getirme silahlarını kullanır. İmparatorluğun mali işlerini yöneten Osmanlı Bankası'nı toptan satın almak ve bu yoldan Hamid üzerinde baskı yapmak tehdidini, inandırıcı biçimde sahneye koyar. Osmanlı Bankası idarecilerine verilecek 50 milyonluk bir garanti ile Türkiye'ye akan musluklar kesilecektir. Tehdit etkili olur. Bunun yanı sıra Herzl, Abdülhamid'in yakınlarını rüşvetle elde etmeye koyulur."[43] Rüşvet, görüşmek ve yakınları baskıya zorlamak içindir. Şöyle devam ediyor: "Bu rüşvetçi grubu yardımıyla, 1900 yılında Herzle, Abdülhamid ile görüşür. Ona Yahudilerin Türkiye'ye yerleşmesiyle sağlanacak avantajları anlatır: Avrupa'ya karşı Yahudi desteği elde edilecek, para gelecek, imparatorluğun zenginlikleri geliştirilecek ve hatta Düyunu Umumiye'den bile kurtulmak mümkün olacaktır."[44] Ancak teşebbüs yine de başarısız kalmıştır.

Yetkin, Abdülhamid'in "pazarlık" hakkında şunları söylediğini aktarıyor: "Para kuvveti her şeyi yapar. Onlar bugün hükümet teşkil edecek değiller ya, bu bir mukadimedir. Gaye ve emeldir. Şimdi işe başlayıp birçok sene, hatta bin sene sonra maksatlarına muvaffak olabilirler ve zannederim olacaklardır da."[45] Yani Abdülhamid'in Yahudilere yönelik katı bir tutum içinde olduğunu söylemek mümkün değildir. O, Filistin'de kurulacak yeni bir devletin yeni bir sorun alacağı kanısındadır; ama Yahudilerin kendi topraklarına yerleşmesini ve ülkesini "bayındır" yapmasını da arzulamaktadır. Bütün bu süre boyunca, kendi hükümranlık alanındaki topraklara Yahudi yerleşimi kesintisiz sürmüştür.

Ancak bunun, siyonist bir faaliyetin mi, yoksa Osmanlı topraklarının Yahudiler için geleneksel çekiciliğinin mi sonucu olduğuna karar vermek kolay değildir. Hirsch, Rotschild ailelerinin bu göçleri desteklediği, para yardımı başta olmak üzere her türlü kolaylığı gösterdiği; bunun da siyonist olsun, olmasın Yahudi göçünü çekici kıldığı açıktır. Osmanlı İmparatorluğu içinde siyonist faaliyetlerle, Yahudilerin "yenilikçi" rolleri arasında da kesin bir ayrım yapabilmek kolay değildir. Kimi yerde, bu iki etkinin birbirine karıştığı veya karıştırıldığı gözlenmektedir. Yahudilerin, bir Osmanlı tebaası olarak faaliyetleri zaman zaman siyonistlerinki ile kesişmekte, bazen aralarındaki ayrımlar silikleşmektedir.

Örneğin, siyonistlerin görüşmesinden kısa bir süre sonra Abdülhamid tahttan indirilecek, bunu ona bildiren dört kişilik kurulun içinde, pervasız davranışlarıyla kendini belli eden bir Yahudi, Emanuel Karaso Efendi de yer alacaktır. Karaso Efendi hakkında siyonizmle bağlantı izlerine rastlanabilmekle birlikte, bunu aynı kesinlikle saptayamadığımız başka olaylar da vardır. Çetin Yetkin, Abdülhamid'in devrilmesinde en önemli rolü oynayan "Hareket Ordusu"nun başındaki Mahmut Şevket Paşa'nın da Yahudi olduğuna dikkat çekiyor. Mahmut Şevket, Mithat Paşa'nın evlatlığıdır. Abdülhamid'in sürgüne gönderdiği ve sürgünde iken ölen Mithat Paşa, özel istihbarat işlerini de Bohor adlı bir Yahudiye yaptırmaktadır. Öte yandan, onun Bağdat Valisi olduğu sıralarda, sahip çıkıp ilk eğitimini Yahudi okulunda yaptırdığı öksüz Mahmut Şevket, yıllar sonra Mahmut Şevket Paşa olarak Hareket Ordusu'nun başında İstanbul'a girecek; Mithat Paşa'nın sürgün ve ölüm emrini veren Abdülhamid'i devirecektir.[46]

Bu tekil vakaların ötesinde, saraya yönelik muhalefetin merkezinde de benzer karmaşık ilişkilere rastlanmaktadır. Selanik, Yahudi nüfusun toplandığı bir yer olmanın yanında, muhalefetin de en etkili merkezidir. Para ve güç orada birikmiş, iktidarın yolları oradan aranmaktadır. Buna karşın Selanik'in iktisadi pozisyonu siyasal pozisyonunun gerisinde kalmıştır. Selanik burjuvazisi gecikmiş, Ermeni ve Rum ticaret burjuvazisi bütün yolları tutmuştur. Etnik ve sınıfsal parçalanmalar, Selanik'teki muhalefete, Yahudiliğin ötesinde kendi rengini vermektedir.

Belli ki Selanik'in muhalif bir merkez olarak ortaya çıkmasını sağlayan da bu gecikmiş pozisyonudur: "Selanikli dönmeler, kültür seviyeleri, yabancı dil bilmeleri, kurdukları basımevleri, gazeteleri, kulüpleri, özel okulları ile bir ticaret burjuvası zümresi olarak iyice sivrilmişlerdi. Dönmeler ve Museviler, Jön Türk hareketini desteklemekteydiler. Bir rejim değişikliğinin; onlara, Rum ve Ermeni iş adamlarının İstanbul'daki tekel durumunu yıkmaya fırsat vereceğini ummaktaydılar. Bu yükselen ticaret burjuvazisi, çıkarları gereği, daha çok Merkez Devletleri'ne, Almanya ve Avusturya'ya yakındı. İngilizler ve Fransızlar, Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerinde genellikle Rum ve Ermenilere yaslanıyorlardı. Türkiye ile ekonomik ilişkileri hızla gelişen Almanlar ise, daha çok Yahudi ve Müslüman burjuvaziye dayanma eğilimi gösteriyorlardı. Mason dernekleri aracılığıyla, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ve Selanik burjuvazisi arasında ilişkiler kurulmuştu."[47] Garip bir biçimde; talih onları, muhalif hareketlerin yanına düşürmüştü.

Başlangıçta saraya yakın olmak elbette daha avantajlıydı, ancak İttihat ve Terakki'nin hızlı yükselişi, Ermeni ve Rumların halli için uygun ortamı hazırlayacak, dezavantajı avantaj haline getirecekti. Hem İttihat ve Terakki'ye, hem de Alman emperyalistlerine yapılan yatırım, semerelerini vermekte gecikmeyecekti. Yine de zafer kazanmak, zaferi korumaktan daha kolaydı. Almanya yenilince, İttihat ve Terakki için de yolun sonu görünmüştü. Enver, Talat ve Cemal'in kaçtığının duyulduğu gün, Selanik'te kurulan ittifak da paramparça olmuştu.

HRİSTİYAN TASFİYESİ

İttihat ve Terakki ile birlikte Yahudi-dönme burjuvazi Almanya'nın ipine sarıldığında, bir anlamda imparatorluğun da kaderi belli olmuştu. Daha

savaş başlamadan önce hem dış, hem de iç savaş planları hazırlanmıştı. Savaşa karşı direniş, Karadeniz'de düzenlenmiş bir provokasyonla toptan kırıldı. İç savaş planları ise savaş başlamadan hemen önce yürürlüğe konuldu. Ermenilerin topyekûn tehciri, Rum nüfusun mobilizasyonu, yalnızca bu azınlık burjuva sınıflarının tasfiyesi ile sonuçlanmamış, geride kalanların zenginliklerini katlamalarına neden olmuştu. Savaşın ortasında, Osmanlı'daki azınlıklara yönelik "gayrimüslim" tanımı çoktan terk edilmiş, "Hristiyan azınlıklar" onun yerini almıştı. Çünkü artık bu terim, azınlık olanların bütününü kapsamıyordu. Yahudiler hemen yerde, iç savaşta, Hristiyan azınlıkların karşısında yer alıyor, Türk burjuvazisi ile kaynaşmış görünüyordu.

Bunları rastlantı sayabilir miyiz? Değilse, İttihat ve Terakki içinde, bakmamız gereken başka yerler olabilir mi?

Savaşın başında ve içinde Ermeni ve Rumların büyük sürgünün dinamiklerini Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni burjuva sınıfı içindeki derin bölünmelerde aramamız yersiz değildir. Öyleyse, Ermeni tehcirinin, yalnız başına bir İttihatçı planı olmadığını düşünebiliriz. İçinde Alman militarizmi vardır ve Yahudi burjuvazisinin olmadığını düşünmemek için de bir nedenimiz yoktur.

İşte veriler: "Almanya'nın Türkiye'ye olan ihracatı 1888 yılında 11,7 milyon mark iken, 1905'te 71 milyon marka yükselmiştir. Türkiye'den yaptığı ithalat da aynı tarihler arasında 2.3 milyondan 51.6 milyon marka yükselmiştir. İttihat ve Terakki'nin İngiliz taraftarı bir üyesi, Selanik Yahudilerinin genellikle Alman davasına kazanıldığı iddiasındadır. Bu zat, 1911 yılında Merkez-i Umuminin gizli bir toplantısında, şu sözleri söylediğini ileri sürmektedir: 'Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye'de Yahudi masonluğu, gözü doymaz Prusya askerliğinin yuvasıdır. Selanik'te Paris ve Roma'ya sempatizan bazı Yahudiler de bulunmakla birlikte Yahudilerin çoğu Berlin'i tutmaktadır.' Bu gerekçeyle, Merkez-i Umumi toplantısında Albay Sadık Bey ve bu zat, subayların mason derneklerinden çıkmasını istemişlerdir."[48] Böylece, İttihat ve Terakki içindeki tercihlerin yeni tartışmalara neden olduğunu da öğrenmiş oluyoruz.

Avcıoğlu, bu ilginç notunu şöyle sürdürüyor: "Gibbons da, Alman emperyalizminin Türkiye'yi ele geçirme çabalarına karşı, Ermenilerin büyük bir engel teşkil ettiğini ileri sürmektedir. Ona göre, 'Ermenilerin

çoğu, Fransız ve Amerikan okullarında yetişmişlerdir, Fransızca ve İngilizce bilmektedirler. Batı Avrupa, Amerika ve özellikle İngiltere ile ticari ilişkiler kurmuşlardır. Alman ticari ajanlarının faaliyetini doğal olarak başarısız kılmışlardır. (Mandelstam, *Le Sort de I'Empire Ottoman*, Paris, 1917, s. 312.) Rumların durumu da aynıdır. Gibbons bu nedenle, Almanların, Ermeni kırımını desteklediğini ileri sürmektedir. Rum ve Ermenileri, emperyalist emellerine engel sayan Almanların, Yahudi ve Müslüman kompradorlara yaslanmaları normaldir."[49]

Ancak, azınlık da olsa, örgütün içinde Alman militarizmi ile kurulan bağlardan rahatsız olanlar vardır ve bu ilişkinin "Yahudi masonluğu"ndan geçtiğinin bilincindedir.

Buna karşın "temelsiz" de olmadığını öğreniyoruz: Örneğin Avcıoğlu, İttihat ve Terakki içinde "İngilizcilerin" de olduğunu belirtmekte ve bunlardan birinin Albay (Miralay) Sadık Bey olduğunu haber vermektedir. Başkaları da vardır ve örgüt içinde bu yönden gelen eleştirilerin sert tartışmalara neden olduğu anlaşılmaktadır. Sadık Bey'i biliyoruz, bu çatışmanın haberini veren Avcıoğlu, "İngilizci" olan diğer "zat"ın adını vermemiştir. Ancak, bu tartışmanın, hesabı daha sonra görülen derin yaralar bıraktığını anlıyoruz.

İzleri takip ederek bulabildiklerimiz şöyledir: İttihat ve Terakki'nin 1909 tarihli kongresinde, bu yönde verilmiş iki önerge vardır. Bu önergelerden biri Doğan Avcıoğlu'nun da belirttiği gibi Miralay Sadık Bey'e aittir. Sadık Bey'in önergesi "Siyonizm ve Masonluk" başlığını taşımaktadır ve önergede örgüt içindeki bu ilişkilerden duyulan rahatsızlık sezilmektedir.

Doğan Avcıoğlu'nun isim vermeden belirtip geçtiği diğer önerge hakkında Goloğlu şu bilgileri veriyor: 1909 eylül sonu ve ekim ayında Selanik'te toplanan kongreye öneri sunan ikinci kişi Mustafa Kemal'dir. Öneri, cemiyetin yasal-açık bir siyasi parti haline gelmesi, masonlukla ilişkisinin kesilmesi, askerlerin tamamen siyasetten çekilmesi noktalarında kesin bir tavır taşımaktadır. Goloğlu, "Üç yıl sonra yazdığı bir mektupta Mustafa Kemal, bu önerileri sebebiyle 'mürteci' ilan edildiğini ve idamına karar verildiğini yazmıştır. Gerçekten, Cemiyet içindeki zaten pek yüksek olmayan prestijinin bu kongreden sonra tamamen kaybolduğu, yönetici çarkının dışına itildiği fark edilir."[50] diyor. Örgüt içinde, Almanlarla bağın

tartışmaya açık olmadığı bellidir. Mustafa Kemal'in örgüt içindeki itirazları nedeniyle üzerinin çizilmesinin, İstiklal Mahkemeleri'ndeki kanlı hesaplaşmalara giden yolu açtığı, masonlar için ise uzun bir tatil için kapıları araladığı bellidir.

Mustafa Kemal'in masonlar ve İttihatçılarla sorunun bu olayla başladığını düşünmemizi engelleyecek bir neden yoktur. Hep biriktirdiğini ve hep kuşku duyduğunu biliyoruz. Kuşku, ipini çekmek için bir kez harekete geçmiş olanların, her zaman harekete geçebileceklerini düşünmek demektir ve İzmir Suikasti olayı ancak bu kuşku ile düşünüldüğünde anlam kazanabilir. 1909 Kongresi'nde, "İttihat ve Terakki'nin açık bir siyasi parti haline gelmesi ve masonlukla ilişkinin kesilmesi" önerisi tepkiyle karşılanmış; kendi deyişiyle, bu yüzden "Mürteci" ilan edilmiş ve "idamına" karar verilmişse bu bir açık hesaptır ve kapatılması için Takrir-i Sükûn dönemini beklemek pragmatik bir siyasetçi için şaşırtıcı değildir.

Peki öyleyse, azınlık burjuva sınıfının iç hesaplaşmasında, İttihatçılar ile başlayan girişimlerde Cumhuriyet'e kadar aktarılan sürekliliği nasıl açıklayacağız? İlki, siyasi ayrımın her zaman sınıfsal bir ayrıma tekabül etmediğini biliyoruz. Bazen, kişisel karşılaşmalar, siyasal çatışmaların yönünü belirleyebilir. Kaldı ki, burada sınıfsal bir farklılaşmanın olduğunu söylemek de öyle kolay değildir. Mustafa Kemal de en azından çocukluk dönemini Selanik'te bir "dönme" mahallesinde geçirmiştir. İlköğreniminden kalan tanışıklığı da dikkate aldığımızda, bağlılığı açıklamak kolaylaşır. Kaldı ki, artık "Türkçülük" vardır ve homojen bir topluma dayalı yeni bir devlet fikri giderek güçlenmektedir.

Öte yandan İttihatçıların yarattığı bir fiilî durum da vardır. Ne olursa olsun, Ermeniler sürülmüş, Rumlarla olan çatışma alevlenmiştir. Kendini bu çatışma içinde bulanların, taraf olmaktan ve "davayı omuzlamak"tan başka çaresi yoktur.

Özetle, bunlar; Anadolu'daki Ermeni ve Rum tehcirinde, Alman-Yahudi-İttihat ve Terakki etkisine dikkat çekmektedir. İttihat ve Terakki'yi kontrol eden iki gücün, Alman emperyalizmi ve Yahudi burjuva sınıfının savaşa girilmesi halinde, bunu Ermeni ve Rumlardan topyekûn kurtulmak için bir fırsat olarak kullanmayı planladığının delilidir.

Öyleyse bu planın, karşı tarafça da bilinmesi gerektiğini düşünmeliyiz. İşaretleri var: Ermeni ve Rumlar tarafından bu planın bilindiği ve engellemek üzere çeşitli girişimlerde bulunulduğunun en önemli işaretlerinden biri "Cemal Projesi". Bununla, İstanbul hükümetinin "Ermeni Tehciri" politikasını beğenmeyen ve idaresi altındaki Suriye'de Ermeni göçmenlere ılımlı davranan Cemal Paşa'ya krallık teklif edilerek, İT'nin karşısına dikilmesi sağlanmak istenmiştir. "Birinci Dünya Savaşı içinde, Türkiye üzerinde yapılmış olan gizli anlaşmalarla ilgili Rus belgeleri arasında, Çarlık Rusya Hariciye Nazırı Sazonov'un, Paris, Londra ve Roma büyükelçilerine gönderdiği bir telgraftan bu durum anlaşılmaktadır. Projenin İstanbul Ermenilerinin eseri olduğu söylenmiştir. Bu belgeye göre: Cemal Paşa, babadan oğula geçmek koşuluyla sultan ilan edilecektir; sultanın yönetiminde Suriye, Filistin, Irak, Arabistan, Kilikya, Ermenistan ve Kürdistan eyaletlerinin bağımsızlıkları tanınacaktır. Projeye göre, bu koşullar gerçekleşirse Cemal Paşa, hem İstanbul'a hem de Almanlara savaş açmayı kabul edebilirdi"[51] Ancak proje, İngiliz-Fransız yayılma politikasının içinde değildir, hiçbir biçimde uygulama şansı bulunamaz.

Avram Galanti, bu planın karşısında Rumların tepkisini ise şöyle anlatıyor: "Yunan orduları Anadolu'da mahvolduktan sonra, baki kalan askerleriyle Rum muhacirleri Yunanistan'a ve Selanik'e geldikleri vakit; Yunanlılar, Yahudilere taarruz etmeye başlamışlardır. Selanik'te çıkan 'Makedonya' ve 'Tahidromos' adındaki Yunan gazeteleri bu taarruzun Hahambaşı Becarano Efendi ile Çorlu Yahudi Cemaati reisi tarafından Kemal Paşa hükümetine olan sadakat beyanatından ve Trakya Yahudilerinin Doğu Trakya'nın Türkiye'ye iade edilmesinden dolayı izhar eyledikleri samimi sevinçten dolayı ileri gelmekte olduğunu yazmışlardı."[52] Bir ittifak var, işaretlerinden biri budur.

Öyleyse, savaş sonunda, tehcirden İttihat ve Terakki Partisi'nin sorumlu tutulması yerindedir. Yahudilerin neden özellikle anılmadığını ise bilemiyoruz; İttihat ve Terakki ile aralarında bir ayrım var mıydı, şimdi soru budur.

SELANİK DEVRİMCİLERİ

Abdülhamid devrilmiş ve Selanik'e sürgüne gönderilmiştir. İttihat ve Terakki ile Selanik, hem darbenin hem de sürgünün yeni mekânıdır.

Karaso'nun alaşağı ettiği Hamid, Selanik'te ünlü bir zengin Yahudi ailenin evinde göz hapsine alınmıştır. Sürgün evi, bu kentteki Yahudi burjuvalarının zenginliğinin ne boyutta olduğunun da bir göstergesidir: "Sürgün yıllarında (1909-1912) Abdülhamid'e tahsis edilmiş olan Allatini ailesinin (Bir İtalyan Yahudi ailesi) köşkü, 1895'deki İngiliz donanmasının ziyaretinde İngiliz subaylarıyla 30-40 genç kızın katıldığı bir baloya imkân verecek bir salona sahipti."[53] Selanik, imparatorluğun diğer bölgeleriyle taban tabana zıt bir görüntü içindedir. Zengindir, canlıdır, hareketlidir, sefalletten iz yoktur ve boğazına kadar iktidar savaşının içine gömülmüştür. Gologlu, şehrin canlılığını şöyle anlatıyor: "Kültür hayatı da çok gelişti. 1895'ten itibaren 5-6 Ladino (İspanyol Yahudicesi), 3-4 Türkçe, 3-4 Rumca, 2-3 Fransızca, 2 Bulgarca, 1 Romence günlük ya da haftalık gazete yayımlanıyordu. Alliance Israelite Universelle (Evrensel İsrail Birliği)'nin Fransızca eğitim veren 7 tesisi vardı. Nüfusun yarısını oluşturan Yahudilerin 50, Müslümanların 32 ve ayrıca Rum, Sırp, Bulgar, Romenlerin kendi okulları vardı."[54]

Yahudiler, başlangıçta elbette imparatorluktan yanadır. Çünkü Osmanlı azınlıklarından birinin bölgeye hâkim olmasının Yahudilerin tasfiyesini gündeme getirmesi tehlikesi vardır.[55] Bu nedenle siyonizme karşı soğuk bir tavır vardır. Çok yoğun bir propagandaya rağmen siyonist hareket çok küçük bir ilgi toplamıştır. Gologlu, 1905'ten 1912'ye kadar Selanik'ten sadece 1000 Yahudinin göç ettiğine dikkat çekiyor.[56] Dolayısıyla Sefardimler ve dönmeler kütle halinde Osmanlıcılığa yöneldiler. Devleti kurtarmak onlar için de bir politika haline geldi. İttihat ve Terakki içindeydiler ve onları, ideolojik olarak da bu örgütün içindekilerden ayırmanın bir olanağı yoktur.

Üstelik hem imparatorluğun diğer bölgelerinde hem de Selanik'te bir de Avdeti faktörü vardır. Görünüşe göre Müslümandırlar. Ancak Gologlu, 1900'lerin başlarındaki Osmanlı toplumunun "dönmeler"i de Yahudi saydığını söylüyor. Problemleri daha çok Yahudi cemaati ile ilgilidir. J. Neheme'nin *Selanik Yahudileri'nin Tarihi* adlı eserine göre Yahudiler, dönmeleri Yahudi saymıyorlar. "Yahudilere göre dönmeler lanetlilerdir; fitne, fesat ve zındıklık gibi deyimler onlara uygundur. Dönmeler de Yahudilerden nefret eder, onları kâfir sayar ve bunu açıklamaktan çekinmezler. Bir cumartesi günü bile onları öldürmenin caiz olduğuna inanırlar. Aralarındaki düşmanlık öyledir ki, çoğunluğu oluşturan Yahudiler

her fırsatta onlara hakaret ve eziyet ederler. Bu yüzden dönmeler kendi aralarında toplu halde ve ayrı mahallelerde yaşarlar yüzyıllardır. Ne Yahudilere ne de Müslümanlara karışmışlardır. Bunlara karşılık kendilerini Müslüman gösterdikleri için, yabancı dillere büyük tepki gösteren Yahudilerin aksine, Türkçeyi öğrenmeyi gerekli saymışlardır. Bu yüzden Yahudiler daha da çok kendi içlerine kapanırken, bu küçük cemaat yönetici Türk kadrolarıyla daha yakınlaşmışlardır."[57] Demek ki, İT içinde Yahudi faktörünün yanında bir de Avdeti faktörü vardır. Bu, kimin kim olduğu noktasında daha büyük karışıklıklara yol açmaktadır.

Hepsi, Fransız devriminin milliyetçi dalgası ile modernleşme rüzgârına kapılmışlardır. Ancak Yahudiler "haham" engeli nedeniyle daha geç, bu engeli bulunmayan dönmeler ise daha erken bir biçimde modernleşmişlerdir. Kurdukları Fransızca ve Türkçe eğitim veren iki okul, Fevziye ve Terakki; Osmanlı ülkesindeki ilk modern okullardır. Ayrıca kendi istekleriyle "devlet okulları"na da gitmektedirler.

Selanik, Osmanlılar tarafından Türkleştirilmek istenmemişti; ancak Yunanlılar burayı Yunanlılaştırmak için harekete geçince Yahudiler için sıkıntılı günler de başlamış oldu. 1914'ten önce, Yahudiler ve dönmeler "Helenizm"in kendileri için bir tehdit olduğunu yaşayarak görmüşlerdi.

> *Selanik 1908 ya da Paris 1789*
>
> *"Tarihçiler ve siyaset uzmanlarına göre İkinci Meşrutiyet dönemi, 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908)'de başlatılır. Bu saptama, bir bakıma yanlış değildir. Hukuksal açıdan da doğrudur.*
>
> *Çünkü Sultan Hamid 1293 (1876) Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konacağını (ya da koyacağını) 11 Temmuz günü yayımladığı bir irade ile resmen ilan etmiştir.*
>
> *Sosyal ve siyasal gelişmeleri izleyen incelemelerin yazarları, bu tarihi 1889'da gerilere götürebilir. Onlar da haklıdır. Bu kadar uzağın ayrıntılarına girmeyeceğiz.*
>
> *Reval Buluşması (10 Haziran 1908), Rumeli'deki ihtilalcilerin yüzlerini değiştirmiştir. 10 Haziran'la 10 Temmuz (23 Temmuz 1908) arasındaki bir buçuk ay içinde çok şeyler olmuştur. Ve bir 'devir' bıçakla kesilir gibi, kendinden önceki 'devir'den kopmuştur. 10*

Temmuzdan önce, başhafiye Fehim Paşa gibi konuşuluyordu. 10 Temmuzda herkes sanki birer Namık Kemal'dir.

O gün Manastır'da bazı eylemler olmuştur. Mekteb-i Harbiye Ders Nazırı Vehip Bey (sonra Paşa) ünlü söylevini vermiştir. Aynı akşam şehir parkında üç yüz kadar subay askerî bandoya zorla Fransız millî marşı Marseyez'i çaldırmışlardır. Manastır valisi istifa zorunda bırakılmıştır. Subaylar, Yıldız'dan ayrı olarak 'Hürriyeti ilan etmişler', 'heykel-i istibdadı' yıkmışlardır.

O gün Selanik'te de çılgınlığa varan bayram gösterileri, tüm kenti kaplamıştır. Her köşe başında, her kahvede 'hatipler' vardır. Türkçe, İspanyolca, Fransızca ve Rumca söylevler vermektedirler. Polis memurları, hiçbir şeye karışmayan dinleyiciler arasındadırlar. Duvarlara yapıştırılmış bildirilerin başında, elleri tabancalarının kabzasında, 'fedailer' nöbet tutmaktadır. Bildirileri meraklılara yorumlamaktadırlar. 1789'un fikirleri sanki her yerden fışkırmaktadır.

Lokantalar bedava yemek vermektedirler. Olimpos Meydanı'na çıkan sokaklar hıncahınç doludur. Gece yarısı, çılgınlık son haddine varmıştır. Hüseyin Hilmi Paşa, Abdülhamid'in İradesini halka bildirdiği zaman, padişah kulları çoktan vatandaş olmuşlardı. Bildiri Marseyez nağmelerinin verdiği çoşku ile dinleniyordu. Düşmanlar kardeş olmuşlardı... Henüz 1789'daydılar. Avrupa'yı baştan başa sarmış olan 1848 ihtilalleri sanki yapılmamıştı."

Tarık Zafer Tunaya,

Türkiye'de Siyasal Partiler, 3.Cilt,. s. 21-22.

Şehirde, siyonizm sorunu da bu salınımlara göre şekillenir. Selanik Yahudilerinden siyonist örgütlere hiçbir başvuru olmamasına karşılık Yunanistan'dan ilgi büyüktür. "Siyonist arşivleri, 1912 aralığında Yunan işgalinden önce, Selanik Yahudilerinden Siyonist Teşkilatı'na hiçbir başvuru bulunmadığını gösteriyor. Buna karşılık Yunanistan'daki Yahudilerin 1903'ten itibaren başvuruları görülüyor. Açıkçası Yunan baskısı yüzünden hep şikâyetçi olmuşlardır. Nitekim Yunan işgalinin birinci ayı dolmadan Siyonist Merkezi'ne Selanik'ten 6 yardım başvurusu yapılmıştır. Bir belgeye göre de 1914'den önce kentte ancak birkaç siyonist varken, ondan sonra 'Örgüte dâhil olmasa da siyonistliği kabul etmeyen tek bir aile kalmamıştı.' Bunun sebebi çok açıktır. Türk yönetimi kaldıkça yerlerini kaybetmekten korkuları olmayan Yahudiler, başka çözümlere iltifat etmiyorlardı."[58]

Bir Yahudi kaynağı da, 1908 hareketinin yankılarını şöyle veriyor: "İmparatorluktaki Yahudi cemaatleri Jön Türk Devrimi'ni sevinçle karşıladılar; artık Yahudilere kamu hayatının her alanında yeni imkânlar doğacağı yolunda büyük bir beklenti oluştu. Türkçe öğrenime büyük bir talep oldu. Okullarındaki Türkçe ders saati sayısını arttıran Alliance da devrimin Türkiye Yahudilerinin geleceği için büyük umutlar vadettiğini düşünüyor ve gelmiş olan hürriyet devrine Yahudileri hazırlıklı kıldığı için kendisine pay çıkarıyordu." diyor.[59] Yani Alliance, 1908 devriminin fikirlerini kendisine yakın buluyor; hatta "Türk Devrimi'nin onların düşüncelerini muzaffer kıldığını" düşünüyordu.

Aynı kaynak, Yahudi cemaatini heyecanlandıran ve öncü bir kuruluş olan Alliance İsrailit'in kendisini devrimle özdeşleştirmesine neden olan somut olayları da şöyle sıralıyor: "Yahudi cemaatlerinin çoğu artık A.I.U. (Yahudi Alyans Okulları) okullarından yetişmiş kişilerce idare edilmekteydi. Yeni Osmanlı Mebuslar Meclisindeki dört Yahudiden üçü (Karaso, Feraci ve Mesliah) A.I.U. okullarından mezun olmuş insanlardı. Buna ek olarak, bazı Türk devlet görevlileri de (şair ve filozof Rıza Tevfik Bey gibi) A.I.U. okullarında öğrenim görmüşlerdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en önemli liderlerinden biri olan Talat Paşa, Edirne'deki Alliance okullarında Türkçe okutmuş ve okul müdürünün kızından da Fransızca dersleri almıştı. Örgüt, şimdi yüksek mevkilerde dostlara sahipti."[60]

Bu dostların sayısının ne kadar olduğu bugün de bilinmemektedir. Yahudi tarihçi Lewis, bu konudaki bir söylentiye dikkat çeker: "İttihat ve Terakki Komitesi hakkında ana gerçek, onun esas itibarıyla Türk ve Müslüman olmayan karekteridir. Ta başlangıcından beri onun gerçek liderleri arasında saf Türk kanı taşıyan bir kişi zor bulunur. Enver bir Polonyalı dönmenin oğludur. Cavit, Yahudi dönmelerindendir. Karaso, Selanikli bir Sephardim Yahudisidir. Talat, Müslüman olmuş bir Bulgar çingenesidir..."[61] Lewis, Enver Paşa hakkındaki iddianının onun Enver Celaleddin Paşa ile karıştırılmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Karışıklık mı değil mi tartışması bir yana, bu düzeltmenin de bizim için bir düzeltme getirdiğini belirtelim. Yani, Türkçülüğün esin perileri arasında bulunan ve "Leh asilzadesi" olduğu iddia edilen Celaleddin Paşa da bir Polonya Yahudisidir.

1908 ile 1920 aralığı artık Osmanlı İmparatorluğu'nun Yahudi sakinlerinin doğrudan iktidara yakınlaştığı, zaman zaman onu elinde tuttuğu ve bir yurt özlemi ile ilgili yeni fikirlerin yeşerdiği bir dönemdir. Bu özgürleşmenin Yahudiler arasında nasıl bir siyasal kaynaşma yarattığını ise ilerleyen satırlarda buluyoruz. "Selanik ve özellikle İstanbul'daki Yahudiler arasında baş gösteren önemli bir siyasal ideoloji siyonizm oldu; bir süre sonra iyice palazlanan bu akım, A.I.U. kurumlarının varlığını tehdit etmeye başladı." [62] Yani siyonizm o kadar yaygınlaşıyor ki bir Yahudi eğitim örgütü olan Alyans'ın varlığını bile tehdit etmeye başlamıştır. Türklerin "millî uyanışı" asıl Yahudilerin uyanışını sağlamış görünmektedir. Şöyle devam ediyor: "...Siyonizm İstanbul'da ancak 1908'den sonra önemli bir mesele hüviyetini kazandı. Dünya Siyonist Örgütü içindeki belli başlı akımlar, Herzl'in Filistin'in akıbetini Osmanlı sultanıyla görüşmesi örneğinde olduğu gibi, öteden beri kendilerine Filistin'in kapılarını açacak anahtarın İstanbul'da olduğuna inanmaktaydı. Ne var ki, II. Abdülhamid'in istibdat rejiminde bu konuda somut bir başarı elde edilememişti. 1908 devrimiyle durum değişti." Özeti şudur: "Böylece İstanbul, siyonist faaliyetlerin ana merkezi oldu..." [63]

Bu arada siyonistlerin Le Jeune Turc adında bir Fransızca gazete çıkarmaya başladıklarına da değinelim. Bu simge olaylar üzerinde hiç düşünülmemiş olması şaşırtıcıdır. "Jön Türkler" belli ki başka bir "etnisite"yi işaret etmektedir. Konuyla ilgili kaynaklardan saptayabildiklerimizi burada analım. Yeni Asır'ı çıkaran Fazlı Necip, Avdeti kimliği ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli faaliyetleri içindeydi.

Örgütün önderleri de ilginç biyografilere sahipti. Talat, Alyans mektebinde okudu ve orada öğretmenlik yaptı. Selanik'te de en önemli ortağı Karaso'ydu. Örgüt ile masonluk arasındaki ilişkiyi kuranın da bu ikili olduğu biliniyor.

Meşrutiyet'in ilanı ve Abdülhamid'in indirilmesini destekledikleri de açıktır. "25 Temmuz günü İstanbul'da -hepsi de Selanikli olan- ünlü İstanbul tüccarlarından Mehmet Balcı ve kardeşleri, Ali Kibar, İpekçi Kani, Şamlı Mustafa ve oğulları, Selanik Bonmarşesi sahiplerinin büyük çaplı bir sokak gösterisi düzenlettirdikleri görülüyor."[64] Abdülhamid'in indirilmesiyle iktidarın İttihat ve Terakki'ye geçmesinin hem Osmanlı içindeki pozisyonlarını iyileştireceği ve hem de siyonist olanları açısından Filistin ile ilgili beklentilerinin önünün açılacağı düşünülmüş olmalıdır.

Sonuç itibarıyla 1908 hareketi basit bir iktidar mücadelesi değildir: "Hareket, yalnızca bir subay ve aydın hareketi olarak kalmamakta, ekonomik hayatta paşalar ile Rum ve Ermeni zenginlerinin kurdukları tekeli yıkmaya azimli bir ticaret burjuvazisi tarafından desteklenerek, bir toplumsal temele oturmaktaydı."[65] Abdülhamid, her açıdan böyle sıkıntılı bir kavşakta duruyordu. Kaderini de büyük ölçüde bu çatışmalar belirledi. "Yaşamı boyunca 'Kızıl Sultan', 'Pinti Hamid' ve koyu bir müstebit olarak tanıtılmasında İttihat ve Terakki'nin büyük bir rolü olmuştur. Fakat ölüm haberi Mebusan Meclisinde çok saygılı bir dille belirtilmiş, ayakta dinlenmiş ve 11 Şubat celsesi tatil edilmiştir."[66]

Öte yandan, böyle gürültülü bir mücadelenin arkasında hiçbir iz bırakmaması mümkün değildi. İttihat ve Terakki için ileri sürülmüş olan mason ve siyonist yakıştırmasının, Osmanlı içinde çok tartışılmış olduğu anlaşılıyor. Örneğin Miralay Sadık, İttihat ve Terakki Kongresi'nde şunları söylüyor: "Biz ihtilal ve inkılâp yaptık. Ümmeti ve milleti büsbütün sukut -ı ahlaka sevk etmek için değil. Biz Sultan Hamid'i hallettik, bunun yerine birkaç türedinin sivrilmesi, halkın yeni baştan bu sivrilen türedilere esir olması için değil... Bugün siyonistler nazarında Osmanlı Devleti, o devletin tam olarak çökmesi, hiç değilse Kudüs'ün ve Filistin'in bizden kopartılması matma-ı nazar olmuştur. Orada bir Yahudi devleti kurmak istiyorlar ve Kudüs'ün kendilerine, arz-ı mavut olduğuna inanıyorlar."[67] Bu tartışmalar içinde siyonist olmakla suçlananlar arsında Talat Paşa ve Maliyeci Cavit vardır. Maliyeci Cavit, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra "İzmir Suikastı"

davası nedeniyle İstiklal Mahkemesi kararıyla asılmıştır. İttihat ve Terakki'nin mason ve siyonist olduğu yönündeki tezler Avrupalılar tarafından da yoğun olarak tartışılmıştır.[68] Konunun ne kadar "meşru" görüldüğüne örnek ise Filozof Rıza Tevfik'in Meşrutiyet'in ilk aylarında siyonist olduğunu ilan etmesidir.[69] Karaso ise sade bir Yahudi değildir. Yetkin, onun da Abdülhamid'ten Filistin'de bir Musevi yurdu talep etmeye giden siyonist heyetine dâhil olduğunu haber vermektedir.[70]

Şair Eşref, tabloyu şöyle çizmektedir:

Avdetiler ile hükümetimiz

Benzedi devleti Yahuda'ya

Bab -ı Fetva'yı da çiftlik edip

Verdiler en nihayet Musa'ya

YAHUDİ VE RUM SAVAŞI

1912'de merkez Selanik, Yunanistan'ın kontrolüne geçince 1914 için de şartlar hazırlanmış oldu. Ermeni ve Rumlardan topyekûn kurtulmanın vakti gelmişti.

Bu yıllarda eski korkuların ve eski düşmanlıkların da hatırlanmaya başlandığını öğreniyoruz. Örneğin, Yahudi cemaatinin geçmişte Rumlarla yaşadığı "kan uyuşmazlığı" endişeleri yeniden baş göstermiştir. "Geçmişten beri ekonomik hayatta Yahudilerin rakibi olmuş Rumların sahip olduğu antisemitik duygular bir kaygı oluşturmaktaydı. XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Yakın Doğu'daki Yahudi cemaatlerine yönelik kan iftirası suçlamaları Rum cemaatlerinden çıkmıştı. Selanik'in 1912 yılında Yunanlıların eline geçmesinden sonra buradaki Yahudi cemaatinin yaşadığı endişelerin aynısı, şimdi İzmir'de ve Küçük Asya'nın diğer küçük yerleşim merkezlerinde yaşanmaktaydı."[71] Artık savaş bitmiştir ve Osmanlı, yenilenlerin tarafındadır.

Anadolu'daki Yunan askerî güçleri ile mücadele sırasında batıdaki kentlerde bulunan Yahudiler kaçıp İzmir'e toplanmışlardır. Aydın, Turgutlu, Manisa ve Urla'daki Alyans okullarının tahrip edilmiş olması ise Yunan güçleri ile Yahudi cemaati arasındaki savaşın habercisidir. Ancak İzmir'deki

Alyans okulları, buradaki büyük yangından "mucize eseri" kurtulmuşlardır ve bunu da bir haber saymamız gerekiyor. Bilge Umar, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri adlı eserinde büyük yangının Yunan kuvvetlerinin İzmir'den çekilmesinden beş gün sonra çıktığını haber vermektedir.[72] Yanan evler ise Rumların ve içindekilerle birlikte Ermenilerin evleridir. Umar, Falih Rıfkı Atay'dan şunları aktarıyor: "Gâvur İzmir karanlıkta alev alev, gündüz tüte tüte yanıp bitti. Yangından sorumlu olanlar, o zaman bize söylendiğine göre, sadece Ermeni kundakçılar mı idi? Bu işte Nurettin Paşa'nın hayli marifeti olduğunu söyleyenler çoktu... İzmir'i niçin yakıyorduk? Kordon konakları, oteller ve gazinolar kalırsa, azınlıklardan kurtulamayacağımızdan mı korkuyorduk? Birinci Dünya Harbi'nde Ermeniler tehcir olunduğu vakit Anadolu şehir ve kasabalarının oturulabilir ne kadar mahalle ve semtleri varsa, gene bu korku ile yakmıştık..."[73]

İzmir'de Rum ve Ermenilerin evleri yanarken, yangının Selanik'e sıçramış olduğunu bir başka kaynaktan öğreniyoruz. 1917'de Selanik'teki Yahudi mahalleleri de yanmaktadır[74] ve biz ne yazık ki Yunanlıların ve Ermenilerin kendi kendilerini yaktıklarına; Yahudilerin yanan, yıkılan ev ve okullarının ise Türklere ait olduklarına inanıyoruz.

Bir de İttihatçıların yürürlüğe koyduğu "Millî İktisat" politikası var. Ekonominin bir tür "millileştirilmesini" içeren bu politikanın da adresi bizi aynı yere götürüyor. Avcıoğlu "Millî Kurtuluş Tarihi" adlı çalışmasında millî iktisat politikasından en çok yararlanan unsurun Selanikli Yahudi tüccarlar olduğunu belirtiyor.[75] Bu politika, Girit ile ilgili gösteriler ve Yunan mallarına boykotla gelişir.

Selanik ve İzmir'de boykot komiteleri kurulmuş, Genç Türkler, bütün imparatorlukta Rum malı ve Rum tüccarı avına çıkmıştır. Bu arada İzmir ve Selanik'te Yahudiler Rumların yerini almak için çabalamaktadır. "İzmir'de camilerde hocalar, boykot vaazları vermişlerdir. Rum dükkânları, boyalarla işaretlenmiştir. Rum gazeteleri taşıyanlar, coplarla kovalanmışlardır... Savaş her biçimi almaktadır: Bu bir yok etme savaşıdır. Rum ticaretinin yıkıntıları üzerinde, Selanikli Yahudilerin kurduğu yeni Ticaret Şirketi ve Triyeste Lloyd parlak işler yapmaktadırlar."[76]

Avcıoğlu, ABD elçisinin boykot izlenimlerini şöyle anlatıyor: "Bütün Hristiyanlara karşı, yalnız Küçük Asya'da değil; İstanbul'da da resmî bir

boykota girişildi. Türklerle, Hristiyanlardan daima daha iyi ilişkiler sürdüren Yahudiler, boykotun dışında kaldı. Resmî kişiler, dükkân kapılarına milliyetini ve işini yazmalarını Yahudilerden özellikle istediler. Yahudiler, 'Avram, Yahudi, terzi', 'İzak, Yahudi, ayakkabıcı' gibi yazılar koydular. Bu boykotu, Türkiye'nin tepetaklak millî düzeninin belirtisi saydım. Zira bir millet, kendi uyruklarına karşı ticari boykota girişiyordu." [77] Bu ekonomik kuşatmanın yanı sıra Teşkilat-ı Mahsusa da Rumları kaçırmak için faaliyettedir. Rum köyleri basılmakta, insanları öldürülmekte, yakılıp yağmalanmaktadır. Rumlar panik içinde arkalarında bin yıllık yurtlarını bırakarak kaçışmaktadır.

Avcıoğlu, bir Fransız tarihçiye atfen şunları aktarmaktadır: "Demek oluyor ki, Türk milliyetçiliğinin gerisinde Yunan ticaretini, Yunan milliyetini ve Doğu'daki bütün eski sorumluları yok etmeye kararlı Yahudiler, Almanya ve Avusturya vardır. Bu bir yağma savaşıdır. Türkler, bu işte Almanların öncüleridir. Almanya, Rusları kuzeye, İngiltere'yi güneye itmektedir. Yerini alabilmesi için, Almanya'nın Helenizmi boğması gereklidir."[78]

1918 DEVRİMİ

2 Kasım 1918 gecesi Talat, Enver ve Cemal paşaların eşliğinde, vali ve polis müdürü Bedri, Azmi, Dr. Bahattin Şakir, Dr. Nazım ile Dr. Rüsuhi Bey bir Alman torpidosuna binerek Karadeniz'e açılmışlardır. Sivastopol'a çıkan yolcular, geride Enver'i bırakarak Berlin'e doğru harekete geçmişlerdir. Çoğu için bu yolculuğun geri dönüşü yoktur. Çünkü artık kaderleri ile baş başadırlar ve Ermeniler, öldürmek üzere her birinin peşindedir.

2 Kasım gecesinden sonra gelişen olaylar ise tıpkı 1908'de Selanik'te yaşananlar gibi bir "devrim" görüntüsü vermektedir. İttihatçıların kaçışı ile İzzet Paşa Kabinesi devrilmiştir. İlk olarak firari paşaların mal ve paralarına el konulmuş, tehcir suçlarıyla ilgili yargılama süreci başlatılmıştır. Genel af kampanyası çıkarılmış, İttihat ve Terakkicilerin kurduğu şirketlere ve Millî Kalkınma Bankası'na el konulmuştur. İttihatçı mebuslardan Fevzi ve Zülfü beyler tutuklanmıştır. Dr. Raşit Bey hapishaneden kaçmış, daha sonra intihar etmiştir. İttihatçı liderler grubu tutuklanmış, divanıharpte yargılama Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in duruşması ile başlamıştır.

İttihat ve Terakki'nin parasına, taşınır taşınmaz mallarına el konulmuştur. İT'nin ülke dışına kaçan muhalifleri dönmeye başlamış, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey idam edilmiştir. İngilizlere yapılan başvuru üzerine 66 İttihatçı sürgüne gönderilmiştir. Tehcir edilenlerden şikâyetçi olanların ihbarlarının beklendiği ilan edilmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonra sürgüne gönderilmiş olan memurların durumu düzeltilmiş, ölen kişilerin ailelerine maaş bağlanmıştır.

Tunaya, divanıharplerce idama mahkûm edilen İttihatçıları şöyle sıralıyor: Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey; Talat, Enver ve Cemal paşalar, Dr. Nazım Bey, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Kara Vasıf Bey, eski Washington Sefiri Alfred Rüstem Bey, Dr. Adnan Bey ve Halide Edip Hanım, Kavaklı Fevzi (Çakmak) Paşa, Katib-i Mesul Cemal Oğuz Bey ve arkadaşları; Selahattin, Fahrettin Yusuf İzzet ve İsmail Fazıl paşalar, Miralay İzmirli İsmet (İnönü), Miralay Bekir Sami, Celalettin Arif, Cami, Hamdullah Suphi, Hakkı Behiç, Dr. Rıza Nur, Yusuf Kemal beyler, Erzurumlu Mehmet Necati Bey, Dr. Bahattin Şakir Bey, Cemal Azmi ve Nail beyler.[79] İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri kaçmıştır, ama kısa aralıklarla Ermeniler tarafından öldürüleceklerdir. Osmanlı içindeki azınlık burjuva sınıflarının iç çatışmaları İttihat ve Terakki açısından bu biçimde sona erecektir.

Yatırım Almanlara yapılmış; ancak Almanlar kaybetmiştir. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında savaşa katılması ile İngiltere'nin, siyonistlerin ilgilendiği bölgeye ilgisi artmıştır. Fransa, Süveyş Kanalı etrafında yerleşmektedir ve İngiltere, Fransız kontrolü altındaki Suriye ile bu bölge arasında bir "tampon bölge" oluşturma planı yapmaktadır. Bunun en iyi yolu ise Yahudilerin bölgedeki etkinliğinin artmasından geçmektedir. Bir yandan Haşimi Şerif Hüseyin'e Osmanlılara karşı ayaklanması karşılığında krallık vaadinde bulunulurken, öte yandan siyonistlerin önü açılmıştır. 1917 yılında Balfour Bildirisi ile Yahudilerin Filistin'de bir yurt kurma hakkını tanımıştır. Bildiri, Balfour tarafından, Lionel Walter Rotschild'e özel bir mektupla bildirmişti.[80] Yahudiler için Alman cephesinin ötesine geçip İngilizlerin safına katılmak hiç de zor değildir. Almancıların devri kapanmıştır, gün artık İngilizcilerin günüdür.

Filistin'de, Osmanlı dönemi bittiğinde artık bir siyonizm sorunu vardı. Bütün bölgede siyonist koloniler kurulmuş, İngiliz ve Fransız emperyalizmi

için bölgede yeni bir ileri karakol oluşmuştu. İngilizler, Filistin'de kuracakları bir siyonist devlet aracılığıyla Süveyş Kanalı üzerinde kontrol kurmak için harekete geçmişti.

Sonra Amerikalılar geldi ve İngilizleri bölgeden çıkardı. Artık ABD'nin kontrolünde olan Birleşmiş Milletler, 1947'de toprağın yüzde 5.7'sini elinde bulunduran siyonistlere ülkenin yüzde 57'sini öneriyordu.

İZMİR HESAPLAŞMASI

Artık, İttihat ve Terakki içinde adı "Almancı"ya çıkmışlar; işsiz, dağınık ve ürkek bir vaziyettedir. İmparatorluk devri kapanmış ve yerine Kemalist bir Cumhuriyet inşa edilmiştir. İttihatçılık gözden düşmüş, gereksiz ve tehlikeli sayılır olmuştur. Geride kalanlar ne yapacaklarını bilmez bir halde serseri mayın gibi dolaşmaktadır.

Gerçekten bir suikast planı var mıydı? Bunun hiç önemi bulunmuyor. 1926 yılında açık hesapların bir şekilde kapatılma vaktinin geldiği bellidir.

İzmir Suikastı, Motorcu Giritli Şevki'nin İzmir valisine koşup, İttihatçıları ihbar etmesiyle ortaya çıkmıştır. 17 Haziran 1926'da İzmir Valisi Kazım Paşa'ya "suikast" hazırlığını anlatan Giritli Şevki'nin bir gün önce Karşıyaka'da "İdris'in Bahçesi"nde Mustafa Kemal'i öldürmek için yemin edenler arasında olduğunu öğreniyoruz.

Bu yeminli ispiyoncunun suikast var diye valiye koşmasının ardından; önce ortalıkta dolaşan İttihatçılar, sonra yeni iktidara yan bakanlar toplanıp, İstiklal Mahkemeleri'nin önüne çıkarılmışlardır. Suikastçıların çoğu, odalarında uyurken yakalanmıştır. Polis tutanaklarının, çoğunun silahlı ve bombalı olduğunu ileri sürmesine karşın, en ufak bir direniş gösterilmemiş; polis, suikastçıları eliyle koymuş gibi bulmuştur. Bir tek Kara Kemal'in saklandığı yerde, yakalanacağını anlayınca "intihar ettiği" rapor edilmiştir.

En büyük av ise kuşkusuz, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en etkili isimlerinden Avdeti Maliyeci Cavit'tir. Mahkeme gaddar, avukatların "savunma oyunlarına" prim vermeyecek kadar uyanıktır. Sonuca çok çabuk ulaşılır, suikast suçu sabittir. Cavit, İzmir'den Ankara'ya taşınır ve mahkemesi orada görülür.

İdam kararı çıkmıştır; ancak iki gün sonra "Zafer Bayramı" vardır. Yeni Ceza Kanunu'na göre resmî bayram günlerinde idam hükümleri infaz edilmemektedir. İdam bu yüzden bayram öncesine yetiştirilir. Gerisi şöyle:

"Cavit Bey hücresinden alınarak, hapishane müdürünün odasına götürülmüştü. Odada müdür ile İstiklal Mahkemesi müddeiumumî müşaviri, jandarma kumandanı ve bir imam vardı. Müşavir Bey, Cavid Bey'e yaklaşarak, hükmün hülasasını ağır ağır okurken, Cavid Bey sarardıkça sararıyor, titriyor, gözlerini yumuyordu.

İdam kelimesini işitince sarsıldı:

-Yaaaa?.. Demek, böyle?.. Yazıklar olsun!.. diyebildi.

İmamın dinî telkinlerini sessizce dinleyip, dediklerini yaparak, sırtına geçirilen beyaz gömleği görmemek ister gibi başını kaldırıp, gözlerini duvara dikti ve açılan kapıdan, her zamanki gibi sert adımlarla çıktı.

Dışarıda, hapishanenin önüne dizilmiş sehpalara kadar yaklaşmak istercesine kaynaşan kalabalığı güç halle zapteden süngülü jandarmaların açabildikleri sahada bir lahza duraklayarak, koluna girenleri terk eden Cavit Bey, götürüldüğü hapishanenin Yenişehir'e nazır cephesinin solundaki sehpaya yaklaştığı vakit, inanılmayacak derecede sükûn bulmuş, telaşsız ve metin görünüyordu.

Kendisine yaklaşıp da son bir dileği olup olmadığını soran memurun, hüviyetini merak edip, adli tabip olduğunu anlayınca son derece yumuşak bir sesle:

-Sizden bir ricam var Doktor Bey!... Hüseyin Cahit Bey buradadır. Lütfen kendisini görünüz. Selamımı söyleyiniz. Çocuklarımın ve refikamın gözlerinden öpsün... Gazi Paşa hazretlerine de selam ve hürmetlerimi söyleyin!... Heyeti hakimeye veda edemedim.... Allah'a ısmarladık!

Dedikten sonra, sehpanın altındaki masanın üstüne çıkmış, sandalyenin önünde durmuş ve birdenbire sesini yükselterek:

-Allah'ın laneti zalimin üstündedir. Zulümdür bu zulüm!... diye bağırmış..."[81]

Maliyeci Cavit'in idamı, Osmanlı'nın son döneminde kurulan karmaşık ilişkilerin bir dönüm noktasıdır.

BİR TÜRKÇÜ: MUNİS TEKİNALP

1883 doğumlu Munis Tekinalp (Moiz Kohen) Aliyans okulu mezunu İttihatçılardan biriydi. 1906 yılında onu Selanik'te Yeni Asır gazetesinde yazar olarak görüyoruz. Türkçülük akımının en önemli isimlerinden biriydi. Ziya Gökalp'in müridiydi. Türk Yurdu, Türk Derneği, Yeni Mecmua gibi yayınlarda Türkçülük üzerine yazılar yazdı. Birçok Türkçü derneğin kurucusu ve yöneticisiydi. 1928 yılında "Türkçülük" ile ilgili bir yayınına "Evamiri eşare" (on emir) adını uygun bulmuştu. Tekinalp gerçekte bir hahamdı; ancak hiç hahamlık yapmamıştı. Selanik'te mason örgütlerinin içindeydi.

1909 aralık ayında Hamburg'da yapılan "Dünya Siyonist Kongresi"ne Selanik delegesi olarak katılmıştı. Ancak kongrede "Filistin'de bir Yahudi yurdu kurma" fikrine karşı çıktığı, bunun için Osmanlı topraklarının daha uygun olduğu fikrini desteklediği belirtiliyor. 1908'den hemen önce İttihat ve Terakki'nin içindeydi.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra onu sıkı bir Kemalist olarak görüyoruz. Kemalizm ideolojisini tanıtan yazı ve kitaplarına, CHP'nin sıkı militanlığını eklemişti. Ancak 1942 yılında konulan Varlık Vergisi uygulamasının kurbanlarından biri olmaktan kurtulamamıştı. Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, bütün bunlara rağmen onu Yahudi kabul etmiş ve bu durumuna uygun bir vergi kesmişti.

1945'de onu İstanbul Belediyesi meclis üyesi olarak görüyoruz. 1954 ve 1957 seçimlerinde CHP milletvekili adayıydı; ancak kazanamamıştı. O yıllarda İstanbul Tüccar Derneği'nin genel sekreteriydi. Tekinalp, Türk Dil Kurumu üyeliğine de seçilebilmişti. Tütün ihracatı ile de uğraşıyordu. 1956'da Dış İşleri Bakanlığı'na başvurarak Nice kentine fahri başkonsolos olarak atanmayı istemişti. Bu isteği kabul görmedi. Tekinalp, 1961 yılında Nice'de öldü ve oradaki Yahudi mezarlığına gömüldü.

Görünüşte ömrü "Türkleştirme" çabası ile geçmişti, ama öldüğünde kendisini bile Türkleştirememişti.[82]

Ek 1

OSMANLI MECLİSİ MEBUSAN'INDA SİYONİZM TARTIŞMASI: SİYONİST PROJEYİ OSMANLI'YI SOYARAK FİNANSE ETTİLER

"Bu konuyu ilk kez kürsüye getiren, Gümülcine Mebusu İsmail Hakkı Bey oldu. İsmail Hakkı Bey, ikinci Meclisi Mebusanda İttihat ve Terakki Fırkası'ndan üye seçilmiş fakat muhalefet kanadını oluşturarak gidişe karşı çıkmış ve daha sonra da Ahali Fırkası'nı kurmuştu (21 Şubat 1910). İttihat ve Terakki Fırkası'nda Meclis içinde ilk kopma Ahali Fırkası ile başlar. Tutarlı eleştirileriyle ilgi çeken Karasi mebusu Vasfi Efendi ve Tokat mebusu Mustafa Sabri Efendi Ahali Fırkası'nın Meclisteki gücüne katkıda bulunmuşlardı. Fırka programında, Ayan Meclisi üyelerinin belli bir bölümünün ulusça seçilmesini öngören madde ilgi çekicidir. Tümünün padişah tarafından atanmasına bir karşı çıkmaydı bu...

O gün 48. birleşimde Ahali Fırkası'nın başkanı İsmail Hakkı Bey, önemli bir konuya değinmekte, şunları söylemekteydi:

İsmail Bey (Gümülcine) – Berlin'de kurulan cemiyetin kararlarından bazı maddeleri arz edersem, amaçları tam anlaşılmış olacak ve sorun da artık açıklanmaktan kurtulacaktır. 'Osmanlı Devleti yönetiminde, Meşrutiyet'in şanlı biçimde oluşmasından beri Meclisi Mebusanın sayın üyelerinden bazılarıyla, Genç Türk'ler ve onların düşün alanı olan dergiler, ortak görüş ve düşünceleri belirtmişlerdir.' {Gürültü} Asıl, aşağıda Musevilerin Filistin toprağında yerleşmesine arka çıkanlar hakkında birtakım düşünceler var. Başka bir maddede cemiyetin başkan ve üyeleri arasında, ülkemizde yüksek makamları işgal etmekte bulunan bazı kişilerin var olduğu yazılıdır ve bu layihanın diğer bir maddesinde...

Başbakan Hakkı Paşa – Bu yüksek makamı bizde mi işgal ediyorlar?

İsmail Bey – Evet, öyle diyor.

Talat Bey (Edirne) – İzin veriniz efendim. Bu sorunu anlatacağım. İsmail Bey bundan bir mistere, bir sır gibi söz ediyor. Oysa bu kararları aldıktan sonra buraya bir adam göndermişler ve hükümete başvurarak Osmanlı ülkesinde Yahudi yerleşimi için izin almak istemişler. Bendeniz o adamla,

yani cemiyetin sekreteri ile görüştüm. Tekliflerinin hükümetçe kesinlikle kabul edilmeyeceğini söyledim. Ve bu adam Cavit Bey'den randevu istedi. Cavit Bey kendisiyle görüşmeyi kabul etmeyeceğini söyledi ve görüşmedi.

Lütfi Fikri Bey (Dersim) – Görüşmesinde bir engel vardır.

Talat Bey (Edirne) – Her şeyden bir anlam çıkarıyorsunuz. Fakat namus sorunudur. Herkesin namusuyla oynamayın. (Talat Paşa, Lütfi Bey'in, Cavit Bey için 'dönme' imasında bulunmasına yanıt veriyor.)

İsmail Bey (Gümülcine) – Cemiyetin kararlarının bir maddesinde diyor ki: 'Türklerin girişimimize en uygun görünen yeri Şattülarab, Suriye, Filistin. Musevi nüfusunu uygun biçimde genişletip yoğunlaştırmak tezi bize son derece önemli görünüyor. Osmanlı Devleti Musevi göçmenlere kapılarını açık bulundurduğunda, yüksek makamları işgal etmekte bulunan mezhepdaşlarımız bütün etkinliklerini Osmanlı hükümetinin politik ve ekonomik gelişmesi için kullanacaktır. Böylece yüce devlete güvenli ve etkili ortaklık yolu açılacaktır. Kuşkusuz, bu ortaklığı oluşturacak Osmanlı devlet adamları ilahiri...'

Başbakan – Rical-i Osmani'den aşağısını da okuyunuz. Bir şey var gibi.

İsmail Bey – Rical-i Osmani de yararlanacaktır diyor.

Başbakan – Yani para kazanacaklar.

İsmail Bey – Hayır, o demek değil. Yörenin imarından söz edilmek isteniyor. Çünkü Irak'ı geliştirecekler, imar edecekler. Irak'tan aşar vergisince yararlanacaklar demek istiyor.

Başbakan – Yani ülke değil, rical-i Osmanî yararlanacak.

İsmail Bey – Bunların amacı bu. Bunlar fettan adamlar ve de akçeli adamlar oldukları için, başka biçimde Osmanlı hükümetini güç duruma düşürüp kendilerine sığınmaya zorunlu bırakıp, amaçlarını desteklemek istemişler. Fakat bugün o amaç desteklenmemiştir. Fakat koydukları, vaaz ettikleri parmak etkisini göstermektedir. Bunun için ben de burada söz konusu etmeyi gerekli gördüm ve bu gibi sorunlarda uyanık durmak gereğini arz etmek istedim.

Rıza Tevfik Bey – Cavit Bey'i aldatamazlar. Cavit Bey hiç böyle şeylere inanır mı?

İsmail Bey {devamla}- Osmanlı ülkesinde bunların kökleşmesi, kurumlaşması ilk kez ne ile başladı? Denilebilir ki aynı mesleğe yararlı olan Sir Ernst Cassel tarafından başlatıldı ve Millî Banka tarafından başlatıldı. {Kişiye ait söz istemez sesleri.}

Başbakan – Söyleyin, söyleyin.

İsmail Bey (Gümülcine) – Söylerim, ben söylerim. Bu banka, onların sermayesi ile kuruldu ve adına Millî Banka[83] denildi. Elbette bu Millî Banka, burada güçlenecek, varlıklanacak ve ülkemizde birçok mali sorunları eline alacak, çalışacak, kazanacak ve Osmanlı maliyesinde önemli bir yeri edinecek, Talat Bey tarafından reddedildiği söylenen amaca ulaşmak için el altından çalışacak... Osmanlı ülkesinde maliye sorunlarını ve mali kuruluşları, imarı, şirketleri vesaireyi avuçlarının içine alarak bu yolda isteklerine ulaşmak isteyenlerin en birincisi halen büyük bayındırlık işlerinin hepsinde oy sahibi, etki sahibi, varlık sahibi olan, Lütfi Fikri Bey'in de geçen günlerin birinde adını söylediği, Salem'dir.

Talat Bey (Edirne) – Ayıptır, o adam bu memleketin en namuslu adamıdır.

Başkan – Bu sözlerle Salem Bey'in namusuna halel gelmez.

İsmail Bey (Gümülcine) – Ben size isim söylemeyeyim dedim, siz istediniz.

Hamdi Efendi (Antalya) – Niye kızıyorlar, ne oluyor?

Başbakan (İbrahim Hakkı Paşa) – İzin veriniz. Şimdi İsmail Beyefendi'nin söylediği sözler, gerçekten gayet kusursuz hayali bir roman oluşturuyor. Bir roman ki, bundan önceki Hakan döneminde de bundan daha güzeli yapılamazdı.

Lütfi Fikri Bey (Dersim) – Sizin tercüme ettiklerinizden iyi mi idi Paşa Hazretleri? {Başbakanın Abdülhamid için çevirdiği polisiye romanlara gönderme yapıyor.}

Başbakan – İyi, ondan da iyi. Yalınız İsmail Beyefendi'nin iyi niyetinde kuşku yok. Çünkü söylerkenki çekingenliğinden anlıyorum ki bu,

kendilerine hikâye edilmiş bir romandır.

İsmail Bey (Gümülcine) - Bende bir layiha daha var.

Başbakan - İzin veriniz, size itiraz etmiyorum ki, ne cevap veriyorsunuz? O nedenle İsmail Beyefendi'nin zihninde gerçekten bu ülkede gizli ve zararlı büyük işler olduğunu ve birtakım kişilerin büyük roller oynadığı gibi düşünceler oluşmuş. Yani, bu ülke, yakında bir İsrail devleti haline girecek ya da buna benzer bir şey olacak... Öte yandan görüyorum ki, bu ülkede namuslu tanınmış yahut yabancı olup da ülkemizde çeşitli durumda hizmet etmeye çalışmış, ama dostluk derecesinde hizmet görmeye çalışmış adamlara da birtakım suçlamalar yapılıyor... Birkaç siyonist budalanın, birkaç delinin, birkaç ahmağın düşünce ve hayale kapılmasını kabul ediyormuşuz gibi, Musevi yurttaşlarımızın bir zan ve kuşkuya kapılmamalarını sağlamak için de bu sorun açıklığa kavuşmalıdır. Meclisi Mebusanda İsmail Bey gibi fırka başkanı bir mebusun bu düşün ve kanıda devam etmemesi için de açıklığa kavuşması gerekir. O nedenle kendileri tüm bildiklerini söylesinler, biz de bildiklerimizi söyleyelim.{Alkışlar}

İsmail Bey (Gümülcine) – Zaten Başbakanın bu derece kuşkulanması gereksizdir. Çünkü böyle bir İsrail devleti oluşması olmadığı gibi...

Gani Bey (Tokat) – Devam ediniz.

İsmail Bey (devamla) – Gerçekten bizde böyle bir hükümet teşekkül etmek olasılığını kabul ederiz ve bunu demin de söyledim. Fakat bunu bir roman tarzında değil, görüntülerini belli etmiş olan bu sorunu incelemek gerekiyor. Şimdiye dek uğradığımız belalara, hiçbir şeye vaktiyle önem vermemek, hiçbir şeyi benimsememek yüzünden uğramadık ki? Bir şey gelir, adam bu şeyin önemi yok deriz, hayal deriz; o hayal, bu hayal, hepsi hayal... Postdam görüşmesi de hayal. Fakat biz inceleyelim de zarar yok, hepsi hayal olsun.

İsmail Kemal Bey (Berat) – Eski dönemde de örnekler söylenmiş ve doğru çıkmıştı. Başbakan Paşa nasıl inkâr ediyor?

İsmail Bey (devamla) – Bu gibi kişiler burada mali meseleleri, mali kuruluşları güdüm ve baskı altına almak ve gerektiğinde maliye uzmanlarını başka noktalara yöneltmek ve o suretle istediklerinde başarı sağlamak için, borç sorununu o yollara yönelttiler. Borç sorununu incelerseniz, Credite

Foncier gibi, Romanya'da ötede beride sürekli arazi alan Credite Mobilier gibi ve Bank Dreyfus gibi bankaların var olduğunu görürsünüz. Bu siyonist yanlısı bankalar tarafından yapılmak istenenin, öyle Başbakan'ın dediği gibi hayal diyerek geçiştirmek değil, önemle ele alınmaya değer şeyler olduğu ortaya çıkar.

Başbakan – Avrupa'nın bazı yerlerinde Musevi ahali kötü işlem görüyor ya da ülkenin yasaları Musevi ahaliye birtakım sanayi ve tarımı kayıtladıkları için orada bulunan Musevi ahali göç etmeye zorunlu kalıyorlar. Bilginiz içindedir ki Avrupa'da birtakım varlıklı Museviler vardır. Bunlar doğal olarak onları öteye beriye yerleştirip refaha kavuşturmak istiyorlar. Nitekim ölü Baron Hirsch, gayet çok olan varlığının bir bölümünü bu hayırlı işe bırakmıştı. Baron Hirsch'in bu yolda büyük harcamalar yaptığı hepimizin bilgisi içindedir. Daima bunun için birtakım kuruluşlar oluşturulmaktadır. Arjantin'de gerek Rothschild ve gerek Baron Hirsch'in vakfına ait birçok kurum vardır. Bu ülkede onbinlerce, yüzbinlerce Rusya'dan, Lehistan'dan, Almanya'dan göç eden Museviler yerleşmiş ve bayındır yapılar meydana getirmişlerdir. İşte bu türden ülkemizin de bazı yerleri, Suriye ve Filistin kıtaları göçmenlerin yerleşmesi için bu varlıklı Musevilerin hatırına gelmiştir. Hatta vaktiyle Sultan Aziz döneminde bir yasa önergesi hazırlanmıştı. Koşulsuz, her ülkeden göçmen kabul edilecekti. O vakit devletin koşulsuz göçmen kabul etmesi kaydından yararlanarak gerek Musevi, gerek birtakım Alman göçmenler Filistin ve Suriye yörelerinde yerleştiler.

Şimdi gelelim bu sorunun borçla ilintisine. Bilmem İsmail Bey benim vicdanıma, iyi niyetime ne dereceye kadar güven buyuruyorlar? Gerçi sözlerinden hakkımda yüksek güvenleri olduğunu zannediyorum, bundan ötürü beni pek az namuslu adam addediyorsa size güven veririm ki...

İsmail Bey (Gümülcine) – Tamamıyla namuslu addederim.

Başbakan (devamla) – Bu borç sorununun siyonizm ile bir ilişkisi yoktur. Bir kez Sir Ernst Cassel'den bahsettiler. Mısır'da varlık edinmiş, İngiltere uyruğundan bir adamdır. Bu adam sanırım ki çalışmasına bizim ülkemizde başlamış, sonra gene bizim ülkemizde varlık edinmiştir. Bu adam Mısır'da bir Millî Banka kurmuş. Mısır'daki Millî Banka hayli başarılarda bulunmuş. Fakat hiç getirip de iki Museviyi yerleştirmemiş, hiç böyle şey yok. Böyle bir şeye çaba harcamamış... Sir Ernst Cassel, Osmanlı Devleti'nin dostu bir

adam, daima hükümete sevgisini açıklamış bir adamdır. Bu adam bilmiyorum vaktiyle Musevi mi idi? Gerçekten Sir Ernst Cassel'in Osmanlı Devleti hakkında dostluk duyguları vardır. Biz bundan eminiz. Dostluk duyguları olması nedeniyle bizim için değerli bir dosttur. Yani Osmanlı kavmi için bir zararı yoktur.

(...)

Rıza Salih Bey (Beyrut) – İsmail Bey'in Musevi topluluğunun (Fakat bahsettiklerim kesinlikle yerli olanlar hakkında değildir!) Filistin toprağında bir hükümet oluşturmak düşüncesinde olduğuna ait söyledikleri aynen gerçektir. Biz şimdiye kadar bu düşüncenin gerçekleşmesine belge olacak pek çok rahatsız edici önemli girişimler görüyoruz. Devletlere özgü bayrak ve aralarında kullanılmak üzere pul çıkardılar ve para bastılar. Sikke ve bayrak için kanıt getiremez isem de pul örneğini Şükrü Bey göstermişti. Museviler, o yörede bin kuruş demeyin, tarlayı elli kuruşa alıyorlar. Birçok araziye sahip olup koloniler haline gelmektedirler... 200 bin nüfus dolayına yaklaştılar. Yörenin ekonomik işleri tümüyle ellerindedir. Fakat amacım yerli Musevi değildir. Bu sorun, Osmanlı ülkesi için yaşam sorunudur. Önemle ele alınmasını rica ederim. Özellikle orada bir güçlük ortaya çıkarsa, cebir ve zor kullanılarak kaldırılması kolay değildir.

Meclisi Mebusandaki bu tartışmalardan sonra, aynı kaynakta tartışmanın içinde geçen adlarla ilgili bilgiler de veriliyor. Buna göre Filistin'e Yahudi göçü için ikna edilen mebus Vlahof'a gelenler, Rus asıllı siyonist önderler Victor Jacobsen ile Holberg Herzfelt'tir. Victor Jacobsen'in İttihat ve Terakki ile de çeşitli anlaşmalar için masaya oturduğu ve Jön Türk adlı günlük gazetenin de finansörü olduğu belirtiliyor. Öte yandan Başbakan İbrahim Hakkı Paşa'nın, Osmanlı Devleti'ne borç veren yabancı bankaların siyonizmin destekçisi olmadıkları yönündeki düşüncesi yanlıştır. Örneğin, Ernst Cassel bütün varlığını Osmanlı topraklarındaki bankacılık uğraşlarından edinmiş, bu varlık kendisine 'Sir' unvanını kazandırmıştı. 1909 yılında İstanbul İngiliz Ticaret Odası başkanıydı. Aynı anda hem Osmanlıların hem de İngilizlerin çıkarını korumak ise gerçekten güç işti.

Baron Hirsch ise varlığını Osmanlı'da uyguladığı tahvil spekülasyonundan elde etmişti. 1970 yılında Rumeli ikramiyeli demir yolu borçlanması karşılığı Osmanlı Devleti'nin çıkardığı beheri 400 frank değerindeki 1 milyon 980 bin tahvilin tümünü, fiyatı 128,5 franktan satın

alıp bir süre sonra 150 franka devrederek bir çırpıda 136 milyon frank kazanmıştı. Yapımını yükümlendiği o demir yolu yatırımının aksaması ile tahvillerin değeri 115 franka kadar düşmüştü. Osmanlı Devleti de 1 milyon 980 bin adet tahvil karşılığı 792 milyon frank borçlandığı halde bu değer kayıplarından ötürü eline sadece 254 milyon 430 bin frank geçmiş, 537 milyon frank kayba uğramıştı. Yani siyonistler Filistin'deki Yahudi yerleşmesini büyük ölçüde Osmanlılara finanse ettirmiştir.

(Ayrıntı için bkz. Ölçen, Ali Nejat, *Osmanlı Meclisi Mebusanında Kuvvetler Ayrımı ve Siyasal İşkenceler*, Ayça, Ankara, 1982.)

Ek 2

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULUNUN 3379 SAYILI VE 10 KASIM 1975 TARİHLİ KARARI

Genel Kurul,

Irk Ayrımının Bütün Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni ilan eden 1904 (XVIII) sayılı ve 20 Kasım 1963 tarihli kararını ve özellikle "ırksal farklılık ya da üstünlük iddiasındaki herhangi bir doktrinin bilimsel bakımdan yanlış, ahlaken kınanması gereken ve toplumsal yönden adalete aykırı ve tehlikeli" olduğunu vurgulamasını ve "dünyanın bazı bölgelerinde, bir kısmının yasal, yönetimsel ya da başka önlemlerle hükümetlerce uygulandığı ırk ayrımı olaylarına hâlâ rastlanmasından ötürü" kaygılanmasını anımsayarak,

3151 G (XXVIII) sayılı ve 14 Aralık 1973 tarihli kararında, inter alia, Genel Kurulun Güney Afrika ırkçılığı ile siyonizm arasındaki kutsal olmayan ittifakı kınadığını da anımsayarak,

19 Haziran ve 2 Temmuz 1975 tarihleri arasında Mexico City'de yer alan Uluslararası Kadınlar Yılı Dünya Konferansı'nda ilan edilen ve "uluslararası iş birliği ve barışın, halkların onuru ve kendi geleceklerini kendilerinin saptamaları hakkının tanınması olduğu kadar, ulusal kurtuluş ve bağımsızlığın elde edilmesini; sömürgecilik, yeni-sömürgecilik, yabancı işgal, siyonizm, apartheid ve ırk ayrımının bütün biçimlerinin ortadan kaldırılmasını gerektirdiği"ne ilişkin ilkeyi benimsemiş olan Kadınların Eşitliği ve Barışın Gelişmesine Katkıları Meksika bildirisini dikkate alarak,

28 Temmuz ve 1 Ağustos 1975 tarihleri arasında Kampala'da yer alan Afrika Birliği Örgütü Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisinde kabul edilen ve "işgal altındaki Filistin'deki ırkçı rejimle Zimbabwe ve Güney Afrika'daki ırkçı rejimlerin, bir bütün oluşturan ve aynı ırkçı yapıya sahip olarak ve insan onuru ile bütünlüğünü baskı altında tutmayı hedef alan siyasetleriyle organik bağlar kurarak, ortak emperyalist kökeni olduğunu" söyleyen 77 (XII) sayılı kararı da dikkate alarak,

25 ve 30 Ağustos 1975 tarihlerinde Lima'da (Peru) yer alan Bağlantısız Ülkeler Dış İşleri Bakanları Konferansı'nda kabul edilen ve siyonizmi çok ciddi biçimde dünya barışı ve güvenliği için bir tehdit sayıp bütün ülkeleri bu ırkçı ve emperyalist ideolojiye karşı çağıran Uluslararası Barış ve Güvenliği güçlendirme ve Bağlantısız Ülkeler Arasında Dayanışma ve Karşılıklı Yardımı pekiştirmeye ilişkin Siyasal Bildiri ve Stratejiyi de dikkate alarak,

1. Siyonizmin bir çeşit ırkçılık ve ırk ayrımı olduğuna karar verir.

III. Bölüm

IRK, ULUS, SINIF

Millet, Arapçada "topluluk" anlamına geliyor; bu yönüyle ırk ve din açısından nötr bir kavram. Osmanlı'da da bu anlamda kullanıldığını "millet başı" ve "koca başı" terimlerinden anlıyoruz. Buna göre "Hristiyan köylerinin muhtarlarına 'koca başı' denildiği gibi azalarına da 'millet başı' denilirdi."[84] Kutsal Kitap'a göre ise millet, İbrahim ve öbür ilk peygamberlerin dinine ait olanlara, giderek Müslümanlara karşılık geliyor. Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*'sine göre millet, "Asli din ve mezhep. Ümmet, kavim, cemaat." anlamındadır. Kutsal Kitap'a göre daha geniş bir yorum oluştuğu bellidir: Osmanlı'da Müslümanlar yanında, diğer dinlere mensup olanlar da bir millet sayılıyor. Çıkış noktasına uygun olarak din anlamındadır ve henüz etnik bir ayrımı içermiyor.

Bu kavramın etnik kökenle bir ilgisinin olmadığının göstergesi, Osmanlı Ermenilerinin tek bir millet sayılmak yerine, Ermeni Katolik ve Ermeni Protestan milletleri olarak sayılmasıdır. Öte yandan bu ayrımın Müslümanlar için yapılmaması ve bütün Müslümanların tek bir millet sayılması da ilginçtir. Kuşkusuz Müslüman milleti de içinde birçok etnik topluluğu barındırıyordu. Millet sistemi, bütün yurttaşları kapsayan laik yasalar çıkarmaya başlanınca dağılmaya yüz tuttu. Çünkü laik yasalar, "milletler"in yönetsel özerkliğini ortadan kaldırıyordu. İmparatorluk içinde "ayrılıkçı" hareketlerin ortaya çıkması da işte bu döneme denk düşüyor. Osmanlı İmparatorluğu içinde milletlerin bugünkü anlamda millet oluşlarının laik yasalarla birlikte ortaya çıkması, geliştiği çağın yönelimine uygundur. Milliyetçilik bir anlamda sekülerleşmiş dindir ve çoğu zaman dinin yerini tutar. Din ve milliyetçiliğin çoğu zaman birbirini desteklemesi de tuttukları bu yer ile ilgilidir. Fransız Devrimi'ndeki "aşırılıklar" bir yana, bugün hâlâ karşılaştığımız ilişki biçimi de budur.

Bizim yeni tanımlarımızda da millet ile topluluk arasındaki ayrım net değildir. Türkçede millet, "nation"a karşılık olarak kullanılmaktadır. Latince kökenli nation, aynı yerde doğmuş insan topluluğu demektir. "Aynı yerde doğmak" ortak özelliği, "milliyetçilik" için hâlâ ucu en açık oluşturucu paydadır. TDK sözlüğünde "millet"in karşılığını "ulus" olarak vermekle birlikte "topluluk" anlamı da korunuyor. Buna göre, milletin anlamı "benzer özellikleri olan topluluk", "bir yerde bulunan kimselerin tümü, herkes"tir. Yani şoförlerden "şoför milleti" veya köylülerden "köylü milleti" olarak söz etmemiz yerinde ve uygun oluyor. "Benzer özellikleri olmak" ve "bir yerde

bulunmak" demek ki millet olmak için yeterlidir. Herhalde bir yerde bulunanların, herkesin, zamanla ortak özellikleri de olur. Milleti oluşturan ana unsurun, hiç düşünülmemiş bir şey olması ihtimali şaşırtıcıdır. Herkesi (milleti), bir yerde (devlet sınırları içinde) bulunduran ve onlara ortak özellikler kazandıran şey, her durumda bizi daha "kaba" bir olguya yaklaştırır; iktisada, yani üretim ve piyasaya.

Konumuz açısından ırkçılığı ve ırk yaklaşımını hesaba katmak gerekli bile değildir. Bu noktadan çıkılarak yapılabilen ayrım dış görünüşüne göre beyaz, siyah ve Moğol (sarı) ırkıdır. Amerikan yerlilerini de sayarsak bu dört eder, beşincisi zorlamadır. Coğrafi ırk ayrımları ise bu anlamda ne ifade eder bilmiyorum. Dolayısıyla "ulus", ırkçı yaklaşıma göre "bulanık" bir olgudur. Çünkü hiçbir ulus yalnızca bir ırktan oluşmaz, o daha çok değişik ırkların bir karışımıdır ve birleşmek için başka etkenlere ihtiyaç duyar.

Dış görünüş itibarıyla yapılabilen en "anlamlı" ırk ayrımlarından biri "beyaz ırk" ırkçılığıdır. Örneğin Fransız düşünür Joseph-Arthur Gobineau, uygarlıkların yazgısını ırksal bileşimlerin belirlediğini ileri sürmüştü. Bu XIX. yüzyıl düşünürü, tam da bütün Avrupa kıtasında "Ari ırk" söylencelerinin kök saldığı 1800'lü yılların ilk yarısında kariyerini yapmıştı. Şöyle diyordu: "Tarih, yalnızca beyaz ırkların ilişkisinden doğar."[85] Öyleyse tarih ve kültüre rastladığımız her yerde beyaz ırka rastlamayı da beklememiz doğaldır. Bir Afrika uygarlığı olan Mısır'ın beyaza boyanması da işte bu zihniyetle birlikte gerçekleşmiştir. Gobineau, aslında Nietzsche'den Hitler'e uzanan ve bütün Avrupa uluslarını içine alan bir kıta ırkçılığının ilk ve kaba formülasyonunu haber veriyordu. Bu hâlâ yürürlükte olan, ama duvarlara çarpa çarpa incelmiş bir ırkçılığın ilk biçimiydi.

Irkçılık, gerçekte ilkel toplumsal duyguların ters bir biçimde yeniden diriltilmesiydi. Bu nedenle, bir nesnellikten daha çok duygusallığa dayanıyor, duygusallığı yardıma çağırıyordu. Gobineau kültürün, uygarlığın nedenini bilgiye, birikime, marifete değil insanın doğum kâğıdına bağlarken tıpkı ilkel kabilelerde olduğu gibi topluluğu kollektif bir bütün olarak tanımlamış ve yaratıcılığı da bu bütünün marifeti saymıştı. Birey, ancak bir ırkın parçası olarak var olabilecek bir şeydi.

KAN BAĞI VE GOBİNEAU

Gobineau ırkçı faşist millet yaklaşımının öncüsüydü; Hitlerin Yahudileri ve Çingeneleri toplama kamplarına doldurup imha planı da işte bu "kollektif bütün" ön kabulüne dayanıyordu. "Gerçekten de törenlerle düzenlenip yönetilen tüm ilkel toplumlarda bireysel sorumluluk bilinmeyen bir şeydir. Burada ancak ortak sorumluluğa rastlarız. Gerçek 'ahlaksal özne' bireyler olmayıp gruptur. Klan, aile ve tüm kabile, üyelerinin hepsinin eylemlerinden sorumludur. Eğer bir suç işlenirse bu bir kişiye yüklenilmez. Suç, bir tür sıtma ya da toplumsal salgın gibi tüm gruba yayılır. Hiç kimse bu salgından kaçamaz. İntikam ve ceza da her zaman bir bütün olarak gruba yöneltilir. Kan bağını en yüksek yükümlülüklerden biri sayan toplumlarda katilin kendisinden intikam almak zorunluluğu kesinlikle yoktur. Ailesinden ya da kabilesinden birini öldürmek yeter. Bazı durumlarda, örneğin Yeni Gine'de ya da Afrikalı Somalililer arasında öldürülen, suçu işleyenden çok onun en büyük erkek kardeşidir."[86] Dolayısıyla hem ırkçı ulus yaklaşımı hem de ırkçı bir ulus yaklaşımına dayanmamakla birlikte ondan yeterince uzaklaşmamış oluşumlar, bir "kan bağı"na gönderme yapar. Örneğin Türkiye'deki birçok faiili meçhul cinayette seçim "en büyük erkek kardeş" ilkesini hatırlatır bir biçimde yapılmaktadır. Bu cinayetler, hedef alınan topluluğun en simgesel isimleri arasından seçilmekte ve cinayetler de intikam alınır bir biçimde işlenmektedir. Öte yandan, Türk bayrağının kırmızı renginden dolayı "kan"a yapılan göndermeler de bu ilişkiyi hatırlatmaktadır.

Kan bağı ihmal edildiğinde, ırki çağrışımlar yapan her "ulus" tanımı önemli boşluklar taşımaktadır. Bu nedenle, milletle örtüşmesi zorunlu olmayan iki kavram, devlet ve siyasi sınırlar işin içine karıştırılmakta, ancak bu da konuyu aydınlatmak yerine büsbütün tartışmalı bir hale getirmektedir. Örneğin Stalin, milletin tarifini verirken, bunu artık "devlet" ya da "ulusal sınırlar"ın içinde var olabilecek bir şey olarak ileri sürer: "Dil, toprak, ekonomik yaşam ve ortak kültür biçiminde beliren ruhsal oluşum birliğiyle tarihsel süreçte oluşan insan topluluğu"dur ulus. Bu tanımda artık "din" yoktur, "millet" elbette yeni duruma uygun olarak Orta Çağ'a göre daha seküler bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bağ, burada artık iktisadi, tarihsel ve kültüreldir. Bunun aynı zamanda "bağ"ın ölçeğinde bir sınırlamaya işaret ettiğine dikkat edilmelidir. Özellikle "ekonomik yaşam birliği" ancak devletin belirlenmiş sınırları içinde gerçekleştirebileceği bir şeydir çünkü.

İlkel toplumlarda milletin yerinde "kavim"in bulunuşu ve bunun da geriye doğru gittikçe daha çok "kan bağı"na işaret etmesi, kavramının evrim yönünü gösterir. Kavim, ulusluğun en ilkel biçimidir. Toplumlar geliştikçe, yani üretimleri arttıkça kavimler birleşmeye başlar ve birbirlerine akrabalık bağıyla bağlı olmayan yeni topluluklar oluşur. Kan bağı silikleşmiş yeni topluluk, onları bir arada tutan dış şartların yanında yeni bir yapıştırıcıya ihtiyaç duyar. Din, (giderek tek tanrılı din), akrabalık bağı zayıflamış kavimler için birleştirici olabildiği noktada ortaya çıkar. Dinlerin evrensel içerikleri, kavmin başlangıçta kan bağına bağlı sınırlarının ortadan kalktığı, yeni kavmin ise henüz sınırlarının ortaya çıkmadığı noktada oluşabilir ancak. Bir dinin birleştirdiği ve bir tanım sunduğu topluluk, o dine katılacak bütün kavimlere ilke olarak açıktır. Bunun için bütün dinlerin "İbrahim'in dini"nden kaynaklanmasına karşılık; daha önce gelenin, örneğin Yahudiliğin, daha kavmiyetçi ve diğer kavimlere daha kapalı bir din olarak ortaya çıkması bir erken doğuma ve gelişmemiş bir etkileşime işaret eder. Yahudilik oluşurken İsrailoğulları arasındaki kan bağı, sonradan gelenlere göre daha canlıdır çünkü. Dinin kavimle ve kavmin de dinle bu kadar iç içe geçmesi bu erken doğum nedeniyledir. "İbranilerin tanrısı Yehova!", belli ki kavmiyetçidir ve katılıma açık değildir.

Bu, bir ulus tanımında dinin oynayabileceği rol hakkında yargıyı kolaylaştırabilir. Bir Yahudiyi ulusun bir parçası olarak belirleyen şey, onun ırkından, etnik yapısından çok dinidir. Çünkü ırk ve etnisitenin, aradan geçen zamanın aşındırmasına uğramasına rağmen, dinî kimlik daha az değişikliğe uğrar. Dini baskın referans noktası durumuna getiren de bu niteliğidir. "Seçilmiş bir halk" ve "ona vadedilmiş toprak" söylencesi, yani onu bir ulus olarak var eden bütün argümanlar onun dininden kaynaklanmaktadır. Üstelik din burada onun kavmini dışlamaz.

Arap ulusu için de İslam bir anlamda aynı şeyi yapar, ama Museviliğin tersine o belli bir kavimden daha fazlasını hedefler; katılıma daha açıktır ve daha kapsayıcıdır. Bu, üzerindeki Bedevi etkisini zamanla silikleştirir, kavmin niteliğini vurgulamak yerine kendisi bir kavim tarifi yaparak ortaya çıkar. Müslümanlıkla Arap kavmi arasındaki ilişki İbranilerinkinden daha gevşektir ve bu onlar üzerinde İbranilerinkinin tam tersi bir etki yapar. Topraksız ve dağılmış İsrailoğullarının mezheplerinden bir ulus yaratma çabasına girişmesine karşılık, bir millet olma durumuna daha yakın görünen Araplar çok çeşitli devletlere bölünmüş; tarihin ve kültürün ortaklığına,

kabile bağlarının, mezhep çatışmalarının ve en nihayet siyasal çekişmelerin gölgesi düşmüştür. Ekonomik birlikleri yoktur. Yine de ortada bir "Arap ulusu" varsa, bu her şeyden çok İslamın belirlediği bir kimliktir. Devlet ve din, hem birleştirir hem de parçalar. Nerede ve ne zaman birleştirip parçalayacağı ise tamamen başka koşullara bağlıdır.

Milletin çıkış noktası olarak kavim, bizim tarihimiz açısından benzer bir rol oynar. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde, devletin ve ülkenin bir "mülk" olarak belirmesi de bu açıdan düşünülebilir. Osmanlı İmparatorluğu, kan bağı ile birbirine bağlı bir aşiretin içinden çıkmış, kurulan devlet de aşiretini büyük bir mülk sahibi yapan büyüğünün adı ile anılmıştır. Kurucusunun adını taşıyan tek imparatorluk olmasını, kökenindeki kavmiyetçi bağlara bir gönderme sayabiliriz. Osmanlılar böyle bir birleştirici noktadan yola çıktıkları için dinle ilişkileri oldukça faydacı bir gelişim gösterir; Osmanlıların İslamla ve halifelikle ilgili iddiaları geniş Arap topraklarının fethiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Aşiretin, fethettiği toprakları elinde tutmasının da gerçekte başka bir yolu yoktur. İmparatorluk içinde "Türklüğün" asla öne çıkmaması ve uzun bir süre için bu bağın unutulması; bir aşiretin, aşiret geleneklerini daha korurken bir büyük devlete ve bir imparatorluğa dönüşmesinin doğal sonucudur. İmparatorluğun son döneminde teleffuz edilmeye başlanan "vatan" da aslında muğlak bir ifadedir. Daha çok, doğum veya ikamet yerine işaret eder ve bugün hâlâ "Nerelisin?" sorusunun karşılığı "Türkiyeliyim." değil; doğum yeri olan il, ilçe veya köydür. Osmanlılar, ancak tarihsel durumları gerektirdikçe aşiret bağlarını daha geniş ve akrabalığın dışındaki bağlarla desteklemiştir. Osmanlılık ve İslam, mülkü elde tutmanın ve yönetmenin bir gereğidir; devlet işte bu nedenle hep diğer bağlılıkların önünde görülür.

İmparatorluk, sonuçta millî bir devlete dönüştüğünde bile ulusal kimlik din ile desteklenmeye devam edilmiştir. Örneğin nüfus belgeleri dini hanesini hâlâ koruyor ve bu hanedeki İslam notu "Türk"lüğün bir işareti sayılıyor. Bu "İslam" dininden olanın hâlâ Türk kabul edildiğini, "etnik köken"in tanımlanamamış bir şey olarak kaldığını gösteriyor. Bunun en trajik sonucu, Müslüman olan Arnavut, Kürt, Arap, Boşnak kökenlilerin Türk olarak kabul edilmesine karşılık, Ortodoks Türklerin Grek sayılarak "sürgün"edilmesidir. Bugün hâlâ Türk olmayan unsurların karşılığı gayrimüslimdir. Türkiye Cumhuriyeti Türk-Müslüman bir çoğunluğa dayanmasına rağmen, Türklerin ve Müslümanların devleti olma iddiasında

bulunmamıştır. Burada devletin siyasi sınırları belirleyicidir, ayrıca bu sınırlar etnik ve dinî açıdan bölücü bir etki gösterir. Örneğin Müslüman Kürtler dâhildir, ama Müslüman Türklerin büyük bir kısmı hariçtir. Türk yurdu-Türkiye adı, çağrıştırdığı etnik homojenlikle örtüşmez ki bu da bütün millî devletlerin ortak özelliğidir.

Bu adın çok yakın zamanlara dayanması da gösteriyor ki, etnisite ve milliyet yakın zamanların bir keşfidir. "XIX. yüzyılın ortalarına kadarki Osmanlı yazılarında ve ondan sonrakilerin birçoğunda, 'Türkiye' sözcüğü kullanılmamıştır. Bu sözcük, Türklerin kendilerinin genellikle 'memalik-i İslam', 'memalik-i şahane', 'memalik-i mahrusa' veya daha yerel bir tanımlama gerektiğinde 'diyar-ı Rum' dedikleri bir ülkeyi belirtmek için Batılılarca kullanılan bir Batılı deyim idi."[87] Bu başka bir gerçeğe, Türk etnik kimliğinin Batılılarca icat edildiği gerçeğine götürür bizi. Her şeyden önce Türkoloji bir Batı icadıdır ve Asya incelemeleri de bütünüyle Batı'nın Doğu'yla ilgili ihtiyaçlarının bir tezahürüdür.

Türkçülüğün, büyük ölçüde Batı sömürgeciliğinin bir ürünü olduğu unutulmamalıdır. Başlangıçta bu fikirlerin önemli kaynaklarından biri Şarkiyatçılığın icadı olan "Türkoloji" bilimiydi. "Türkiye" adlandırması da Avrupa'ya giden öğrencilerin orada öğrendiği bir şeydi. "Bu yeni fikirlerin Türklere ulaştığı bir kanal, dışarıya gönderilen öğrencilerdi; yüzyılın ortalarına gelindiği zaman, bunlar gittikçe artan sayıda Avrupa üniversitelerine ve akademilerine gidiyorlar ve kaçınılmaz olarak, orada yayılan fikirlerden etkileniyorlardı. Diğer bir kanal, başarısız 1848 devrimlerinden sonra Türkiye'ye yerleşen ve kendileriyle birlikte Orta Avrupa'nın romantik milliyetçiliğini de getiren Macar ve Polonyalı sürgünlerdi."[88] Bu dönemde yazılanlar, kaynağına uygun olarak Türklerin Avrupa halklarıyla akraba olduğunu göstermeye çalışıyordu. Lewis, buna örnek olarak Nazım Hikmet'in dedesi ve Enver Paşa'nın babası Mustafa Celaleddin Paşa (Constantine Borzecki) tarafından yazılan *Eski ve Çağdaş Türkler* adlı kitabı gösterir. Mustafa Celaleddin Paşa, kitabında Türklerin etnik olarak Avrupalılarla akraba olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır.[89] Bu "Ari Irkın Turan Kolu" hikâyesi Kemalist hareketle birlikte sürdürülecek, Türklerin "Hint-Hitit" kolunun bir uzantısı olduğunu göstermek üzere, Hititler ve Sümerler Türk soyuna dâhil edilecektir. Bütün bunlara karşılık Türkiye Cumhuriyeti, birleşmiş Türk unsurunun bir örgütlenmesi değil, imparatorluk bakiyesi topraklarda doğmuş, yaşamış ve

bundan kaynaklı ortak özellikler geliştirmiş herkesin örgütüdür: Yüzyıllık homojenleştirme çabalarına rağmen, onlarca etnik grubun oluşturduğu bir birlik.

TÜRKLERİN KEŞFİ

"Tevhid-i Etrak", bugünün Türkçesiyle "Türkleri Birleştirme", bir yüzyıl önce, bütün tartışmalara göre ham bir hayaldir. Önce bu fikre yakın duranlar için; Akçuraoğlu Yusuf, Türk birliği için imparatorluktaki Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesi gereğinden söz etmektedir. Ama her durumda "bir siyasal milliyet meydana getirmek" söz konusudur; bu bir siyasal milliyetin henüz oluşmadığının kanıtıdır. Yeni fikre karşı olanlar için ise Türkçülük bir "çılgınlık" demektir, örneğin Ali Kemal "Türkleri birleştirmenin dünyayı altüst etmek demek" anlamına geleceğinin farkındadır.

Irka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkili "Devleti kurtarma çaresi" arayan aydınlar arasında henüz bir fikir cimnastiği tonundadır. Bu ırki Türkçülüğün kaderini belirleyecek olan şeyin kendi olgunlaşması olmadığı daha o zamandan bellidir; çünkü İslamcılık ve Osmanlıcılık siyasetlerinin kurtuluş umudunu yeterince desteklemediği noktada Türkçülük bir son çare olarak belirebilmektedir. Arkasında kimse yoktur, bir siyasal hareket değildir, yalnızca İstanbul'da "Türk milliyeti arzu eden bir mahvel, siyasi olmaktan ziyade ilmî bir mahvel" oluşmuştur.[90] Bu, üç-beş kişi demektir ve Türkçülük akımı yüzyıl önce bu kadardır. "Türkler" henüz "Türk olduklarını" bilmemektedir ve Türkçülük, Türklere Türk olduklarını bildirmek zorundadır. Zordur.

Herhalde, bir millete mensup olmak, her durumda sonradan öğrenilen bir durumdur. Almanlar Alman olduğunu, Fransızlar Fransız olduğunu sonradan öğrenmişlerdir, biraz geç olmakla birlikte Türkler de Türk olduklarını öğrenmişlerdir. Başlangıçta, ırkçılık tonunun daha düşük, siyasal birlik tonunun daha yüksek görünmesi bu zorluğa işaret etmektedir. Eğer Türkler birlik olacaksa bunun sınırlarını neden Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları belirlesin? Asya'da ve Avrupa'da, nerede Türk varsa orayı bu birliğe katmak tanımın doğası gereğidir ve bu Ali Kemal'in dediği gibi dünyayı altüst edecek bir çılgınlık demektir. Öte yandan

Türkçülük, mutlak siyasi bir güç talep etmektedir; öyle ya, "Kırım'ı koruyamayan Türkler hangi güçle Asya Türklerini birleştirecektir?"

XIX. yüzyılın başlarında öne çıkan "Osmanlı milliyeti" yaratma fikriydi, bir millet yaratma projesi olmakla birlikte içinde "Türk unsuru" yoktu. Osmanlıcılık, kozmopolit bir ideolojiydi. Öyleyse bu, İslamcılık siyasetinden vazgeçildiği anlamına da geliyordu. Tanzimat ve sonrasında yapılan reformlar bütünüyle buna, Osmanlılık temeline dayanan vatandaş yaratmaya yönelikti. Ancak imparatorluk topraklarında, özellikle Hristiyan nüfus içinde milliyetçilik akımlarının boy göstermesi bu politikanın başarılı olamayacağı şüphesini uyandırınca, Genç Osmanlılar yeniden İslamcılık siyasetine sarıldı. İmparatorluğa şöyle veya böyle birleştirici bir tutkal gerekiyordu ve İslamcılık en az hasarla buna ulaşacak bir yol olarak görünüyordu.

Türkçülük ise imparatorluğun büsbütün parçalanmasını ve yeniden kurulmasını gerektiriyordu, zordu ve Akçuraoğlu Yusuf da makalesinde bu fikrin "henüz pek turfanda" olduğunu belirterek mesafesini korumaya çalışmıştı.

Türkçü yaklaşımın öne çıkmasını sağlayan şey, iç tartışmalardan çok imparatorluğun dış siyasal sorunlarıydı; Balkanlardaki milliyetçi hareketler Sırbistan, Romanya, Karadağ ve Bulgaristan'ın bağımsızlığına kavuşmasını sağlamıştı. Yunanistan, Avrupa'nın himayesinde imparatorluktan ayrılmış ve "millî bir devlet" olmuştu. Rusya içindeki Türki topluluklarda çarlığın baskısına karşı uyanan millî duygular, İstanbul'a doğru hareketlenmişti. Ama asıl önemlisi Batı'da icat edilen "Türkoloji" disipliniydi. Akçuraoğlu'nun deyişiyle milliyetçiliğin Türk aydınlar arasında yayılması "tesadüfen ellerine geçen ecnebi kaynaklar" nedenindendi. Buradaki "ecnebi"yi "Yahudi" olarak okumak yerindedir. Rusya'nın içinde gelişecek bir "Türkçülük" fikri, Rusya'nın durdurulması için şart olarak görülüyordu. Hem Rusya'nın yayılmasını durdurmak isteyen İngiltere hem de yüzyıl boyunca yaptığı pogromları durdurmak üzere uluslararası Yahudi cemaati açısından.

Türkçülük, her halükârda Batı'daki milliyetçi hareketlere bir tepki olarak doğmuş, sonra da kendi tepkisini, Arap milliyetçiliğini doğurmuştu. Sanılanın tersine etkili bir hareket değildi; "Türkçülüğe dayalı siyasi bir millet" oluşturmanın mümkün görünmesi için imparatorluğun yıkılması

gerekmişti. Kaybedilme tehlikesi olanlar kaybedildikten sonra siyasal kadroların elinde kalan son çare buydu; Türk milletine dayanan bir devlet kurmak için bütün çarelerin tükenmesi gerekiyordu.

İttihat ve Terakki yöneticilerinin, Hristiyan topluluklara karşı takındığı tutum onların Panislamizm politikasına uygundur; hesap edemedikleri şey, imparatorluğun yıkılması olmuştur. Enver Paşa'nın, savaşın kaybedilmesi üzerine panislamizmden hızla vazgeçip pantürkizm politikasına dayanmaya çalışmasının ardında hâlâ imparatorluğu kurtarma fikri vardı. İkincisi daha cüretkâr, ama mecbur kalındığında başvurmaktan başka çıkar olmayan bir yoldur. Denemiştir. Akçuraoğlu Yusuf'un "üç tarz-ı siyaset" olarak belirlediği siyasetlerin hepsi yüzyılın başında yenilmiştir ve yenilgi, yenilenlerden çok ayakta kalan içindir.

Bugün hâlâ Türkçülük, kaybedilmiş imparatorluğun politikasıdır ve zaaflarının önemli bir kısmı buradan kaynaklanmaktadır. Kemalizm, Türkleri birleştirmek yerine eldeki Türkler ile yetinmenin teorisidir ve bu ancak bütün iddialardan vazgeçildiği noktada bir politika olarak belirmektedir. Öyleyse, Misak-ı Millî tek bir anlama gelmektedir; imparatorluk iddiasından vazgeçmek.

Irki ve dinî bir birlik iddiasına dayanmıyorsa, millî bir devletin sınırlarını belirleyen şey nedir? Aradan geçen bunca zamana rağmen "millet" ile "topluluk" arasındaki mesafenin pek kısa oluşu şaşırtıcıdır. Millet hâlâ ırk ve dini içermesine karşılık belli bir yerde oluşmuş topluluk anlamındadır; ırk ve din hem dışlayıcıdır hem de topluluk ile tam bir örtüşme içinde değildir. Elimizde hâlâ üzerinde kaygısızca tartışabileceğimiz bir tek "iktisadi birlik" temeli vardır ve bu varsa; diğerlerinin dahiliyle "millet" oluşmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve bu coğrafyadaki birçok benzeri devlet kültür, ortak tarih, ruhsal oluşum birliği olmamasına rağmen, geniş toprakların sunduğu olanaklar çerçevesinde bir millet haline gelebilmiştir. ABD'nin "Milliyetçilik" akımına öncülük etmesi de gösteriyor ki "ekonomik birliğin" yakalanması, kolaylaştırıcı bir etki yaratıyor. Avrupa'da kültürel, ırki, ruhi açıdan daha homojen birçok topluluğun (Almanlar, İtalyanlar vb.) ulusal birliklerini ABD'den çok daha sonra kurabilmelerinin nedeni budur. Ya da Kuvayı Milliye'nin, başlangıçta hiç yüz verilmemesine rağmen; göç, sürgün vb. hareketliliklerin geride yarattığı ortak çıkarlardan sonra nasıl desteklendiği düşünülmelidir.

Bu ilk millî oluşumlar için de geçerlidir. Hem milliyetçilik politikasının yaygınlaşmasında önemli roller üstlenen Fransız Devrimi'ne hem de Amerikan Bağımsızlık hareketine baktığımızda milliyetçiliğin, belli bir coğrafyada var olan topluluğu kültürel ve iktisadi bir birim haline getirdiğini, millî eğitim, yurttaşlık hakları ve dışa karşı korunaklı ortak bir pazar oluşturulması noktalarında devrimci bir rol üstlendiğini görüyoruz. Böylece ordunun da bir "halk ordusu" haline getirilmesi ile millî sınırlar içindeki bütün insanları içeren ve halka dayanan iktisadi-sosyal bir birim ortaya çıkıyor. Bu gelişmeler, yeni siyasal harekete öncülük eden burjuva sınıfının da çıkarlarına uygundur. Ancak şimdi paralı askerlik, millî eğitimin özelleştirilmesi, koruma duvarlarının kaldırılması gibi gelişmelerle birlikte millet-devlet anlayışının giderek millî devlet olgusunun da çıkış noktasının tam tersi yönde hareketlendiğini unutmamak gerek. Çünkü millî devlet ve millî sınırlar bu sınıf için gereksiz hale gelmiştir.

Genel gelişimi itibarıyla, milliyetçilik bir XIX. yüzyıl hareketidir. Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları bunu bütün Avrupa'ya taşımış; yüzyılın ortalarında Avrupa, millet esasına göre yeniden düzenlenmiştir. Ancak kısa süre sonra ilk millî devletlerin sömürgeci karaktere bürünmesi milliyetçilik akımının el değiştirmesine yol açmış, XX. yüzyılda sömürge halkların bağımsızlık savaşlarına rengini vermiştir. Her iki durumda da milliyetçiliğin devrimci bir rol oynadığını teslim etmek gerek. "Toplumsal gelişmeyi bir ilke olarak kabul eden milliyetçilik, ulusal bir grubun bütün mensuplarına iktisadi eğitim olanaklarının sağlanmasını isteyerek, ihmal edilmiş sınıfların refahlarının arttırılmasını savunmuş; bir kitle hareketi halini alarak, ulusun, siyasal, ekonomik ve kültürel hayata katılması ilkesini ortaya koymuştur."[91] XX. yüzyılda aldığı şekil olan anti-emparyalizmle birlikte milliyetçilik, ilk ortaya çıkışı ve sonraki tarihi itibarıyla ilerici bir rol üstlenmiştir. Bunda, elbette yönetici sınıfın çıkarlarının, halkın katılımına ihtiyaç duymasının rolü büyüktür. Ulusu oluşturan bütün bireylere asgari eğitim olanaklarının tanınması ihtiyacını belirleyen şey kapitalizmin gereksinimidir, ama elbette "millî eğitim" bu ihtiyacı karşılamaktan daha çok şey yapar. Geniş kitleleri eğitir, yazıyı demokratikleştirir, siyasal katılımı mümkün olduğunca geliştirir. Devrimci demokrat bir milliyetçiliktir bu. Ama bu Almanya'da kolayca faşizme dönüşebilmiş, genel olarak Avrupa'da kıta ırkçılığı olarak tanımlanabilecek gizli bir beyaz Ari ırk zihniyetine de yol açabilmiştir. Yorumu çeşitlendiren şey de iktisadi konjonktürlerdir.

ULUS VE PROLETARYA

Ulus ile proletaryanın aynı tarihsel sürecin sonucu olduğu unutulmamalıdır. Milliyetçilik, kendi içindeki hiyerarşiye halel getirmez. Tam tersine, çıkarları zıt sınıfların aynı cephede toplanmasını, silahlarını birbirleri yerine, ötekine doğrultmasını sağlar. Paris Komünü kurulduğunda, işçileri en vahşi biçimlerde katleden de aynı devrimci Fransa'nın kurduğu halk ordusudur.

Yani milletin sınırı "son kertede" burjuva devlettir. "Çünkü devlet sınırlarıyla belirlenen ekonomilerin rolünün büyük olduğu tarihiçinin gözünde açıktır. XIX. yüzyılın dünya ekonomisi, kozmopolit olmaktan ziyade, milletler arası nitelikteydi. Dünya sistemi kuramcıları, kapitalizmin tam da tek bir 'dünya imparatorluğu'nun parçasını ne oluşturan ne de kuran Avrupa'nın politik çoğulculuğundan dolayı, bir kıtada, başka bir yerde değil, global bir sistem olarak geliştiğini göstermeye çalışmışlardır. XVI-XVIII. yüzyıllardaki ekonomik gelişme, her biri birleşmiş bir bütün olarak merkantilist politikalar izlemeye eğilimli olan teritoryal devletler temelinde yol almıştı."[92] Açıktır ki, "devlet sınırlarıyla belirlenen ekonomiler" bir millet olmanın tezahürleri değildir. Devlet, milletten çok bu ekonominin güvencesi için örgütlenmişti; sınıfların durdukları yerde tutulması da onun görevleri arasındaydı ve işçi sınıfının çektiği acılar yüzünden hiçbir millî devlet kendi sermaye sınıfı üzerine yürümemişti. "Gerçekten de millî devletin ekonomik işlevleri, hatta yararları nasıl yadsınabilir? Para üzerindeki tekeliyle, kamu maliyesi, dolayısıyla millî politikaları ve faaliyetleriyle devletlerin varlığı bir olguydu. Devletin ekonomiye zarar veren müdahalelerine son vermek isteyenler dahi bu ekonomik faaliyetleri kaldıramazlardı... Çünkü devlet her şeyden önce mülkiyet ve sözleşme güvenliğini güvenceye alıyordu…"[93] Sözleşme güvenliği, yani piyasada yapılmış sözleşmelerin güvenliği. Kapitalistler arasındaki kredilerin güvenliği ve ücretli çalışmayı kabul edenlerin isyan etmeden çalışmalarının güvenliği. Millî devlet her şeyden önce bunlar değil midir?

"Ulus"un çıkış noktası Avrupa olduğuna göre, bizim başka şeylerin yanında onun genel ekonomik hayatının evrimine de bakmamız gerekir. "Önce kapalı ev ekonomisi aşaması vardır. Bu safhada hiçbir mübadele yoktur. Her şey aile içinde, aile tarafından, aile için üretilmektedir. Bu, Orta Çağ başlarının ekonomisidir. Ve hiç kuşkusuz o dönem ailesi, serfler ve

bağımlı çiftçiler tarafından işletilen ve krallığa, soyluluğa ve kiliseye ait olan büyük malikâne ekonomilerini de kapsayacak bir şekilde genişlemektedir."[94] Yani, ölçek büyüse bile ekonomi kapalı kalmaya devam etmekte; ölçekteki değişim, modelde bir değişim gerektirmemektedir.

"Böylesine bir aşamadan bir üst basamağa, doğrudan mübadele veya kentsel ekonomi aşamasına geçilmektedir. Bu safhada, bir aile için değil de bir müşteri kitlesi için üretim yapılmaktadır. Kent bir kaleyken, 'bourg', bir de bunun yanı sıra, bir pazar haline gelmektedir. Pazar olmak esas özelliği haline gelmektedir."[95] Braudel, kapitalizm aşamasının ancak "Ulusal Ekonomi Aşaması"nda ortaya çıktığına değinir ve bunun büyük modern devletlerin ve büyük merkezî güçlerin kurulmasıyla çakıştığına dikkat çeker. "Artık aile veya kent için değil de ulus için üretim yapmak söz konusudur. Başka bir ifadeyle, kentsel olan pazar, ulusal hale gelmektedir. Ve bunun üzerine, böylesine bir genişlemenin göze görünür ifadesi olarak, örneğin Frankfurt'taki gibi büyük fuarlar ortaya çıkmaktadır ve gene bu dönemde, sermaye atılım yapmakta ve serbestçe gelişmektedir. Artık ticari sermaye olmakla yetinmeyerek, teşvik ettiği, daha şimdiden oldukça büyük imalathane ve fabrikalarda oldukça büyük boyutta yoğunlaşan işçiler arasındaki iş bölümü ile harekete geçirdiği ve daha fazla üremeye yönelttiği yerli endüstri için girişimci sermayesi haline gelmektedir."[96] Yani, ulusal Pazar, sermaye için henüz yeterince büyüktür. Öte yandan girişim ve sözleşme özgürlüğünü garanti altına alacak bir devlet ve onun içinde faaliyet gösterdiği siyasi sınırlar tarafından çevrelenmiş, böylece yerli sermaye için uygun hale getirilmiştir. Ulusal sınırlar, sermayedar için aynı zamanda koruma duvarlarıdır.

Dolayısıyla kapitalizm ile büyük modern devletlerin ortaya çıkmasının çakışması, millî devletin temel niteliğini ele verir. Pazarın yerel bağlardan kurtularak ulusal ekonomilerin oluşması aşamasında devlet yararlı iş görmüştür. Büyük devletlerin oluşması kapitalizmin gelişimi mümkün kılar ve devlet de yerel pazarların ulusallaşmaya karşı direnişinin kırılmasına aracılık eder.

Evet, Fransız İhtilali'nin devrimci demokrat milliyetçiliği feodal ayrıcalıkları ortadan kaldırmış, yerine yeni bir tür bağlılık koymuştur. Millî devlete sadakat, vatan, vatanseverlik, millî bayrak, millî marş, millî tatil bu

yeni bağlılığın sembolleridir. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkeleri üzerinde yükselen yeni insanın, yeni hakları da kuşkusuz yeni ortaya çıkan halkın çıkarınadır.

Ama öte yandan bunlar, toplumu ve onun üzerine kurulu olduğu üretim ilişkilerini de yeniden tanımlamıştır. Unutulmamalı ki burjuva toplum ancak doğuştan gelen ayrıcalıkları ortadan kaldırarak kendi gelişiminin önünü açabilir. Özgürlük ve eşitlik, bir siyasal arzu olmanın ötesinde öncelikle piyasa toplumunun engelsiz işlemesinin ön şartlarıdır da. Örneğin işçi, topraktan gelen bağlılıklarından kurtulup kendi emek gücünün sahibi olarak, yani özgür bir yurttaş olarak var olduğunda piyasa toplumu var olabilir. Burada herkes birer para sahibi olarak, birer alıcı ve satıcı kimliğinde, ancak sonsuz sayıdaki dolaşım odaklarından biri olarak herkesle eşit olabilir. Ulus devlet proletaryayı dışlamaz, tam tersine onu varsayar. Tıpkı piyasa toplumunun dolaşım odakları gibi, ulus için de her türlü sınıfsal belirlenme anlamını yitirir. Burada her türlü ayrıcalığı ortadan kaldırmak, başlangıçta devrimci bir rol oynar. Ama bu, ortada yalnızca bir tek ayrıcalık bırakır; paranın ayrıcalığı.

Ulus, ulus devlet, ulusal sınırlar; iktisadi olarak dağıtılmış, inorganik toplumu siyasi olarak yeniden kurar. Özcan Sapan'ın Hümanite dergisindeki yazısında bu yönde bir belirleme var; SSCB'nin yıkılmasından sonra milliyetçilik ve dinin yeniden yükselişi, toplumun kendi kendini bir toplum olarak tanımlayamadığında ortaya çıkan yönelişleri göstermiyor mu? Din de, milliyet de, ırk da toplumun kendini sınıflandırmasına, ötekinin üstüne çıkarmasına yarar. Yani öteki; dinî, ırki ve ulusal açıdan aşağıda olandır. Bir işçinin, başka bir ulustaki işçiden daha üstün olduğunu düşünmesinden trajik ne olabilir? Bunlar herkesin hazır bulduğu şeylerdir; oysa kapitalizm aşamasında yeni bir toplum yaratmak, hazır bulduklarımızdan daha fazlasını talep eder. Sorunumuz da buradan kaynaklanmıyor mu?

IV. Bölüm

DEVLETİN DİNİ, DİNİN DEVLETİ

Devlet nerede gerçek şeklini almışsa insan orada yalnız düşünce ve bilinçte değil, gerçekte de çifte bir hayat yaşar. Biri göksel, biri yersel hayat; biri siyasi toplum içindeki hayat, insanın kendini o toplumun üyesi saydığı zamanki hayat; öbürü burjuva toplum içindeki hayat, özel kişi olarak hareket ettiği zamanki hayat, başkalarını bir amaç için araç olarak kullandığı, kendi de kendi dışındaki güçlerin bir oyuncağı haline getirdiği zamanki hayat. Spiritüel anlamda dünya karşısında cennet ne ise, burjuva toplum karşısında devlet odur.

Karl Marx

Din ve vicdan özgürlüğü deyince ne anlıyoruz? Önce bu, belli ki insanın "belli bir dinî inanca sahip olma özgürlüğü" anlamına geliyor. Demek ki "din özgürlüğü", her şeyden önce dindar bir kişi olma özgürlüğünü içeriyor. Din özgürlüğü, bir insan hakkı olarak dini tartışmıyor; tam tersine onu, dine değin tartışmaların ötesinde bir olgu olarak kabul ediyor. Öyleyse, din açısından bu şekilde tanımlanmış insan hakları, Fransız Devrimi veya Voltaire'den çok, modern burjuva sistemine göndermeler yapmak zorunda. Ancak şu da açıktır ki bu yaklaşım, bir "din özgürlüğü" tartışmasının yürütülmesinin önüne ciddi engeller çıkarıyor. Sadece referanslar nedeniyle değil; tarihin, burada işini henüz tamamlamamış olması nedeniyle de. Din söz konusu olduğunda, Fransız Devrimi'nin yarım bıraktığı bir devrim ve modern burjuva sisteminin yapmaktan kaçındığı bir eleştiriyle karşı karşıya olduğumuz asla unutulmamalıdır. Sıkıntının önemli bir kısmı bu noktadadır ve ileride, Humanite sayfalarında bu konuya tekrar dönmemiz gerekeceğini biliyorum. Çünkü "din" ve "özgürlük" sorunu, dindarlık sorunu içine sıkıştırılamayacak kadar karmaşıktır. Çözmek için sabır gerekir.

"Vicdan" ise, kişinin istediği dinî inancı uygulama hakkına işaret eder; dinler arasında tercih yapma özgürlüğü anlamındadır. Türkiye'den yola çıktığımıza göre, ilkinin daha çok, ikincisinin daha az; ama mutlaka her ikisi açısından da "özgür bir ortama" sahip olduğumuzu söyleyebiliyoruz. Sorun belli ki burada değildir; sorun dindar olma hakkını elde edenlerin bundan daha fazlasını talep etmesindedir.

Yani din özgürlüğü devlet tarafından bir özel hukuk fenomeni olarak sınırlandırılırken, dindarlar bu özgürlüğü daha geniş bir biçimde yorumlamakta ve tüzel hukuk alanına taşırmaktadır. İnsan hakları içinde "din ve vicdan özgürlüğünün", diğer özgürlüklerden biraz daha fazla hukuki bir sorun olarak ortaya çıkmasının altında; bunun, aynı zamanda devlet ve din gibi iki önemli kurum arasındaki çatışmayı içinde barındırması da yatmaktadır. Hukuki yan, devletin dine bir sınırlama getirdiğine işaret etmektedir ve tartışma, bu sınırın meşruluğunu henüz sağlayamamış olmasındandır. Dindar, devleti kendi dindarlığına ayrıcalık tanımaya zorlarken; bunun, eninde sonunda dinin yeniden devlet olması anlamına geleceğinin farkındadır. Modern burjuva sistemi açısından ise, dinin devlet olmasını talep etmek ile din özgürlüğü arasında bir bağlantının kurulması,

konuya nasıl yaklaşılırsa yaklaşılsın mümkün değildir. O, bunu ancak, "kişisel bir olgu" haline geldiğinde kabul edebilir.

Öyle zannedileceği gibi bu tartışmada bir "açı sorunu" yoktur: Konuya tersinden bakarak, "laik" devletin dinî tüzel hukuk alanından özel hukuk alanına itmesinin, dindarlarla devlet arasında bir gerilime yol açtığından söz edebiliriz. Dindar, iddiasında haklıdır; dini bu esnemeye izin vermemektedir. Onun açısından din, devlet; devlet ise din demektir. Din ile devlet birbirinden ayrıldığında, yani din silahsızlandırıldığında, bunun yeni bir din ve yeni bir dindarlık gerektireceği açıktır. Laiklik, kim ne derse desin dinin bu değişime zorlanmasıdır. Demek ki bu açıdan bakıldığında da devletin, dini "kişisel bir iş" haline getirme isteğini teşhis edebiliriz. Her iki durumda da bir devlet olmuş ve bu devlet olma iddiasını sürdüren din ile kendisini bir din olarak ilan etmiş olan modern devlet arasındaki bir yerde sorunumuzla karşı karşıya geliyoruz.

Önce, sorunumuza nasıl ve nereden bakacağımız noktasında da bir tartışmayı yürütmemiz gerekiyor. Sekülerliğe yapılan göndermenin mantıki sonucu, bu tartışmada görülen biçimiyle taraf tutmamızın mümkün olmamasıdır. Örneğin, dindarların bir talebi olarak gündeme gelen türbanı "kamusal alan"da meşrulaştırma girişimlerini din özgürlüğü içinde mi değerlendireceğiz? Ya da "dogma"larını din okullarında alan gençlerin, din devleti terbiyesiyle "devlete sızmalarına" izin verilmesi talebinin yanında mı, yoksa karşısında mı yer alacağız? Burada evet veya hayır cevabının sorunu çözmediği, bir açıklık getirmediği ilk bakışta görülecektir.

Din özgürlüğünün devlete değin yanına ilişkin söylenmesi gereken ilk saptama, devletin dini sınırlamasının, ulusal devrimci devletlerin bir "alametifarika"sı olması. Örneğin, Fransız İhtilali, devleti dünyevi bir güç haline getirirken, ister istemez onun üzerindeki ruhani örtüyü de kaldırmak zorunda kalmıştı. Kilisenin serveti ve gücünün tırpanlanması, onun günlük hayat üzerindeki denetimini yok etmek üzere girişilen devrimci değişiklikler -örneğin yeni bir takvim yapılması gibi- bunun işaretleriydi. Fransız İhtilali, devleti; bir din devleti olmaktan çıkarmış ve yerine bir devlet dini ihdas etmiştir.

Ancak, Fransa'da vatandaşların din özgürlüğünü elde etmesi devletin dine karşı kendini özgür kılmasının doğrudan bir sonucu değildir. Bunda, din devleti ile yurttaşlar arasındaki kavganın bir sınıf savaşı olarak belirmesinin

etkisi tartışılamaz. Fransa'da, kiliseye karşı olan mücadele ile kilise babaları kılığındaki mülk sahibi sınıfa karşı verilen mücadele ayrılmaz bir biçimde iç içe geçmiştir. Öte yandan bunun Fransa'da olduğu gibi her durumda devrimci bir tarzda belirmesi de şart değildir. "Siyasi özgürlüğün sınırı, bir devletin vatandaşları sınırlılıktan kurtulmadan da devletin bizzat kendisini o sınırlılıktan kurtarabilmesindedir. Devlet, içindeki kişiler olmadan da özgür bir devlet olabilir."[97] Türkiye'de Türkiye Cumhuriyeti için olan ise budur. Tıpkı Fransa'da olduğu gibi dinî alanı daraltarak işe koyulan devlet, bir devlet dini ihdas ederek kendi belirlediği sınırlar içinde bir dinsel hayat oluşumunu da sağlamak istemiştir.

DİNDAR VE DEVLET

Dindarla devlet arasındaki zıtlaşma, genel olarak din ile devletin kendi prensipleri arasındaki bir zıtlaşmadır; dinin özgür olması ile devletin özgür olması arasında bir karşıtlılık vardır. Öyleyse din özgürlüğünü, kişinin dinî inanç özgürlüğü olarak değil; genel olarak dinin özgürlüğü, dinin prensiplerinin devlete egemen olması özgürlüğü olarak alınmasında bir sorun vardır ve tartıştığımız da budur. Yani din özgürlüğü, dinin devletin kendisi olmak için örgütlenmesi özgürlüğü olarak yorumlanamaz. Bu özgürlük, böyle yorumlandığında bütün diğer özgürlüklerin ortadan kaldırılmasını gerektirir ki bu durumda özgürlüğün kendisi bir tartışma unsuru olmaktan çıkar. İşte bu nedenledir ki modern devlet, din özgürlüğünü tanıdığında, kendi varoluşunu onamaktan başka bir şey yapmış olmaz. Dindarlığı bir ayrıcalık olmaktan çıkararak, tek ayrıcalığın o devletin vatandaşına ait olduğunu onamış olur. Devlet, din özgürlüğünü tanıyarak kendi özgürlüğünü tanımış olur. "Demek ki, kendi vatandaşlarının çoğunluğu dindar da olsalar, bir devlet gene de kendini dinden özgürleştirmiş olabilir. Çoğunluk da ancak bu özel anlamda dindar olmakla dindarlıktan çıkmış olmaz."[98] Bu, din devletinin ötesinde, din ile devlet arasında kurulan yeni hiyerarşinin ifadesinden başka bir şey değildir.

Kişi, yurttaş, vatandaş; modern devletin kendi tebaasını tanımladığı bütün bu kavramlar, bir din üyesi olarak dindarın yerine, dinden siyasi olarak özgürleşmiş insanı varsayar. Din özgürlüğü, son tahlilde dindarın değil; kimliğini din dışı alanda tanımlayan yurttaşın, vatandaşın veya kişinin özgürlüğüdür. Dindar, vatandaş haline gelmeden, "özgürlük" olmaz. Demek ki kişinin din özgürlüğü ancak devlet aracılığıyla gerçekleştirilebilir. "Fakat

devletin, özellikle özgür bir devletin dine karşı tutumu, devlet içindeki kişilerin dine karşı tutumundan başka bir şey değildir. Bu demektir ki insan; soyut, sınırlı ve parçalı bir biçimde siyasi sınırlılığının üstüne çıkarak, devletin aracılığı ile siyasal sınırlılıklarından kendini kurtarabilir. Gene demektir ki insan, kendini siyasi anlamda özgürleştirdiği zaman bir aracı eliyle dolaylı olarak özgürleştirir. Ve nihayet şu da demektir ki insan, devleti ateist bir devlet olarak ilan etmekle de gene dine bağlı kalabilir; çünkü bu özgürleşmesini ancak bir aracı eliyle, dolaylı olarak ilan ediyor. Devlet, insan ile onun kendi özgürlüğü arasında bir aracıdır."[99] Yani devlet, dindarlığı bir ayrıcalık olarak kabul etmediği için, genel bir devlet haline geliyor ve dindarlık yine de varlığını sürdürüyor. İnsanlık, devletin kendisi ancak bir din haline geldiğinde, dinin devletinden kurtulabilmiştir. "Devlet nerede gerçek şeklini almışsa insan orada yalnız düşünce ve bilinçte değil, gerçekte de çifte bir hayat yaşar. Biri göksel, biri yersel hayat; biri siyasi toplum içindeki hayat, insanın kendini o toplumun üyesi saydığı zamanki hayat; öbürü burjuva toplum içindeki hayat, özel kişi olarak hareket ettiği zamanki hayat, başkalarını bir amaç için araç olarak kullandığı, kendi de kendi dışındaki güçlerin bir oyuncağı haline getirdiği zamanki hayat. Spiritüel anlamda dünya karşısında cennet ne ise, burjuva toplum karşısında devlet odur. Nasıl din, dünyevi hayata karşı ise; onu yaratmakla, onu tanımakla, hatta kendini ona idare ettirmekle dünyevi üstünlüğünü kuruyorsa, devlet de burjuva toplumuna öyle karşıttır."[100] Din özgürlüğü, demek ki özgür insanlar toplumunu varsayıyor; daha işin başında bir dinî cemaatin ayrılmaz bir parçası olarak var olan insanın özgürlüğünden söz edilemez. Din, onu bir insan, dindar bir insan olarak var eden gerçek temeldir.

Burjuva toplumun, bir toplum imgesi, toplumun sadece bir hayali olduğu unutulmamalıdır. Gerçekte inorganik bir yapıdır o. Çünkü burjuva toplumda insan, kendine ve başkalarına karşı bir kişi olarak gerçek olmayan bir fenomendir. İnsani ve toplumsal niteliklerinden soyutlanmış ve bir kişi olarak yeniden kurgulanmıştır. Bir varlık olmaktan ziyade bir dolaşım odağıdır, bir alıcı ve bir satıcıdır. Homo ekonomikus, anti sosyal bir yaratıktır ve din de onun için ancak "kişisel bir sorun" olabilir.

HOMO EKONOMİKUS VE DİN ÖZGÜRLÜĞÜ

Demek ki, "din özgürlüğü" dediğimizde "kişinin özgürlüğü"nden söz ettiğimizi hiç unutmayacağız. "İnsan, bu sınıfın hukukuna 'kişilik' olarak girer. Her insan bir kişiliktir ve bir kişilik olarak haklara sahip olur. Tıpkı 'insan' kavramının sınıfsal bir anlam taşımıyor görünmesi gibi, kişilik de sınıfsal bir anlamdan yoksun görünür. Burjuva hukuku, ilke olarak kişinin zengin veya yoksul, proleter veya burjuva oluşu ile ilgili değildir. Bu hukuki tanım, kendi başına ele alındığında pratikten bağımsız, en sonunda insanın keşfettiği bir olgu olarak görünür. Oysa 'kişiliğin' asıl itici gücü hukukun çerçevesi dışındadır; onu mümkün kılan piyasadır, dolaşım alanıdır. Piyasa ve dolaşım alanı, insanı 'kişi' adı altında varsayar. Piyasa, birer alıcı veya satıcı ise insanın sosyal konumu ile ilgili değildir."[101] Birer dolaşım odağı olarak, birer alıcı ve satıcı kimliğiyle para sahibi olan herkes birbiri ile eşittir; ne alacağına ve ne satacağına ancak kendisi karar verir ve özgürdür. "Bu yüzden, piyasa ve dolaşım alanı, bu düzenin gerçek özgürlükler âlemidir ve burjuva hukuku, gerçekte bu alan aracılığıyla mümkün olabilir."[102] Ve piyasa mekanizması içinden çıktığı bütün toplumları dağıttığı, inorganik bir yapı haline getirdiği, artık tek tek karşı karşıya olduğu bireyleri ekonomik çıkarları etrafında tekrar birleştirdiği için biz insandan ve onun haklarından söz edebiliyoruz. Yoksa bir Müslümanın İslam karşısında, bir Hristiyanın kilise karşısında özgür olabileceğini söylemek saçmadır. Ancak bağımsız, atomlaştırılmış, kendi çıkarından başka bir şey düşünmeyen homo ekonomikus için "din özgürlüğü"nden söz edilebilir.

Kendi çıkarı etrafında örgütlenmiş ve artık vatandaş olmayı kabul etmiş dindar için, din özgürlüğünü, kişiselliğin ötesinde kurgulamaya çalışmak ise bir iki yüzlülüktür.

Çünkü bu durumda dindar adamın, bir dindar olarak ayrıcalığı, bizzat kendisi tarafından ortadan kaldırılmış olur. "Dindar adam ile vatandaş kişi arasındaki fark, tüccar ile vatandaş, gündelikçi ile vatandaş, toprak sahibi ile vatandaş, canlı kişi ile vatandaş arasındaki fark cinsinden bir farktır."[103] Öyleyse, nasıl bir vatandaş tüccar olduğu için ayrıcalık isteyemezse, bir dindar da dindar olduğu için ayrıcalık isteyemez. Çünkü bunları ortak bir kişilik olarak birbirine eşitleyen ve bir vatandaş olarak varsayan şey, burjuva toplumun ve siyasi devletin ta kendisidir.

Böylece insan, kendisini siyasi anlamda dinden kurtarmıştır; ama bunu dini ortadan kaldırarak değil, "onu tüzel hukuk alanından özel hukuk alanına iterek" yapmıştır. Yani artık o, "Burjuva toplumun bencillik alanının, bellum ominum contra omnes (herkesin herkese savaşı) ilkesinin özü olmuştur."[104] Dinin, özel hukukun alanına itilmesi bu düzenin bir gereğidir ve onun tekrar tüzel hukuk alanına getirilmesi yönündeki her istek, özgürlüğü tartıştığımız bu alanın dinamitlenmesini talep etmektir.

Öyleyse, dinin yeniden devlet olmasını istemek; birey, yurttaş, vatandaş olmayı reddetmek ve yeniden cemaat üyesi olmayı talep etmektir. Hem homo ekonomikus olarak kalmayı sürdürmek hem de toplumda, devlette bir dindar olmayı istemek, iki yüzlülüktür. Gerçekte din, ta başından beri dünyevi yaşamı reddetmesine karşılık, onu tanımak ve onamak zorunluluğu karşısında boyun eğmiş, bir dünya dini haline gelmiştir. Hristiyanlığın tanrının hakkı ile Sezar'ın hakkı arasındaki ayrımı daha doğuş aşamasında yaptığı bilinmektedir. İslam için de geçerlidir bu; "Kur'an'ın özel mülkiyete karşı olmadığı, çünkü mesela, mirası bir kurala bağladığı açıkça görülmektedir. Hatta eşitsizlikleri mesele haline getirmemeyi tavsiye eder; zenginlerin imansızlığını lanetlemekle, hükm-ü-İlahi karşısında servetin faydasızlığına işaret etmekle yetinir... Ücretli işçiliğe hiç itiraz edilmeyecek, tabii bir kurumdur. Kur'an, birçok kere Tanrı'nın katında insanın ücretinden (değerinden) söz eder. Bir seferinde Musa'yı ücretli çoban olarak çalıştırmak isteyen Medyenli Jethro'yu sahneye çıkarır. Para almadan vaaz eden peygamberin ve Muhammed'in kendisinin de ücret istemek hakları olduğu gibi, yıkılan bir duvarı tamir etmek için ücret istemek de insanın hakkıdır."[105] Hatta bugün için yüz kızartıcı olarak kabul edilen köleliğin de bütün tek tanrılı dinler tarafından nasıl onandığı bilinmektedir. Öte dünya ile fani dünya arasında bu gerilim her zaman var olmuştur ve biliyoruz ki hayat kutsal kitaplarda durduğu gibi durmamaktadır.

Öyleyse dinin yeni konumu, onun bu dünya ile arasındaki sorununun mantıki sonuçlarına ulaştırılmasıdır; "Burjuva toplumunda dinin yerinden oynatılması, siyasi özgürleşmenin bir aşaması değil, bir sonuçlanmasıdır; insanın gerçek dindarlığının ancak gerektiği kadarının kaldırılmış olmasıdır."[106] Yani "din özgürlüğü" insanı dinden kurtarmamıştır; tam tersine onun insani yayılması için alanı açmıştır. Örneğin devletin, oy hakkını mülkiyete bağlayan kuralları kaldırması mülkiyeti ortadan

kaldırmadığı gibi, dinin toplumsal alandaki otoritesinin kaldırılması da dini ortadan kaldırmamıştır.

DİN VE "ATEİST" DEVLET

Bu yüzden, devlet vatandaşlarının çoğunluğunun birer dindar olduğunun bilinciyle hareket eder. Örneğin devlet, İslam'ı resmî din olarak tanırken, onu siyasi bir şekilde anlamaz; ona karşı gene bir din gibi davranır. Yani bu, devletin, dini bir araç olarak kullanmasından başka bir anlam taşımaz. Bu konuda bir emekli generalin yazdıklarını hatırlatalım: "Laiklik ilkesinin yürürlüğe girmesi ile güdülen maksat, İslamiyetin siyasi olmayan bir yörüngeye oturtulmasıdır. Laikliğin, siyasi hedefleri dışında kalan diğer hedefleri ise, aslında İslamiyet'inkilere de paraleldir. Herhalde bu sebepledir ki rahmetli Atatürk 'Türk milleti daha dindar olmalıdır' diyor."[107] Demek ki din, siyasi olmayan bir çizgiye oturtulacak ve sonra vatandaşın daha dindar olması sağlanacaktır. Devletin, din ile ilgili bu kurgusunun arkasında yatan nedeni de yine aynı generalin yazısından izleyelim: "Dinin, İslamiyetin, en azından bir disiplin meselesi olarak ele alınması ile ilgili hususlar. Bilindiği gibi din, İslamiyet, öteki dünya ile ilgili hükümleri dışında en azından bir disiplin, disiplin kuralları kümesidir. Zamanın çok çeşitli ve zor şartları içerisinde toplumda ve bilhassa aile seviyesinde disiplin ihtiyacı, daha da artmaktadır. Disiplin, dünyanın en pahalı üretimidir. Disiplini kolaylıkla üreten ve de ucuza mal edebilen bir düzen asker ocağı, kışlalar ve bazı eğitim kuruluşları dışında, henüz icat edilmemiştir. Türk tarihinde disiplini en ucuza imal edebilen düzenlerden biri ise İslamiyettir."[108] Demek ki din, devlet için bir araçtır ve dindarlığın ortadan kaldırılmasında modern devletin bir çıkarı yoktur.

Yani din devleti, dini toplumun diğer unsurları seviyesine indiren ateist bir devlettir. Din devleti "Siyasette din gibi, dinde siyaset gibi davranır."[109] Böyle değilse devletin, dinci hareketlerin karşısına, kendi sembolleri, kendi ritüelleri ile çıkmasını; kendi peygamberini ve kendi Kâbe'sini ileri sürmesini nasıl açıklayabiliriz? Devlet, dindarlığı tanıyarak, dinsel bağlılığı, siyasal bağlılık haline getirmek istemektedir. Bizde, ulusal kimliğin ısrarla dinsel kimlikle desteklenmesinin anlamı budur. Din ve devlet arasındaki bu ilişkide, vatandaşa "din özgürlüğü" tanınmasının başka bir anlamı yoktur; din özgürlüğü vatandaşı özgürleştirmez, yabancılaşmasını ortadan kaldırmaz, tam tersine onun toplumsal itilmişliğini destekler.

Demek ki din özgürlüğü, en ideal durumunda bile sahibine insani bir özgürlük sağlamıyor. Demek ki dinî açıdan özgür olduğumuzda, toplumsal olarak da özgür olmuş olmuyoruz. Demek ki onlara, "Bağnazlığınızdan kurtulmadan, siyasi olarak özgür olamazsınız." demek doğru değildir. Bir dindar, dindar olarak kalırken de siyasi olarak özgür olabilir.

Bir buçuk asır sonra hâlâ "Yahudi Sorunu"daki açıklığın kapısında durmamız bizim trajedimizdir. Şöyle söylüyor Marx: "Şu halde biz Yahudilere, Bauer gibi 'Siz kendinizi Yahudi dininden kurtarmadıkça siyasi özgürlüğünüzü alamazsınız' demeyeceğiz, biz; 'Siz Yahudi dinini tamamen bırakmadan da siyasi anlamda özgürlük elde edebileceğiniz için, siyasi özgürlük size insanlık özgürlüğü sağlamayacaktır' diyeceğiz. Siz eğer insan olarak özgürlüğünüz elde etmeden sadece Yahudiler için siyasi özgürlük istiyorsanız 'Kusur ve çelişme yalnız sizde değil; aynı zamanda siyasi özgürlüğün özünde ve niteliğindedir' diyeceğiz. Eğer sizi bu çelişiklik bağlıyorsa 'Bu, bütün insanlığı köstekleyen genel bir bağın bir parçasıdır' diyeceğiz."[110] İşte, olan bitene bakın; İslamcı siyasal hareket iktidardadır ve siyasi özgürlük kullanılmaktadır. Din özgürlüğünün, kişisel çıkarların duvarına toslayıp durmasının kısa öyküsü budur. İslami partinin taraftarları, toplumda yalnızca birer dindar olarak var olmadıkları için, aynı zamanda bir homo ekonomikus oldukları için, tartışamadığımız bu genel bağlılıkları yağlamakla meşguldürler.

İnsan hakları dinle uyuşmaz değildir, dinin ortadan kaldırılmasını gerektirmez. Burada, tam tersine vicdan özgürlüğünün, yani kişinin istediği dinî uygulama hakkının tartışma konusu edilmesi gerekir. Türkiye'de dinsel azınlıkların dinleri nedeniyle çektikleri acıların çetelesini bile tutabilmiş değiliz çünkü.

Burada tartışılması gereken, "piyasa insanının" neden sadece insan olduğudur. İnsan hakları, burjuva toplumunun bu yalıtılmış ve toplumun karşısına dikilmiş insanının haklarından başka bir anlama gelmiyor çünkü. "...İnsanın özgürlük hakkı, insanla insan arasındaki bağa dayanmıyor ki. Tersine, insanın insandan ayrılmasına dayanıyor. Özgürlük böyle bir ayrılma hakkıdır, kendi sınırına çekilmiş kişinin hakkı."[111] Bunlar karşısında, bu piyasa toplumu karşısında hiçbirimizin yeniden toplum olmayı talep etmekten başka çıkış yolumuz yoktur. Bu din, bu mülkiyet, bu düzen, çekildiğimiz bu özel sınırları kutsadığı için bizi özgür kılamıyor.

İnsanın insana karşı dikildiği bu düzen, bize ancak bir dindarın dininde özgür olduğu kadar bir özgürlük tanıyabilir. Hak burada, yalnızca kendi köleliğimizin onanmasıdır. Kölelikten kurtulmayı talep ettiğimizde, bu tepetaklak âlem ve onun bu garip formülleri bir sorun olmaktan çıkacaktır.

Dindar homo ekonomikus, gerçekten özgür olmak istiyorsa, Osiris'in mahkemesi önündeki o itirafı yapmaya yeniden cesaret edebilmelidir:

"Hiç kimseye haince kötülük etmedim. Yakınlarımı mutsuz etmedim. Gerçek evinde alçaklık etmedim. Kötülüğe yakınlık göstermedim. Kötülük yapmadım. İnsanların efendisi olarak kimseyi asla gücünün dışında çalıştırmadım... Benim yüzümden kimse korku duymadı, yoksulluk ve acı çekmedi, mutsuz olmadı. Tanrıların nefret ettikleri şeyleri hiçbir zaman yapmadım. Köleye efendisi tarafından kötü muamele ettirmedim. Kimseyi hiç aç bırakmadım. Kimseye gözyaşı döktürmedim. Kimseyi öldürmedim. Kimsenin kahpece öldürülmesini emretmedim. Hiçbir insana yalan söylemedim. Tapınakların yiyeceklerini hiç yağma etmedim. Tanrılara ayrılan cevherleri azaltmadım. Mumyaların ne ekmeklerini, ne şaraplarını kaldırdım. Hiç zina yapmadım. Dinsel bölgemin rahibiyle hiçbir utandırıcı eylem yapmadım. Yiyecekleri pahalı ve eksik satmadım. Terazinin dirhemi üzerine hiçbir zaman elimi bastırmadım. Terazide tartarken hiçbir zaman hile yapmadım. Süt çocuklarının ağızlarından sütü hiç uzaklaştırmadım. Otlaklarından hayvanları hiç çalmadım. Tanrıların kuşlarını ağ kurup avlamadım. Ölmüş balığı avlamadım. Taşkın zamanında suyu hiç geriye sürmedim. Hiçbir arkın suyunu başka yöne çevirmedim. Tapınakların alevini hiçbir zaman söndürmedim. Tanrılara sunulacak armağanlarda hile yapmadım. Tanrılık kişiliği olan hayvanları hiçbir zaman kovmadım. Göçtüğü sırada hiçbir tanrıya engel olmadım. Ben temizim, temizim, temizim."[112]

V. Bölüm

TÜRKÇÜLÜĞÜN KÖKENLERİ

Yahudilerin en büyük düşmanı Çarlık Rusyası'ydı ve Alman Ordusu onu parçalamaya çalışıyordu… Berlin'deki siyonizm merkezi kendisini dünya hareketinin karargâhı olarak görüyordu ve üyeleri, Yahudilerin ve Müslümanların, Almanların koruması altına alınmasını istiyorlardı. Selanik'teki geniş Yahudi toplumunun da etkisiyle, savaşta Türkiye'nin Almanların yanında olduğu sanılıyordu.

Johnson, Yahudi Tarihi.

Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Türk var mıydı? Yakup Kadri'nin *Yaban*'ına göre yoktu. Halk, Türklerin Haymana'da yaşadığına inanıyordu ama bu rivayetin nereden kaynaklandığı karanlıktadır. Sonuç itibarıyla "Kurtuluş zaferini" de Haymanalıların hanesine yazana rastlanmamıştır. Öyleyse? "Eğer bize zafer nasip olursa bile kurtaracağımız şey, yalnız bu ıssız toprakla, bu yalçın tepelerdir. Millet nerede? O henüz ortada yoktur ve onu, bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep Kadınlar, bu İsmailler, Süleymanlarla yeni baştan yaratmak gerekecektir." Peki, ama bu durumda Kurtuluş Savaşı'nı kim kazanmış oluyor? Kimdir bu "Yaban", kimdir henüz ortada olmayan bir millet için savaşan?

Türk'ten önce, Türkçülük var; bu görülüyor. Ancak Türk'ten önce Türkçü olan "Yaban" hakkında henüz yeterince bilgi sahibi değiliz. Onu dışarıdan gelmiş sayabiliriz, "yabanlık" durumu budur. Yaban, her durumda dışarıdan gelendir.

Ancak aradan geçen uzun zamanda, Yaban'ın bir tarihe sahip olmaması düşündürücüdür. Belki yazılması istenmemiştir, belki yazılması imkânsız bir tarihtir bu. Bir sırdır, henüz ortada olmayan milletin bilmemesi gereken.

Biz bu durumda, "kurtuluş"u bir millet yaratma savaşı sayabiliriz. Öyleyse Yaban'ı yaban görmenin de bir sakıncası yoktur. Millete, millet olduğunu öğretenler yabanlardır. Yakup Kadri'nin "aydınlar" suçlaması yerindedir. Yaban, dağ taş dolaşırken onlar devleti kurtarmak peşindedir. Maaşlı memurdur çoğu, olup bitenin farkında değillerdir. Yaban, Harman Vambery, "derviş kıyafetinde" Orta Asya'yı turlarken, Fransa'dadır, Almanya'dadır. Yaban, onların içinden kafasında intihar kurşunuyla dolaşan, gelgitleri bol Mehmet Ziya'yı ikna edebilmiştir bir tek. "Türkçülük" su üzerine yazılmış bir yazıdır henüz.

Ama dönüp dolaşıp imkân olmuştur. Hepsi, Yeni Osmanlılık, İslamcılık yenilmiştir çünkü. Parvus'un yazdıkları var, Yaban'ın gördüğünü biliyoruz. Nasıl oldu? Kimdir bu ıssız toprakları, bu yalçın tepeleri kurtarmayı iş edinen? Soruyu tersinden sormayı deniyoruz.

Tersinden sormak, soruyu Bekir Çavuşlar, Salih Ağalar, Zeynep Kadınlar, ikinci adı olmayan İsmailler ve Süleymanlar tarafından sormaktır. Kimdir

bu bize kim olduğumuzu öğretmeye çalışan? Türkler Türk değilken, onlara Türklük aşılamaya çalışan kimdir?

Yabandırlar, bunu biliyoruz. "Hangi yurdun insanlarıydılar?" diye sorarak başlıyoruz.

Artık "Türkçülerin Türk olmadığı"nı biliyoruz. Büyük bir bölümü bu topraklara göçüp gelmişler ve sonradan "Türk" olmuşlardır. Bir de Türk olup göçmüşler var ki, Rusya'ya tepki hareketi olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte etkilerini en çok bu topraklarda hissettiğimiz için konumuz dâhilindedir. Rusya sınırlarında yaşayanlar arasındaki etkileri ile burada ilgilenmiyoruz. Ancak görünen Batı Türkleri ile ilişkilerinin de son derece sınırlı olmasıdır.

Rusya'ya bir tepkileri var ve "Türkçülük" onlar için bu tepkinin adıdır. Akçuraoğlu Yusuf ve Gaspıralı, Panslavizmin baskısı altında başlarına vuruldukça "Pantürkist" olanlardandır. Pantürkizmlerinin, Panslavizmden, ezilmişlerin ideolojisi olma dışında ve ötesinde bir farkı belirtilmiyor. Pantürkizmleri bütünüyle bir "tepki" hareketidir ve ideolojilerinin birleştiricilik iddiasının karşılık bulmadığını biliyoruz.

Bizde "ırki birleşmeler" hep kuşkuyla karşılanmıştır. Geçmişte, ibadethanelerin daha birleştirici olduğu açıktır. Aynı tanrıya tapınmanın tutkal olduğu yerde başka tutkala neden ihtiyaç duyulsun? Sınırların var olmadığı, dolayısıyla sınırları zorlamanın da bir anlamı olmayan zamanlardır bu. "Sınırötesi ırkçılık" Doğu'ya Batı'dan ithaldir. Doğu'da "saf ırk" bulunamamış ve Batı kendini saflaştırdıkça, Doğu'da bir ırk imal etmek durumunda kalınmıştır. "Türkçülük" ile sıkıntılarımızın önemli bir kısmı bu zorlamadır. Aslında Panslavizm de, Pangermanizmin tepkisidir ve Doğu'daki "ırkçılık" akımının kökünü böylece izlemiş oluyoruz. Pangermanizmi, Avrupa ırkçılığının kökü saydığımızı; Fabrika'nın geçmiş sayılarında "Aydınlanma Tarikatı" yazılarında belirtmiştik. Hem Hint-Avrupa ve Hint-Hitit masallarının kökeni buradadır hem de Batı'nın "Helenizm"i buradan kaynaklanıyor. "Dil"den çıkıp "ırk"a varıldı mı, pusulanın sizi nereye çıkaracağından emin olamazsınız; Helen kim, Cermen nere?

Bir "uydurma" hali hep var ve bir "saf ırk" oluşturmak için uydurmak şarttır. Şimdi bu topraklarda olanlar, gelenlerle aynı mıdır bilemiyoruz.

Ama Orta Asya'dan baki kalan pek çok şeyin içimizde olması da yadırgatıcı değildir. Bunları gelirken getirdik, fakat burada bulduklarımız içinde yitirdik. Bizanslılığımızın, Asyalılığımızdan daha değerli olduğunu gösteren bir ölçü bulamadığımız sürece; biraz o, biraz bu olmamız da kaçınılmaz. Ölçü yoksa bu tarihi birilerinin uydurmuş olduğunu kabul etmek durumundayız.

Uydurulmuştur; başlangıçta daha temelsiz, giderek "Deli Dumrul" hikâyesindeki gibi uymayan yerleri törpülenerek. Dolayısıyla, Türklükle ilgili efsanelerin çıkışında, aşağılama tonu yüksek fikirlerle bulaşık olması da doğaldır. Ayıklanarak geldiler ve uydurmalar saflaştıkça "ırkımız" da saflaşmıştır. Cemil Meriç, hem bu bulaşıklığa hem de kaynakların bulanıklığına dikkat çekerken haklıdır: "Bu milliyetçilik hareketi iki kaynaktan geldi bize. Birisi Batı kaynağı. Batı'dan gelen bu tehlikeli fikir birkaç isim etrafında toplanabilir: Josephe De Guignes, Leon Cahun, Vambery. De Guignes XVIII. asırda yaşamış, o devrin kifayetsiz bilgileriyle Çin uzmanıdır. Kendisi hariciyeye, Fransız polisine mensup bir adamdır. Ve Çinlilerin, Mısır'dan gelen bir koloninin devamı olduğunu söyleyecek kadar bilgisizdir bu konuda. De Guignes bizi bizden fazla düşünmüştür, çok eski bir mazimiz olduğunu; Hunların, Moğolların çocuğu olduğumuzu sekiz cilt halinde yazmış. De Guignes İslamiyete, Osmanlı'ya düşmandır. Güya bizi Osmanlı'dan ve İslamiyetten kurtarmak için Hunlarla, Moğollarla akraba yapmış.

Hakikatte bu, tarihen hiçbir zaman sabit olmamıştır. Ve Avrupa, onun bizi kardeş yaptığı bu kavimleri lanetle yâd eder. En son tarihler, Hunlardan 'Medeniyetin kendilerine yalnız harabeler borçlu olduğu Hunlar' diye bahseder. Medeniyet tahripçileri, yırtıcı, hunhar bir sürü olarak bahseder. De Guignes'den Süleyman Paşa bahsetmiştir. Eserinde De Guignes'den parçalar nakletmiştir. Süleyman Paşa, De Guignes'yi nereden tanıdı? Nasıl tanıdı? Hangi karanlık kaynaktan geliyor De Guignes'yi tanıması? Belli değil. Ondan sonra Ziya Gökalp'in tavsiyesi ile Hüseyin Cahit tercüme etmiş. Hunlarla, Tatarlarla, ismini bilmediğimiz birçok milletlerle, Vizigotlarla, Ostorogotlarla vs. tanımadığımız atalarımızIa münasebetlerimizi De Guignes'den öğrendik.

Bir diğeri de Leon Cahun'dur. Leon Cahun Yahudidir. *Asya Tarihine Giriş* diye bir kitabı var. Türkiye'de milliyetçiliğin kaynağıdır bu kitap. Önsözünü

tercüme ettim. Diyor ki: "Türkler hiçbir medeniyet kurmamışlardır. Kuramazlar da. Bilakis yıkarlar. O kadar budaladırlar ki Çin medeniyeti ile uzun zaman temas etmişler. Fakat bu medeniyeti bir türlü nakledememişlerdir. Düşünce kabiliyetleri yoktur bunların. Sadece yıkmışlardır." Bu kitap Türk milliyetçiliğinin Kur'an-ı Kerim'i oluyor. Bütün Türkçülerin üzerinde birleştikleri isimlerin başlıcalarından biridir Leon Cahun. XIX. asır sonu, XX. asrın başında yaşamıştır. Vambery doğrudan doğruya casustu zaten."[113] Bu bulanıklığın içinde, yine de bir yön sezilebiliyor. Gelirken getirdik, fakat burada bulduklarımız içinde yitirdik. Bu bakışın, bizi hem geldiğimiz yere itmeye çalıştığı hem de bulduklarımızı unutturmaya çalıştığı açıktır. Demek ki "kök"ümüzün geldiğimiz yerde olduğunu söylemekte bir "siyaset" var. Orta Asya'ya doğru itilmemizin "kök" bulmaktan başka sebepleri olsa gerektir.

Bir "kurgu"yu sezebiliyoruz. Ezilmişlerin, kurguya inanmakta öncü olması da doğaldır; Batı Türkleri içinde soğuk ve kayıtsız karşılanması da. Bu hikâyelere inanmaya teşne olanlar; Osmanlılardan çok, Rusya'dan kaçan aydınlardır. Meriç, onlara da kuşkuyla yaklaşır: "Şimdi bir de Rusya'dan gelen Türklerin telkinleriyle kuvvetleniyor bu hakikat. Rusya'dan gelen Türkler, Osmanlı'ya hem dostturlar hem düşman. Dostturlar; çünkü aynı medeniyet camiası, aynı ruh iklimi içindedirler. Düşmandırlar; çünkü Osmanlı kendi dışlarındadır. Kırım'dan ayrıldıktan sonra onlarla bir münasebetimiz kalmadı. Bu itibarla Türkler İslam medeniyetinde, İslam faktörü üzerinde değil, daha çok Türk motifi üzerinde durmuşlardır. Ve Milliyetçi hareket, Türk Yurdu etrafında halkalanmış, Türk Yurdu etrafında gelişmiştir. Yusuf Akçura, ayrıca Ağaoğlu Ahmet'i -garip bir milliyetçimiz- anlatmak bütün Rusya'dan gelen Türkleri anlatmak için kâfidir. Prototipidir onların. Hepsi aynı vaziyetteler. Çünkü Rus terbiyesi görmüşler, Rusya'da yetişmişler. Orada Türklük gururları kırılmış. Burada yeni bir vatan bulmuşlar. Fakat bu vatanda söz sahibi olmak, büyük söz sahibi olmak arzusuna kapılmışlar. Yusuf Akçura, biliyorsunuz, Tarih Kurumu'nun başkanı oldu Mustafa Kemal devrinde. Milletvekiliydi. Mustafa Kemal'in çok sevdiği bir adamdı ve bütün emellerine sadakatle hizmet etti. Osmanlı'nın yıkılışında onun büyük rolü vardır, hissesi vardır."[114]

Meriç, Rus göçmenlerinin Batı Türkleri ile bir kan uyuşmazlığı çektiğini söylüyor ki bu, tarihleri ile uyumludur. Onları ayırıyoruz. Yaban'ın, bu topraklara onlardan daha yakın olduğu bellidir.

VADEDİLMİŞ TOPRAK: TURAN

Rus göçmenleri ayırdığımızda Türkçülüğün içinde ne kalıyor? İki kaynak var: İlki Macaristan'dır. "Turan" davası Macar asıllıdır. İkincisi Polonya'dan Osmanlı topraklarına göçüp zorunlu Müslüman olanlardır ki biyografileri, Türkçülüklerinin Türk olmalarından önce ortaya çıktığını belirtmektedir. Geride kalan yabanların kökenleri budur ve ne yazık ki henüz bu eğilimlerinin nedenlerini açık ve net olarak göremiyoruz. Bu iki kaynaktan gelen Türkçülük içinde milletten çok, bir "siyaset" var ve bu "siyaset"in kendini "Türkçülük" olarak kodladığını düşünebiliriz.

Macarların "Turan" hikâyesi karışıktır. Eski kaynaklara göre Macarlar "Batı Türkleri"ndendirler ve "Şarkiler" ise Hazarlar olmaktadır. Doğudakiler, Hazar Devleti sona erdikten sonra batıya göçmüştür ve Macarlar bunda bir kök bulmaktadırlar. "Hun" kökenlilik iddiası biliniyor; Hungary'nin kökeni budur. Turan dernekleri kurduklarını ve dernek aracılığıyla Orta Asya'da bir kök aradıklarını öğreniyoruz.

Macaristan'daki bu Türkçülük temeline karşın, Osmanlı'ya göçüp gelmiş Polonya yurttaşlarının Osmanlı olduktan sonra çok hızlı bir biçimde Türkçülük davası gütmeleri şaşırtıcıdır. Çünkü Macarlardan farklı olarak Polonyalılarda kök-Türklük iddiasına rastlamıyoruz. Buna karşılık Macarların ve Polonya göçmenlerinin ortak bir hareket geliştirdiklerini, göçenler ve göçmeyenlerde bir Türklük merakı uyandığını teşhis edebiliyoruz.

Kök-Türklük iddiası bulanık olmakla birlikte Macaristan'daki Türkçü hareket içinde ve Polonya göçmenlerinin bütününde bir "Yahudi etkisi" net olarak görülüyor. Macaristan'da Vambery ve Polonyalı göçmenlerde Konstantin Borzencky bu etkinin temsilî karakterleri olarak biliniyorlar.

Psikolojik bir hazırlık var; merak bunun üzerine geliyor. Kaynaklara göre, ilk modern Türk dili gramerini II. Mahmut zamanında genç bir İngiliz olan Arthur Lumley Davids yazmıştır. Genç yaşta ölen yazarın annesi bunun Fransızca çevirisini 1833'te padişaha sunmuştur.[115] Ne tür bir ilgi gördüğü not edilmiyor; ancak Akçura, Davids'in bir Yahudi oryantalist olduğunu belirtmektedir.[116] Herhalde bu tür çabaların ilgi toplaması için bir "Orta Asya" gezisi gerekiyordu.

Bu geziyi yapan ve kapıyı aralayan Herman Vambery'dir. Fransız Leon Cahun'un edebî çalışmaları ise herhalde kapıyı sonuna kadar aralamıştır. Alman Aleksandır Helpland Parvus'un dış desteği daha sonradır. Bu ilginin şimdiye kadar şaşırtıcı bulunmaması çok ilginçtir. Hiçbiri Türk değildir ve Türklükle ilgilendikleri zaman aralığında Türklerde Türklüğe bir ilgi yoktur.

İlgi görünmeye başladığında da bir kök sorunu ortaya çıkmıştır. Mehmet Ziya bir yana, içeridekilerin de bu eğilimle bir uyumu var. Munis Tekinalp veya diğer adıyla Moiz Kohen'in Türkçülüğünü çok militan bir biçimde hayata geçirdiğini biliyoruz. Mehmet Ziya'yı, sonraki adıyla Ziya Gökalp'i en çok etkileyenler arasındadır. Avram Galanti'yi ise Türkçülük militanlığında Munis Tekinalp'ten geri kalmamakla birlikte, çok kaypak olması sebebiyle, ciddiye alınmamış bir Türkçü saymamız daha uygundur. Türk değildiler. Peki, neden Türkçü idiler, sorumuz budur.

TÜRK AMA "JÖN"ÜNDEN

Osmanlı muhalefeti neydi? Jön değildiler, Türk olduklarını kabul etmedikleri yönünde de işaretler var. "Yeni Osmanlılık" durumlarına daha uygundur. Ancak hem jön hem de Türk olmaları yönünde sonradan oluşan bir tazyiki saptayabiliyoruz: "...jeune'lük Avrupa'da ulusçuluk ve meşrutiyetçilik, hatta cumhuriyetçilik yanlısı olmak anlamına geldiği halde, Türkiye'de bu hem din hem de devlet düşmanlığı anlamına geliyordu. Bu yüzden, Avrupa'ya giden 'genç'ler, 'Türkistan'ın erbab -ı şebabı', 'civan' gibi sözcükleri bırakarak, fakat ne jeune, ne de Türk sözcüğünü alarak kendilerine en uygun ad olarak nizamnamelerine ve mühürlerine Yeni Osmanlılar adını koydular. Bu, rastgele bir sözcük oyunu değildir; çünkü onlar için ne jeune'lük ne de Türklük bir anlam taşırdı."[117]

"Milletçi olmadıkları anlaşılmıştır", böyle tercüme edebiliriz. Karşılaştıkları sıkıntılar bununla mı ilgiliydi? Namık Kemal ve arkadaşları Paris'e geldiklerinde devrimci basın tarafından alkışlanmışlardır. Ancak, bir süre sonra sıkıntı ortaya çıkmıştır ve sıkıntının ardından Namık Kemal ve arkadaşlarının Avrupa karşıtı, İslamcı ve "Müslümancı" olduklarına karar verilmiştir. Leon Cahun, ilk tanışıklıktır ve Yeni Osmanlılar hakkındaki haberimizi ona borçluyuz.[118] Kemal ve arkadaşlarının sürgün günlerinde İngiltere ve Fransa'nın, Rus tehlikesi karşısında, Osmanlı hükümetini

destekledikleri notunu da alıyoruz ki bu, Osmanlı muhalefetinin açılması için henüz ortamın olgunlaşmadığı anlamındadır. Buna karşın Cahun'un ilgisi bakidir ve bu ilginin hiç eksilmediğini söyleyebiliyoruz.

Milliyetçi tonunun düşük bulunmasına karşın Yeni Osmanlıların Polonya'dan da sıcak bir ilgi gördüğü belirtilmektedir. Berkes, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin nizamnamesinin yapılışında ve cemiyetin propaganda faaliyetlerinin yürütülmesinde Polonyalı göçmenlerin "yardımcı" olduğunu haber veriyor.[119] Ancak "nizamname yazılmış" ve "propaganda kolaylaştırılmış" ise durumu anlatmak için seçilen "yardım" sözcüğü kifayetsiz kalmaktadır. Berkes'in sözlerini, "Cemiyeti onlar kurdu" diye çevirebiliriz. Biliyoruz, cemiyeti var eden nizamnamesidir ve yaptığı iş de eninde sonunda propagandadır.

Yeni Osmanlıların her adımda bunlarla karşılaşmasını rastlantı saymak artık yersizdir. Aranıp bulunuyorlar ve arayanlar Yeni Osmanlılar değildir. Arayış içindedirler ve Namık Kemal'i buluyorlar. Önce "Fransız" yurttaşı Leon Cahun yakınlık kuruyor. Kemal'in, Cahun'un aracılığıyla Viyanalı Simon Deutsch ile tanıştığını da öğreniyoruz. Deutsch, Komün Devrimi'ne katılmış ve Marx'tan sonra Uluslararası İşçiler Birliği başkanı olmuştur. Ancak, komünist fikirlerini Namık Kemal'e hiç açmamış olmalıdır, bir etki göremiyoruz. Hem komünist hem de "Polonya milliyetçisi" miydi? Bir kısmı Marx'ın da çevresindedir ve Berkes, Marx'ın çevresindeki Polonya milliyetçisi görüşlere "Rus düşmanlığı" yüzünden yüz vermediği haberini veriyor ki bu iddia Marx'ın genel tutumu ile tutarlıdır. Ancak, Marx'ın tavrının "Rus düşmanlığı"ndan kaynaklandığı bir iddiadır. Deutsch ve Cahun'a Marx'ın itirazının başka sebepleri de olabilir. Berkes, çalışmasının dipnotunda Deutsch'un Viyanalı bir Musevi olduğunu belirtmektedir.[120] Namık Kemal'in yakını Deutsch'un, Paris Komünü'nden önce 1867'de, Yeni Osmanlılarla yakınlığı olduğu ve İstanbul'da öldüğü de notlar arsındadır. Namık Kemal'in yardımıyla geçirdiği İstanbul günlerinde de geriye "ihtilalci" bir miras bırakmamayı tercih ediyor. Yeni bir İsrail'in peşinde olduğunu düşünebiliriz. Namık Kemal ilgisi ise karanlıktadır.

Namık Kemal'in başını çektiği Osmanlı muhalefeti denildiği gibi "jön" değildi, Türk olduklarını kabul etmediklerini de artık biliyoruz. Namık Kemal'in portresi, Deutsch ve Cahun'un sıkıntısını anlamamıza yardımcı olacak ipuçları taşıyor. Muhalefettirler ve muhalefetlerini ancak devlete

tutunarak yapabilmektedirler. Sert yazılar yazdıkları zaman gazeteleri kapatılan ve imparatorluğun bir köşesine memur yapılan bir muhalifliktir bu. Cahun ve Deutch'a çok devletçi göründükleri açıktır.

Namık Kemal'in babası Mustafa Asım Bey, Sultan İkinci Abdülhamid'in müneccimbaşıydı. Şinasi'nin çıkardığı Tasviri Efkâr gazetesinde yazmaya başladı. Şinasi'nin 1865 yılında Paris'e kaçması üzerine, gazetenin yayınını üstlendi. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne kazanılması da o günlerde. Yazıları ve gazetesi sakıncalı bulununca kapatıldı. Bu, o zamanlar "zorunlu memuriyet" anlamına geliyordu. Muhalif Namık Kemal, 1867 yılında Erzurum vali muavinliğine tayin edildi. Osmanlı ile ilişkisi sorunlu Mısır Valisi Mustafa Fazıl Paşa'nın çağrısı üzerine, arkadaşı Ziya Paşa ile Paris'e kaçtı. Bir süre sonra da Londra'ya geçiyor. Bu arada maaşlarının Mustafa Fazıl Paşa tarafından ödendiğini ve Londra'da cemiyet adına bir dergi çıkarılması için gereken sermayenin de aynı kaynaktan sağlandığını öğreniyoruz. Ali Suavi'nin yönetimindeki Muhbir gazetesidir bu. Namık Kemal ve Ziya Paşa, Ali Suavi ile anlaşamayınca Londra'da Hürriyet gazetesini çıkarmaya başlıyor. Her adımını devlet izni ve yardımıyla atabilen bir muhalefet portresidir bu.

Leon Cahun ile dostluğu da herhalde devlet maaşlı o muhalefet günlerinde gelişti. Paşalar olmadan adım atamayan bir muhalefet portresi en çok onları şaşırtmış olmalı. Kemal, Ziya Paşa'nın Hidiv İsmail Paşa'yı tutması üzerine, Hürriyet gazetesinden ayrıldı. Zaptiye Nazırı Hüsnü Paşa'nın çağrısı üzerine, 1870'te İstanbul'a döndü. Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Avrupa'dan dönen Nuri, Reşad ve Ebüzziya Tevfik beylerle İbret gazetesini kiralıyorlar. Gazete, Namık Kemal'in "Garaz Marazdır" adlı yazısı üzerine dört ay süre ile kapatılıyor. Yine memuriyet günleri... Bu yazıyı yazıp gazetenin kapatılmasına neden olan Namık Kemal Gelibolu mutasarrıflığına gönderiliyor. Dönüyor, aynı gazetede Babıali'yi eleştirmeye devam ediyor, gazete bir ay daha kapatılıyor.

Gelibolu'da iken yazmaya başladığı "Vatan Yahut Silistre" adlı piyesinin oynanması sırasında çıkan olayların İbret gazetesinde yayımlanması üzerine gazete kapatılıyor. Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik; Nuri, Hakkı beyler ve Ahmed Midhat bu kez tutuklanıyor. Namık Kemal Magosa'ya sürülüyor. V. Murad tahta çıkınca 1876 yılında İstanbul'a dönüyor ve "Şurayı Devlet üyesi" oluyor. Kanun-i Esasi'yi hazırlamakla görevlendirilen kurulda

çalışıyor. Sonra tekrar tutukluluk ve Midilli adasına sürgün. Kemal'i orada da Midilli mutasarrıfı olarak görüyoruz. Şikâyet üzerine Rodos mutasarrıflığına gönderiliyor. Bir süre sonra Sakız mutasarrıfı oluyor. Orada ölüyor. İstibdat bu kadar derindir! Hem Kemal'in hem de Yeni Osmanlıların Türkçülük iddialarına yüz vermemesi ve Osmanlıcılıkta ısrar etmesi için birden çok sebep görünüyor.

CAHUN'UN TÜRK YARATMA HAYALİ

Yani, yeni dostları açısından ne Kemal'in ne diğerlerinin Avrupai anlamda ihtilalci olmalarının ihtimali bulunmuyor. İhtilalci komünist fikirleri yaymak için değilse, yabanlarımızın Yeni Osmanlılardan beklentisi nedir? Kuşku var: "Leon Cahun gerçek anlamıyla bir Türkolog değildi. Fransız kaynaklarında da kendisi 'edebiyatçı' olarak tanıtılmaktadır... Avrupa'daki Osmanlı muhalefeti ile uzun temasları olan ve onları etkilemeye çalışan L. Cahun'un siyasal bir misyonu var mıydı? Bu dikkatle incelenmesi gereken bir konudur."[121] Timur, Cahun'un Osmanlı aydınlarına "gerçek Türk ruhunun" İslamın dışında ve Orta Asya'nın içinde olduğunu öğretmeye çalıştığını ileri sürüyor. Demek ki Macar yurttaşı Vambery ve Fransız yurttaşı Leon Cahun'un Türkçülük merakı ile Yeni Osmanlılarla ilgisi arasında bir bağ kurulması yersiz değildir.

Rusya'ya bakabilir miyiz? Rus göçmeni Akçura'nın, "Türkçülük hareketinin 1820 tarihlerine doğru İstanbul'da ortaya çıkmış olmasına bir sebep de, o tarihlerde Doğu Türklerinin başına gelen felaketli olaylarla Rusların genişlemesine karşı İngiliz siyasetinin bu olaylardan Batı Türklerini haberdar kılmaya ve etkilemeye çalışması olmuştur."[122] sözlerini takip ederek iz sürmek mümkündür. Ancak görüldüğü gibi bu felaketli olaylardan etkilenenler arasında Türk yoktur. Vambery ve Cahun ön saflardadır ve demek ki Türkçülüğün ortaya çıkması ile Rusya'nın yayılmasını durdurmak arasında bir ilişki kurmak yadırganmamaktadır.

Vambery ve Cahun, İngiliz casusu mudur? Buna kesinlikle evet diyebileceğimizi biliyoruz. Demek ki ilgideki siyasetlerden biri budur. Hepsininki bu mudur? XIX. yüzyıl boyunca Rusya'da sadece Doğu Türkleri değil, 5 milyona yakın Yahudi nüfus da felaketli günler yaşamaktadır. Her ikisinin de siyonist misyonlarını bildiğimize göre, bu noktada Türk tarihine değil, Yahudi tarihine bakmamız daha ilerleticidir. Türkçülük operasyonu

sırasında Rusya'da pogrom var ve Yusuf Basalel'in *Yahudi Tarihi*'ne göre, Rusya dünya Yahudi nüfusunun yarısı olan 5 milyon Yahudiyi barındırmaktadır.[123] Ancak buna karşılık Çarlar, Yahudi nüfusunu çok sert bir baskı altında tutmaktadır. Askerlik süresi Yahudileri asimile etmek için 25 yıla kadar uzatılabilmektedir. Ele geçirilen topraklardaki Yahudilerin yer değiştirmelerine izin verilmemektedir. Bu arada Yahudilerin pogroma karşı savunma milisleri oluşturmakta, ancak bunlar savunma için yeterli olamamaktadır.[124] İngilizlerin genişlemesini durdurmak istedikleri Rusya, siyonizm için de büyük bir sorun haline gelmiştir. Rusya'daki 100 yıllık uygulamalar şöyledir:

1824: Yahudiler Rus köylerinden sürülüyor.

1835: Çar I. Nikola antisemitik düzenlemeler yapıyor.

1821, 1859, 1871: Odessa'da pogromlar.

1881-1884: Güney Rusya'da pogromlar.

1882: Köylerde ikamet yasağı, kent dışında toprak satın alma yasağı, yeni antisemitik düzenlemeler.

1887: Yahudiler için lise ve üniversite kotası.

1891-1892: Yahudi zanaatçılar Moskova ve Petersburg'dan sürülüyor.

1903: Kiev'de pogrom.

1905: 700'ü aşkın yörede pogrom.

1906: Pogromlar sürüyor.

1909-1910: Polonya'da Yahudilere karşı ekonomik boykot.

1910: Kiev'den sürgün.[125]

Yukarıdaki verilerin yer aldığı kaynak, 1880 ile 1929 yılı arasında Rusya'dan göçlerin sayısını 2.285.000 olarak vermektedir.

Rusya'yı durdurmak; bu, herhalde Yahudiler için İngilizlerinkinden daha hayati bir sorundu. Vambery'nin Orta Asya seyahati raporlarını İngilizlere götürmesi için casus olmasına hiç gerek yoktur.

Bu durumda Cahun-Vambery ikilisinin Rusya siyasetine karşı bir Osmanlı siyaseti geliştirdiklerini düşünebiliriz. Polonya ve Macaristan üzerinden yürütülen bu operasyonun önemli bir parçası Rusya'nın kıyılarında, onu kemirecek bir etnik dalga yaratmaktır. Asya içlerinde Türk aramanın başka bir açıklaması bulunmuyor. Akçura'ya göre "Vambery, Reşit Efendi adıyla ve derviş kıyafetiyle Orta Asya'da üç yıl dönüp dolaştıktan sonra, yine İstanbul üzerinden Macaristan'a dönmüş ve oradan doğru Londra'ya gitmiştir."[126] Sahte derviş, ilmî ve fennî incelemelerinin ürünlerini ilk önce Macarlara değil, İngilizlere sunmuştur. Paraya ya da casusluğa ihtiyacı olmamakla birlikte, bu hizmeti karşılığında büyük servet edindiğini biliyoruz.

Bu durumda Yeni Osmanlılar için de bir siyaset ortaya çıkmaktadır. Yeni Osmanlıları ya da onların deyişiyle jeune'leri -genç demektir- genç bir iktidar odağı olarak düşünmeleri ve dolayısıyla Osmanlı'da bir iktidar değişikliği hedeflemeleri Rusya'yı durdurma siyasetine uygundur.

İktidar hedefi radikaldir ve Cahun-Vambery ikilisinin "Türkçülük" konusunda, Yeni Osmanlılardan daha radikal olması şaşırtıcı değildir. İkincilerin kayıtsızlığına karşın Vambery bütün Orta Asya'yı derviş kıyafetiyle dolaşıp Türk kavmi aramaktadır. Buralar, Rusya topraklarıdır ve bulunacak her Türk kavminin Rusya'yı sıkıntıya sokması kaçınılmazdır. Cahun ise gitmediği toprakları ve o toprakların insanlarını şehvetle yazmaktadır. Ancak ne yazık ki Türkler henüz Türkçü değildir ve Yeni Osmanlıların "Türk" soydaşlarına karşı oldukça kayıtsız oldukları anlaşılmıştır. Berkes, keşfi karşısında bir türlü ikna olmamış görünen Yeni Osmanlılar için Vambery'nin şunları yazdığını not etmektedir: "Bunlar iktidardaki Paşa ve efendileri eleştirirler; onların kötü yönetimlerinin Kur'an yargılarına ve padişah iradesine aykırı olduğunu ileri sürerlerdi. İslavcılığa ve Avrupacılığa karşı İslamcılıkla karşı konulabileceğine inanıyorlardı. Avrupa devrimcilerini taklit ederek birtakım soyut ilkeleri tekrarlamakla birlikte, Osmanlı cetlerine karşı olduğu kadar şimdiki padişaha da bağlılıklarını sürdürüyorlardı. Bunların devrimcilikleri, başında bir grandük olmak şartıyla cumhuriyet isteyen bazı saf Almanların devrimciliğine benziyordu."[127]

Bunları yazan Vambery'nin hem İngilizler lehine casusluk yaptığı hem de "Jeune" Türkleri gammazlamak üzere Abdülhamid'ten para aldığını

biliyoruz. Abdülhamid'le Filistin pazarlığına giden Teodor Herzl'in de kılavuzudur ki yaptığı her işin ötesinde hep bir siyonist olarak kaldığı tartışmasızdır.[128]

Peki, Türkçü Vambery, İngilizlere neyin bilgisini verdi? İngilizler, Türklerin Orta Asya'dan geldiğini bilmiyordu da Vambery'den mi öğrendi? Yoksa gezi, bizzat bir casusluk faaliyeti miydi? Sorular ortadadır; ama arada Vambery'nin "Kuleli Vakası" ile de yakından ilgili olduğunu öğreniyoruz. Görünüşe göre bu gerici kalkışmanın başaktörlerinden biri olan Hüseyin Daim Paşa, evinde Fransızca öğretmeni olarak Vambery'yi tutmaktadır. Yakalananlardan Şeyh Ahmet Efendi de onun tanıdıkları arasındadır. Berkes'in verdiği dipnot bilgilerine göre[129] paşa konaklarına Avusturya-Macaristan'da iki önemli zattan aldığı tavsiye mektupları ile girebilmiştir. İstanbul'da altı yıl kalmış ve bir Türkçe-Almanca sözlük hazırlamıştır. Bu arada olayın sorumlusu olarak tutuklanan Ferhat Paşa'nın da bir Macar mülteci olduğunu öğreniyoruz.[130] Tanzimat karşıtı hareketlerin ne kadar içindeydiler? "Semitik" kaynaklara göre "Kuleli Vakası" gerici bir olay sayılmamalıdır. Eninde sonunda bir halk hareketidir ve bu halkın kim olduğunu artık bilemiyoruz.

MACARLAR

Orta Asya'da Hazarları mı arıyorlardı? Osmanlı'da bulmayı umdukları şeyle, buldukları arasında korkunç bir acı mı görmüşlerdi? Peki, Hazarları bulsalar ne olacaktı? Arthur Koastler *Onüçüncü Kabile*'de bir hikâye anlatır. Hazaryalı bir Mesih, Filistin seferi çağrısı yapmıştır. Amacı Filistin'i fethetmektir. Hareketi başlatan Solomon ben Duji ya da Süleyman oğlu Ruhi ya da Roy adlı bir Hazar Yahudisidir. 20 yıl sonra oğlu David al-Roy Kürdistan'a geçip büyük bir ordu toplamıştır. Bu orduyla Musul'un kuzeydoğusunda stratejik bir kale olan Amadie'yi ele geçirmeyi başarır. Suriye içlerine ilerleyip kutsal toprakları ele geçirmeyi planlamaktadır. Habercilerinden biri Bağdat'ı ayaklandırmış, Yahudilere dama çıkıp beklemelerini, o gece damdan alınıp bulutların üzerinden Ruhi'nin yanına uçurulacaklarını söylemiştir. Koestler, o gece Yahudilerin damda sabahladığını söylüyor. Ancak Bağdat'taki Hahamlar bu olaylardan çok rahatsız olmuştur ve Davut Ruhi gece uyurken tanrısının yanına uçurulmuştur."[131] Bu hikâyeyi bilip bilmediklerini bilmiyoruz. Ancak

Filistin pazarlığı hep var ve Polonya ile Macaristan'da bu hikâyelerin çok canlı olduğunu öğreniyoruz.

Hem Macaristan'da hem de Polonya'da bir Hazar bakiyesi var. Bunu her iki ülkede Yahudilerin kurucu atalardan sayıldığı anlamında alabilir miyiz? Polonya için bir bağlantı da Sabatay Sevi hareketidir; Osmanlı topraklarında başlayan bu olayın en çok onları etkilemiş olduğu ileri sürülüyor.[132] Bu iki kaynağın Türkçülük merakı için açıklayıcıdır. Bu arada Basalel'den Macaristan'da Theodore Herzl'in doğduğu evin bir müze haline getirildiğini öğreniyoruz. Kök var ve Vambery'nin, Herzl'i Abdülhamid'e götüren kişi olduğunu biliyoruz. Türkçülüğün, bir Yahudi hareketi olarak başlamasının nedenleri bunlardır.

Öğretim Üyesi Erol Tasnadi, Türk-Macar ilişkilerinin tarihî derinliklerine dalan çalışmasında çok geniş bir etkileşimin haberini veriyor. Bazılarını aktarıyorum: "1848-49'da demokratik özgürlük hakları ve ulusal egemenliği için verdiği savaş, Rusya çarından yardım isteyen Avusturya İmparatorluğu tarafından yenilgiye uğratılınca, Lajos Kossuth ve yanında bulunan birçok arkadaşı Sultan Abdülmecit'ten sığınma hakkı elde etti. Önder Lajos Kossuth, Kütahya'da bir buçuk yıl yaşadı ve çalışmalarını sürdürdü. Kral naibine yaraşır bir biçimde yaşamı düzenlendi. Günde 10-12 saat çalışıyor, Türk devlet adamlarıyla elçilere uzun politik mektuplar gönderiyor, Macaristan'ın yeni anayasasını hazırlıyor. Macar özgürlük davası uğrunda görüşmelere hazırlıklar yapıyor, aynı zamanda Türkçe öğreniyordu. Yazdığı *Türk Grameri* adlı eser Türk dil tarihi araştırmaları için değerli malzeme içeriyor.

Macar mültecilerini, yalnız mülteci olarak düşünmek doğru değil. Hemen hepsi iyi öğrenim görmüş, Batı'yı gezmiş ve Türkiye'de kalmış olanlar; 1849'dan sonra bir seri ıslahat hareketlerine geçen Osmanlı Devleti'nin modernleştirme sürecinde destekleyici olmuştur. Bilhassa Müslümanlığı kabul etmiş Macar subayları, Osmanlı ordusuna katılmıştır. Örneğin Erdel savaşlarının efsanevi kumandanı Jozsef (Yozef) Bem, Murat Paşa adıyla Halep'e yerleşmiş, 1850'de isyan eden Araplara karşı kendisine âdeta tapınan birçok subay arkadaşlarıyla birlikte savaşmış, şehit düştükten sonra mezartaşı İstanbul yakınından götürülüp başucuna dikilmiştir. Başka özgürlük savaşçılarımız, başka yerlerde Osmanlı'ya hizmet etmiş; örneğin birçokları Kırım harbine katılarak Osmanlı kuvvetlerine güç katmıştır.

Albay Jozsef Kollmann, Kırım Savaşı'nda Feyzi Paşa adıyla savaştı. Yüzbaşı Jozsef Taschler, Kırım Savaşı'nda yarbaylığa yükseldi. György Divitsek üsteğmen olup 1864'te Osmanlı ordusunda Albay Ali Bey oldu. Yüzbaşı Janos Derecskey -Osmanlı ordusunun İskender Paşa'sı- Selanik'teki Rum ayaklanmasında öldü. Macar Özgürlük Savaşı'na yarbay rütbesiyle katılan Kassel doğumlu August Ludwig Wegler; Osmanlı ordusuna Albay Tefik olarak girdi, sonra paşa oldu ve Beduinlere karşı savaşta öldü. Kssuth'un generallerinden György Kmety; İsmail Paşa, Kars kalesinin kahraman koruyucusudur, 1856'da orgeneral oldu. Kırım Savaşı'na katılıp 11 Ekim 1856'da ölen Kont Richard Gruyon ise, Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'ndaki kitabesinde ise "Türk Paşası, Fransa'nın çocuğu, İngiltere doğumlu, fakat Macar milliyetçisi" şeklinde ifade edilmektedir. Macar Özgürlük Savaşı'nın başçavuşlarından Sandor Farkas; Harbiye'de uzun yıllar hocalık yaparak, Macar Osman Paşa adını aldı. Nigar Hanım'ın, İlk Türk kadın şairi Nigar binti Osman'ın babasıdır.

Bu noktada Macar Türkologlarına geldik. Bilindiği gibi Macar Türkolojisi, Macarların kökenlerini arayışlarından doğdu, ayrıca Macaristan'da 150 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti dönemi de her zaman Türkologlarımızın ilgi odağında idi. Bu Türkologlarımızı çok iyi tanıdığımız için, zamanın kısıtlı olması nedeniyle ancak kısaca hatırlatayım: Janos Repiczky, Gyula Meszaros, Frigyes Vineze, Vilmos Pröhle, Gabar Balint Szentkatolnai, Janos Pastinszky. Özellikle Ignac Kunos, aslında dilci olup filoloji çalışmalarının yan ürünleri olan derlemeleri, zengin antolojileri ile Türk divan ve halk edebiyatı eserlerine dikkatleri çekiyordu. Budapeşte'de Türkoloji kürsüsünü kuran, Reşit takma adıyla Türk dünyasını gezen "Topal Derviş" Armin Vambery Türkoloji'nin hemen hemen her alanında öncülük yaptı. İstanbul arşivlerinde öncü çalışmalar yapan Imre Karacson, diğerleri arasında Evliya Çelebi'nin el yazmalarını buldu, yayımlanmalarında da katkısı var. Aynı zamanda *Seyahatname*'nin Macaristan'a ait bölümlerini Macarcaya da çevirdi.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Atatürk'ün özel talimatı üzerine kurulmuş Hungaroloji Enstitüsü; Laszlo Rasonyi, Janos Eckmann ve Tibor Halasi- Kun gibi profesörlerimiz sayesinde Türk bilim hayatında yerini almıştır. Yeni Türk alfabesinin oluşturulmasında Macar uzmanlarının da Türk dilcilerine yardımcı olduğunu biliyoruz.

Müzik alanından da örnek vermek gerekirse, dünyanın her yerinde olduğu gibi konserleriyle İstanbul'da da olay yaratan Macar besteci ve piyanisti Ferenc Liszt'in yanı sıra yüzyılımızın evrensel müzisyeni Bela Bartok'u anmalıyız. Bartok, 1936'da Güneydoğu Anadolu'da yaptığı halk türküleri derlemeleriyle Türk halk müziği araştırmalarının temelini atmış; genç yol arkadaşı A. Adnan Saygun'a da yol göstermiştir.

Macarlarının bir kısmının Yahudi olduğu açıktır; ancak Türklerle derin bir bağları var ve bu bağın Hazar mirası ile mi yoksa Hunlarla mı kurulduğunu bilemiyoruz.

EFENDİ PARVUS

Peki, Osmanlı'yı yıkmakta ve Rusya'yı durdurmakta başarısız mı olmuşlardır? Birinci savaştan önce, Rusya bir taraftadır; "siyonizmin koruyucu meleği" Almanya diğer tarafta. Osmanlı, Almanya lehine ve Rusya aleyhine savaşa sokulmuş ve yenilmiştir. Rusya da "anti-semit" iktidar ise bir iç ihtilalle yıkılmıştır.

Rusya'yı durdurma siyaseti ise -artık biliyoruz- en çok Yeni Osmanlılar ve Jeune Türkler içinde örgütlüdür. Hem Rusya için bir plan geliştirdiklerini hem de İttihat ve Terakki içinde güçlü bir hizip olarak "Milliyetçiliği" desteklediklerini ve Osmanlı'yı Rusya karşısında ve Almanya'nın yanında savaşa teşvik için ellerinden geleni yaptıklarını biliyoruz. Örgütün en ilginç simalarından Parvus Efendi'nin 1914'te hazırladığı iki bildirinin anlamı budur.[133] Rusya'yı durdurma siyaseti Ekin Devrimi öncesinin bütün siyasal muhalefet hareketlerinde de örgütlüdür ve Lenin'in ağabeyinin de içinde olduğu Çar'a suikast olayının da taraflarından biri olduklarını biliyoruz.

Parvus'un siyasal öngörülerinin isabeti hep şaşırtıcı bulunmuştur. Müthiş bir siyasal deha olduğu tartışılmıyor; ancak şimdi "siyaset"inin, komünist siyasetinden daha erken başlamış ve daha olgunlaşmış olmasının dehadan başka nedenleri olduğunu anlıyoruz.

1905 Devrimi başarısız olunca Alexandre Helpland Parvus, 1910 yılında Türkiye'ye gelip hem İttihat ve Terakki'ye hem de Türkçü akıma desteğini sunuyor. Parvus Efendi adıyla bu çevrelerde ünleniyor. Bu çabasından önce, Rusya'nın "devrimle yıkılacağı"nı tahmin etmiş ve yeteneklerini devrimin

hizmetine sunmuştur. Şöyle diyor 1914 yılında: "Savaş sonunda, Rusya'nın yenik düşme olanağı varsa da Çar hükümetinin, ulusu tutsak cahil, sefil tutması ve böylece ulusal gücün gelişimini kendi eliyle engellemesi gibi nedenlerden doğmaktadır bu. Bununla birlikte, Rusya'nın yönetim biçimi er geç, kesinlikle değişecektir. İşte o zaman Rus ulusunda içkin olarak var olan siyasal ve ekonomik güç kendini gösterecektir. ...Rusya, değil yalnız Cermen hükümetlerinin, bütün Avrupa'nın bile baş edemeyeceği bir güç olacaktır."[134] Bu, genel olarak, büyütecin Rusya üzerine tutulduğunun işareti sayılmalıdır. Yalnızca işaret mi, bir de operasyon var. Parvus, aynı zamanda Lenin'in trenle Almanya'dan Rusya'ya geçişine Alman hükümetini ikna eden kişidir. Hedef Rusya ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya yanında savaşa katılacağını da öngörmüş olması gereklidir. Siyasetin planı budur ve artık önemli bir kısmının gerçekleşmiş olduğunu biliyoruz.[135]

Rus muhalif çevreleri ile ilişkisinin sadece bir devrim hizmeti olmadığı, Parvus'un bu operasyonun ardından birdenbire zengin olmasından bellidir. Bu büyük hizmeti karşılığında Almanya'dan Türkiye'de vagon ticareti, Avrupa'da kömür ve çelik işleri tekeli alıyor. Büyük bir servet ediniyor. Almanya-Rusya ve Türkiye arasında dolaşan bu adam, başlangıçta Rus devrimci hareketinin önde gelen simalarından biridir. Iskra'nın ve Arbaiter Zeitung'un başyazarı. Weimar Cumhurbaşkanı Ebert'in akıl hocası. Parvus'un bir de Fransızca olarak yayımlanan Jeune Turc adlı bir derginin yazarı olduğunu öğreniyoruz. Türkçü Celal Nuri ve Ahmet Agayef de bu derginin yazarları arasındadır. Kaynaklarda gazetenin sahibinin Sami Hirtzberg veya Günzberg adlı bir Musevi olduğu not edilmektedir.[136] Bir başka kaynak ise Le Jeune Turc'un, İbranice Ha-Mevaser ile birlikte siyonistler tarafından yayımlandığını haber vermektedir.[137] Troçki'nin deyişiyle "daima garip ve kararsız bir hal" sergileyen bu adam, Alman Ordusu ile de gizli kapaklı işler çeviriyordu. Payının ne kadar olduğunu bilemiyoruz; Rus rejimi bir ihtilalle yıkıldı ve Osmanlı'da iktidar değişimi sağlandı. İki ülkenin kaderi de Yahudi siyasetinin öngörüsü doğrultusunda gelişti. Rusya'dan üçüncü Aliya dalgası başladığında, Filistin artık Osmanlıların değildi.

İngiltere nezdinde yapılan girişimler sonucunda Blafour Bildirisi yayımlandı. Siyonist bir devlet için kapı aralanmıştı. Bildiri, Lonr Arthur James Balfour tarafından ünlü Yahudi para babası Lionel Walter Rotschild'e

kişiye özel bir mektupla bildirilmişti.[138] Rotschild, Osmanlı borçlarını da üstlenecek kişiydi ve Alyans okullarının finansmanını da o sağlamıştı. Türkçülük arayışlarında heyecan tükeniyordu. Yeni bir yurt ufukta görünmüştü ve herhalde Türkiye artık geri plana düşmüştü. İkinci savaşa doğru giderken ortaya çıkan kafatasçı ve ırkçı yaklaşımın büyük bir yanlış anlama olduğu hiç anlaşılamayacaktı. Ölçüsüzdür; Türkçülüğün bir ölçü sorunu vardı ve ölçülerimiz Topal Derviş'in uydurduğu ölçülere bir türlü uydurulamayacaktı.

İÇERİDEKİ YAHUDİLER

İçeridekiler mi? Mustafa Celaleddin Paşa'dan başlayalım. Polonyalı. Asıl adı Konstanty Borzecki. Bütün diğer Türkçü Macar ve Polonyalılarla birlikte 1848 Devrimi'ne katıldıklarını ve devrimin bastırılması üzerine Türkiye'ye sığındıkları not ediliyor. Rusya bunların iadesini isteyince Müslüman oluyorlar. Celaleddin, orduya giriyor ve kısa sürede kurmay subay oluyor. Sonra Paşa. Karadağ Savaşı'nda şehit düşüyor.

Arada yazdıkları ile Türklerin Ari olduğunu, İslamlaştıktan sonra Sami medeniyetiyle birleşerek ana medeniyetlerinden ayrıldığını iddia ediyor. "Mustafa Celalettin Les anciens turcs'de eski Yunan ve Latin kaynaklarına dayanarak İlk Çağ kavimleri arasında Türklerin çok geniş bir yeri olduğunu iddia ediyordu. Filolojik bazı kayıtlara dayanan yazar İlk Çağın kökleri bilinmeyen birçok kavminin Türk kökünden geldiğini söylüyor."[139] Celaleddin Paşa Türklerle ilgili eserini Türkçe yazmamamış olsa da Türk Tarih Tezi'nin erken habercisidir. Görüşlerinin takipçisi, oğlu Ferik Enver Paşa'dır. Mütareke yıllarında çıkardığı "Edebiyat-ı Umumiye" dergisinde babasının tezlerini takip ediyor. Celalettin de tıpkı Cahun gibi bir jeune'dür. Bu, onların "devrimci milliyetçi" olduğuna işaret ediyor. Ancak ne Cahun'un ne de Celalettin'in ne milliyetçisi olduğu saptanamıyor. Polonya'da, Macaristan'da denedikleri, başaramayınca Türkiye'ye yöneldikleri açıktır.

Yusuf Akçura, fırtınalı yaşamına karşın Celalettin'in münzevi bir hayat yaşadığını yazıyor. Erkânıharbiye mirlivalarından Ömer Paşa'nın kızıyla evleniyor. Seferde değilse Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'na bakan küçük bir evde münzevi bir Türk aile hayatı yaşıyor. Bu, vaktiyle çok sevdiği musiki ve dans partilerinden uzak durduğu anlamındadır.[140]

İçeridekilerin hepsinin siyonizmle ilişkisi var mı, bilemiyoruz. Ancak, 1908 tarihinin -bu Jöntürk devrimi demek oluyor- siyonizm açısından önemli olduğu açıktır. "Dünya Siyonist Örgütü içindeki belli başlı akımlar, Herzl'in Filistin'in akıbetini Osmanlı sultanıyla görüşmesi örneğinde olduğu gibi, öteden beri kendilerine Filistin'in kapılarını açacak anahtarın İstanbul'da olduğuna inanmaktaydı. Ne var ki II. Abdülhamid'in istibdat rejiminde bu konuda somut bir başarı elde edilememişti. 1908 Devrimi'yle durum değişti."[141] Aynı kaynakta bildirildiğine göre bundan 3 yıl sonra İstanbul'daki Yahudi gençlerinin yüzde 90'ı siyonist olmuştu.

1908 Devrimi'nin ardından özellikle Meclisi Mebusanda bir siyonizm tartışması açıldığını, tartışmada siyonizme sert tavır alanların Gümülcineli İsmail liderliğinde Ahali Fırkası'nı kurduğunu[142] öğreniyoruz. 1909'da yapılan İT Kongresi'nde de hararetli siyonizm tartışmaları yaşanmıştır.

Devrimin hemen ardından İstanbul'daki İngiliz Elçiliği'nin hazırladığı raporda, İttihatçılarla ilgili olarak şunlar söyleniyor: "...Türkiye'nin görünmeyen hükümetinin Talat Bey'in yönetimindeki Büyük Doğu olduğu anlaşılmaktadır... Genç Türk hareketini şu anki durumuyla incelersek, içinde Araplar, Rumlar, Bulgarlar ve Ermeniler gibi Osmanlı azınlıklarından ziyade Türk ve Yahudi olduğunu görürüz... Yahudilerin, ekonomi kafasına sahip olmayan Türkleri tuzaklarına düşürüp şaşırttıktan sonra... Filistin ya da Babilonya'da bir özerk Yahudi devleti kurulması amacıyla, İsrail'in kutsal saydığı toprakların sahibi olan Türkler üzerinde nüfuz sahibi olmak istemeleri doğaldır. Türklere Yahudilerin bu ülkeye şartsız göçünü kabul ettirebilirlerse bir taşla iki kuş vurmuş olacaklardır. İsrail'in yıllardır kurduğu hayal; Rusya ve Romanya'da esaretteki milyonlarca dindaşını Türkiye'ye getirmek, oradan da Mezopotamya'ya aktarmaktı. Yabancı Yahudilerin bu şartsız göçüne karşılık, Yahudilerin de özverileri, kendi ana dillerinden vazgeçmek, Türkçeyi kabul etmek ve Türk borçlarının hemen tamamını üstlenmek olmuştur. Selanik komitesinin en nüfuzlu üyelerinden biri olan ve Yahudi asıllı olduğu söylenen Dr. Nazım Bey, sadık adamı olan Selanikli dönme Faik Bey (Toledo) ile birlikte ICA'nın (Yahudi Kolonizasyon Cemiyeti) Paris şubesini ziyaretle açıkça Romanya'dan 200 bin Yahudiyi Makedonya'ya ve birkaç milyon Rus Yahudisini Mezopotamya'ya yollamak tezini açıklamıştır."[143] İngiliz raporuna göre Osmanlı parlamentosundaki dört Yahudi milletvekili korkunç derecede anti-siyonisttir. Ancak bu, Filistin'in yurt seçilmesine itiraz

anlamını taşımaktadır. Osmanlı milletvekilleri, yurdun Mezopotamya olmasını savunmaktadır. Türkiye'de kalmak fikrinin ağır bastığı bellidir. "Vatandaş Türkçe konuşacaktır." ve Türkçe konuşan Yahudiler artık Türk olacaktır. Paylaşımda geç kalmış Almanya bu siyonist projenin arkasındadır. Rusya'da şiddetli bir anti-semit dalga vardır. İngiltere Yahudi finans çevrelerinin ve Osmanlı'ya nüfuz etmiş Yahudilerin Alman çıkarlarına hizmet ettiğine inanmakta, ajanları aracılığıyla her yerde siyonistleri izlemektedir.[144]

İngiliz istihbarat raporu şöyle devam ediyor: "Genç Türklerin hedefi... İran, Mısır, Yunanistan, Bulgaristan'a karşı şoven politika izlemektir, ama bunların hepsi Avrupalı, yani çoğunlukla Yahudi bankerlerin orduyu beslemeye gerekli para yetiştirmesine bağlı. Rusya'daki Yahudi ve aşırı Ermeni (Taşnak) ihtilalcileriyle de ilişkileri var. Bunlar aracılığıyla Rusya'yı zayıflatmayı tasarlıyorlar. Turanlı Macar kardeşleriyle de Yahudiler aracılığıyla temasta olup Afganistan ve Hint Müslümanları arasında sempatik akımlar yaratmaya çalışıyorlar."[145] Goloğlu'nun fikri de hem dönmelerin hem de Yahudilerin siyasal eğilimlerinin anti-Slav ve anti-Yunan olduğu yönündedir. Sempatileri ise Avusturya-Macaristan ya da Türkiye'ye yöneliktir.[146] Yunanlılarla tarihsel sıkıntıları vardır, Slavlar ise Yahudilere yönelik en büyük tehdittir.

Bu dönem içinde Rotschild'in parasıyla kurulan Alyans okullarında da siyonizme karşı bir tepki olduğunu biliyoruz. Bu bir iç savaştır ve ittifakların cephede kurulup, cephede bozulduğunu düşünmek gerek. Yunan idaresi altında kalan Alyans okulları sıkıntı yaşıyordu; Helenler ile Yahudiler arasındaki rekabet ise Helenlerin Yahudilere pek hoş duygularla bakmamasına neden olmuştu. Ege'de Yunan işgali sırasında yaşananlar, farklı bir iç savaş tasviri vermektedir: "Türk Kurtuluş Savaşı, Yunanlıların yenilgisiyle sonuçlandı. Küçük Asya'nın batısındaki kentlerde yaşayan Yahudi nüfusun çoğu, savaş sırasında İzmir'e kaçtı. Aydın, Turgutlu, Manisa ve Urla'daki Alliance okulları tahrip edildi ve bir daha açılmadı. İzmir'deki okullar ise, 1922 yılında Yunanlıların geri çekilmesi ve Türk askerlerinin kente girmesi esnasında gerçekleşen büyük yangından mucize eseri kurtuldu."[147] Mucizenin bir de Selanik'te ortaya çıktığını görüyoruz. Bütün İzmir yanarken, bir tek Rum ve Ermeni evinin kurtulamamasına

karşın Yahudi binasına zarar gelmemesinin nedeni de bu mucizede saklıdır: 1917'de Yunanlılar Selanik'teki Yahudi mahallerini yakacaklardır.[148]

Bu hava içinde, Osmanlı Yahudilerinin gelgitler içinde olmaları ve çelişkili bir tutum sergilemeleri doğaldır. Her biri Macar, Polonya ya da Türk milliyetçiliği yaparken, aslında Yahudiliğe hizmet ettiği kanısındadır. Bunun en tipik örneklerinden biri Türkçü Avram Galanti'dir. Bir yandan Alyans okulları ile bağlantı içinde Fransız kültürüne angaje olmuş iken, öte yandan bu okullarda eğitim dilinin Fransızca olmasını eleştirmiştir. Bir yandan Abdülhamid'in sansür görevlisi olarak çalışmış, bir yandan da Mısır'a kaçarak Jön Türklerin adamı olmuştur. Bir yandan Türkçe eğitim için çırpınmakta, öte yandan İspanyolca'dan "milletinin mesut günlerinin hatırası" olarak söz etmektedir. Biyografisinin yazarı, Türkçü Galanti'nin aynı zamanda siyonist olduğunu belirtmektedir.[149] "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasının bu en ateşli militanı, Mustafa Kemal'i ancak "Musa"ya benzeterek övebilmektedir. "... Mustafa Kemal, 'Türk peygamber'inden çıkarak İbranilerin dur-bin(uzağı gören) peygamberlerinden Eremiya'nın vasfına layık oluyor. Eremiya kitabındaki 'Seni milletlere peygamber nasb ettim' sözleri kendisine yakışır... 'Kanunlarımız, ancak dünyevi ihtiyaçlardan mülhem olacaktır' diyen Mustafa Kemal, peygamberlik sahasında Musa'ya benziyor."[150]

Osmanlı İmparatorluğu içindeki siyonist hareket, nazik bir dünya dengesi içinde faaliyete girişmiştir. Türkçülüğe birkaç bakımdan mecburdular, Türkçü oldular. "İttihadı İslamcılar'dan İngilizler, Turancılardan Ruslar ürküyordu. Fakat her ikisi de Almanların işine geliyordu. Bunun için Almanya'nın Orta Doğu politikasında Türklerin bir yandan İttihad -i İslamcı bir yandan Turancı olmalarını istiyorlardı. Nitekim iki fikir de Almanya'nın Doğu siyasetini kuvvetlendirmek için Almanya'da besleniyordu. 'Der İslam' dergisi Prusya'nın himayesi altında idi. Kurucusu Prusya maarif nazırı oldu. Macarlar ve Almanlar 'Turan' fikrini filolojik ve tarihî bakımdan beslediler. Birinci Dünya Savaşı içinde Berlin'de Almanların toplandıkları 'Türk Kavimleri Kongresi'ne Türkiye'den Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura vb. katılmışlardı."[151] İslamcı hareket içindeki rollerinin ne kadar olduğunu da henüz bilemiyoruz. Ancak Yalçın Küçük, tekke ve tarikatlar içinde Yahudi asıllıların oldukça etkili olduğunu ileri sürmektedir.

MUNİS MOİZ KOHEN

Moiz Kohen, Türkleşme akımının ileri saftaki neferlerindendi. Bir hahamın oğluydu, kendisi de hahamlık eğitimi almıştı. Selanik Alyans Okulu'ndan yetişti. İsmini Munis Tekinalp diye değiştirdi. Yazar, gazeteci, avukat ve tüccardı. Pek Kemalist ve kimilerine göre de pek fırsatçıydı. Yakın zamanda hakkında yazan Liz Behmoaras, "Kitabımda da belirttim. Kohen'in yaptıklarında her şey iç içe. Çıkar da var, ülkesine hizmet isteği de, inanç da..." diyor.[152] Gazetede Behmoaras'ın anlattıkları şöyle:

"- Kürt olup da *Türkçülüğün Esasları*'nı yazan Ziya Gökalp ile *Türkçülük*, *Türk Ruhu* adlı kitapları kaleme alan Moiz Kohen'in buluşmasını nasıl yorumluyorsunuz?

-Moiz Kohen, Ziya Gökalp'i yeni bir Kabalist olarak görüyor. Onun Kürt kimliğinden haberi bile yok bence. Gökalp'in ideolojisi, kendini arayan bir adama çok cazip geliyor.

- 20'li yaşlarındayken, 'Türkçe konuşalım, Türkleşelim...' demeye başlıyor Moiz Kohen. Bunu bütün hayatı boyunca da sürdürüyor. Ne kadarı, yaşadığı ülkeye vefa, ne kadarı kendince cemaatine iyilik?

-Hepsi var. Ayrıca o dönemde, Osmanlı Yahudilerinde Türkleştirme akımı yaygın. Moiz Kohen onların en ileri saftaki neferlerinden. Çünkü Türkleştirme söz konusu dönemde Yahudiler için moda bir şey.

- İttihat ve Terakki'nin çalışmalarına da katılıyor ki dernekte Sabetaycılar da var. Zaten Selanik, Sabetaycılığın üssü durumunda. Ama onlardan hiç söz etmiyorsunuz kitapta...

-Çok pratik bir sebepten dolayı... O kadar çok söz edildi ki Sabetaycılardan, benim kitabımda da eksik kalsınlar diye düşündüm. Elbette Kohen'in de Müslüman arkadaşları içinde Sabetaycılar vardır. Özetle Kohen'in biyografisinde vazgeçilmez bir ayrıntı olmadığı için ilgilenmedim.

- Kendine hayrı olmayanın başkasına hiç olmaz denir. Kime hayrı dokundu Moiz Kohen'in sizce?

- Kendine hayrı dokunduğunu söylemek zor. Belki uzun vadede Yahudi cemaatine, yaşadığı ülkeyle uyum içinde yaşama yollarını gösterenlerden

biri: Ya kalk git ya da burada yaşayacaksan, buranın bir vatandaşı gibi hisset diyenlerden...

- Kohen'in samimiyeti konusunda ne düşünüyorsunuz?

- Attığı her adım için samimi olduğunu söyleyemem. Ama bazılarında, *Kemalizm* kitabında ve bu konuyla ilgili düşüncelerinde samimi bence.

- Tarihçiler bu kitabı nasıl değerlendiriyor, araştırdınız mı?

- Kemalistler, Moiz Kohen'in iyi bir Kemalist olduğunu düşünüyor. Konuştuğum tarihçilerin çoğu, bu kitabı son derece ciddiye alınması gereken bir inceleme olarak görüyor.

- Millî ekonomiyle ilgili yazılar yazarken Varlık Vergisi'ne maruz kalıyor. Evini satmak zorunda kalıyor. Niye onu koruyan kimse çıkmadı, onca çalışmasından sonra?

- Onu koruyanı, kollayanı çıkmıştır belki de, biz bilmiyoruz. Varlık Vergisi öylesine keyfi bir uygulamaydı ki belki aksi takdirde varlıklı olmamasına rağmen daha da büyük bir miktar tarh edilirdi ona; 60 yaşını geçmiş olmasına rağmen Aşkale'ye de yollanırdı.

- İki kez aday olduğu CHP'yi, Varlık Vergisi söz konusu olunca, gerçekten partiye duyduğu inanç yüzünden mi savundu?

- Kitabımda da belirttim: Her şey iç içe; çıkar da var, ülkesine hizmet isteği de, inanç da... Mutlaka tavır alınacaksa hadi diyelim ki burada çıkar ağır basıyor; çünkü hayatta en çok istediği şeylerden biri politikaya atılmak.

- Moiz Kohen'in, yazmayı düşündüğünü günlüklerinde belirttiği son kitabının adı *Musevi Mucizesi*. Ömrü yetseydi yazacaktı kitabı. Bu size ne ifade ediyor?

- Kitabın ismine bakılırsa Museviliği ön plana çıkaracak bir kitap yazmayı planlıyordu.

- Bu durumda yeğeninin e-postası doğru olamaz mı sizce?

- Belki de bütün o hayal kırıklıklarının sonunda köklerine dönme kararı almış olabilir. Ama 'Yahudiden konsolos olmaz' sözünü o e-posta dışında doğrulatamadığım için gene de kesin bir şey söyleyemem."

Samimi olduğundan kuşku duyulmayacaksa, hem Türçülük yapmanın hem de siyonist olmanın samimiyete halel getirmediğine inanmak gerek. Tekinalp, 1909 yılı Aralık ayında Hamburg'ta yapılan Dünya Siyonist Kongresi'ne Selanik Delegesi olarak katılıyor.

Teorisine göre: "Türk'üm diyen her ferdi ırkına bakmaksızınTürk kabul etmeli." Oğuz Çetinoğlu'na göre "Ziya Gökalp'in sözlerini; 'Irken Türk olmayanların da Türk kabul edilmesi gerektiği' şeklinde yorumlaması, kendi konumu ile ilgili bir değerlendirme olarak kabul edilebilir. Ancak Tekinalp'in samimi bir Türkçü olduğunda şüphe yoktur. Tavsiyeleri ve yönlendirmeleri ile Türk milletine ve Türkçülüğe ne ölçüde hizmet ettiği ise tartışmalara açıktır."[153]

Aynı makalede bu tartışma şöyle yürütülüyor: "Diğer taraftan Tekinalp'in Türkçülük fikrini benimsemiş olmasını da fazla büyütmemek gerekir. Bu hükme, 'Müşterek Vicdan' başlıklı makalesindeki şu cümleler üzerine varıyoruz: 'Fransa'da Fransız, İngiltere'de İngiliz, İtalya'da İtalyan olan bir Musevi'nin Türkiye'de hemen Türk olmaması için hiçbir sebep yoktur' Bir başka cümlesinde aynen şu ifadeyi kullanıyor: 'Yahudi, kendini Osmanlı hissetmesine rağmen Yahudi olarak kalabilecektir' Bunun anlamı açıktır: 'Şeklen Türk görünsen bile, aslında Yahudisin!' Bir başka cümlesinde ise şu tehlikeli hedefi gösteriyor: '…ve merhum Theodor Herzl'in dileği olan; Yahudilerin kendi toprakları olmasını istiyorsak, bu topraklar Türkiye'dir." [154]

İşte Tekinalp'in Türkçülüğü bu minval üzerindedir. Türk derken kastettiği Türkler değildir. "Beyaz Türkler"i biliyoruz ve herhalde sözü edilen Beyaz Türklerdir. Beyaz Türklerin yeni yurdunun Türkiye olduğuna inanan bir Yeni Türk için aşağıda yazılanların anlamı biraz "Hermönatik" bilgisi gerektirmiyor mu? "Turan yaşıyor. Fakat Çinli pençesi ve Rus çizmesi altında. Turan, esir ve mahkûm. Turan, hakir ve mazlum. Onu bu halde bırakmak, Turancılık için en büyük zillettir. Gözünü açmış, milletini tanımış her Türk'ün en birinci, en mübrem, en mukaddes vazifesi, Onun imdadına koşmak ve Onu Çin ejderi ile Rus kartalının kanlı tırnaklarından kurtarmaktır. Türk şahsiyetleri hep bu vazife ile mükelleftirler."[155]

Tekinalp, mensubu bulunduğu dinin temel öğretilerini içeren "On Emir" ile, emrin hükümlerini adapte ederek Türkiye'de yaşayan Musevilere şöyle sesleniyor: 1- Adlarını Türkleştir. 2- Türkçe konuş. 3- Havralarda duaların

hiç olmazsa bir bölümünü Türkçe oku. 4- Okullarını Türkleştir. 5- Çocuklarını memleket okullarına gönder. 6- Ülke işlerine karış. 7- Türklerle düşüp kalk. 8- Cemaat ruhunu kökünden sök. 9- Millî iktisat sahasında vazife-i mahsusanı yap. 10- Hakkını bil.[156] Turan, arz-ı mavud ise, on emrin gerekleri yerindedir. Yeni bir Türk ve yeni bir Türkçülük için açı işte budur.

1935'e gelindiğinde, Türkiye'de Tekinalp'in "Yeni Türk" olarak adlandırdığı bir yeni millet doğmuştur. Yeni bir tarihe, "Allah"tan vazgeçip, "Tanrı" diye adlandırdığı yeni bir yaratıcıya inanan yeni bir millet. Yeni Türk başka bir kafaya, başka bir devlete, farklı bir ekonomiye ve yeni bir dile sahiptir.[157] Tekinalp'e göre bu yeni Türk'ün soyadını da değiştirmesi yerindedir; İslam adlarını bırakıp Türk adları alacaktır artık. Yaban'ın, kendini sürgüne attığı o köyde bulamadığı her şey, "Kemalizm" olarak var olmaktadır.

"Kemalizm" de laik bir ulus yaratmaktan söz ediyordu; ancak laiklikten ne anladığını söylemiyordu. İslamdan arındırılmış bir Türklük istediği bellidir. Yer yer Kemalizmi yeni bir din olarak algılama eğilimi de sezilen Tekinalp'i heyecanlandıran şeyin sadece düşünsel olmadığı bellidir. "O, Türklüğe etnik açıdan değil, kültürel açıdan bakıyor; kültürümüzü de Cumhuriyet'le başlatıyordu. Ona göre Osmanlı Devleti'nin varlığı, Türk kültürü ile bağdaşmayan İslamiyet'in gölgesi altında kalmıştı. 'Bu gölgeden uzaklaştıkça Aydınlanma gerçekleşecektir' diyordu."[158]

Tekinalp, 1956 yılında Fransa'nın Nice şehrine yerleşti. Aynı yıl iki defa Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na yazılı olarak başvurdu ve konsolosluk görevi istedi. Militanlığını yaptığı Cumhuriyet Halk Partisi değil, Demokrat Parti iktidardaydı. İsteği reddedildi. 1961 yılında Nice şehrinde öldü ve vasiyeti üzerine oradaki Musevi mezarlığında toprağa verildi. Dediği gibi, "kendisini Türk hissetmesine" karşın hep "bir Yahudi olarak" kaldı. Bir kısım Yahudimiz için Türklükle Yahudilik arasındaki mesafe bu kadar kısaydı.

MEHMET MEHDİ GÖKALP

Peki Mehmet Ziya Gökalp kimdi? Yüksek öğrenimini İstanbul'da Baytar Okulu'nda yaparken son sınıfta okuldan kovuluyor. Diyarbakır'da küçük memurluklar buluyor. Diyarbakır gazetesinde yazmaya başlıyor. Mehmet

Ziya, Ziyaettin ve Ziya adlarıyla şiirler yayımlıyor. Peyman gazetesini çıkarıyor. Psikolojik olarak hasta olduğu bu dönemde intihara teşebbüs ediyor. Tedavisini yapan Abdullah Cevdet tarafından İttihat ve Terakki'ye kazandırılıyor. Ailesinin dinci ve muhafazakâr olması, bunalımının nedeni olarak gösteriliyor. Sıktığı kurşun kafasında kalıyor. Bu, düşüncesindeki gelgitlerin nedeni sayılmalıdır. Peyman'da Mehmet Mehdi takma adını kullanıyor. Bunu mehdiye inanmaya devam ettiği şeklinde alabiliriz.[159] Başlangıçta Osmanlıcıdır. Sonra tekrar "dönüyor." Ülken, "Ziya Selanik'e gidince şiddetli bir ruhi dönüş(conversion) geçirdi. Bu fikirleri bıraktı." diyor. Kürt Mehmet Mehdi'nin Türkçü olması Selanik'te gerçekleşmektedir.

Baytar Mektebi günlerinde İbrahim Temo ve İshak Sükûti ile ilişki kuruyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılıyor. 1898'de tutuklanıyor ve bir yıl cezaevinde kalıyor. Serbest bırakıldıktan sonra Diyarbakır'a sürgüne gönderiliyor. 1908'e kadar Diyarbakır'da küçük memuriyetlerle idare ediyor. İkinci Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki'nin Diyarbakır şubesini kurdu. 1909'da Selanik'te toplanan İttihat Terakki Kongresi'ne Diyarbakır delegesi olarak katıldı. Bir yıl sonra, örgütün Selanik'teki merkez yönetim kuruluna üye seçildi. 1910'da kurulmasında öncülük yaptığı İttihat Terakki İdadisi'nde sosyoloji dersleri verdi. Bir yandan da "Genç Kalemler" dergisini çıkardı. 1912'de Ergani Maden'den Meclisi Mebusana seçildi, İstanbul'a taşındı. Türk Ocağı'nın kurucuları arasında yer aldı. Derneğin yayın organı "Türk Yurdu" başta olmak üzere Halka Doğru, İslam Mecmuası, Millî Tetebbular Mecmuası, İktisadiyat Mecmuası, İçtimaiyat Mecmuası, Yeni Mecmua'da yazılar yazdı. Bir yandan da Darülfünun-u Osmani'de sosyoloji dersleri verdi.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilmesinden sonra tüm görevlerinden alındı. 1919'da İngilizler tarafından Malta Adası'na sürgüne gönderildi. 2 yıllık sürgün döneminden sonra Diyarbakır'a gitti, Küçük Mecmua'yı çıkardı. 1923'te Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti Başkanlığı'na atandı, Ankara'ya gitti. Aynı yıl İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisine Diyarbakır mebusu olarak girdi. 1924'te kısa süren bir hastalığın ardından İstanbul'da yaşamını yitirdi.

Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinde yeni bir ulusal kimlik arayışındaydı. Türk toplumunun kendine özgü ahlaki ve kültürel değerleriyle, Batı'dan aldığı bazı değerleri kaynaştırarak bir senteze ulaşma

çabasındaydı. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" diye özetlediği bu yaklaşımın kültürel ögesi Türkçülük, ahlaki ögesi de İslamcılıktı.

1918'de "tehcire karışmak" suçlamasıyla yargılanıyor ve Malta adasına sürülüyor. Yeni hükümet Ziya'yı ödüllendiriyor; telif ve tercüme heyeti başkanı ve mebus oluyor. 1924'de ölüyor. Sürgünden sonra yazdığı bir yazıda şunları yazıyor: "Millî Misak bize etnoğrafik bir sınır çiziyor. Bu sınırın içinde kalan yerler Türklerle Kürtlerin sakin olduğu yerlerdir. Millî programımız, yeni topraklarımızın dışında hiçbir Türk köyünün kalmasına razı olmadığı gibi, hiçbir Kürt köyünün de ayrı düşmesine razı olamaz. Bundan dolayı Musul'da, Bağdat'ta, Kürtlerle yahut Türklerle meskûn ne kadar yer varsa anavatana kavuşturmak, vatan ödevlerimizin en mühimlerindendir."[160]

Cemil Meriç onu şöyle anlatıyor: "Ziya Gökalp budala bir adamdı tam manasıyla. Ağaoğlu budala değildi. Haris bir adamdı. Ziya Gökalp ayran budalasıydı. Cahil bir adamdı. Son derece ümmiydi. Evvela Selanik'te pohpohladılar; İttihad Terakki emellerine alet etti. Politikanın bütün büyüklerine, Enver'e, Talat'a, Mustafa Kemal'e sen -hâşâ– Allah'sın, sen Peygambersin diye kasideler yazdı.

Büyük milliyetçi, milliyet nazariyecisi oldu... Ben Ziya Gökalp'in bazı yazdıklarını eleştirdim. Bazı şeyler var ki münakaşa edilir. Bazı şeyler var ki münakaşa edilemez. Ben hiç kimsenin münakaşa edemeyeceği şeyleri eleştirdim. "Türkiyat, Türkperestlik." diyor. "Türkköri kelimesi Türkperestliktir. Türkiyat da, Türkolojidir." diyor.

Türkköri bu manaya hiç gelmez. Madrabazlık yapmıştır. Bütün söyledikleri yanlıştır. Bunları dünyada mevcut bütün lügatlarla ve vesikalarla ispat ettim. Niçin bunu yaptığımı anlattım. Bitirdim hikâyeyi. Hiç kimse ağzını açıp cevap vermedi. Herkes kızdı. Buyurun canım hata etmiş olabilirim. İnşallah hata etmişimdir."[161]

Mehmet Ziya, Türkçü olmasına rağmen Türk değildi; buna şaşırmıyoruz. Ancak Kürt görünmesine rağmen Kürt olmaması da mümkündür. Önemli olan, içinde Türk olmayan Türkçü bir siyasetin bir parçası olmasıdır.

İçindeki "siyaset"in ötesinde, adındaki iddiaya rağmen Türkçülüğün içinde etnik vurgunun son derece zayıf olduğu da açıktır. Türkçülerin Türk

olmamasının, Türkçülüğün Türklükle ilgisini en aza indirdiği de söylenebilir. Hangi sebepten kaynaklanıyor olursa olsun, Türkçüler, Türkçülüğü etnik değil, kültürel bir mesele olarak alıyorlar ve Türk olmak için "his" kaçınılmaz oluyor. His, etnik boşluğu doldurmak içindir ve his varsa mutluluk da kaçınılmazdır; "Ne mutlu Türküm diyene" sözü işte bu hisli duruma işaret ediyor. Bizim milliyetçilik teorimizde ne mutlu ki etnik bir temel yoktur. Dolayısıyla köken açısından hislere bakmanın bir yolu bulunmuyor ve sonradan bunu yapmak isteyenlerin ellerinin boş kaldığını öğreniyoruz.[162]

Yaban, duygusaldır. Aradığını, umduğunu bulamamışlığın hırsıyla yazdığı bellidir. Yaban, hep kurguladığını arar: Hayal kırıklıkları da, hayal kırıklığımız da buradan kaynaklanıyor. Artık yeni bir gerçeğimiz var; o köyde, o köyün yanındaki yalçın kayalıklarda kurgusunu arayan yabanlarımız yoktur.

Artık biliyoruz... Tanrı Dağı kadar Türk'üz ve Hira Dağı kadar Müslüman! Kurguyu görüyoruz ve gerçeği arıyoruz. Aldığımız mesafeyi görmek için zamana ihtiyacımız var. Geriye doğru baktığımızda görebildiğimiz şu: Dün kurgu gerçek sanılıyordu, şimdi gerçek kurgu sanılmaktadır.

MODERN TÜRKÇÜLÜĞÜN KÖKENLERİ

Bir "Alp" sorunumuz var. Türkiye tarihindeki iki Türkçü Alp, Türk değildir. Bunlardan ilki Ziya Gökalp, ikincisi ise Munis Tekinalp'tir. Ziya Beyefendi'nin Kürt olduğu zaten biliniyordu. Munis Bey ise son yıllarda biraz kıyıda köşede kaldığı için onu hatırlayan yok. Halbuki o daha çok Moiz Kohen olarak bilinmektedir ve mezarına da bu adıyla gömülmüştür. Demek bu Alp adı sonradan tercih ediliyor.

Ziya Alp'in tutucu bir Osmanlıcı iken İttihat ve Terakki'nin 1909'daki Selanik kongresinden sonra Türkçülükte karar kıldığını biliyoruz. Selanik'de ne oldu da "Türklerin üstün ırk" olduğuna karar verdi bilmiyoruz, ama sonuçta eğer böyle bir ırk varsa, kendisinin oraya dâhil olmadığı açıktır. Bu durumda onunki sadece bir siyasi Türkçülük olabilir ki bu da onun teorisiyle şiddetle çatışmaktadır. Bu yüzden İttihatçı arkadaşlarının ona "Sen Kürt'sün, ne işin var Türkçülükle?" dediği biliniyor.

Ziya Alp, büyük bir olasılıkla, bu şakacı arkadaşlarına hiçbir cevap vermemiştir. Kişiliğinin, bu tür cevaplar vermeye müsait olmadığı biliniyor.

Munis Alp ise "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasının mucitlerinden biriydi. Ermeni ve Rum yurttaşlarımızı hedef aldığı kesindir. Ama insan, böyle birinin ikinci dili için bu kadar çırpınmasını anlayamıyor. Vatandaş Türkçe konuşsa ne, konuşmasa ne? Demek bu şiddetli "Türkçülük"te, sonradan Türk olmanın şiddeti var.

Bir Alp'imiz daha var. Ölümünün ardından yazılanlar, son Alp'in şiddetli Türkçülüğüne rağmen, garip bir tarikatın müridi olduğunu ortaya çıkardı. Yeni Şafak gazetesi bu ilişkiyi "Türkeş Arusilerle Gizlice Görüşürdü" başlığı ile verdi. Bu küçük tarikatın şeyhi Küçük Hüseyin Efendi. Tarikatın başka ünlü müridleri de var; Üzeyir Garih öldüğünde bu tarikatın müridi olduğu ortaya çıkmıştı. İlginç değil mi, Eyüp Mezarlığı'nda henüz bilemediğimiz bir şekilde öldürülen Üzeyir Garih ve Türkeş Alp -veya akrabalarının iletişim kopukluğundan aldığı adla Türkiş Alp- aynı tarikin yolcusu. Yani ikisi de bu durumda Küçük Hüseyinci oluyorlar.

Yeri gelmişken belirtelim, bu "Türkiş" lafı espiri değil; Ali Aslan veya Alparslan'ın ailesi Kıbrıs'a göçünce akrabalarının bir kısmı Kayseri'de ve Adana'da kalıyor. Soyadı kanunu çıkınca, ana karada kalan akrabalar "Türkiş" soyadını tercih ediyor. "Keş"likte bir yarar görmüyorlar ve "iş"in daha yararlı olacağını düşünüyorlar.

"Keş" olan Ali Aslan, babası tarafından elinden tutulup bu Küçük Hüseyin'e götürülüyor. Rivayet odur ki Küçük Hüseyin Bey o mübarek parmağıyla, bu ismi henüz olgunlaşmamış çocuğu gösterip, "Bu çocuğa dikkat edin... Türklüğün tarihinde çok önemli roller oynayacak." diyor.

Bu durumda Ali Aslan adlı çocuğa yeni bir isim bulmak şart oluyor. Alparslan bulunuyor, fakat bütün iddiasına rağmen biz bu ismin "Ali Aslan"a benzesin diye seçilmiş olduğunu anlıyoruz. Demek, o tarihlerde Küçük Hüseyin'in karizması da henüz yeterince olgunlaşmamış. Öyle anlıyoruz. Ayrıca bir tarikat şeyhinin kendisini hiç de ilgilendirmeyen "ırk" konularında böyle ileri geri konuşması belli ki pek makbul ve mantıklı bulunmamış.

Yani, Alparslan adının alınmasında, Türkçülükle ilgili "apriori" bir iddia yok. Öyleyse, bunda "Türk" görünmenin etkisini düşünebiliriz. Hele, küçük Ali Aslan'ı Harp Okulu'na göndermek isteyen bir aile için bu, haddinden fazla yararlı görülmüş olmalıdır.

Ancak Türkçülerin Türk olmaması bizim tarihimizin henüz yeterince araştırılmamış trajedilerinden biridir.

Yeni Şafak gazetesinde son Alp'imizin de içinde yer aldığı ilginç bir cemaatin öyküsü hakkında şunlar anlatılıyor:

> *"25 Ağustos 2001 günü, Musevi kökenli ünlü iş adamı Üzeyir Garih, Eyüp Mezarlığı'nda bıçaklanarak öldürüldüğünde, herkes Garih'in Müslüman mezarlığında ne işi olduğunu tartıştı. Garih'in cesedinin Mareşal Fevzi Çakmak'ın kabrinin yanı başında bulunması çeşitli komplo teorileriyle yorumlandı. Cesedin yakınlarında bir kabir daha vardı: Küçük Hüseyin Efendi'nin kabri. İlk gün gözden kaçan bu küçük ayrıntı, ertesi gün Garih olayının göbeğine oturdu. Garih'in Eyüp Mezarlığı'nda yatan Nakşibendi Şeyhi Küçük Hüseyin Efendi'nin kabrini düzenli olarak ziyaret ettiği ortaya çıktı. 1930 yılında vefat eden Nakşi Şeyhi Küçük Hüseyin Efendi'nin Garih'in babası ile yakın dost oldukları, hatta iki kişi arasında neredeyse şeyh-mürit ilişkisi olduğu iddiaları gündeme geldi. Üzeyir Garih'in Küçük Hüseyin Efendi'nin mezarını yaptırttığı da ortaya çıktı. İddialara göre Garih'in babası gizlice Müslüman olmuştu. Öte yandan yaptığımız araştırmalar sonucunda Musevi iş adamı Üzeyir Garih ile yakın ilişkisi bulunan MHP'nin efsanevi lideri Alparslan Türkeş'in Küçük Hüseyin Efendi'nin müritlerinden Ömer Fevzi Mardin'in kurucusu olduğu Arusilik'le yakın ilişkisini ortaya çıkarmış, hazırladığımız bir kitapta bu bilgileri kamuoyuna aktarmıştık. Böylece kamuoyu Arusilik adıyla anılan tasavvufi akımın varlığına tanık oldu...*

...Türkeş'in siyasi kimliğinin yanı sıra ruh dünyası da ilginçti. Türkeş'in bazı cemaat liderlerini ve tarikat şeyhlerini gizlice ziyaret ettiği ülkücü camia içerisinde konuşuluyordu. Türkeş'in çok yakın çevresinin bildiği bu ilişkiler vefatından sonra parça parça da olsa ortaya çıktı. Türkeş'in büyük yakınlık duyduğu tarikatlardan biri de Arusilik'ti. Türkeş, Küçük Hüseyin

Efendi'nin müritlerinden Ömer Fevzi Mardin'in kurduğu Arusiliğin şeyhleriyle 1960'lardan vefatına kadar görüştü.

Hüseyin Efendi'nin Türkeş'in ailesi ile tanıştığı da ortaya çıktı. Ailenin tanışıklığını açıklayan sıradan bir kişi değil, Türkeş ailesinin yakından tanıdığı ve saygı duyduğu Mehmet Faik Erbil'di. Erbil, Arusilerin en önde gelen isimleri arasında yer alıyor. Erbil, Türkeş'in sağlığında sık sık ziyaret ettiği bir kişi. Erbil, yıllardır dile getirilen bir iddiaya da açıklık getiriyor. İddia, Alparslan Türkeş'in ilk adının Hüseyin Feyzullah olduğudur. Hüseyin Küçük, Hüseyin Efendi'ye; Feyzullah ise Küçük Hüseyin Efendi'nin şeyhi Feyzullah Efendi'ye nispettir. Bu ismi Türkeş'in babası Ahmet Hamdi Bey ve annesi Fatma Zehra Hanım koydu. Türkeş'in dedesi Tuzlalı Arif Ağa da Şeyh Feyzullah Efendi ile aynı dönemde Sultan Abdulaziz tarafından sürgün edildi. Arif Ağa, Kayseri'den Kıbrıs'a, Nakşi Şeyhi Feyzullah Efendi ise İstanbul'dan Midilli'ye gönderildi.

Türkeş'e Hüseyin Feyzullah ismin verilmesinin hikâyesini Mehmet Faik Erbil şöyle anlatıyor: "Bildiğim kadarıyla rahmetli Hacı Alparslan Türkeş'in nüfus kaydındaki ismi Hüseyin Feyzullah'tır. Biz işin aslını biliyorduk, ama vesile teşvik etmişken kendisinin 1989 senesinde bize söylediği bir sözü burada nakledelim: 'Ankaralı Büyük Evliya'dan Küçük Hüseyin Efendi Hazretleri'nin huzuruna kendisi 7-10 yaşları arasında iken ebeveyni tarafından getirilmiş ve mübarek zat kendisine bakarak, şehadet parmağı ile işaret eyleyip 'Bu çocuk... Bu çocuğa dikkat edin. Türk tarihi bu çocuğu altın harflerle yazacaktır' diye buyurmuşlardır. Buradaki incelik şudur: Alakaları sebebiyle daha sonra ebeveyni oğullarına huzuruna getirdikleri mübareğin ve mürşidinin ism-i şeriflerini koymuşlar."

Arusi Şeyhi Mehmet Faik Erbil'in sözünü ettiği Küçük Hüseyin Efendi 1930'da İstanbul'da vefat ederek Eyüp Sultan Mezarlığı'nda toprağa verildi. Küçük Hüseyin Efendi'nin mütevazı mezarının hemen yanında ise Mareşal Fevzi Çakmak ve ailesinin kabristanı yer alıyor.

Mehmet Faik Erbil Efendi, Küçük Hüseyin Efendi'nin yanı sıra tarikatlarına mensup ünlü isimleri açıklıyor: "Yolumuzun ulularından Arif-i Zat-ı Billah Esseyyid Mevlâna Küçük Hüseyin Efendi'ye ve Halife-i Hassası Zat Mürşidi Esseyyid Ömer Fevzi Mardin Hazretleri'ni zikrettikten sonra terbiyesinde yetişmiş pek çok değerli dervişlerinden birkaçının isimlerini burada dercetmek istiyoruz: Eski başvekillerimizinden

vatanperver Hüseyin Rauf Orbay, beynelmilel tıp ilmi ile mücehhez Ord. Prof. Dr. Hasan Reşat Sığındım, yine tıp âleminden Ord. Prof. Dr. ve aynı zamanda Paşabahçe Tezyin-i Sanatlar Hocası muhterem Ahmet Süheyl Ünver, Washington Büyükelçimiz Münir Ertegün, eski Adliye ve Hariciye vekillerimizden Ord. Prof. Dr. Yusuf Kemal Tengirşenk, Sağlık eski bakanlarından Tıp Profesörü Dr. Nihat Reşat Belger, Atina büyükelçimiz Enis Akaygen, Müzeler Umum Müdürü Prof. Dr. Burhan Toprak, Mareşal Mustafa Fevzi Çakmak ve teğmen rütbesi ile huzuruna varıp mübareğin kendisine gösterdiği keramet üzerine ömrünün son demine kadar mum ışığında Kur'an-ı Kerim okuyan Balıkesir Kumandanı Korgeneral Kurtcebe Noyan Paşa. Bu vesile ile ayrıca belirtmiş olalım ki Halveti Tarikati'nden Şark Orduları Başkomutanı Kazım Karabekir Paşa, Mevlevi Tarikati'nden hava kuvvetleri komutanı Orgeneral Tekin Arıburun (Paşa) ve aziz şeyhimin 'Ordumuzun en değerli paşası Faik Türün Paşa'dır' diye buyurduğu 1970 ve 1973 arasında İstanbul 1. Ordu Kumandanı Org. Faik Türün Paşa da birer mübarek tarikat mensubudurlar…"

Ord. Prof. Hasan Reşat Sığındım (Ender Mermerci'nin babası), İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın babası Mühürdar Mehmet Emin Paşa, Nurettin Topçu'nun şeyhi Abdulaziz Bekkine, Musevi Doktor Salih Arazraki, Üzeyir Garih'in diş hekimi babası Azra Garih, Devlet Bakanı Ali Babacan'ın halası Hatice Suat Babacan'ın annesi Naciye Hanım (Şeyh Yahya Dergâhı'nın son postnişini Abdulhay Öztoprak'ın eşi) da Küçük Hüseyin Efendi'nin müritlerinden. Koç Holding'in duayenlerinden Can Kıraç'ın eşi İnci Kıraç da Küçük Hüseyin Efendi'nin torunlarından. Sevgi (Koç) Gönül de Küçük Hüseyin Efendi'nin torunlarından, Sabiha Hanım'ın aile dostları arasında yer aldığını açıklamıştı.

Mehmet Faik Erbil, İsmet Paşa döneminin bakanlarından Suat Hayri Ürgüplü ve babası Şeyhülislam Hayri Efendi'nin Küçük Hüseyin Efendi ile ilişkisini şöyle anlatıyor: "Küçük Hüseyin Efendi Hazretleri'nin huzuruna, büyük bir evliya olduğunu öğrenen Ürgüplü'nün babası, o devrin Şeyhülislamı Hayri Efendi gelirler. Hayri Efendi: 'Efendim tahsiliniz nedir?' diye sorarlar. Mübarek şu cevabı verirler: 'Maksûd' Bunun üzerine Hayri Efendi istihza ile güler ve şöyle söyler: 'Aman efendim. Benim odacım dahi maksûd dersini çoktan geçti' Akabinde alaycı bir tavırla anlayamadığını ifade eder. Mübarek yine, 'Maksûd evladım' cevabını verirler... Ürgüplü, tekel bakanı iken hakkında açılan dava karşısında Küçük Hüseyin

Efendi'nin makam-ı şerifine giderek Allah'a şu niyazda bulunur: 'Ey Allah'ım. Suçlu değilim. Aile şerefimiz ayaklar altına alınmak isteniyor. Huzurunda bulunduğum mübaret zatın yüzü suyu hürmetine bu iftira davasından beni kurtar' diyerek hüngür hüngür ağlarken, yapıştığı türbenin demirleri dua esnasında devamlı salıncak gibi sallanmaktadır. Ve tam yedi gün sonra her türlü baskıya rağmen beraat kararı çıkmıştır. Ondan sonra mübareği unutmamış ve fırsat buldukça ziyaretine gitmiştir…

Mehmet Faik Erbil'in verdiği bilgilere göre Ömer Fevzi Mardin'in müritleri arasında Türkiye Öğretmenler Birliği genel başkanlarından Ahmet Sami Ayral da var. Buna göre Ayral, Arusi-yi Selami Tarikati'nin önde gelen isimlerinden. Mardin'den sonra şeyhlik makamına oturan eski Kadıköylü olarak bilinen GS divan üyelerinden Bedirhani'lerden Mustafa Aziz Çınar (vefatı 1979), yine Abdulkadir Paşa olarak bilinen Kadri Yıldırım Paşa Kadiri tarikatına mensup iken Arusi oldu. 1980'de vefat eden Paşa Arusi şeyhlerinden biriydi. Gümrük ve Tekel eski bakanı MHP'li merhum Gün Sazak'ın eşi Nilgün Sazak da Arusilere yakınlık duyan isimler arasında. Ömer Fevzi Mardin'in sohbet halkalarına katılan ünlü isimlerden birisi de kadın romancı-yazar Cahit Uçuk. 1909'da Selanik'te dünyaya gelen Cahit Hanım 2003 Ocağında Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan *Erkekler Dünyası'nda Bir Kadın Yazar* isimli anılarında Ömer Fevzi Mardin'den şöyle söz ediyor: "Şimdi masamın üzerinde bana yıllardan beri en ümitsiz günlerimde güç veren sıcacık ve alçak gönüllü gülümseyişiyle bakan, adının üstüne sadece 'Allah kulu' diye imzasını atan sevgili, aziz büyüğüm Ömer Fevzi Mardin'in resmi var. 'Bu kalem senin elinde mi? Sen yazmaya devam et çocuğum' sözleri kulaklarımda çınlamakta."

Arusi Şeyhi Ömer Fevzi Mardin'in Varlık Vergisi'nin uygulandığı 1940'larda zorda kalan Musevilere yardım edilmesini tavsiye ettiği ifade ediliyor. İsmet İnönü'nün "Siyasete karışmazsanız hayatınız garanti altındadır." dediği Ömer Fevzi Bey, DP'nin kuruluşuna kadar siyasi konulardan uzak kaldı, talebelerine de aynı şekilde davranmalarını tavsiye etti. Ömer Fevzi Bey, 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra halk arasında demokrasi bilincinin kökleşmesi için kitaplar yazdı. 1942'de Kadiköy'de kurduğu İlahiyat Kültür Telifleri Derneği, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki diyalogda etkili oldu. Mardin, 1950'de DP iktidarında Kore'ye asker gönderilmesi kararını da savunan bir din adamı

olarak dikkat çekti. Bu amaçla, *Kore Savunmasına Katılmamızda Dinî ve Siyasi Zaruret* isimli kitabı yazdı.

Ömer Fevzi Mardin'in mensubu olduğu Mardinizadeler'den bazı ünlü isimler şunlar: Ord. Prof. Ebulula Mardin, Prof. Şerif Mardin, Betül Mardin, Yusuf Mardin ve Arif Mardin. Arif Mardin, Küçük Hüseyin Efendi'nin müritlerinden olduğu söylenen Merhum Büyükelçi Münir Ertegün'ün oğlu Atlantic Records'un patronu Ahmet Ertegün'ün ABD'deki yakın çalışma arkadaşı. Ünlü plak yapımcısı Arif Mardin, meslek yaşamının 7'nci Grammy ödülünü aldı. Atlantic Records şirketinin başkan yardımcısı, yapımcı ve bestekâr Arif Mardin, Los Angeles'ta düzenlenen galada Grammy özel liyakat ödülü olan 'Trustees' ödülünü de aldı. Ömer Fevzi Mardin'in annesi Osmanlı'nın hariciye nazırlarından Halil Şerif Paşa'nın kızı Leyla Şerife Hanım. Şerife Hanım, Osmanlı döneminin ilk kadın roman yazarı olarak biliniyor.

…Kaptanıderya Turgut Reis'in soyundan gelen Erbil'in babası Ahmet Faruk Erbil de Rıfai-Uveysi idi. Muhabere çavuşu Ahmet Faruk Efendi, eniştesi Alay Kumandanı Miralay İbrahim Hakkı Ertan ile Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Heyemola adlı denizci türküsü de Erbil'in ninesinin babası Bahriye albaylarından Hacı Ali Kaptan için yazılmış. Kaptanıderya Süleyman Paşa, Korgeneral Şükrü Naili Paşa, Ruşen Eşref Ünaydın, Trablusgarb Valisi Turgut Bey, Ticaret eski Bakanı Zeyyat Mandalinci, Kaptanıderya Cafer Paşa, İçişleri eski Bakanı Şükrü Kaya, Prof. Mehmet Uluç da aynı aileden.

1930'larda Ömer Fevzi Mardin ile başlayan ve Bedirhani Mustafa Aziz Çınar ile devam eden Arusi-Selami-Ömeriye tarikatinin son şeyhi olan Mehmet Faik Erbil, Türkeş'in gizli dünyasında önemli bir yer tutuyor…

DSP Eskişehir eski Milletvekili Mail Büyükerman da üniversite yıllarında tanıştığı Ömer Fevzi Mardin'in sohbet halkalarında yetişti.

EKLER

1

TANRI DAĞI KADAR TÜRK!

"Serez'de yoksul bir hahamın oğlu olarak dünyaya gelen, sonrasında diğer aile fertlerinin hiçbirinin elde edemediği fırsatları bularak eğitim hayatına Selanik'teki Alyans İsrailite Okulu'nda devam eden, Yeni Asır gazetesinde yazdığı makaleleri, kıyısından köşesinden de olsa karıştığı politika ortamı, inişli çıkışlı iş hayatı, biraz da zorunluluktan kaynaklanan bir şekilde yaptığı evliliği, hayatın zorlukları ile mücadele edebilmek adına girişilen işler, politik ve edebî ortamlarda bir araya gelinen dönemin önde gelen siyaset ve düşünce adamlarıyla kurulun dostluklar.

Ve elbette bütün bunlara azınlık olmanın, ama özellikle de Yahudi cemaatine mensup olmanın verdiği iki arada bir derede kalmışlık hali içerisinde göğüs germek adına gösterilen olağanüstü çabayı da eklemek gerekecek. Hatta 1908 yılında ilan edilen meşrutiyet sonrasında önce Osmanlılık kavramı etrafında, ancak o başarısız olunca bu kez de Cumhuriyet Türkiyesi'nin anayasal vatandaşlık kavramı çerçevesi dâhilinde bütün bu sorunları aşabilme mücadelesi. Tabii ki bütün bu mücadelelerin verildiği süreçte hem mensubu olduğu Yahudi cemaati tarafından olmayacak dualara amin demekle eleştirilmek, hem de diğer kesimlerin -özellikle de hâkim unsur olan Türklerin- gözünde faaliyetleri dolayısıyla hep şüpheyle karşılanmak.

Sabatay Sevi (sözde) Müslüman olduktan sonra İzmir'deki kardeşi Elijah Sevi'ye yazdığı mektubu şöyle bitiriyor:

'Beni yalnız bırak. Allah beni Türk yaptı. Kardeşiniz Mehmet Kapıcıbaşı oturak.'

Sabatay, kendini 'Türk' (Turco) ve 'Mısırlı' (Musurman) olarak tanıtmıştır. Moses Pinheiro'ya göre bu yıllar boyunca Sabatay mektuplarını 'Turco' olarak imzalamıştır, ancak Gershom Scholem, 'Türk' kelimesinin İbranice yazılışının, Kabalaca bir yorumla 'Tanrı'nın Dağı' okunabileceğini belirtir. Scholem, ayrıca 'Musurman' kelimesinin, 'Mısırlılaşmış' anlamına geldiğini, yani Kelipa Krallığı'nın kötü güçleri anlamına gelen Misraim, Mısır küresine girmiş kişi anlamında kullanılmış olabileceğini belirtir.

Yukarıda Sayın Düzdağ ve Freely'nin kitaplarından yaptığım alıntılar çok önemli bir sırra ışık tutuyor. Sabataycıların hiç gocunmadan ve rahatlıkla Türk kelimesini kullanmalarının hikmetini anlayabilmek böylece mümkün oluyor. Takdir edersiniz ki insanların kendilerini ait olmadıkları bir ırka nisbet ederek tanımlamaları onlara oldukça zor gelen bir davranıştır. Hatta birisine hakaret etmek için bile başka bir milliyetin adı yakıştırılır. Halbuki Sabataycıların dillerinden düşürmedikleri kelimelerden birisidir 'Türk'. Peki, neden sorusunun cevabı da böylece karşılanmış oluyor. Değil mi ki mesihleri Sabatay Sevi kendisini Türk olarak tarif ediyor, üstelik bunu Tanrı'nın dilediğini beyan ediyor, onun izinden giden müritlerine de aynı yolu takip etmek düşüyor.

İşi Yahudilerin Türk olduğu iddialarına kadar götürenler bile vardır. Almanca bir sitede Yahudilerin 'Türk'ten başka bir şey olmadıkları' ifadesi ve aşağıda Musa Hiram'ın masonluk sitesinden alınan yazı buna bir misaldir. Araştırılması gereken bir diğer husus da Bozkurtlar meselesidir. Cumhuriyet dönemine kadar kimsenin bilmediği bozkurt masalları, hiçbir yerde rastlanmayan bozkurt figürleri acaba kimlerin eseridir? İsrail'in 12 kabilesinden biri olan Benjamin'in sembolü kurttur. Türkçülerin kullandığı bozkurt figuru ile Benjamin kurtu arasındaki benzerlik sadece bir tesadüf mü, yoksa aşağıdaki iddiaya muvafık bir tezin şuurlu bir tezahürü mü? Sabataycılar kendilerini Türk olarak gösterdiler, kimileri onları Türk sayıyor. Asıl mesele nedir, Yahudileri türkleştirmek mi, yoksa Türkleri Yahudileştirmek mi?" **(www.orinternet.de)**

EK 2: SİYONİZM HAKKINDA KÖŞELİ BİLGİ[163]

"Yıl dönümlerinin önemi, anmanın yanı sıra, anlamaya da vesile olabildiği ölçüde artıyor. Amerikan entelektüelleri, 28 Ağustos 1897'de toplanan Birinci Dünya Siyonist Kongresi'nin yüzüncü yıl dönümünü vesile yaptılar, tartışıyorlar. Tartışmayı izlerken, tarihsel lezzeti iştah kabartan anekdotları yiyip yutmamak mümkün değil. Sindirimle birlikte, Osmanlı-Batı ilişkileri üzerine yeni keşiflerin ve yeni merakların heyecanı da başlıyor.

Viyanalı gazeteci Theodor Herzl'in *Yahudi Devleti* kitabı 1896'da yayımlandığında, imparatorlukların son demleriydi. Ancak ne Osmanlı,

Habsburg, Romanov hanedanları farkındaydı bunun ne de Eski Kıta'da milliyetçilik bayrağını açanlar.

Geçmişi İ.Ö. VI. yüzyıla uzanan ve kaynağını Eski Ahit'te bulan Filistin'e dönüş rüyası, Herzl'in kitabında 'eski diyarda yeni devlet' diye formülünü bulunca, başta Yahudiler tepki gösterdi: 'Neden parçası olduğumuz Avrupa'yı bırakıp, dilini bile konuşmadığımız İbrani topraklarına gidelim?'

Diğer grupların kabaran milliyetçilik dalgalarında rahatça sörf yapabileceklerine inanan bazıları, tam bir fantazist saydıkları Herzl'e 'Jules Verne' lakabını taktılar. Lakabın değil, 'fantezinin' tutmasında, etnik baskı ve yok etme girişiminin birçok cephede birden başlaması etkili oldu.

Rusya'da Yahudi katliamı (pogrom) 1881'de resmî politikaya dönüştü. Sonraki kuşakların Hitler'le özdeşleştireceği 'Juden Raus' (Yahudiler Dışarı) sloganı, XIX. yüzyılın sonunda Berlin'de yankılanmaya başlamıştı çoktan.

Geçen hafta Basel'da yapılan Birinci Dünya Siyonist Kongresi'ni anma toplantısının önemli sonuçlarından biri de bu tablonun kavranmasına ilişkindi: 'Siyonizmi, köken olarak da olumlu ve olumsuz potansiyel bakımından da diğer milliyetçilik akımlarından apayrı göstermek pek de doğru değildi aslında'

1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasına yol açan uluslararası uzlaşma zeminini belirleyen ders, Nazi soykırımıydı. Oysa 'Filistin'de Yahudi devleti' pazarlığı çok önce başlamış ve Avrupa 'mekik diplomasisinin' yeni bir tipiyle, bu sayede tanışmıştı. Siyonistler, esas muhatabın Sultan İkinci Abdülhamid olduğunu görüyorlardı. İlk akla gelen aracı ABD oldu. O dönemde, bir Yahudi Amerikalı'nın elçilik yaptığı tek başkent İstanbul'du. ABD böylece, Filistin'de sayıları özel bir kampanya sayesinde 25 binden 50 bine çıkarılabilen Yahudi topluluğunu gözetiyordu. Ancak iş, siyonist taleplerin telaffuzuna gelince, Washington 'Hayır' dedi.

Herzl, İstanbul'u ilk kez, 1896 yazında, Polonyalı aristokrat Kont Nevlinski ile birlikte ziyaret etti. Abdülhamid, 'Osmanlı'nın iktisadi sıkıntısını, Yahudi sermayesiyle aşalım. Karşılığında Filistin'de resmî Yahudi yerleşimi için kanun çıkarın' teklifine, 'İmparatorluğumu böldürtmem!' yanıtını verdi. Daha etkili bir aracı gerekiyordu; Almanya'da karar kılındı. Çabalarının karşılığını, Ekim 1898'de aldı Herzl.

Alman kayzeri İkinci Wilhelm İstanbul'daydı. Abdülhamid'ten önce, Herzl ile görüşmek istedi. Yıldız Köşkü'nde, Osmanlı'dan gizli buluştular. Kayzerin 'sıcak' yaklaşımına rağmen, sonradan Berlin'in de İstanbul'un da kafasına tam yatmadı Herz'in teklifi; 'Alman himayesinde Yahudi yerleşimi' meselesi rafta kaldı.

Herzl'in Abdülhamid'le ilk yüz yüze görüşmesi 17 Mayıs 1901'de gerçekleşti. Bu kez aracı, Sultan'ın kızkardeşi Prenses Fatma'nın yabancı dil hocası Arminius Vambery idi. Beş din değiştirmiş bu Macar profesör sayesinde Abdülhamid'le buluşan Herzl, daha sonra Sultan'ı 'Sakalları kötü boyanmış; ufak tefek, pejmürde bir adam' diye tasvir edecekti.

Herzl-Abdülhamid pazarlığı basitti: Yahudiler, Osmanlı borçlarını senetle kapatacaklar, karşılığında Filistin'de resmî bir yerleşim kurulacaktı. Herzl'e nişan taktı Abdülhamid; Yahudilere hayranlığını anlattı. Ancak Rothschild'ler gibi zengin Yahudi ailelerinin eli cebine bir türlü gitmiyordu; Sultan'a güvenmiyorlardı. Herzl ancak 1902'de, Siyonist Eylem Komitesi'ni Osmanlı'ya 3 milyon franklık bir kredi mektubu için ikna edebildi.

Müjdeyi vermek üzere İstanbul'a döndüğünde, Osmanlı diplomasisinin 'sürprizi' bekliyordu onu. Abdülhamid, siyonistlerin teklifini pazarlık kozu yaparak, Paris'ten yüklüce borç almanın yolunu aralamıştı. Fransa Dışişleri Bakanı Maurice Rouvier huzurdaydı.

Siyonizm tarihinin farklı yönlerini daha nice anekdotta yakalamak isteyenler, Basel'daki anma toplantısının belgelerine bakabilirler."

(Milliyet 09.01.1997-Yasemin ÇONGAR)

EK 3: TÜRK'ÜN KEŞFİ

"Osmanlı Devleti'nin son döneminde ulusal bilincin gelişmesi, başlangıçtan itibaren Şarkiyatçılığın bir dalı olarak gelişen 'Türkoloji'nin etkisi altında kalmıştır. Türkoloji ise, XVII. yüzyılda Cizvit papazlarının başlattığı Sinoloji (Çin araştırmaları) disiplinine bağımlı olarak gelişmiştir. Gerçekten Çin uygarlığı ile bilgilerin artışı ve Çin kaynaklarının tanınması Orta Asya Türkleri ve bunların tarihi ile ilgili birçok bilginin ortaya çıkmasına yol açmıştı. İşte, kendisi de Sinolog olan ve bu konudaki bilgileri

değerlendiren Deguignes, XVIII. yüzyıl ortalarında eski Türklerle ilgili ilk eseri yazmıştır.

Deguignes, eserinde hiong-nou'lardan başlayarak, daha sonra birçok eserde -yer yer düzeltilerek- tekrarlanan bilgileri vermiştir. Deguignes, 'zalim ve acımasız' olarak nitelediği Türklerin, hangi isimler altında anıldıklarını ve gelişmelerini anlatmış; ayrıca Ergenekon destanının Çin kaynaklarına dayanan ilk versiyonunu vermiştir. Deguignes'in eseri, Osmanlıların dikkatini yüz yıldan fazla bir süre sonra çekecektir.

1822'de 'Asya Derneği'ni (Societe Asiatique) kuran ve 1828'de Journal Asiatique'i çıkararak Şarkiyatçı çalışmalara hız kazandıran iki âlim, J. Klaproth ve A. Rémusat, Türkoloji bakımından ayrı bir önem taşıyorlardı. Bu yazarlar, çağdaş antropologların Türkleri Kafkas ırkından sayan tasniflerini kabul etmemekle beraber, onları Moğollardan ve Tatarlardan da ayırıyorlardı. Klaproth, bu açıdan Ebülgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk'ünde dahi, Türklerin 'beyaz Tatarlar' adı altında ayrı ele alındığına dikkati çekmiştir. A. Rémusat da Rus yazarların Türkleri yanlış olarak Tatar saydığını ileri sürmüş ve fizyolojik kriterlerle tamamlanması gereken dil tasnifleri ileri sürmüştür. Türklerin kökeni ve Moğol-Tatar kavimleriyle ilişkileri, OsmanIı İmparatorluğu'nda da ilgi yaratan birtakım başka eserlerde tekrar ele alınmıştır. Fakat bu konuda en popüler olan ve Osmanlı Devleti'nde Türkçülüğün doğuşunu en çok etkileyen eser, Leon Cahun'un 1896'da yayımlanan eseri olmuştur.

(...)

XIX. yüzyılda, Türklerin Çin kaynaklarından çıkarılan kökenleriyle ilgili bilgiler egemen görüş haline gelene kadar, Osmanlı tarihini yazan Şarkiyatçılar, daha ziyade Osmanlı, İran, Arap ve Grek kaynaklarına eğiliyorlardı. XVIII. yüzyılda Batı'da çok ilgi uyandıran Dimitri Kantemir'in eserinde de bunu görüyoruz. Kantemir'in eserini beğenmeyen Hammer de meşhur eserinde aynı yolu izlemiştir. Buna karşılık, Hammer'den sonra Osmanlı tarihini yazan W. Zinkeisen'in bu konularda Çin kaynaklarını aktaran Türkologlara dayandığını görüyoruz: Klaproth, Rémusat ve Deguignes gibi... Bu yaklaşım, giderek Türk tarihçilerinin de benimsediği egemen görüş haline gelmiştir.

Osmanlı dünya görüşünde 'ırk' ve 'ulus' kavramları yoktu. Emeviler devrinde Araplarda olduğu gibi, Arap kökenli olmayan Müslümanları 'Mevali' sıfatı ile küçülten bir ayrım, Osmanlılara yabancı idi. Şeri ilimlerden ve yardımcı disiplinlerden oluşan kapalı bir manevi dünya, Osmanlı düzeninde XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar egemen olmuştur. Osmanlılarda tarih anlayışı, silsilenameler şeklinde hikâye edilen kutsal bir tarihti. Bu anlayış içinde şecerelerini Hazreti Nuh'un oğlu Yasef'e kadar götürüyorlardı. Modern çağların ırk ve ulus tartışmaları içinde Hazreti Nuh'un üç oğlu, ayrı üç ırkın ataları haline geldiler. Ham (ve Hamiler) siyahları; Sam (ve Samiler) semitleri; Yafes ise beyazları temsil eder oldular. Böylece Osmanlılar, âdeta farkına varmadan, kendilerini Batılılarla birleştirmişlerdir. Osmanlılarda kutsal tarihi vakanüvisler, çağlarının somut kronikleri ile devam ettiriyorlardı. Bu anlatım içinde 'Türk' sıfatı, daha çok köylüler ve Türkmen aşiretleri için kullanılan ve çoğu kez yanına 'kaba', 'cahil' gibi küçültücü sözcükler ilave edilen bir sıfattı. Hristiyan ve Yahudi toplulukları için kullanılan 'millet' kelimesi ise, modern ulus anlamına değil, dinî cemaat anlamına geliyordu.

Osmanlılarda 'kimlik sorunu'nun ortaya çıkışı, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı düzeninin varlığını devam ettirebilmekte karşılaştığı ciddi sorunlarla ilgilidir. Osmanlıların savaşlarda yenilmeye ve bağımsızlıklarını kaybetmeye başladıkları dönemde, bünyelerindeki 'millet'ler de Batı'daki ulusal hareketlerin etkisiyle kıpırdamaya başlamışlardı. Osmanlı bütünlüğü açısından tehlikeli olan bu hareketleri, Osmanlılar kısmen baskı ile, kısmen de bazı 'reform'larla önlemeye çalışmışlardır. Bununla beraber, aynı zamanda Osmanlıların etnik kökeni ile ilgili bir düşünce süreci de başlamıştır. Biraz önce değindiğim bölücü niteliği dolayısıyla, uzun süre siyasal akım haline gelemeyen bu eğilim, 'Türklerin aslı', 'Türklerin tarihi', 'Türklerin dili' gibi sorunlar etrafında yoğunlaşmıştır. Gerçekten yüzyıllık bir süreden beri 'Türklerin tarihi'ni yazmaya çalışıyoruz ve 'Türklerin aslı'nı araştırıyoruz. Aslında sorunun bu biçimde konulmuş olması, kendi irademiz ve seçeneklerimiz dışında belli cevapları da beraberinde getirmiştir. Çünkü bu yaklaşım biçimi, daha önce sorulması gereken temel bir soruyu hasıraltı etmiştir. O da XIX. yüzyılda kendini 'Osmanlı' ve 'Müslüman' olarak tanımlayan bir topluluğun, ne gibi somut koşullarda ve ideolojik ortamda Türk olmayı seçtiği ve Türkleşmeyi benimsediğidir. Eğer felsefi bir terim kullanmak gerekirse, Türklüğün fenomenolojisidir: Türklüğe temel teşkil

eden somut toplum tabanıyla, Türk olma bilinci arasındaki ilişkinin, özgül koşulların da değerlendirilmesi yapılarak, ortaya konulmasıdır. Bu yapılmadığı sürece, 'Türklerin tarihi' sadece etnik açıdan yazılmaya mahkûmdur ve bu tarihe verilecek 'değerler' de yarattığımız değerler değil, Batı ideolojisinin ona atfettiği değerler olacaktır.

Osmanlılar, 'kimlik sorunu' üzerinde düşünmeye başladıkları zaman, kültürlerinde bu konuda kendilerine yardımcı olabilecek düşünce araçları yoktu. Oysa Batı, kütüphane ve kataloglarıyla, bilimsel dernek ve kurumlarıyla, uzmanlaşmış yayınlarıyla bütün dünyaya egemen olacak bir düşünce arsenali yaratmıştı. Sosyo-ekonomik az gelişmişlikle bir arada giden kültürel bir az gelişmişlik içinde bulunan Osmanlı aydınları, bu kültür kıtasında düşünmeye başladılar. Eğer sabırlı bir çalışma ile Batı kültürünü özümleyebilselerdi ve buna kritik bir biçimde bakabilselerdi, sorun çok daha ileri bir çözüme kavuşabilirdi. Oysa bunun ön koşulları yoktu. Osmanlı aydınları devletten bağımsız değildiler ve hepsinin de ortak amacı 'devleti kurtarmak' idi. Bu yüzden Batı düşüncesine selektif bir biçimde ve savunma içgüdüsüyle baktılar.

Osmanlı Devleti'nde Türkçü hareketi başlatanlar, kısmen Batı'daki antropoloji ve filoloji çalışmalarından yararlandılar; fakat daha ziyade Türkoloji araştırmalarına dayandılar. Daha 1869'da, Mustafa Celâleddin Paşa, *Eski ve Yeni Türkler* başlıklı eserinde, filolojik verilere dayanarak, Türklerin 'Turo – Aryan'(!) bir ırk olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. M. Celâleddin Paşa'nın bu konularda sağlam bir formasyonu yoktu ve tezi ikna edici değildi. Yusuf Akçura, eserin 'şöyle böyle Avrupa metotları kullanılarak... Avrupa kaynaklarından alınıp' yazılmasını, yine de övgüye değer bulmuştur.

Celâleddin Paşa'nın yaklaşımı, Türk aydınları arasında fazla taraftar bulmadı. Son dönem Osmanlı tarihçilerinde Aryan-Turan sentezi konusunda bir çaba göremiyoruz. Mizancı Murat Efendi dahi eserinde 'Türk cinsi, Hint-Avrupa eczasından biridir' diye yazdığı halde, Türkleri Moğollarla birlikte ele alıyordu. Gerçekten Türkçülüğün doğuşuna daha ziyade Türkologlar egemen oldular.

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*'nda, Türkçülüğün ilk döneminde Deguignes'in önemini belirtir ve bu akımın kurucularından Süleyman Paşa için şunları yazar: '...Memleketimizde ilk defa olarak Çin menbalarına

istinaden Türk tarihi yazan Süleyman Paşa, bu eserde bilhassa Deguignes'i mehaz eylemiştir' Ancak Türkçülüğü asıl etkileyen eser, yüzyılın sonuna doğru yayımlanan L. Cahun'un eseridir. Eser, hemen Necib Asım tarafından Türkçeye çevrilmiş ve hakkında Osmanlı basınında övgüler çıkmaya başlamıştır. Cahun'un eseri hakkında daha önce bilgi verdim. Türkler hakkında epeyce ağır yargılar veren ve ciddi bir Türkolog tarafından 'roman gibi' diye nitelenen bu eserin başarı sırrı nerededir? Buna cevabı, Türkçü hareketin tümüyle değerlendirilmesi içinde arayalım.

Osmanlı son döneminde, ulusal bir bilinç yaratma konusundaki fikir çabalarına bakarsak, bunların Batı'da aynı konulardaki kültürel ürünlere göre hazin bir fakirlik içinde olduklarını görürüz. Osmanlı aydınları bu dönemde Batı kültürünün üstünlüğünü kabul etmelerine ve Batı dillerini bilmelerine rağmen, bu kültüre üniversalist bir biçimde yaklaşamamışlar, savunma kompleksi ile hareket etmişler ve farkına varmadan Batı'nın en kötü ideolojisinin etki alanına düşmüşlerdir. Cahun'da temel ilkeleri bulunan bu Türkçülük, siyasal program halini alarak Alman pangermen hareketinin bir aracı olmuş; Parvus gibi Alman militarizminin ajanları Türkçülere yol göstermişler; Osmanlı ordusu Alman komutanlara teslim edilmiştir. Bunun dışında, Osmanlı son döneminde aldığı biçimiyle Türkçülük, Türk tarihine de yanlış bir yaklaşım getirmiştir. Türklerin tarihte ulaştıkları en uygar seviye, beğenelim veya beğenmeyelim, XV. - XVIII. yüzyılları arası Osmanlı Devleti olduğu halde, gözler eski Türk tarihine çevrilmiş ve saf bir Türk uygarlığı aranmaya başlanmıştır. Bir kısım Batı ideologlarının cevabı bile gerektiremeyecek ırkçı yargıları ciddiye alınmış ve bunların çürütülmesi için kalemler seferber olmuştur. Osmanlı yıkılış döneminin yarattığı siyasal sorunlar içinde aynı yaklaşım, İslama ve Arab'a karşı kuşku, güvensizlik ve hatta düşmanlık yaratmış ve böylece hem kendi tarihimizle hem de yaşadığımız bölgeyle bağlantıyı koparan bir süreç başlamıştır.

Burada şu soru sorulabilir: Her ülkede böyle 'romantik' bir dönem olmamış mıdır? Bu yaklaşım tarihî evrimin zorunlu bir aşaması değil midir? Ayrıca tarihî kökenlerimizle ilgili bilgilerimizi artırarak yararlı olmamış mıdır?

Cevaplara sonuncu sorudan başlayalım. Türkçü hareket, eski Türklerle ilgili bilgileri Çin kaynakları ile takviye etmişse de o döneme çok büyük bir

ışık tutmamıştır. Bu husus, eski Türk toplumlarının niteliklerinden doğan bir güçlükten kaynaklanıyor. Kendi tarihlerini yazmayan, uygarlıklarının bol miktarda nesnel ürünlerini geriye bırakmayan ulusların tarihini, başka ulusların tarihine dayanarak yazmak güçtür. Bu yüzden Orta Asya tarihimiz, efsaneler ve destanlarla karışık bir biçimde bilinmeye devam etmiştir. Ziya Gökalp, meşhur Turan şiirinde, 'İlim için müphem kalan Oğuz Hanı, kalbim tanır tamamıyla' diyordu. Oysa birçok tarihçi, efsaneleri bilimsel gerçeklermiş gibi aktarmışlardır.

Romantizmin zorunlu bir dönem olduğuna gelince, burada şu gerçeği gözden uzak tutmamak gerekir: Batı romantizminin aksine, Türk ulusçuluğunun romantik safhası, yerli bir kültür ürünü olmamıştır. Batı'nınki, uluslararası buhran koşullarında, politik amaçlarla Osmanlı aydınlarına şırınga ettiği bir programdır. Bu politik programı ve bunun iletiliş mekanizmasını, bugün bile bütün yönleriyle ortaya çıkarmış değiliz. Fakat biliyoruz ki 'yönetici ulus', 'asker ulus' diye Türkleri övenler (!) ve onlara Orta Asya'yı gösterenler, aynı zamanda Türkleri 'anlayışı kıt', 'uygarlığa yeteneksiz' olarak görüyorlardı. Bizim romantiklerimiz, bunların fikirlerini -ve tabii sansür ederek- almışlar ve 'asker ulus'la övünmüşlerdir.

(Taner Timur, Yapıt, Sayı 5. Haziran-Temmuz, 1984.)

VI. Bölüm

HELENOFİL FELSEFENİN SINIRLARI

Bu Prolegomena, çıraklar için değil, geleceğin öğretmenleri için yazılmıştır; bu öğretmenler de, zaten ortada olan bir bilimin sunduğunu düzenlemeleri için değil, ilk önce bu bilimin kendisini kurmaları için yardımcı olmalı.

Felsefe tarihini (eskisini olduğu kadar yenisini de) kendi felsefeleri sayan bilginler vardır; elinizdeki Prolegomena bunlar için yazılmış değildir. Onlar, aklın kendisinin kaynaklarından bir şeyler çıkarmaya çabalayanların, işlerini bitirinceye kadar beklemelidirler; ancak o zaman, olan bitenden dünyaya haber vermek için onlara sıra gelecektir.

Immanuel Kant

Gelecekte Bilim Olarak Ortaya

Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena

Bir hayata sahibiz ve onun bir anlamı olması gerektiğini düşünüyoruz. Bu anlam hakkında sorular soruyoruz ve yanıtlar arıyoruz. Sorularımız ortaktır; Mısırlılar bunun anlamının "yolculuk" olduğuna inanmışlardı ve gitmek için hazırlanıyorlardı. O devasa tapınaklar yolculuğa başlamak içindir. Biz artık ölümün bir son olduğuna inanıyoruz ve mezarlarımız Mısırlılarınkine göre çok mütevazıdır.

Yunanlılar ise Mısırlılara göre sosyal çocuklardı. Ne medeniyetleri ne yaşayışları ne de fikirleri-inançları henüz keskin çizgilere sahip değildi. Ölümü önemsememiş olmaları doğaldır. Kendilerini her şeyi kapsayan bir bütünün, kozmosun bir parçası olarak görüyorlardı. Kozmosa sonsuz bir yasa egemendi ve tanrılar da insanlar da bu yasaya tabiydiler. Dolayısıyla nesnelerde bir tanrısallık seziyorlardı."Bu ne?" diye soruyorlardı ve cisimlere sonsuz bir merakla bakıyorlardı. "Bu ne?" için verdikleri çocuksu yanıtları biliyoruz ama bunun bir ahlak arayışı ile aynı zamanda ortaya çıkması da onların özel tarihinin uzantısıdır. Tarihin çocukları, olgunlaşmak istiyorlardı ve iyinin, güzelin, doğrunun, erdemin tanımlarını yeniden yapmaktan başka yolları yoktu.

Modern Batılılar ise uzay ile başladı. Nicolaus Copernicus, evreni aydınlatan yeni bir güneş bulmuştu. Felsefede Copernikusvari devrimi ise Kant yaptı. Bu, hem uzayın hem de aklın kapısını açan yepyeni bir gelişmeydi. Greklerin kozmosu ve Orta Çağ'ın tanrısı bu güneşin altındaydı artık. "Devrimi", *De Revolutionibus'*la ilgilidir; Copernikus şöyle anlatıyor: "Ne ki hepsinin ortasında Güneş durur. Zaten kim bu son derece güzel tapınaktaki bu ışık kaynağını bütün eşit biçimde aydınlatabileceği bu yerden başka ya da daha iyi bir yere koyabilir ki? Kimileri ona yerinde olarak evrenin ışığı, kimileri evrenin aklı, kimileri ise evrenin yöneticisi adını veriyor. Trismegistos ona görünebilir tanrı; Sophokles'in Elektra'sı her şeyi gören diyor. Gerçekten de Güneş, sanki bir kral tahtında oturur gibi çevresinde dolaşan yıldız ailesini yönetiyor."[164] Devrim, din ile başlamıştır, din olmak için artık çok geç olduğu için devrim olmuştur. Copernik için, Güneş'te bir tanrısallık bulmadan onu merkez yapmak imkânsızdır; inancın bir imkân yarattığını artık görebiliyoruz.

Aslında Gök'e Mısırlılar da aynı merakla, yani derin inançla bakıyorlardı. Orada tanrılar bulmuş olmaları ve onların en tepesine de Güneş'i oturtmuş olmaları doğaldır. Yolculuk göklere dir ve çöl ikliminin, tanrıları hep görüş

mesafesinde tuttuğunu biliyoruz. Bizde zaman zaman gölgeleniyor olsa da anlamını aradığımız hayatı her şeyden önce Güneş'e borçluyuz ve Copernikus'un da inandığı gibi: "Işık iyidir."

Aydınlanma'dır bu; devrimini yaparken bile eski Mısır kozmogonisine, Trismegistes'e gönderme yapmaktan geri durmaz. Çünkü Eski Yunanistan kadar Hermes'in gizemli metinlerini okuyarak kurmuştur kendini ve kurarken örneğin kilisenin tanrısı gibi sığınacak güvenli bir kucak da bulamamıştır. Sığınak bulamadığı için aklı tanrının yerine koyup son başvuru yeri yapması da boşuna değildir. Sığınağımız yoksa akla sığınmaktan başka yol yoktur.

AKIL VE İNSAN

Akıl, kuşkusuz, insana işaret etmektedir ve Aydınlanma, insan ile doğa arasındaki ilişkiyi aracısız kurmaya kalkıştığı için devrimcidir. Kant'ın yeniliği de böyledir, merkezde insan, özne, süje vardır artık: "Buna göre, insan tini (akıl, zihin, benlik) nesnelere doğruca yönelmez; nesneler insan anlığı için önce işlenmesi gereken malzemeler durumundadırlar. Bilgi, nesnelerin zihnimizdeki doğrudan yansıları değil; tersine, anlığımızın nesnelere ilişkin duyumlamalarımızı işlemesinin ürünüdür."[165] Nesneleri duymamız yetmez; anlığımızın, bilgi olabilmesi için, önce nesnelerden gelen duyumlarımızı işlemesi gerekir. Böylece, doğa karşısında, onun bir ürünü olan insan kendini merkez yapmaktadır. Utangaç ve kırılgandır henüz, ama "patron benim" de diyebilmektedir.

Bunun, kişisel bir kahramanlık ve kişisel bir macera olmadığı bellidir. Akla bu kaçışın arkasında yeni ve devrimci bir sınıf vardır; Kant, işte bu sınıfın devrimci öz güveninden dolayı "Dünya ancak benim yarattığım dünyadır." diyebilmektedir. Nesneler ona değil, artık o nesnelere hükmetmektedir.

Yeni bir yasa, yeni bir düzen, yeni bir bilim ve yeni bir felsefe kurmak; devrim bunlar değilse nedir? Ve bir kez kuruluşu gördükten sonra, yıkıp yeniden kurmayı istemek kolaydır. Kant, 1700'lü yılların sonun doğru, Büyük Fransız Devrimi'nden 6 yıl önce şöyle yazmaktadır: "...İnsan aklı kurmaya öyle heveslidir ki, kulenin katlarını çıktıktan sonra temelinin nasıl atıldığını görmek için onu yeniden yıktığı çok olmuştur. Akıllı ve bilge olmak için hiçbir zaman geç kalınmış değildir; ama kavrayış geç edilince,

onu harekete geçirmek her zaman daha zordur."[166] Fransız devrimcileri kralın kellesini uçurmak için harekete geçtiğinde, Kant da tanrısal kuleyi yıkmak, temeli görmek ve yeniden kurmak için masasının başındadır: "Doğadaki düzenlemeleri ve bunların değişmesini açıklarken, insan her şeyin yaratıcısı olarak Tanrı'ya sığınırsa, açıklaması en azından fiziksel bir açıklama olmaz; üstelik bu, felsefenin sonunun geldiğinin itirafı olur; çünkü gözleri önünde duran bir şeyin olanaklılığının bir kavramını kurabilmek için, kavramına başka hiçbir yoldan sahip olmadığı bir şeyi kabul etmek zorunda kalır. Metafizikle bu dünyanın bilgisinden hareket ederek Tanrı kavramına ve emin çıkarımlarla Tanrı'nın varoluşunun kanıtına ulaşmak ise olanaksızdır; çünkü bizim, bu dünyanın olabilecek en yetkin bütün olduğunu bilmemiz, dolayısıyla bu amaç için (onu karşılaştırabilmek için) olabilecek bütün dünyaları tanımamız, kısacası her şeyi bilir olmamız gerekir ki, dünya ancak bir Tanrı aracılığıyla olabildi, diyebilelim."[167] Kant, imkânsızı tarif etmekte; "Tanrı var diyebilmemiz için bizim Tanrı olmamız gerekir" demektedir.

Hal böyleyken, yeni sınıfın duruşu, işleri sonuna kadar götürmekten onu alıkoymaya, ürkütmeye, geriletmeye başlamıştır. Devrimin ışığında yıkanan yoksul halkların ne kadar tehlikeli olabileceği fark edilmiştir. Kilisenin, dinin gölgesinin halkı disipline etmek için şart olduğu anlaşılmıştır. Ricatlar, büyük geri dönüşler, gelgitler çağıdır bu. Devrimi yapan üçüncü sınıfın içinde burjuvazinin rolünü üstlenecek ve işleri mantıki sonuçlarına ulaştırabilecek bir sınıfın varlığının keşfi, devrim için ölüm çanını çalmıştır. Fransız Devrimi ancak üç yıl ayakta kalabilmiş; ardından gericilik, olanca gücüyle hortlamıştır. Ya da Almanya, bu devrimden geri kalmış ve kaçmıştır; onun, çağının eğilimlerinin tersine, Yunanistan'ın Tanrı kozmosuna geri dönüşünün ardında Fransız kültürünün altında ezilmişliğinin etkisi vardır; Tanrı'ya sığınması ise Avrupa'nın yeni yönelimini haber vermektedir. Hegel artık, gerçekliği antropomorfize edilmiş, insana türdeş kılınmış bir tanrının (dünya tini, akıl) kendini açımlaması ve bir tarihsel gelişim süreci olarak tarif ederken[168] gerçekliğin kendisine karşı çıkamadığı için gölgesiyle savaşan Almanya'nın da sözcülüğünü yapmaktadır.

Avrupa'da devrimin ardından filozoflar, felsefeler, inançlar, dünya görüşleri, sanat anlayışları bu çalkantının damgasıyla damgalanmıştır. Gökteki, Tanrı katındaki her şey, yeryüzünden düşen gölgeler gibidir.

Birbiriyle çatışan, acı çeken, devriminden pişman olan ruhların gölgeleridir bunlar. Ama bu ruhların çaresizlik duygusu o kadar güçlüdür ki hiçbiri dönüp yeryüzüne bakmaya teşebbüs edememektedir. Filozoflar, felsefeler, inançlar, hepsinin ayakları yerden kesilmiştir; gölgelerin kendilerini gerçek sanmaları işte o dönemin geleneğidir.

∑

Avrupa'nın Özneleri

"Bu temel üstünde, romantikliğin gerçek kökü olan sofuluk hareketi Almanya'ya iyice yerleşti. Bu sofuluk Lutherciliğin bir dalı olup, Kutsal Kitap'ın dikkatle okunmasından ve insanın Tanrı'yla kişisel ilişkisine büyük bir saygı gösterilmesinden oluşmaktaydı. Onun içindir ki ruhsal yaşam üstünde ısrarlı bir vurgusu vardı; öğrenmeyi hor görüyordu, dinsel törenleri ve biçimleri hor görüyordu, bireysel olarak acı çeken insan ruhunun yaratıcısıyla bireysel ilişkisi üstünde müthiş duruyordu. Spener, Francke, Zinzendorf, Arnold-sofuluk hareketinin bütün bu kurucuları, toplumsal açıdan ezilmiş ve siyasal bakımdan perişan durumdaki büyük bir insan topluluğuna huzur ve kurtuluş sağlamayı başarmışlardı. Olan, derinden bir tür geri çekilmeydi. Koşutluklara bakmak tehlikeli olmakla birlikte, bazen insanlık tarihinde böyle olur; insanın kendisini gerçekleştirmesinin doğal yolu tıkanınca, insanlar kendi içlerine çekilirler, kendileriyle ilgilenirler, kötü bir kaderin kendilerine dışsal olarak kapattığı o dünyayı içsel olarak yaratmaya çalışırlar. Eski Yunan'da Büyük İskender şehir-devletlerini yıkmaya başlayınca olan, kesinlikle budur: Skoacılar ve Epikurosçular yeni bir kişisel kurtuluş ahlakı öğütlemeye başladılar; bu, siyasetin önemsiz olduğunu, toplum yaşamının önemsiz olduğunu, Perikles'in ve Demosthenes'in, Platon'un ve Aristotales'in savundukları büyük ideallerin eften püften şeyler ve buyurucu kişisel kurtuluş gereksiniminin yanında hiçbir şey sayılacağını söylemek biçimini aldı.

Bu, uzanamadığımız ciğere murdar demenin çok büyük bir biçimiydi. Dünyadan gerçekten istediklerinizi elde edemeyecekseniz, kendinize onları istemediğinizi öğretmelisiniz. İstediğinizi alamayacaksanız, kendinize alabileceğiniz neyse onu istemeyi öğretmelisiniz. Bu, iç derinliklere, bir çeşit içkaleye ruhsal olarak çekilmenin çok sık görülen bir biçimidir; orada dünyanın bütün korkutucu kötülüklerine karşı kendinizi kapılar ardına kilitlemeye çalışırsınız. Ülkemin kralı benim toprağıma el koymuştur: Öyleyse, ben de kendi toprağımı istemem. Hükümdar bana rütbe vermek istemiyordur: Rütbe eften püftendir, önemsizdir. Kral malımı, mülkümü elimden almıştır: Mal mülk hiçbir şey değildir. Çocuklarım kötü beslenmeden ve hastalıktan ölmüştür: Tanrı sevgisi karşısında, dünyevi bağlılıklar, hatta çocuk sevgisi bile hiçtir. Ve daha böyle uzayıp gider. Kendi çevrenize, incinebilecek yüzeyinizi azaltmaya çalışarak sıkı bir duvar

örersiniz; alabildiğince az yaralanmak istersiniz. Üstünüze her türlü yaralar yığılmıştır; onun için, kendinizi olabilecek en küçük alana bağlarsınız ki yeni yaralar için olabilecek en az yeriniz açıkta kalsın.

Alman sofulukçularının içinde bulunduğu ruh hali buydu. Sonuç, yoğun bir iç yaşam, büyük miktarda çok etkili ve çok ilginç, ama son derece kişisel ve şiddetle duygusal edebiyat, zekâ / zihinden nefret ve elbette, her şeyin başında Fransa'dan, peruklardan, ipek çoraplardan, salonlardan, yiyicilikten, generallerden, imparatorlardan, servetin, kötülüğün ve şeytanın cisimleşmiş hali olan bu dünyanın bütün büyük ve görkemli figürlerinden nefret. Bu, sofu ve aşağılanmış bir halk açısından doğal bir tepkidir ve başka yerlerde de öyle olmuştur. Bu, özellikle Almanların o belirli dönemde yatkın bulundukları gibi, kültür-karşıtlığının, aydın-karşıtlığının ve yabancı düşmanlığının belirli bir biçimidir. Bu, bazı Alman düşünürlerinin XVIII. yüzyılda tuttukları ve kutsadıkları, Goethe ile Schiller'in ise bütün ömürleri boyunca savaştıkları taşralılıktır.

Hernhuter örgütünün önderi olan Zinzendorf'tan tipik bir alıntı yapmak istiyorum. Bu örgüt, sofular topluluğunun geniş bir kesimini oluşturan Moravya Kardeşliği'nin bir çeşit şubesiydi. O demişti ki 'Her kim Tanrı'yı zihniyle kavramak isterse, ateist olur' Bu, aklın bir fahişe olduğunu ve ondan uzak durmamız gerektiğini söyleyen Luther'in bir yankısından ibaretti. İşte size, bu Almanlar hakkında büsbütün ilgisiz olmayan bir toplumsal olgu. XVIII. yüzyılın bu Almanlarına, Almanya'yı en çok etkilemiş bulunan ve bizim varlıklarından haberimiz olan düşünürlerin kimler olduğunu sorsaydınız, onlar hakkında benim önermek istediğim savı -bütün bu şeyin yaralanmış olan ulusal duyarlığın, korkunç bir ulusal aşağılanmanın bir ürünü olduğu ve bunun, Almanlar açısından romantik hareketin kökünü oluşturduğu savını- destekleyen oldukça garip bir toplumsal gerçek vardır. O düşünürlerin kimler olduğunu sorarsanız, Fransızların durumuna karşıt olarak, onların büsbütün farklı bir toplumsal ortamdan geldiklerini görürsünüz.

Lessing, Kant, Herder, Fichte hep çok aşağı düzeyden ailelerde doğmuşlardı. Hegel, Schelling, Schiller, Hölderlin aşağı orta sınıftandılar. Goethe zengin bir burjuvaydı, ama uygun bir unvana ancak daha sonraları erişmişti. Ancak Kleist ile Novalis, o günlerde taşra beyleri denebilecek kimselerdi. Alman edebiyatında, Alman yaşamında, Alman resminde,

Alman uygarlığının herhangi bir türünde aristokratik ilişkisi olduğu söylenebilecek, benim bildiğim kadarıyla, sadece iki Kont kardeş, Christian ve Friedrich Leopold Stolberg ile mistik Baron Carl von Eckerthausen vardı; bunlar da pek öyle birinci sınıf figürler, pek öyle öne çıkan isimler değildi.

Öte yandan, bu dönemin Fransızlarını, bütün köktencilerini, sol kanadını, Ortodoksluğun, kilisenin, krallığın, statükonun en aşırı karşıtlıklarını düşünecek olursanız; bütün o insanlar çok, çok farklı bir dünyadandılar. Montesquieu bir barondu, Condordet bir marki; Mably bir keşişti(abbe), Condillac da öyle; Buffon sonradan kont oldu, Volney ise iyi bir ailedendi. D'Alembert bir asilin evlilik dışı oğluydu. Helvetius soylu değildi, ama babası Mademe'ın hekimiydi ve milyonerdi, mültezimdi; saray çevrelerine girip çıkıyordu. Baron Girimm ile Baron d'Holbach; biri yakın Bohemya'dan, öteki Ren bölgesinden Paris'te yaşamaya gelmiş iki Alman'dılar... Voltaire bile küçük soyluluktan geliyordu. Yalnızca Diderot sahiden yoksulluktan gelmişti. Rousseau İsviçreliydi, onun için bu kategoride sayılmazdı. Dolayısıyla, bu insanlar farklı bir dili konuşuyorlardı. Hiç kuşkusuz, muhaliftiler; ama kendileriyle aynı sınıftan insanlara muhaliftiler. Salonlara gittiler, ışıltılar saçtılar. Bunlar cilalanmış, iyi eğitim görmüş insanlardı; harika bir nesir biçemleri, yaşama cömert ve sevimli bir bakışları vardı.

Onların salt varoluşu, Almanları tedirgin etmekte, aşağılamakta ve kızdırmaktaydı. Herder 1770'lerin başında Paris'e geldiğinde, bu adamlardan hiçbiriyle görüşmemişti. Ona hepsi yapay, özenti, son derece benlik-bilinçli, kuru, salonlarda dans eden, insanın iç yaşamını anlamayan ruhsuz küçük insanlar gibi görünmüşlerdi. Ya bağlandıkları kötü öğretiler ya da yanlış kökenleri yüzünden, insanın yeryüzündeki gerçek amaçlarını, Tanrı'nın insana verdiği gerçek, zengin, cömert gizillikleri anlamaktan yoksundular. Bu da Almanlarla Fransızlar arasında bir uçurumun doğmasına katkıda bulunmuştu; salt bu frondeur'leri düşünmek, salt bu karşıtlık düşüncesi, kendileri Roma Kilisesi'nden nefret edenler, kendileri Fransa kralından nefret edenlere bile bulantı veriyor, onları iğrendiriyor, aşağılama ve aşağılıkla dolduruyordu ve bu durum, Almanlarla Fransızların arasına, bilginlerin izleyebildikleri bütün karşılıklı kültürel alışverişlerin bile üstesinden gelemediği müthiş bir çukur yarattı. Bu belki, romantikliği başlatan, Fransızlara Alman karşıtlığının köklerinden biridir."

∑

Modern felsefenin bir gölge felsefesi olmasının sırrı budur; onda gerçek değil ancak gerçeğin gölgesi vardır. Mızmız, geveze ve özneldir. Çok basit bir gerçeği bile ancak sonu gelmez laf cambazlıklarının arkasına saklayarak söyleyebilir. Somut, gerçek, canlı insanlara değil, ruhlar âleminin gölgelerine yazdığının bilincindedir; sırlı, şifrelenmiş bir dil ile konuşur. Gerçek, onun için en büyük sapkınlıktır.

Hiçbiri, ama hiçbiri; öznellik, gerçekten kaçış, boş laf ebeliği filozofların özgür iradesinin tezahürü değildir. Özneldir; çünkü ayaklarının altındaki toprak kayıp gitmektedir. Tekbencidir; çünkü kendisinden yola çıkmaktan başka bir yol bilmez. Ürkektir; çünkü sırlarının çözüleceğinden derin korkular duymaktadır. Duygusaldır; çünkü bağlı bulunduğu sınıfın kederini taşımaktadır. Goethe'nin genellemesi yerindedir, dönemler çökerken bütün eğilimler özneldir; öte yandan yeni bir çağın koşulları olgunlaşırken, bütün eğilimler nesneldir. Bu felsefe, bu bakış açısı çöken bir dönemin ürünüdür.

SAF ADAMIN KURUNTUSU OLARAK FELSEFE

Demek ki felsefe, hemen her zaman kendisini dik tutacak bir toplumsal-tarihsel omurgaya gerek duyuyor, omurgası yoksa saçmalıyor. Saçmalık omurgasızlığın işaretidir ve saçma, bizim felsefe maceramız içinde her zaman var. Çoğu zaman, filozofu daldığı düşler âleminden çıkarmak ve uyandırmak gerekir ki, bunun beyhude bir çaba olduğunu da biliyoruz. Sorunumuz, hâlâ esaslı olanı boş laftan ayıracak bir ölçümüzün olmamasıdır ve tartışmamızın bir kısmı bununla ilgilidir.

Bunlar olmuştur: "Bir zamanlar, saf adamın biri, insanların suda boğulmalarının, yalnızca ağırlık fikrine sahip olmalarından ileri geldiğini sanıyordu. Ona göre insanlar, -örneğin, bunun dinsel, boş inanlara dayanan bir tasarım olduğunu açıklayarak- bu tasarımı kafalarından çıkarıp atsalardı, ondan sonra artık her türlü boğulma tehlikesinden korunmuş olurlardı. Ömrü boyunca, bütün istatistiklerin, sayısız ve boyuna yinelenen tanıtlarla zararlı sonuçlarını kendisine gösterdikleri bu ağırlık kuruntusuna karşı savaştı durdu. Bu saf yürekli adam, devrimci Alman filozofları tipinin aynısıydı."[169] Bu nesnellikte yazmaktadır ve Marx'ın, ilerlemek için idealizmin ormanına çoğu zaman baltalarla daldığını biliyoruz. O da bir Alman olmasına karşın kendisini öznellikten, içi boş gevezelikten

ayırabilmiştir ve "bütün eğilimlerin nesnel olduğu" başka bir çağa ait olduğu açıktır.

Başka bir çağ, filozofun egosundan değil, "canlı, yaşayan, gerçek insanlardan" başlıyor ve Marksizmin bize ilk dersi budur. Felsefe ile tartışarak kendini kurduğuna göre; evet, bu da bir "felsefedir" diyebiliriz ama ayrımı, ortaklıklarından daha keskin olan bir felsefedir bu. Kuşkusuz "saf adam"ınki de bir felsefedir ve dolaştığımız bu alanı çoğu zaman tekinsiz kılan da "felsefe"nin meşrebinin bu kadar geniş olmasıdır. Biz de bu bahçede dolaşıyoruz, ama aylak filozofunki ile aynı amaçla değil. Gerçeği görebilecek bir göze ihtiyacımız var ve aradığımız budur. Bu torbanın içinde gerçeğe değin ne varsa bulup çıkarmak istiyoruz. Bilebildiğimiz şudur; boş laf ormanından baltalarla geçmek ve her esaslı olan önünde eğilmekten başka yolumuz yoktur.

Şimdi "idealizm" diyoruz ve kuşkusuz bu da bir akıl durumudur. Peki, nasıl oluyor da akıl, akılsız hezeyanlar üretebiliyor? İçinde akıl olmakla birlikte, sorun aklın her zaman akılcı olmamasındadır; aklı tutmak için hep sormak, hep yanıtlar aramak gerekmektedir ve idealizm bir atalet durumuna işaret ediyor. Bu felsefe açısından bir imkânsızlık var; akla sığınmanın her zaman mümkün olmadığı anlamındadır. İmkânsızdır.

Ne yazık ki dönemlerin ve eğilimlerin esiriyiz biz. Dolayısıyla felsefenin özgürce uçtuğunu sandığı yerde onu sürünürken yakalamamız şaşırtıcı olmamalıdır. Ağırlık fikrini atıp boğulma tehlikesini bertaraf etmeye çalışan saf adamımızın kuruntusu nasıl oluyor da felsefe sayılabiliyor? Çünkü felsefeyi var eden şey "saf akıl"dan daha karmaşıktır da ondan. Örneğin, XIX. yüzyılda felsefe yapıyorsanız, bu sizin kendisini gelmiş geçmiş bütün dönemlerden üstün gören o sarsılmaz ilerleme inancının üzerinde durduğunuz anlamına geliyor. Dolayısıyla, bir XIX. yüzyıl filozofu olarak İsa'nın doğumu gibi sarsılmaz bir tarihî dikili taşı olmayan halkları ilkel ve geri saymaktan kaçınmanız, felsefi olarak mümkün değildir. Bu durumda tarihteki "öznel öge" yokluğu, yani tarihlerinin "anlatılmamış" oluşu Hintliler veya Mısırlılar için "ağırlık fikri" olarak iş görüyor ve onları medeniyet denizinin ta diplerine itiyor. Hegel *Tarihte Akıl*'ında tamı tamına böyle söylüyor: "İster yüzyılları, ister bin yılları içine alsın; ister devrimlerle, göçlerle, en beklenmedik değişikliklerle geçmiş olsun, tarih yazımından önce geçmiş olan zamanlar, halkların nesnel anlamda tarihini

oluşturmazlar; çünkü öznel öge, tarihin anlatılması ögesi eksiktir."[170] Oysa Hegel'in de söylediği gibi Çinlilerin çok eski dönemlere giden ayrıntılı tarih anlatımları vardı. Üstelik demiri işlemeyi ve barutu da biliyorlardı. Bütün bunlar onları "uygar" yapmamış, "Asyatik toplum" olmaktan kurtarmamıştır. Çinliler demiri oyuncak ve barutu renkli havai fişekler yapmak için kullanıyorlardı. Yeni sömürgeler arayan Batı emperyalizmi Çinlilerden öğrendikleri demiri ve barutu büyük ve etkili toplar yapmak için kullandılar. Afyon savaşlarında Çin donanması İngiliz toplarının önünde paramparça olurken onların da geri uluslardan olduğu tescil edilmiş oluyordu; hem de öznel ögenin var olmasına rağmen!

SAF AKLIN SAFLIĞI

Demek ki boş lafların da, harcıâlem felsefi spekülasyonların da bir tarihselliği var. Yani, tarihin dışında, her türlü toplumsal kirlenmenin ötesinde içi bilgi dolu torbasıyla duran bir saf akıl yok. İlerleme inancının felsefesi, bütün tarihi kendine doğru ilerleyen bir süreç olarak kurgularken; aynı zamanda, tarihin amacının kendisi olduğunu da söylemiş oluyor. Saf aklıyla, dünün tarihinin amacının, onun bugününü oluşturmak olduğunu sanıyor. Dünün insanını, kendi çağının insanından yola çıkarak tarif ediyor, soyutluyor ve kendisini genel olarak insanın somut hali sayıyor.

Dolayısıyla akıl, tarihte ancak kendi görmek istediklerini görüyor. XIX. yüzyılın Avrupa'sı kendi ırk köklerini Yunan'da ve Roma'da gördüğü için, XIX. yüzyılın Avrupalı filozofu da kendi felsefi öncüllerini orada arıyor. Aydınlanma'nın Mısır'la sorunu yoktu, çünkü hem Aydınlanmışlar Mısır'la bağlarını koruyorlardı hem de ırkçılık henüz bu topraklarda boy göstermemişti. Dolayısıyla Copernikus'un Trismegistos'a yaptığı gönderme onun aklına uygundur. Copernikus, Mısır'dan öğrenmeye açıktı; çünkü o dönemin Avrupa'sında Mısır açıktı. Oysa Hegel ve çağdaşları Mısır'dan kalan izlerin üzerinden geçip gittiler; çünkü artık Mısır kapanmıştı. Hegel'in Yunan aşkıyla kendinden geçtiği ve Marx'ın kariyerine Demokritos ve Epiküros'un doğa felsefeleri arasındaki farkı tartışarak başladığı zamanlarda, İ.S. III. yüzyılda yazılmış ve XIX. yüzyıl filozoflarının temel kaynağı olmuş bir kaynaktaki şu felsefe hiç dikkat çekememiştir: "...Onlara göre evrenin başlangıcında madde varmış, sonra bundan dört öge ayrılmış ve kimi canlılar oluşmuş. Güneş ve ay birer tanrıymış, birinin adı Osiris, öbürü İsis'miş; Manethon'un *Physika* özetinde, Hekataios'un da *Mısırlıların*

Felsefesi Üzerine adlı eserinin birinci kitabında söylediği gibi, bunları hamam böceği, ejderha, atmaca ve başka hayvanlar aracılığıyla anlamlandırmışlar. Tanrının biçimini bilmedikleri için, onlara heykeller ve tapınaklar yaparlarmış. Onlara göre evren oluşmuş bir şeymiş, bir gün yok olacakmış ve küre biçimindeymiş; yıldızlar ateşmiş ve yeryüzündeki her şey bunların ısısıyla oluşmuş; ay tutulması, ayın dünyanın gölgesi üzerine düşmesiyle oluşuyormuş; ruh ölümden sonra da yaşar ve başka bedene geçermiş; yağmur havanın değişmesiyle oluşurmuş; Hekataios ile Aristogoras'ın anlattığı gibi, başka şeyleri de doğaya dayanarak açıklıyorlarmış; adalete dayalı ve Hermes'e yakıştırdıkları yasalar çıkarmışlar; yararlı hayvanları Tanrı sayıyorlarmış, geometriyi, astrolojiyi ve aritmetiği onların bulduğunu söylerler."[171]

Demek ki en spekülatif felsefe bile belli seçimlere dayanıyor ve biz, seçimimizi yaparken özgür ve nesnel özneler değiliz. Ve yine Marx'a sığınıyoruz: "Bilinç hiçbir zaman bilinçli varlıktan başka bir şey olamaz ve insanların varlığı, onların gerçek yaşam süreçleridir. Her ideolojide insanlar ve onların ilişkileri bize, camera obscura'daymış gibi baş aşağı görünüyorsa, bu görüngü de tıpkı nesnelerin, gözün ağ tabakası üzerinde ters durmasının doğrudan fiziksel yaşam surecinden ileri gelmesi gibi, onların tarihsel yaşam süreçlerinden ileri gelir."[172] Yani her filozof, kendi çağının çocuğudur ve bundan kaçıp kurtulması mümkün değildir.

Ne yazık ki bizim modern felsefemiz bir yandan "kaybolmuş bilgelik"e ve diğer yandan, sonradan uydurulmuş bir dehaya dayanır. Aydınlanmışlar, Mısır rahipleri gibi sırlıdır; romantikler, Yunan filozofları gibi geveze. Hatta Alman idealizminin Yunan zihniyetine dönüşü de felsefi bir tercih değildir. Irk ve kök telakkisi daha öndedir ve "ari"lik dehayı hep gölgelemiştir.

Evet, insan düşünür, felsefe yapar, evreni ve kendisini yorumlar. Ama bunu verili bir kültür içinde yapar. Hiçbir düşünür anasının karnından yepyeni düşüncelerle doğmaz. O bir yandan içinde geliştiği kültürün, dünya görüşünün taşıyıcısıdır. Diğer yandan bu kültürün, bu dünya görüşünün üretimine katıldığı sürece yaratıcılığın ve katkının olanaklarını taşır. Kendisini ayırmaya başladığı, bu dünya görüşüne muhalefete giriştiğinde bile sorularının kaynağı hâlâ odur.

Burada elbette alttan bakıyoruz; çünkü yapmaya çalıştığımız şey felsefe katına yerden çıkmaktır: "... Etten ve kemikten insanlara varmak üzere, ne insanların söylediklerinden, imgelerinden, kavradıklarından ne de anlatıldığı, düşünüldüğü, imgelendiği ve kavrandığı biçimiyle insandan hareket edilir; hayır, gerçek faaliyetleri içindeki insanlardan hareket edilir; bu dirimsel sürecin ideolojik yansı ve yankılarının gelişmesi de, insanların bu gerçek yaşam süreçlerinden hareketle ortaya konulabilir. Ve hatta insan beyninin olağanüstü hayalleri bile deneysel olarak saptanabilen ve maddi temellere dayanan, insanların maddi yaşamlarının sürecinden zorunlu olarak doğan yüceltmelerdir. Bu bakımdan ahlak, din, metafizik ve ideolojinin tüm geri kalanı, aynı şekilde bunlara tekabül eden bilinç biçimleri, derhal bütün özerk görünüşünü yitirirler. Bunların tarihi yoktur, gelişmeleri yoktur; tersine maddi üretimlerini ve maddi ilişkilerini geliştirerek, kendilerine özgü olan bu gerçek ile birlikte hem düşüncelerini hem de düşüncelerinin ürünlerini değişikliğe uğratan, insanların kendileridir."[173] Yani bilinç canlı, gerçek bireylerden yola çıkarak açıklanabilir; bu soyut insanın değil, onların bilincidir.

Dolayısıyla Kant'ta bir XVIII. yüzyıl ve Hegel'de bir XIX. yüzyıl insanı aramamız yersiz değildir. Her ikisi de çağlarının yanılsamasından kaçıp kurtulamamıştır. Goethe'nin dediği gibi filozoflar bize kendi yaşama biçimlerinden çıkmamış hiçbir şey sunamamışlardır.

FELSEFENİN SINIRLARI

Dünya bir akıl düzeni olmalıdır; modern felsefenin kozmik önermesini böyle özetleyebiliriz. Aydınlanma'nın, Büyük Fransız Devrimi'nin ve bir anlamda onun düşünsel karşılığı olan Alman felsefesini de bunun içine koyabiliriz; hepsinin ana ülküsü tanrısal düzenden akli düzene geçiştir.

Bunu, Avrupa'nın insan ve doğa ilişkisinde yeni bir açıklama ihtiyacının tezahürü sayabiliriz; öyledir. Dünyevi iktidar, kilise babalarının elindeyken hiçbir seküler felsefe teolojinin karanlığına ışık tutamamıştır. Ancak burjuva sınıfının ortaya çıktığı hemen her yerde -kilise babalarının iktidarını kemirmeye başlamasıyla-bu düşünüş için yol açılmaya başlamıştır.

Bu sınıf, doğanın ve toplumun tek hâkimi olarak ortaya çıktığı içindir ki felsefe, insanı doğanın karşısına aracısız koyabilmiş ve onu bir özne olarak, doğaya hükmeden soyut bir varlık olarak kurgulayabilmiştir. Soyuttur;

çünkü Tanrı nasıl bütün yeteneklerinin sınırlarından kurtulmuş bir temsilî doğaysa, burjuva da insanın bütün yeteneklerini üzerinde toplamış, temsilî insan olmuştur. Dolayısıyla özne, doğaya hükmeden burjuvadan başkası değildir. Her ikisi de doğadan ayrılmış insana hükmeder, ezilenlerin üzerinden konuşur ve sınıflı toplumların lanetiyle damgalanmıştır.

Fransız devrimcileri ve Alman filozofları dünyada akli bir düzen kurma işine büyük bir coşku ile giriştiklerinde, dünyanın aklileşmesi ile aklın dünyevileşmesinin insanlara mutluluk getireceğinden emindiler. Aklın dünyevileşmesinin en uç noktasında duran ve bu yüzden de bir ayağı ruhlar âleminde olan Georg Freidrik Hegel, kendi us kavramını Fransız Devrimi'ne bağlarken, yazdıklarının, Fransa'dan gelen meydan okumaya bir karşılık olduğunu biliyordu. Ancak, devrimin attığı ileri adımlardan ve devrimci terörden ürkerek geri çekildiğinde, dünyanın aklileşmesinin ve aklın dünyevileşmesinin insanların bütününe mutluluk getirmediğini gördü. Üzerinde durdukları devrimin ateşi artık sönmüştü, yeni sınıf geriye doğru kaçıyordu.

XIX. yüzyılın ortalarında artık aklileşmiş dünyanın mutsuzları burjuva sınıfına karşı barikatların arkasına koşarken gerçeği itiraf ediyordu: Ussal ilerleme mutlulukta bir ilerleme değildir. Marcuse gerisini şöyle tamamlıyor: "Hegel'in öğrencilerinden biri olan Karl Marx, onun düş kırıklığının bir ürünü olan bu itirafı tercüme ederek yeni bir dönemin kapılarını açtı: 'Sınıflı toplumların ilerlemesi, proletaryaya mutluluk getirmez' Hegel'in dizgesi çağdaş felsefede Descartes ile başlamış ve çağdaş toplumun temel düşüncelerini tinselleştirmiş olan bütün bir evreyi kapanışa getirmiştir."[174] Burada us yerine sınıflı toplumların, insanın mutluluğu yerine proletaryanın mutluluğunun geçirilmesi asla bir rastlantı değildi ve asla felsefi bir ilerlemeyi göstermiyordu.

Marx, Büyük Fransız Devrimi'nin devrimci sloganlarının, "eşitlik, özgürlük ve kardeşliğin" gerçekleşmek için bir başka ortak paydaya, Bentham'ın faydacılığına gerek duyduğunu yazmadan önce, burjuva sınıfı dünyanın aklileşmesinin herkese, aynı anlama gelmek üzere insana mutluluk getireceğine, aslında bu akli dünya içinde sadece bir soyutlama olarak, bir insan soyutlaması olarak duran proletaryayı da inandırmıştı. Halbuki proletaryayı insan kılığında bu topluma dâhil etmek için onun bir insan haline gelişini mümkün kılacak maddi ve entelektüel araçlardan

arındırmak gerekiyordu. "İnsan" doğanın hâkimi olurken, proletarya, doğal zorunlulukların kölesi olmuştu; bağlı ve bağımlıydı. O insan derken, "ben" demek istiyordu ve gerçekte de doğanın zorunluluklarından azade olmuş olan oydu.

Demek ki felsefenin insanı, tıpkı teolojinin tanrısı gibi karşılıksızdır. Tanrı'nın egemenliği nasıl kilise babalarının egemenliğini içinde saklıyorsa, insanın egemenliği de sermaye sınıfının egemenliğini içinde saklar. Bazı kullar, öteki kulların ve bazı insanlar da öteki insanların üzerinden konuşur. Tanrı hep kilise babalarını gözetir ve doğaya egemen olan hep sermayedarlardır.

FELSEFENİN İNSANI, İNSANIN FELSEFESİ

Collingwood, felsefenin bu maddi ve bayağı hokus pokusu nasıl yaptığını şöyle anlatıyor: "Tıpkı Eski Çağ tarihçilerinin Romalı karakterini -örneğin, hiçbir zaman meydana gelmemiş, hep var olmuş ve hep aynı kalmış bir şey olarak tasarımlamaları gibi- bütün gerçek tarihin insanlık tarihi olduğunu kabul eden XVIII. yüzyılın tarihçileri de insan doğasını dünyanın yaratılışından beri tam olarak kendilerinde olduğu gibi var olmuş sayıyorlardı. İnsan doğası tözsel bir biçimde, durağan ve kalıcı bir şey diye, tarihsel değişmelerin ve bütün insan etkinliklerinin akışının altında yatan değişmez bir öz diye tasarımlanıyordu. Tarih hiçbir zaman kendini yinelemiyordu ve insan doğası sonsuza dek değişmeden kalıyordu. Bu sayıltı, gördüğümüz gibi Montesquieu'da bulunur, ama aynı zamanda -daha önceki dönemlerden söz etmezsek- XVIII. yüzyılın bütün felsefi yapıtının temelinde yatar. Descartes'in doğuştan tasarımları, insan zihni için her yerde ve her zaman doğal olan düşünme biçimleridir. Locke'daki insan anlığı; çocuklarda, geri zekâlılarda ve yabanlarda az gelişmiş olsa da her yerde aynı olduğu varsayılan bir şeydir. Görü olarak uzay ve zamanın, anlık olarak Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük tasarımlarının kaynağı olan Kant'ın aklı salt bir insan aklıdır, ama Kant onun var olan ya da var olmuş olan tek insan aklı türü olduğunu tartışmasız varsayar."[175] Felsefe, bu kavram aracılığıyla bugünün insanını, dünün bütün insanlarının mantıki sonucu haline getiriyor, onu tarihten soyutluyor ve kendi çağının Batı Avrupalısı olarak yeniden var ediyordu.

Yani Kant'ın insanı, gerçekte bir Avrupalı, hatta bir Almandı. Tıpkı Hume'un çözümlediği "insan doğası"nın XVIII. yüzyıldaki bir Batı Avrupalının doğası olması gibi. Bunun bir yanılsama olup olmaması önemli değildir. Aydınlanma'nın tasarladığı soyut ussal insanın hiçbir gerçek yanı olmadığına inanan Hegel de kendi insan tasarımının üzerinden konuşuyordu.

Evet, "O, 'gerçek tarihsel insanlar' diyeceğine 'insan' der. 'İnsan' dediği, gerçekte 'Alman'dır."[176] Devam edelim: "Feuerbach dinsel özü, insan özünde çözümlüyor. Ama insan özü, tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Gerçekliği içinde o, toplumsal ilişkilerin bütünüdür." (6.Tez.) Demek ki felsefenin "Nasıl bilebiliyorum?" sorusu yanlıştır, doğrusu "Nasıl bilebiliyoruz?" dur. Çünkü bilgi, onu var eden toplumsal ilişkilerden soyutlanamaz. "İşte bu nedenledir ki Feuerbach, 'dinsel düşünüş'ün kendisinin bir toplumsal ürün olduğunu ve incelediği soyut bireyin belirli bir toplum biçimine ait olduğunu görmüyor."(7.Tez.) Demek ki toplumsal ilişkilerinden soyutlanmış bir birey olamayacağı gibi, tarihselliğinden soyutlatmış bir birey de olamaz.

Bunlar *Feuerbach Üzerine Tezler*'dendir ve tezler de felsefi imkânsızlığa dikkat çekmektedir. Tezler, gerçekte bütün "burjuva filozofları"na çıkarılmış bir faturadır; fakat her nasılsa felsefeyle ancak dolaylı bir ilişkisi olan 11.Tez diğerlerinin önüne geçmiş, meselenin "dünyayı değiştirecek filozoflarda" olduğu sanılmıştır. Oysa şöyle okunmalıdır: Filozoflar sadece yorumlamışlardır, oysa mesele onu değiştirmektedir. Ne yazık ki yorumlar ile değiştirmek eylemi arasında kurulmuş bir ilişki görünmemektedir. Sorunun nerede kurulduğu açıktır, Marx kendini ayırmaktadır.

Dönelim yine "insan"a: "Soyut birey, insan, insanın özü, bütün çağların bir soyutlaması ve özü olarak insan: Burada, Feuerbach'ın yerine herhangi bir filozofu koymak, tezlerden hiçbirinin sonucunu değiştirmeyecektir. Soyut birey, soyut insan: İşte felsefenin gerçek anahtarı budur. İnsan, felsefenin hem devrimci hem de tutucu yanıdır.

Orta Çağ'ın sonuna doğru belirmeye başlayan yeni düşünce, giderek belirginleşen bir şekilde insanı merkeze alır. Bu, dinin sınırları içine gerçek bir saldırıdır, ama çatışmadan yeni dengeler doğar; yeni sınırlar belirlenir. Teoloji kendi doğrusunun dışında ve yanında bir 'akıl doğrusu'nun (insan) varlığını kabul etmek zorunda kalır. Felsefe de 'iman doğrusu'nu (tanrı)

teolojinin egemenlik alanına bırakır ve meşruiyetini kabul eder. Yeni Çağ'ın sonlarına doğru ise felsefenin insanı artık misyonunu tamamlamıştır; Alman idealizmi, insana türdeş kılınmış tanrıyı (dünya tini-akıl) geri çağırır ve yeniden kutsar."[177] Demek ki soyut insan kavramı, dinin egemenlik alanına saldırırken yararlı bir iş görür, ama bir kez mevzileri ele geçirdikten sonra tutuculaşır; devrimci karakterini yitirir ve bir boş laf haline dönüşür.

FİLOZOF VE PİYASA

Filozofun bu soyut insanı -gerçekte filozofun imalatı da değildir- o hiç umulmadık bir yerde, piyasa ve mübadele aracılığıyla ete kemiğe büründürülmüştür. Ama ne filozoflar ne de iktisatçılar, burjuva felsefenin bu derin soyutlamasının sonsuz sayıdaki dolaşım odaklarından birinin yansıması olduğunun farkına varamamıştır. Çünkü o, filozofun karşısına bir alıcı-satıcı kimliğinde, bir para sahibi olarak, ne alacağına ve ne satacağına ancak kendi karar veren özgür bir birey olarak ve nihayet para sahibi olarak, almaya ve satmaya ehil bir homo ekonomikus olarak her bireyle eşitlenmiş, eşit olmuş bir biçimde çıkar. Onların bir bölüğünün işçi olması, diğerlerinden farklı bir "mal"ı satarak para sahibi haline gelmiş olması filozof için önemli değildir. O, karşısında, her türlü işçi belirlemesini yitirmiş ve kendi insan soyutlamasına tamı tamına uyan bir birey görür.

Piyasa ve mübadele, doğuştan gelen bütün ayrıcalıkları ortadan kaldırarak kendini kurar; piyasada ne aristokratların ayrıcalığı vardır ne de din adamlarının. Piyasa bir tek ayrıcalık tanır: Paranın ayrıcalığı. Para, eski toplumu yerle bir ederek kendi yolunu açar ve ilerler. Daha önce hiçbir şekilde alış-veriş konusu yapılmamış şeyler derhal kutsiyetini yitirir ve piyasaya düşer. "İnsan"ın, "emek"ini satmaya razı olması piyasanın en şanlı zaferidir. Sistem öyle işlemektedir ki insanın en uç soyutlaması olan emek -yani insanın "yapabilme yeteneği"- bir mal haline gelir; piyasaya çıkar ve bir değişim nesnesi olur. Piyasada emek sahibi ile para sahibi arasında yapılan "sözleşme", insanların bir bölümünün kendi emek güçlerini devrettiğini, kendi yetenekleri üzerindeki denetimden vazgeçtiğini gösterir. Emek(çi), üretim sürecine, kendi insani niteliklerinden vazgeçmiş olarak girer; daha işin başında yeteneğini ücret karşılığında sattığından, kendi yeteneklerinin gerçekleşmiş, ete kemiğe bürünmüş ürünlerinden de vazgeçmiş olur. Kapitalist toplumda kölelik, piyasa tarafından dönüştürülmüş ve özgür sözleşmenin nesnesi yapılmıştır.

Devam edelim; emek gücünü sermayedara kiralamış işçi, üretim sürecinin dışına çıktığında, malını satmış ve karşılığını para olarak almış bir dolaşım odağı olmuştur. Artık o da herkes gibi, bir para sahibi olarak istediğini almakta ve istediğini satmakta özgürdür. Bir para sahibi olarak, diğer para sahipleriyle eşitlenmiştir; özgür ve eşit olmuştur.

İşçi, ne kendisi alınıp satılan bir mal olan köle ne de toprağa bağlı bir köylüdür. Onu bir işçi olarak belirleyen şey, ne kölelik yasaları ne feodal bağlılıklardır. O çalışmaktadır; Çünkü emek gücünden başka satacak bir şeyi bulunmamaktadır. İlke olarak çalışıp, biriktirip, kazanıp bir işçi olmaktan çıkması mümkündür. Çünkü artık sınıfsal ayrıcalıklar doğuştan gelmemektedir, geçişleri imkânsız kılan katı yasalar yoktur. Evet, burjuva bir sınıf olarak ayrıcalıklıdır, ama onun ayrıcalığı tek bir şeyden, paradan kaynaklanmaktadır. Para ise, elini kolunu sallayarak piyasada, dolaşım alanında dolaşmakta, kimin cebine gireceği konusunda hiçbir işaret taşımamaktadır.

Böylece piyasa sınıfları, kastları, tabakaları ortadan kaldırmış; insanı bütün özelliklerinden soyutlamış ve onu felsefe için sorunsuz iş görecek bir soyut insan haline getirmiştir. Felsefe insan derken, gerçekte onun kastettiği piyasadaki, dolaşım alanındaki, alıcı-satıcı kostümünü giymiş insandır. Her türlü toplumsal bağımlılık biçimlerinden azade olan bu insan, yalnızca kendi çıkarları peşinde olan bu homo ekonomikus, bir irade sahibi, bir özne, herkes gibi bir akla sahip tarih üstü bir yaratık olarak ortaya çıkar. Ancak bu şartlar altında, filozofun "Nasıl bilebiliyorum?" sorusu, herkes için sorulmuş bir soru haline gelebilir. Yalnız bu şart altında filozof, bağımsız bir "düşünür" olur.

Bugüne kadar hiçbir filozof ve hiçbir felsefe, insanın bu toplumsal bağımlılıklarından söz etmemiştir. Çünkü bu filozoflar, kavrayamadıkları o iş bölümü içinde "düşünmekte"dir. Düşünmeyi bir iş haline getirenin, aynı düşünme yeteneğine sahip başkalarını kazmalarla çalışmak zorunda bırakan işbölümü olduğunun farkında değildir. Kendi bağımlılıklarının farkında olmayan bu felsefenin, bağımsızlık bildirisi kaleme almaya kalkışması gülünçtür. Bu felsefenin ve bu filozofun özgürlüğü kavrama şansı yoktur.

Burada, felsefenin o büyük günahını işlediğimin farkındayım, iktisadı yardıma çağırıyorum; çünkü insanı ve özgürlüğü tartışacak bir "felsefemiz" yoktur. Daha kötüsü, bunlara varmak üzere piyasaya başvurmamızdır ki -

birileri felsefeyi piyasaya düşürmüş olduğumuz için bizi kınayacaktır-bugüne kadar başvurulmamış olması onun da tıpkı diğerleri gibi bir piyasa malı olmadığını göstermez. Piyasa, kendinden önceki bütün tabuları yakmış ve dokunulmaz tabu olarak sadece parayı tanımıştır. Dolayısıyla, filozofların da paraya dokunması esastır. Paranın ise, işe yarar bir malı olmayanın dokunmasına izin verdiğine şahit olunmamıştır. Felsefe, parayı cezbedecek nasıl bir işe yarıyor?

Marx'ın işe yarar bir malı yoktu, şimdilerde denildiği gibi hayatı boyunca bir dilenci olmuştur. Hangi Alman idealisti ve hangi Avrupalı filozof dilenmiştir ki? Kant, Hegel, onlar kadar derin olmayan bütün diğerleri Marx'ta olmayan hangi değerli malı yaratmışlardı ki dilenci olmadılar? Hangi utanç verici iş bölümüdür bu?

FİLOZOFLAR VE UZAYLILAR

Filozoflar, tanrısal bir göze sahip olan uzaylılar değildir. Ve toplum, normal insanlar kadar, onlar için de kırıcı bir mercek işlevi görür. İdeoloji hep vardır ve kaçıp kurtulmamız mümkün değildir. Ve göz dediğiniz ideolojidir.

İktisada başvurmamız ve piyasanın karanlık dehlizlerinde insan aramamız demek ki ideolojiktir. Bakmamız gereken yere bakıyoruz ve oradan felsefe için yeni kavramlar devşirmeye çalışıyoruz. İnsanı anlamak üzere şöyle başlayabiliriz: "Burjuva 'eşitlik' toplumunun temeli de bir sınıfın öbüründen artık-değer emme mücadelesidir. Ama bu sınıf mücadelesinin aktörleri olan insanlar içinde yaşadıkları, eylemde bulundukları, katıldıkları mücadeleyi bir mücadele olarak kavrayamazlar. Mücadele, hep bu mücadeleyi saklayan bir kurumsal yapının gerisinde cereyan eder. İnsanlar, toplumda giriştikleri bilinçli ilişkilerde hep bu kurumsal yapı çerçevesinde eylemde bulunurlar. Bu kurumsal yapının kendi kendini kavrayış şekli olan ideoloji ile düşünürler. Mücadeleyi hep ideoloji gözlükleri ardından görürler. Oysa işlevi sınıf mücadelesini gizlemek olan kurumsal yapı ve bu yapıyı ifade eden ideoloji, tanımı gereği mücadelenin varlığını inkâr etmek zorundadır." [178] Demek ki felsefe ve onu var eden filozoflar, açığa çıkardığı için değil, sakladığı için işe yarardır. Felsefenin görmediği kurumsal yapılar var ve saklamak, demek ki hiçbir şey yapılmasa bile "işe yarar" bir maldır.

Nedir bu kurumsal yapılar? İdeolojiyle bakıyoruz. "Örneğin eşitlik kavramı kendiliğinden var olan sınıfsal çelişkiyi gizlemektedir; çünkü sınıfları değil, 'insanı' önvarsaymaktadır. Oysa 'insan'ın en temel ilişkisi -bir parçası olduğu doğayla ilişkisi- insani olarak değil, sınıfsal olarak kurulmuştur. 'Eşitlik ve özgürlük' bu sınıfsal ilişkiyi gizlemekte ya da yok saymaktadır. Böylece bir burjuva 'Benim özgürlüğün ve eşitliğim' demese de bu, sahip olma ilişkisini değiştirmez. 'Eşitlik ve özgürlük' yalnızca onun için geçerlidir. Aynı ilkelerden bir proleter de söz eder ve inanır. Bu inanmışlığı da onun yoksunluğunu ortadan kaldırmaz. İlkelerin genel kabulünü sağlayan ise bu ilkelerin her sınıf için -proletarya için- taşıdığı somut değer değil, bu ilkelerin önvarsayımıdır. Bu önvarsayım sayesinde proleter kendisini proleter olarak değil, insan olarak görür ve öyle düşünür. Öyle düşündüğü için burjuva sınıfının değerleri proletaryanın gözünde meşrulaşır. Proleter, kendini insan olarak tanımladığı ölçüde proleter olarak tanımlamaktan uzaklaşır. Bu süreç bütün diğer kurumlar için de geçerlidir. Parlamento, sendikalar, milliyetçilik, siyasi partiler hepsi bu işleyişe uygun olarak çalışır. Demek ki 'üstyapı'daki bu ilişkinin üretim tarzına, üretim ilişkilerine uygun olduğunu söylemekte hiçbir sakınca yoktur. 'Eşitlik ve özgürlük'ün fabrika ve üretim yerine, pazara ve mübadeleye dayanması -yani dolaşım alanında mümkün olması- bunu doğrulamaktadır. Burjuvazi, fabrika ve üretimdeki egemenliğini mübadele ve pazar aracılığıyla kurar. Proleterin üretim alanındaki köleliği pazar ve mübadele aracılığıyla gerçekleşir. Yani 'özgür emekçi' pazarda emek gücünü hangi sermayedara satacağı konusunda son derece özgürdür; ama bir kez satış işlemi gerçekleştikten sonra, üretim alanında hiçbir özgürlüğü yoktur. Fabrikanın kapısı proleter için özgürlüğün bittiği ve köleliğin başladığı yerdir."[179] Demek ki pazara, mübadeleye ve paraya geliyoruz.

Demek ki birinin özgürlüğünün ve diğerinin köleliğinin oluş nedeni birdir. Öyleyse, onların ne oldukları, üretimlerine, ne ürettiklerine bağlıdır. Onların, karşımıza köleler, köylüler, toprak ve köle sahipleri olarak çıkmaması -tam tersine bütün bu bağlılıklardan özgürleşmiş genel soyut insan olarak çıkması- piyasa toplumunun aktörleri olmalarındandır.

Onların ne oldukları bir kez bu biçimde belirlendikten sonra, üretim içindeki kimlikleri belirlendikten sonra; toplumsal, siyasal, kültürel vb. ilişkilere bu kimliklerden arınarak giremezler. İşçinin bütün bunlar karşısındaki konumu, sermayedarın konumundan bütünüyle farklıdır. Fark,

onların; yalnızca piyasanın, mübadelenin insanı olarak ilişkiye geçiyor görünmesi nedeniyle ortadan kalkar. İnsanların içinde düşündüğü-düşünebildiği kurumsal yapılar bu gerçekliği başkalaştırır, ters yüz eder, sınıfsal özünü saklar. Üretim biçimi ve buna bağlı olarak gelişen toplumsal ilişkiler bu kurumsal yapılar tarafından meşrulaştırılır, doğallaştırılır. Toplumsal, siyasal, kültürel vb. ilişkiler, insanların üretiş biçimlerinden bağımsızdır artık. Ahlak, din, fikirler, tasarımlar, felsefeler, her şey toplumun üzerinde zamandan ve mekândan bağımsız olarak asılı durmaktadır. İnsanlar, şundan veya bundan etkilenebilir, şöyle veya böyle düşünebilir. Üstyapı bağımsızdır, yalnızca kendi bildiğini okur. Gerçekliğe karşı bu direniş, bütün sınıflı toplumların değişmez karakteridir.

Oysa Marx, böyle bir bağımsızlığın asla mümkün olmadığını anlamıştır. Spekülatif ve bağımsız felsefe en bağımsız göründüğü anda bile bu bağımlılıktan kaçıp kurtulamamıştır. Aristo'nun düşüncesi şu maddi ilişkilere uygundur, Kant'ınki ise bir başkasıyla; Hegel'inki de öyledir, Espinoza'nınki de. Onların bu bağımlılıklarını bilmemesi, görmemesi, sonucu değiştirmemiştir.

Felsefenin bağımsızlaşması ancak onun, bu gerçekliği, kendi bağımlılıklarını görebilmesiyle mümkün olabilir. Marx'la devam edelim: "Artık iş bölümüne bağımlı olmayan bireyleri filozoflar, düşünsel olarak 'insan' adı altında tasarımlamışlar ve geliştirmiş bulunduğumuz bütün bu süreci 'insan'ın gelişimi olarak anlamışlardır; o kadar ki geçmiş tarihin her evresinde 'insan', mevcut olan bireylerin yerine konmuş ve tarihin itici gücü olarak gösterilmiştir. Bunun için, bütün süreç 'insan'ın kendi kendine yabancılaşması süreci olarak anlaşılmıştır ve bu da esas olarak; daha sonraki dönemin sıradan bireyinin, daha önceki dönemin sıradan bireyinin yerine konmuş olması, daha sonraki bilincin daha önceki bireylere yüklenmiş olması olgusundan ileri gelmektedir. Bir çırpıda gerçek koşullardan soyutlanan bu altüst oluş sayesinde; o, bilincin gelişmesinin bir süreci olarak tüm tarihi dönüştürmenin olanağını sağladı."[180] Yani, filozofun bu gündüz düşünü, onun basit bir kişisel yanılgısı olarak anlayamayız; insan, filozofun dayandığı sınıfın bakış açısıdır.

ÖZGÜRLÜK EMEKÇİYE DOKUNUR MU?

Demek ki hak, hukuk, özgürlük, eşitlik; bütün bunlar aylak filozofun keşfettiği ihtiyaçlar değildir. Demek ki "insan hakları"nın devlet tarafından tanınması, insanı özgürleştirmeye yetmiyor. Demek ki bizim özgürlüğümüz, ancak onların özgürlüğünün sınırlandırıldığı yerde ortaya çıkabiliyor. Demek ki "insan"ın emek gücünün alınıp satılabilen bir mal olduğu yerde özgürlük, insanın özgürlüğü değildir.

Felsefenin bizi getirip bırakabileceği sınırdayız artık: İlerlemek için felsefeden daha fazlasına ihtiyaç duyulduğu yerde. Bir hayata sahibiz ve onun bir anlamı olması gerektiğini düşünüyoruz. Bu anlam hakkında sorular soruyoruz ve yanıtlar arıyoruz. Sorularımız ortaktır; ancak yanıtlarımızın farklı olması da kaçınılmazdır. Ne hepimizi kucaklayan bir "tin" vardır ne hepimizin aynı biçimde gerçekleştirdiği bir düşünce. Mısırlıların yanıtları, Modern Avrupalınınkiyle asla kesişmez; Çinlilerinki Yunanlılarınkiyle taban tabana zıttır. Bunlar, insani yaşamın kıyısında, bu yaşamın yansımaları olarak ortaya çıkan fenomenlerdir. Çünkü Hegel'in evrensel aklı, o akıl için Çingeneler, Yahudiler, Komünistler Nazilerce katledilirken intihar etmiştir.

Ancak bir tek işçi sınıfı, düşünceyi evrenselleştirme yeteneğine sahiptir. Felsefenin kaderi, hiçbir zaman olmadığı kadar onunkine bağlıdır. İnsanı, insan haline getirmeyi gereksiniyoruz, "doğanın insanlaşması" için arayıştayız. Evet, felsefeye yüklü borçlarımız var. Ama bu borçlardan kurtulmadan, felsefeyle ilişkimizi normalleştirmemiz de mümkün olmayacaktır.

Felsefe, kendi gerçeğini, tam bir gerçek haline gelmesi için tarihin kapısına bırakmıştır ve tarih, sınıflı toplumların ilerlemesinin proletaryaya bir mutluluk getirmeyeceğinin bilinciyle bu gerçeği devralmıştır. Evet, bu anlamda -ama yalnızca bu anlamda- tarih, felsefenin gerçeğine borçludur. Tarih, soyut insan inanışının yerine gerçek insanları ve onların tarihsel gelişmelerini koyar: "Varlıklı sınıf ile proleter sınıf, aynı insancıl yabancılaşmayı temsil eder. Ama birincisi, kendisini bu yabancılaşma içinde kendi yerinde duyar; bu yabancılaşmada bir doğrulama bulur, bu yabancılaşmasında kendi özerkliğini görür ve onda insancıl bir varoluş görünüşüne kavuşur. İkincisi; kendini bu yabancılaşma içinde yıkıma uğramış duyar, bu yabancılaşmada kendi erksizliğini ve insandışı bir

varoluş gerçekliğini görür."[181] Artık, bu iki sınıfı 'insan' ana başlığı altında toplamak mümkün değildir.

Felsefenin en soyut kavramlarından biri olan yabancılaşmanın bile bundan böyle ortak bir anlamı yoktur; böylece, yabancılaşma üzerine konuşmak felsefi laf cambazlığı olmaktan çıkar, yaşayan gerçek insanların pratiği üzerine nesnel bir bilgi haline gelir. Bundan böyle yabancılaşmadan, mülkiyetin modern biçimlerinden, şeyleşmeden söz eden; üretim biçiminden, piyasadan, dolaşımdan, fabrikadan, emek gücünden, sermayeden söz etmek zorundadır ve bunlar bizi "nesnesi kavramlar olan" felsefenin alanından, siyasal iktisadın, sosyolojinin ve en nihayet tarihin alanına davet eder. Bu davete uyup uymamak artık sınıfsal bir tercihtir. Öyle olduğu için yeniden felsefe olmaya çalışan her felsefe yüzünü geçmişe döner, teolojiden yardım dilenir. Feurbach'ın, Kierkegaard'ın ya da Husserl'in trajedisi budur; tamamlanmak isteyen her felsefe, maddecilik, varoluşçuluk, fenomenoloji, hatta Gramsci'nin "tam felsefesi"nin, eski mistik kabuğun güvenli ortamına dönmesi kaçınılmazdır.

Bilginin ve bilincin tarihselliğidir bu; büyüden çıkıp dine, felsefeye evrilen bilinç bilimle buluşacaktır. "Ancak bu süreç henüz yolun başındadır ve felsefenin dinden kopuşunun sancılı ve yaratıcı bir mücadeleyi gerektirmesi gibi, bilimin felsefeden kopuşu da acımasız bir savaşın sonucunda olacaktır. Tarihin, rasyonelleşmiş mitoloji olmaktan çıkıp bilim haline gelişinin ipuçları felsefeyle mücadelesinde aranmalıdır. Ve en nihayetinde sınıfsal bir iştir bu; proletarya kendini ortadan kaldırmadan tarihin kendini tamamlaması mümkün değildir. Tarihin kurtuluşu, zihinsel değil; tarihsel bir iştir."[182]

Kant, doğanın kavranılışında bir öznellik ararken doğru bir yöntem izliyordu, ama onun öznesinin toplumsal karşılığı yoktu. Kant'ın öznesi; doğa karşısında, bütün maddi ilişkilerinden soyutlanarak konumlandırılmış insandı. Son adımı atmak tarihe kaldı: Evet özne sınıftır. Tarihsel bilginin öznesi kavga eden, ezilen sınıfın kendisidir.

Bu devrimci sınıf, felsefenin de kaderini değiştirdiğinde, kendini ortadan kaldırıp insani bir doğa ve doğal bir insan için kapıyı aralayacaktır.

EK 1: İNSANA KARŞI MARKSİZM

Althusser'in kehanetlerinden biridir: "Felsefe bölücüdür. Bilim birleştirir ve bölmeksizin birleştirirse, felsefe böler ve bölmeden birleştiremez." Şöyle devam eder bu; işte, şimdi Lenin'in gülümsemesi anlam kazanıyor: Felsefi bildiri yoktur, felsefi tartışma yoktur. Şundan; eninde sonunda felsefenin nesnesi kavramlardır, onu bölücü yapan da önermelerini kararsız kılan da budur. Bir felsefi önermeyi onaylarsınız ya da onaylamazsınız, ama onu ne doğrulayabilir ne yanlışlayabilirsiniz... Eğer felsefenin içinde kalmak niyetindeyseniz. Birleşmek isteyen, bilimin sınırları belli ve kesin alanında kalmalıdır. Biz şimdi, bir "insan hakları felsefesi" geliştirmenin ötesindeyiz. Varsa, bilimsel verilere bakmanın daha yararlı olacağı bellidir ve bu yazı, bölmeksizin birleştirebilecek bir payda peşindedir.

"İnsan hakları" söylemi etrafındaki patırtının Türkiye'de hâlâ ilgi çektiği açıktır, başka yerlerde de böyleydi. Ancak, örneğin Avrupa'da, bunun anlamlı olmadığı bir dönem yaşandı, sefalet koşullarının ortadan kalkmasıyla devrim ajitasyonu yapmaya uygun koşullar ortadan kalktı, kapitalizmin hümanist açıdan eleştirisi önem kazandı. Meta fetişizmi, yabancılaşma, şeyleşme, Batılı aydınını daha bir heyecanlandırır oldu. Marx'ı böldüler, genç Marx'ı, olgun olanının önüne çıkardılar.

Hümanizme, insana bu vurgu; her durumda kesin bir biçimde sınıfın geri plana itilmesine, unutulmasına yol açtı. Bu sınıftan kaçış ve insana sığınış, insan hakları üzerine herhangi bir tartışmanın yapılabileceği tek alan olan Marksizmi sakatladı, anlaşılma ve tartışılma olanağını ortadan kaldırdı.

Oysa Marksizm insandan değil, sınıftan yola çıkar; insan, toplumsal bir çözümleme aracı olarak Marksizmin bir aracı değildir. Özgürlük ve eşitlikten söz ettiğimizde, hangi sınıfa ait bir kavram olduğunu açıklama zorunluluğumuz vardır ve sınıfı atlayarak "insan özgürlüğü" üzerinden konuşmak bizi doğrudan ideolojik bir tutum almaya götürür.

Dolayısıyla, bu düzeltmeye çok açıkmış gibi görünen "Hümanizm" kavramıyla başlama gereğimiz var. Bu düzeltmenin ilki Marksizmin bir hümanizm olmadığı noktasındadır; evet bir "Marsist hümanizma" yoktur. Daha ilerisi Althusser'in o güzel formülasyonuyla "Marksizm teorik bir anti-hümanizmdir."

Bu düzeltme bizi "teorik bir sorun"un kapısına getirip bırakır. Söz konusu olan "insana karşı olmak" değildir; çünkü o bir ideoloji olarak insancılığa karşıdır. Çünkü "genel olarak insan" tanımı ve tanımdan kaynaklanan hümanizm, belli bir sınıfın bakışını ve yanılsamasını ifade etmekle sakattır.

Şundan; hümanizmin kaynağı, burjuva toplumla birlikte ortaya çıkan "doğuştan gelen haklar" düşüncesidir. Buna göre, toplumsal konumlarından soyutlanmış olarak ele alınan insana, doğarak elde ettiği birtakım haklar ithaf edilir. Yalnızca doğmuş olmakla elde edilen bu haklar da burjuva özgürlük anlayışının temellerini oluşturur. Yani, burjuva özgürlük anlayışının ayırıcı özelliği sınıfa değil, genel olarak insana dayanıyor görünmesidir. Hakkı "insan hakkı" olarak ifade ettiğimizde onu sınıfsallığından, bu tek yanlılığından kurtarmış değiliz. Ama öte yandan, bu anlayışın bir kandırmaca olduğu iddiasında da değiliz; bir sorun var ve elbette teorik bir sorundur bu.

Yani genel kanın tersine insan kavramı üzerine temellendirilen bu özgürlük ve eşitlik tanımının "sahte" olduğu söylenemez, onu tartışmak için bu özgürlüğün gerçek olup olmadığından değil, varsayımlarından yola çıkmak gerekir. Oysa bu varsayımlar burjuva bakış açısının dışındadır, ona örtük olarak içerilmişlerdir ve tartışılmayı talep etmezler. Bunları felsefi olarak tartışmak da mümkün değildir.

Marx'ın "Bir yanlış bilinçlilik olarak ideoloji" önermesi de burjuva bakış açısının bu konumlanışından kaynaklanır. Bu bakış açısı, düşünür tarafından bilinçli olarak yürütülen bir süreçtir; ama kendisini harekete geçiren itici güçler, kendisince bilinmez bir şey olarak kalır. "İnsanın hakkı olmalıdır." diye düşünür, sonra onu temellendirmek için çabalar. İnsanın bir karşılığının olmadığının farkına varmaz, onun içini doldurmak için çabalamaz; insan, filozofun bir kurgusudur aslında. İnsan kavramının içeriğini tarihin kendisinde araştırıp göstermez, kendi kendisinin ya da kendinden öncekilerin felsefi ideolojisinden ödünç alır. Sırf düşünme yoluyla üretilmiş bir şey olarak -örneğin "insan" kavramını hiç bakmadan kabul edip- onunla iş görür. Düşünceden bağımsız, nesnel, elle tutulabilir bir kaynağı yoktur; ama en nihayetinde elinde "düşünmeye dayalı" bir malzeme vardır. Böylece "insan", saf bir düşünce malzemesi olarak, felsefenin alanında sorunsuzca iş görür; üstünde başka malzemelerin imal edinmesine izin verir, onu destekler.

Locke da, Hobbes da, Rousseau da düşünürken tamı tamına bu yolu izler. Gerçekte, bütün bunların altında "pratik bir zorunluluk" yatar; ait oldukları sınıfın, kendi çıkarını bütün sınıfların çıkarı olarak gösterme zorunluluğu. Dolayısıyla, "insan" kavramının, bütün diğer sınıfları burjuva sınıf yararına kapsamak gibi pratik bir yararı vardır ve bu çıkar nedeniyle onun, ne "insan"la ne "insancılık"la ne de özgürlüğü ve eşitliği mümkün kılan "haklar"la bir çelişkisi vardır.

Hukuka bakalım; "insan" bu sınıfın hukukuna "kişilik" olarak girer. Her insan bir kişiliktir ve bir kişilik olarak vazgeçilmez, devredilmez haklara sahiptir. Tıpkı, insan kavramının ayrım yapmaması gibi, kişilik de her tür ayrımdan yalıtılmış görünür. Bu hukuk, ilke olarak kişinin zengin veya yoksul, proleter veya burjuva oluşu ile ilgili değildir. Bu hukuki tanım, kendi başına ele alındığında pratikten bağımsız, birleştirici ve eşitleyicidir.

Oysa kişiliğin asıl itici gücü hukukun çerçevesi dışındadır; onu bir kavram olarak mümkün kılan piyasadır, dolaşım alanıdır, bütünün toplamı olan piyasa toplumudur. İnsanı, somut konumundan soyutlayarak bir kişi haline getirmek için, düşünmenin işini görmesinden önce piyasının işini görmesi gerekir. Burjuva kendi ayrıcalığını, doğuştan gelen ayrıcalıkları ortadan kaldırıp, yerine paranın ayrıcalığını geçirerek kurar. Bunun ilk koşulu, bütün insanları birer alıcı ve satıcı kimliğine büründürmektir; piyasa, birer alıcı ve satıcı ise insanın sosyal konumu ile ilgili değildir. "Her iki taraf da bir 'kişi'dir. Aralarındaki biçimsel (resmî) ilişki, eşit ve özgür mübadelecilerin ilişkisidir. Bu biçimin bir yanılsama ve aldatıcı bir yanılsama olduğu hususu; hukuki ilişki açısından bakıldığında, tümüyle dışsal bir konudur." Yani, piyasa ve dolaşım alanı, bu düzenin gerçek özgürlükler âlemidir; insanı ve kişiyi mümkün kılan da budur.

Bu düzen eşitlikçidir; çünkü doğuştan gelen ayrıcalıkları ortadan kaldırarak kendini ayrıcalıklı kılar. Özgürlükçüdür; çünkü ancak özgür insanlar birbiriyle mübadele ilişkisine girer. Toprağa bağlı köylü ile modern proleter arasındaki fark da budur; işçi, sermaye karşısında bir tüketici ve bir ödeyici olarak, bir para sahibi biçiminde, para biçiminde, basit bir dolaşım odağı biçiminde çıkmalı, yani özgür olmalıdır. Emeğine zorbalıkla el koyulmamalıdır, kendi emek gücünü kiralayıp kiralamamaya tamamen kendi özgür iradesiyle karar vermelidir. Öte yandan işçi burada, sonsuz sayıdaki dolaşım odaklarından biri olarak işçi belirlemesini yitirir; bir alıcı

veya satıcı kimliğiyle, piyasadaki herkesle eşit olur. Dolaşım alanının "sonsuz" olanakları olmadan eşitlik ve özgürlük olmaz.

Bu mükemmel mekanizmanın bir tek sorunu vardır, bütün hikâye boyunca üretim alanı; fabrika, sürecin dışında bırakılmıştır. Tartıştığımız bu alan, piyasanın, dolaşımın alanıdır; zaten burjuva ideolojisi de dolaşım alanında üretimi unutur. Demek ki burjuva karekterli özgürlüğü tartışabileceğimiz yer, bunun bir kandırmaca olmasında değil, dolaşım alanıyla sınırlanmış olmasındadır. Üretim alanına geçer geçmez bütün bu özgürlük görüntüsü sona erer ve zorunlulukların egemen olduğu gerçek somut bir dünya, sınıflı bir dünya başlar. Üretim alanında ne eşitlik ne de özgürlük vardır; çünkü emekçi, emek gücünü daha işin başında sermayedara kiralayarak devreden çıkmıştır. Emek gücü, insanın bu yeteneği kiralanarak insandan ayrıldığı, devredildiği için "emek" biçimine bürünür. Oysa insandan ayrılmış bir "emek" yoktur, emek insanın yaratıcı yeteneğidir, potansiyel gücüdür. Problem de tam bu alana, üretim alanına aittir; yoksa dolaşım alanı, emek gücü alım-satımının sürüp gittiği bir garip âlem, insanın doğuştan gelen haklarının tam bir cennetidir. Burada egemen olan yalnızca özgürlük, eşitlik, mülkiyet ve çıkardır. Özgürlüktür; çünkü emek gücü dâhil, bütün malların alıcı ve satıcıları yalnızca özgür iradeleri ile hareket eder. Tamamen özgür kişiler olarak anlaşmaya varırlar ve bu, ortak iradelerinin yasal ifadesinden başka bir şey değildir. Eşitliktir; çünkü taraflar bir meta sahibi olarak ilişki içindedirler ve eş değeri eş değerle değiştirirler. Mülkiyettir; çünkü taraflar kendi malları üzerinde tasarrufta bulunurlar ve çıkardır; her iki taraf da yalnızca kendi çıkarını düşünür. Demek ki burada ilke olarak hiçbir sınıfın ayrıcalığı yoktur, hukuk burada ayrıcalığın yerini almıştır.

Mevcut bireyleri insan olarak tasarlamak, demek ki sınıfsal bir ilişkinin varlığına rağmen, özgür ve eşit bir toplumdan sözetmenin imkânını yaratıyor, ezilen sınıfın yanılsamasını destekliyor, derinleştiriyor. İnsan ve hakları bir kez oluştukları tarihsel dönemden soyutlandılar mı, onları tarihin ve toplumun üstünde asılı duran gerçekler olarak, zeki insanların keşifleri olarak algılamak kolaydır. Düşünmenin ürünü olan eşitlik ve özgürlük gerçekte tartışılmazdır, bunun üstüne ne söylenirse söylensin belirleyici olan hepsinin düşünmenin ürünü olmasında, tarihsel bir karşılığının bulunmamasındadır.

Burada "ideal bir model" kurabilir ve söylebileceklerimizi bunun üzerine sıralayabiliriz. Öyleyse, hümanizm ve ayrıcalığın yerini almış bir hukuka dayanan insan hakları, burjuva toplumun yapısıyla çelişmez; tam tersine, bunları geliştirdiği oranda güç kazanır. "Burjuva toplumun ürünü olan modern devlet; kendi başına, insan haklarını ilan ederek kendi öz köken ve kendi öz temelini tanımaktan başka bir şey yapmaz." İşte bu yüzden, modern devlet tarafından insan haklarının tanınması, İlk Çağ devleti tarafından köleliğin tanınmasından farklı değildir. Çünkü "özgür insan" burjuva toplumun temelidir. Marx'ın dediği gibi, insan hakları insanı dinden kurtarmaz, tam tersine ona din özgürlüğü sağlar; onu mülkiyetten kurtarmaz, tam tersine ona mülkiyet özgürlüğü sağlar; onu yaşamını kazanma zorunluluğundan kurtarmaz, tam tersine ona girişim özgürlüğü sağlar. Öte yandan mülkiyet edinme özgürlüğü, mülkiyet edinememe özgürlüğünü içerir ki mülkiyetten arındırılmış geniş kitleler için teorik olarak girişim özgürlüğünün tanınmasının hiçbir zararı yoktur.

Din özgürlüğü de bu tablonun tamamlayıcı parçasıdır. Emek gücünden başka satacak bir şeyi olmayanların hangi tanrıdan yardım isteyeceği ilke olarak burjuva sınıfını ilgilendirmez. Çalışmanın yüceltilmesi yeterlidir; tembellik hakkı ise öteki dünyaya ait bir değer olarak alttan alta varlığını sürdürür. Bütün dinlerin bu dünyada çalışmayı kutsamasına karşılık, öteki dünyada tembellik vadetmesi, bu tepetaklak âlemin en somut belirtisidir.

Oysa bizim, özgürlük derken üretim alanındaki özgürlükten söz ettiğimiz açıktır. Bizim özgürlük talebimiz, onların özgürlüğünden kategorik olarak farklıdır. Üretimde özgürlük; işte insan ancak bu koşul altında mümkün olabilir. Marksist toplumsal kurtuluş projesi, sınıflara bölünerek varlığı ortadan kaldırılan insana yeniden insanlaşma önerisidir. Çünkü uygarlık tarihi, insanlığın sınıflara bölünmesi ile birlikte ve bu bölünme sonucu ezilen sınıfların ruhsal ve fizik sefaletleri yerine, ezen sınıfların toplumsal bilinçlerinin ve ön yargılarının ikamesi, onun bu bilinç ve ön yargılar altında "yapaylaştırılması" ve giderek doğayla insanlığın serüveninin ayrılmasının tarihidir. Sınıflı toplumların birer ürünü olan aile, din, ahlak, devlet ve çeşitli ideolojik hegemonyalar ezilen sınıfın insandışılığını pekiştirmiş, onu çok çeşitli açılardan sınırlandırmış, onun kendi özgürlüğünün yerine din özgürlüğünü, vicdan özgürlüğünü, çalışma özgürlüğünü, emek-gücünü satma özgürlüğünü vb koymuştur. Bütün bunlara karşı sınıfsız bir toplum isteği; bireyin toplumla, toplumun bireyle

barıştırılması, onu sınırlayan bütün kurumların kaldırılması, bireysel eğilimlerin özgürce geliştirilmesi, cinsel özgürleşme, emeğin yaşam ile aynılaştırılması, yani "insanın doğallaşması, doğanın insanlaşması" talebidir.

Böyle bakıldığında sınıflı toplumlar tarihinin bütün ihtişamına rağmen insan açısından pek az mesafe katettiği görülecektir; bu tarih, insanlık tarihinin tarih öncesidir. Asıl başlangıça önsözdür. Tarih boyunca yaşanan büyük altüst oluşlara rağmen onun temel eşitsizlikçi karakteri değişmemiştir. Onun için, toplumsal bilincin çeşitliliğine ve değişimine rağmen, ancak sınıfsız bir toplumun kurulmasıyla son bulacak birtakım ortak biçimlerin bilinç halleri olarak kendini göstermesi doğaldır.

Ne hümanizm ne de insan hakları bu ortak biçimlerden uzaklaşamaz; her ikisi de sınıflı bir toplumun ürünü olmasının sınırlayıcı damgasını yemiştir. Filozofların bütün özgürlük ve eşitlik şamatasına rağmen; kölelik ve eşitsizlikler varlığını sürdürür, filozofların inadına derinleşerek sürer. Bir sınıf olarak proletarya, "insan"a dâhil değildir; proletarya insanı sırtında taşır. Bu düzenin insan üzerinde yaptığı tahribat ve özgürlük ihtiyacıdır, bize sınıfsız toplumun yolunu açan. Bu hukuk ve bu ideoloji, insanın yabancılaşmasını ve iç sıkıntısını ortadan kaldırmaz; tam tersine ondan beslenir. Ama işte, burjuva devlet artık eskimiş bir biçim olarak bu görüntüyü taşıyamamaktadır. Egemen sınıfın içinde bulunduğu durum, bir ideoloji olarak hümanizmi gereksiz ve olanaksız kıldığı gibi, hukukun yeniden ayrıcalığın hukuk olmaya yönelmesi onun himayesi altında gerçekleşmektedir.

İşte bu yapı bize hukuku, eşitliği ve özgürlüğü önermektedir. Onu bir komediye dönüştüren tarihin işini görmüş olmasına rağmen, bu talebin sahibi görünmeyi becermektedir. Varsayımları tartışılmadan yapılmış her özgürlük vurgusu ilerici değildir. Sosyalizme en sağ eleştirilerin bu kılıkta yapıldığı unutulmamalıdır. Kavramlar masum, sınıfsal kirlenmeden azade değildir. Temizlik gereklidir ve bunu yapmayanın aklı kirlenir. Evet, özgürlük ve eşitlik istemekte haklıyız, evet modern devlet kendi hukukunu çiğnemektedir. Ama öte yandan onun varlık sebebidir bu. "Modern ancien regime, sahici kahramanları ölmüş bir dünya düzeninin komedyeninden başka bir şey değildir. Tarih aslidir ve kendi, eskimiş bir biçimini mezara götürürken birçok evrelerden geçer. Dünya tarihinde bir biçimin son evresi

onun kendi komedisidir." Devrimci Fransa'nın yerine Amerika Birleşik Devletleri, Rousseau'nun yerine Fukuyama; komedi budur.

Evet, Marksizm teorik bir anti-hümanizmdir ve "aslında teorik olan bu sorunun" açılımı şöyledir: "Sosyalist devrim, geleneksel mülkiyet ilişkilerinden en köklü biçimde kopmadır; kendi gelişimi içinde geleneksel düşüncelerden de en köklü biçimde kopma olacağına şaşırmayalım."

VII. BÖLÜM

HELENİZM: BATI'NIN SALDIRISI DOĞU'NUN DİRENİŞİ

Yanıyorum ateşimi körükle,
Boğuluyorum beni derin denizlere at

REMBETİKA

Morea ya da bir başka deyişle Peleponez, İlk Çağdan beri bir Yunan iç kalesi sayılıyordu. Zaman içinde Avar-Slav kabilelerinden göçler aldı, karıştı. Geriye kalanları 746 senesindeki müthiş veba salgını sildi süpürdü. Mora nüfussuz kalmıştı; sonra Slav ailelerinin göçleri sürdü. XIII. yüzyıla doğru bu eski iç kalede eski Yunan kültürü tamamen yok olmuş ve Hristiyanlık hâkim duruma gelmişti. Bu tarihten sonra Slavların hâkim olduğu Mora yarımadasının sık sık Bizans'a başkaldırdığı biliniyor. Mora'da bir isyan geleneği hep vardı.

1715'de Peloponez'in Osmanlı ordusu tarafından işgali ile tüm Elen dünyası Osmanlı egemenliği altına girmişti. 1718'deki Pasarofça Antlaşması ile başlayan bu dönem, 1821 yılına kadar sürdü. Rus propagandasının etkisiyle zaman zaman baş gösteren ayaklanmalar ise etnik olmaktan çok dinsel bir kimlik taşıyordu. Sorun hep oldu, ama bu ikinci dönemi Peleponez'de yaşayan Elenler için bir yıkım sayamayacağımız açıktır.

Yıkım değildir; çünkü tarım da ticaret de güvenli bir ortamı varsayıyordu. Sultan'ın toprakları her zaman, istikrarsız küçük devletçiklerden daha iyiydi. Yunan Tarihçi Svoronos da bu dönemde Sultan'ın topraklarında yapılan Batı'yla dış ticaretin Helenlerin eline geçtiğini belirtmektedir: "Tek rakipleri, Selanikli Yahudilerdi. Ama bu rekabet fazla önemli değildi. Helenler, Anadolu'daki Ermenilerle de iş birliği halindeydiler."[183] Fransa ve İngiltere ise iş ortaklarıydı ve ticaret için Batı'ya açılan Elenler bu ülkelerin pasaportları ile geri dönüp kapitülasyonlardan da yararlanmanın yollarını bulmuştular. Helen ticaret filosunun temelleri de o yıllarda atıldı.

Fener'deki patrikhanenin etrafında konuşlanmış olan Fener beylerinin devri başlıyordu. Fenerli beyler, hem Yunanistan'ı kontrol ediyorlar hem de Osmanlı'nın dış ticaretini ellerinde bulundurmanın gücüyle hareket ediyorlardı. Svoronos şöyle anlatıyor: "XVIII. yüzyılın en karakteristik olayları, Türk egemenliği altındaki Helen toplumunun daha yüksek bir aşamaya erişmesi ve politik alanda sağladığı olgunluk sonucunda başarılar elde etmesidir. Fener Rumlarının Türk yönetimindeki yerleri günden güne sağlamlaştı. Avrupa'nın sorunları üzerine olan bilgileriyle Babıali'de önemli mevkiler almaya başladılar. Tuna ülkelerinde prenslik unvanları sağladılar, bu ülkelerin yönetiminde söz sahibi oldular."[184] Helenlerin, ülkelerini

tamamen kaybettiklerine inanıldığı bir zamanda Osmanlı'yı bütünüyle kontrolleri altına almış olmaları yeni bir değerlendirmedir. Sadece iç bölgeler değil, Tuna ülkeleri de kontrollerindeydi. Rum kökenli birkaç aile müthiş bir servet ve müthiş bir siyasi güç biriktirmişti. Hukuken olmasa bile fiilen bir devlet oldukları görülmektedir. Svoronos, bu yeni aristokratlara Mavrokordatos ve İpsilantis ailelerini örnek veriyor ve Fener'in de kontrolünün onlarda olduğunu ekliyor. Ortodoks kilisesi emirlerindedir.

Güçleri ve nüfuzları var. Peki, "Barbar Türkler"in Elenleri ezdiği fikrini besleyen nedir?

İsyan döneminde ezilenler "Türkler"dir. Bu, görülüyor. Kırda hep yoksulluk vardı ve bu yoksulluktan Türk köylüler kadar, onlarla yan yana yaşayan Rumlar da paylarını aldılar. Şehirler ise Rum burjuvazisinin kontrolündeydi; "Türkler" için bir dönemin egemenleri hep onlar oldular. Yalnız bir devlet değillerdi, ama devlet gücü ellerindeydi.

Bu durumda Fenerli beyleri devlet içinde devlet saymakta bir sakınca bulunmamaktadır; dış ilişkilerinin oldukça güçlü olduğu bilinen bu iç devletin içte iktidarla yetinmeyip emperyalist emeller de beslediğini öğreniyoruz. Svoronos'a göre, arkasındaki bu güçle hareket eden Fener Kilisesi'nin ulusçuluğu günden güne artmıştı. O denli ki Fener Patrikhanesi'nin diğer Balkan halkları karşısındaki tutumu emperyalist bir tutuma dönüştü.[185] Paraları ve iktidarları vardı; Geniş topraklar ellerindeydi. Fener Rumları sınırları belirsiz bir Elen dünyasının liderleri olarak hem bir Elen rönesansı yaratmaya giriştiler hem de yayıldıkları hemen her yerde kontrolü ele geçirdiler. Yunanistan yoktu, ama bir Yunanistan Osmanlı'nın içinde çoktan doğmuştu.

Öyleyse yeni bir soruyu ortaya atmak yerindedir: Helen devleti ne zaman kuruldu? Sanıldığı gibi 1800'lü yılların ilk çeyreğinde mi? Öyleyse Svoronos'un, "1795 ve 1796'da Helen bayrağı, Marsilya limanında görülen ikinci ya da üçüncü bayrak durumundaydı."[186] tespitini nasıl algılayacağız?

1821'de Mora ayaklanması işte bu şartlarda başlamıştı. Görüntü, mazlum bir halkın, "barbar efendiler"e başkaldırmasından çok, hem Avrupa hem de Rusya tarafından kışkırtılmış feodallerin siyasal iktidarı yasal olarak da talep etmesi şeklindeydi. Ancak, iktidarı örselenmiş olsa da Osmanlı hâlâ

bir imparatorluktu; baş gösteren ayaklanmaları bastırmayı becerdiğini biliyoruz. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa 1825 ile 1827 yılları arasında başkaldırmış Yunanistan'a tekrar girdi ve çok kısa bir zamanda darmadağın etti. İsyan bitmişti.

Moralıların artık, yeniden başlamak için ayaklanma cesaretinden daha fazlasına ihtiyaçları vardı. Daha fazlası ise Batı'dan geldi. Bu tarihlerde Avrupa bir kıta olarak kendi sınırlarını yeniden belirleme telaşındaydı; henüz bir kıta değildi ve kıta olmak için yeni duvarlar örmeye ihtiyacı vardı. Yunanistan'ı duvar yapmaya karar verdiler; Mora'da bağımsız bir Yunanistan icat etmek üzere birleşik Avrupa donanmasının 1827'de Osmanlı-Mısır donanmasını yakması gerekecekti.

Bir bağımsızlık mücadelesi böyle sonuçlandıysa Yunanistan meselesi bir Osmanlı iç meselesidir denilebilir mi? Böyle algılandığını biliyoruz. Ancak, bu durumda Navarin açıklamasız kalmaktadır. Navarin'i açıklamak için ise Mora Hristiyanlarının başkaldırısından daha fazlasına ihtiyaç var. Peki, içinde Osmanlı-Mısır donanmasının ve Birleşik Avrupa kuvvetlerinin olduğu bir savaş neden yerel bir çatışma olarak algılandı?

I. Dünya Savaşı bir Avrupa iç savaşıydı, bu söyleniyor. İkincisi bir "Dünya Savaşı" olmaya daha yakındır; Asya'dan Rusya ve Japonya ve okyanus ötesinden ABD var. Fakat bu "dış güçler" Avrupa iç savaşının taraflarıdır ve kıtasal bir cepheleşmenin parçaları değildir. Dünya savaşı için hiç olmazsa "cepheleşmiş" kıtalara ihtiyaç var ve bu ölçüyle Navarin'i gerçek bir dünya savaşı saymamız daha yerindedir. Navarin'de bir kıtalar savaşı oldu: Osmanlı, Asya idi; Mısır, Afrika. Birleşik Avrupa donanmasının Navarin'de yaktığı oydu. Avrupa, Navarin'in ganimeti olan Yunanistan ile bir duvar ördü, Asya'dan ayrı bir kıta oldu. Afrika'yı bir daha kendine gelmemek üzere yendi. Helen Bağımsızlık Savaşı aslında Avrupa'nın kıta olma savaşı oldu.

AVRUPA DUVARI

Peki, bu durumda Avrupa nedir? Herhalde en başta Hristiyan tepkiciliğidir. Sonra elbette "ilerleme"dir. Irkçılık, az telaffuz edilmekle birlikte onun kendini tarifinin en sağlam kavramlarından biri sayılmalıdır. Sonuncusu ve az bilineni ise romantik Helenizm...

Hareket halinde ve ilerleyen, dolayısıyla "ilerici bir kıta" fikriyatının arkasındaki temel neden, herhalde ekonomik ve endüstriyel gelişmeye dayalı yayılmacılıktı. Bütün eski uygarlıkların mirasçılarını ticari ve askerî güçle alt ettiler. Teknolojik bilgilerini silah imali için kullanmaya ihtiyaç duymayan Çinlileri yendiler, Hindistan'ı ve Mısır'ı işgal ettiler. Asya ve Afrika'da saygı duyacakları hiçbir şey bırakmadıklarında, artık kendilerinin en ileri ve üstün oldukları yolundaki inancın oluşması için kapıları aralanmıştı. "Avrupa, Rönesans'tan beri yaşamın değiştiğini, tarih çizgisi üstünde yeni aşamalara geçtiğini fark ediyordu. Mousnier, 1745'te Fransız Akademisi adına şu açıklamada bulunuyordu: 'Paris Akademisi, Avrupa'nın devamlı değişmiş ve halen değişmekte olan bir kıta olduğunu açıklar. Bu değişim, bizim gelişen bilgi ve bilincimizin bir eseridir. Akademiye göre dünyanın diğer bölgeleri durgunluk içindedir.' Daha XVII. yüzyılın sonunda gezginlerden Chardin 'Asya atalet demektir, Avrupa ise sürekli değişen bir dünyadır' diyordu."[187] Peki ama değişen yer neresiydi ve bu Avrupa dedikleri şey nasıl tanımlanacaktı?

Irk, bu belirsizlikte ilk başvurulan düşünceydi. Hint-Hitit, Hint-Avrupa Ari ırkının icadı Avrupa'ya ortak etnik bir temel yaratmak içindi. Helenlerin, Asya'da yaşayan benzerlerinden ayrılması da bu ırk temelli görüşlere dayanarak mümkün kılındı. Bu görüş biçimi, Avrupa'nın tamamıyla yeni bir buluşuydu; "ırk" düşüncesini başka halklardan, başka kültürlerden öğrenmemişlerdi. Böylece yüzyıllar boyunca, hanedanlıklarının arkasında birbiriyle kanlı çatışmalara girmiş kabile toplulukları birdenbire akraba oldular. Başlangıçta ellerinde takvim, sayı, alfabe gibi kültürel alışverişin en çok mobilize olduğu alanlardaki ortak terimlerden başka hiçbir şey yoktu. Aydınlanma'nın aklı kararmaya yüz tutmuştu; ortak kültür ile ırkı birbirine karıştırma kötü alışkanlığı o karanlıkta yeşerdi. İnsanlar, iki yüzyıl içinde hiç tanımadıkları ile yakın, bilemedikleri bir tarihten beri yakın oldukları ile uzak olduklarında karar kıldılar. Hititler ile Hintliler, Batı Türkleri ile Moğollar, Helenler ile Cermenler birbirleriyle yakınlaştılar. Avrupa için örülen duvar buydu ve bu duvar Türkleri, Türk ve Helenleri de Helen yapmanın koşullarını hazırlamıştı.

Eski kutsal kitap masallarından esin alan bu anlayışın temel çıkış noktası ise Hristiyanlıktı. Avrupa'nın en temel ve en derin düşüncesi gibi görünmekle birlikte o da Mısır'dan ve onun bir özeti olan Yahudilikten arta

kalanlardan başka ne olabilirdi? Musa Yahudi değildi, ama buna karşılık Jesus bir Essenli Yahudiden başka bir şey değildi. Öte yandan duvardaki Hristiyanlıkla, "Avrupa"nın Hristiyanlığı ayrıydı. Elenler dinî anlayışı ile olduğu kadar, ritüelleri ve kiliseleri ile de Doğuluydu. Doğu'nun renklerini içinde barındırdığı kadar, çatışmalarını ve çelişkilerini de taşıyordu.

Yunanistan bağımsızlığı için Avrupalılar Doğu'daki cepheye koştuğunda, hem Osmanlı saflarında hem de ideolojik savaşın içinde, kendilerini kurmak için harekete geçtikleri her yerde Yahudilerle karşılaştılar. Çünkü bu din daha Roma döneminden beri Hristiyanlığa gerçek bir rakip olmuştu. Yahudilik, unutulması gereken bir dindi; hem rekabet nedeniyle hem de duvarın sağlığı için.

"Aydınlanma hareketinin devrimci sonuçları, gericilerin zihninde, Yahudi akılcılığı ile yakından ilgiliydi."[188] Öyleyse, bir kıta olarak Avrupa'nın mümkün olabilmesi için Mısır unutulmalıydı, Yahudilik yenilmeliydi. Avrupa, Aydınlanma'dan vazgeçip romantizmin sularına yelken açtığında, yaptığı şey bunlardan başkası değildi. Aydınlama'dan vazgeçiş, hemen her yerde Hristiyanlığa bir ricat hareketi olarak ortaya çıktı. Avrupa, bir kıta olarak oluşmaya başladığında çoktan gericileşmişti; Aydınlanma'dan duyulan derin korku ile Hristiyanlığın etkisi yeniden arttı. Avrupa'nın devrimci geçmişinde, Mısır vardı, Yahudilik vardı, Asya ve Afrika vardı. Devrimci sınıf yüzünü geriye döndüğünde, Hristiyanlığı ve Yunanistan'ı gördü. Bağımsız Yunanistan, ricat eden Avrupa'nın imalatıydı.

Her ikisi de kendini "öteki"nden çok katı bir biçimde ayırıyor, devrimci fikirlerin beslendiği kaynakla arasına aşılmaz duvarlar örüyordu. Yunanistan'ın ve Avrupa'nın Doğu'dan, Mısır'dan kopması ancak böyle mümkün olabildi.

Aslında, bu büyük ideolojik atılımın yaşandığı dönem Avrupa için oldukça çalkalantılıydı. Fransız Devrimi'nin ve Napolyon'un yarattığı depremle sarsılan kıta, yeni bir denge arıyordu. Eski Mısır'ın defterinin kapandığı ve doğan boşluğun Eski Yunanistan ile doldurulduğu bir ideolojik restorasyon, siyasal restorasyon ile birlikte gidiyordu. Bu ortamda Yunan ihtilalinin karmaşık duygular yaratması kaçınılmazdı. Öncelikle aydınlar ve öğrenciler arasında bu ayaklanma koşulsuz destek bulmuştu. Ancak büyük devletler kuşkuluydu. 1821'de Aleksandr İpsilantis'in Boğdan'da başlattığı

ayaklanmanın desteksiz bırakılması bu nedenleydi.[189] Avrupa ideolojisi, Avrupa'nın sıkıntılı zamanlarında oluştu. Siyasal bir ricat hareketi yaşanıyordu, ama kıta ekonomik olarak ilerliyordu. Kapitalizmin ve yayılmacılığın zaten Aydınlanma'ya ihtiyacı yoktu. Hristiyanlık ve ırkçılık ise, her kapıyı açan bir balta gibiydi.

"İlerici ve değişmekte olan tek kıta" fikrinin arkasında emperyalist istila vardı. Oysa Avrupa'da bu büyük geri çekilmenin yaşandığı tarihte gerçek bir değişim geçiren coğrafya Akdeniz civarıydı. Mısır, modern tarihini başlatma aşamasındaydı; giriştiği reformlarla, Avrupa'nın birçok ülkesine rakip hale gelmişti. Yine Osmanlı'nın bir parçası olan Mora yarımadasında Elenler ayaktaydı; bağımsızlık hareketi ile modern Yunanistan tarihinin başlama vuruşu yapılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu da adını koymamış olmasına rağmen bu yola girmişti; hem Mısır'ın baskısı hem Yunanistan ayaklanmasının zoruyla ve Avrupa'nın sıkıştırmalarıyla geleneksel kabuğunu yırtmaya çalışıyordu.[190]

İşte bu şartlarda oluşan Yunan ayaklanması, Bernal'in deyişiyle "kıtalar düzeyinde bir mücadele" haline gelmişti. Biliyoruz, bir yanında Avrupa vardır; öbür yanını ise artık sadece Osmanlı diye tanımlamak zordur. Osmanlı'nın ve Mehmet Ali Mısırı'nın Avrupa açısından Asya ve Afrika'yı temsil ettiği açıktır ve Navarin'de ortak Avrupa donanması tarafından yakılan da Osmanlı-Mısır donanması değil, Asya-Afrika donanmasıdır.

Avrupa ideolojisinin oluştuğu tarih olan XIX. yüzyılın başı iki eski uygarlığın, Mısır ve Yunanistan'ın modern tarihlerinin de başlangıcıdır. Zaman içinde biri kapanmış ve diğeri açılmıştır. Avrupa tarafından Mısır'dan daha az tehlikeli görülen Osmanlı İmparatorluğu ömrünü bu yüzyılın sonuna kadar uzatabilmiştir. Osmanlı'nın ömrünü uzatması, bu kapanış ve açılış arasında kalması ile mümkün olmuştur. Mısır'ın Mehmet Ali ile büyük parlayışının ışıkları ise, Helenizm duvarına çarpıp sönmüştür. Doğu için geriye kalan sadece yıkım değildir; "...Oryantalizmin oluşumunda can alıcı olan 1820'lerin başlıca olayının, Hristiyan Yunanlıların, Müslüman Türklere ve Mısırlılara karşı verdiği bağımsızlık savaşı olduğunun kaydedilmesi önemlidir."[191] Avrupa ideolojisinin Doğu'ya bakan yüzü; oryantalizm de bu "dünya savaşı"nın ürünüdür. Bakiyeleri topluyoruz…

Mısır'ın ışığı neden söndü? Bir ilk yanıt var; "Mısır XVI. yüzyıldan itibaren Türk İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Ne var ki Türkler, Mısır'ı kendilerinden önceki yöneticiler olan Memlükler aracılığıyla yönetmeye devam ettiler. Memlükler, büyük ölçüde Kafkasya kökenli köle birlikleriydi ve ordunun en müthiş bölümünü oluşturuyorlardı. XIII. yüzyıldan beri Mısır'ın kontrolünü bunlar ellerinde bulunduruyordu... Bununla birlikte, XVIII. yüzyılın sonunda ticari tarım üretimi, ticaret ve imalat sanayii, Mısır'ın dünya standartlarına göre zengin sayılmasanı sağlayacak bir düzeye yükseldi. Daha sonra Memlük yönetimi ve Türk metbuluğu, Napoleon'un 1798'deki fethiyle ciddi şekilde zayıfladı. Fetih, geniş ölçüde Mısır toplumundaki sınıfsal, dinsel ve etnik farklılıkları kucaklayıp yönlendirerek gerçekleştirilmişti. 1808'de -Fransa'nın çekilmesi ve Britanya'nın müdahalesini izleyen büyük karışıklıktan sonra-Britanyalılar ülke dışına sürüldü ve iktidar, Türk kuvvetlerinin Arnavut asıllı generali Mehmet Ali'nin eline geçti. Mehmet Ali Paşa birkaç yıl sonra Memlükleri katlettirdi ve genel vali oldu; gerçekte Türklerden hemen hemen bağımsızdı. Mehmet Ali Paşa, Mısır ekonomisinde, toplumunda ve devlet yönetiminde bir modernleşme başlattı; bu, ancak Rusya'da Büyük Petro'nun ve Japonya'da Meiji İmparatoru'nun modernleşme hareketleri ile kıyaslanabilir. Memlüklerin ve vergiye tabi çiftlik sahiplerinin ellerindeki topraklar istimlak edilerek doğrudan üreticilere dağıtıldı. Üreticiler, artık devlete kira ile vergi karışımı bir ödeme yapıyordu. Muazzam sulama projeleri başlatıldı ve büyük ölçekli ticari pamuk ve şeker üretimine geçildi."[192] Demek ki Avrupa'nın değiştiği zamanlarda Mısır da değişmektedir. Peki değişim, "Doğu'da olduğu için" mi başarısız olmuştur?

İlk yanıttaki yanıt şöyle: "... Kısa vadede program şaşırtıcı bir başarı sağladı. 1830'larda Mısır, modern sanayi kapasitesi bakımından İngiltere'den sonra ikinci geliyordu. Bu ekonomik ve siyasal temellere dayanan Mehmet Ali, ülke dışında da bir imparatorluk kurmaya girişti. Mehmet Ali Paşa'nın modern orduları, Batı Arabistan'daki Türk eyaletlerinin çoğuna boyun eğdirdi; 1822'de ise generalleri Sudan'ı zapt etti. Paşa, aynı zamanda gözlerini yukarıya, Suriye ve Yunanistan'a doğru da dikmişti. Birçok Yunanlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sıradan tebaası olarak Nil deltasında yaşıyordu. Bunlar, ekonominin yeni ticari sektörlerinde giderek artan ölçüde özel roller almaya başladılar. Mehmet Ali Paşa'nın iktidara geçmesinden sonra ülkeye, hem orduya katılmak hem de muazzam

ekonomik büyümede yer almak için daha çok Yunanlı gelmişti."[193] Demek ki bir başarısızlık yok ve tam tersine hiç olmazsa başlangıçta müthiş bir "devrim" var.

Yunan ayaklanmasının Mısır direnişiyle karşılaşmasını talihin bir oyunu mu saymalıyız? Elbette, bu var; Ancak Mısır'ın büyüme sancısı hesaba katılmazsa talihin oyunu için sahnenin eksik kalacağı açıktır. Mehmet Ali'nin Mısır'ı yeniden bir dünya gücü durumuna getirme arzusu sahneyi hazırlamıştır; ısrarlı ve sabırlı bir mücadele ancak böyle anlaşılıyor: "1821'de Yunanistan Bağımsızlık Savaşı'nın başlamasıyla, çaresizlik içindeki Türk Sultanı, isyancıları temizleme göreviyle Girit ve Mora paşalıklarını -yani bu vilayetlerin valiliğini- Mehmet Ali'ye verdi. Becerikli ve yırtıcı Yunan donanması yüzünden, Mısırlılar dört yıl boyunca ülkeyi işgal edemediler. Fakat 1825 yılında Mısırlılar, Yunan donanmasının ödemeler yapılmadığı için isyan etmesinden yararlanarak, Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim'in komutası altındaki disiplinli bir orduyu karaya çıkardılar. Bu kuvvet, Yunan çetelerinin korkunç direnişini, ancak vahşet ölçüsü gittikçe artan bir baskıyla ezmeyi başardı. İbrahim bundan sonra, Türklerin Yunan milliyetçilerini kuşatma altında tuttuğu Messolongi'ye doğru kuzey yönünde hareket etti. Üstün Mısır ordusunun gelişi, dengeyi Türkler lehine değiştirdi ve Yunan devriminin bu merkezi, ancak kahramanca bir savunmadan sonra alınabildi. Bu savunma, Şair Byron'ın burada ölmesiyle, Avrupa hükümetlerinin Yunan davasını destekleyen Helen hayranı öğrencilerin ve sanatçıların konumuna getirilmesinde kritik bir önem taşımıştır. Artık ayaklanma kıtalar düzeyinde bir mücadele haline gelmişti: Bir tarafta Avrupa, öteki tarafta Asya ve Afrika vardı."[194] Bu, Mehmet Ali ve Mısır'ı için bütünüyle yeni bir tarihtir; demek ki Mehmet Ali'nin "Osmanlı paşası" olmanın ötesinde temsiliyetleri var.

Afrika, Avrupa'nın bir kıta olma mücadelesinin içindedir ve Afrika o tarihte tek başına Mehmet Ali'dir. Fakat Bernal'in değerlendirmesi, bu değerlendirmeden sonra bile havada kalmaktadır: "Kimilerince, gerileme halindeki Türkiye, Yunanistan ve Avrupa için, Mısır'dan daha ufak bir tehdit olarak görülüyordu. Avusturya Şansölyesi Metternich'in yazdığı gibi, Mısır'ın Türkiye'den tam bağımsızlık elde etme ihtimalini göz önünde bulundurunca, 'İşte o zaman, sık sık Avrupa için en büyük tehlike olarak ilan edilen şeyin gerçekleştiği görülür: Yeni bir Afrika devleti...' Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesini engellemek için Britanya ve Fransa hükümetleri

Mısır'ı Türkiye'den ayırmaya çalıştı... 1827 yılında Britanya, Fransa ve Rusya'ya bağlı filolar Navarin'de Türk ve Mısır donanmalarını tahrip ederek Yunanistan'ın bağımsızlığını güvence altına aldılar."[195] Peki neden? Mısır'ı Osmanlı'dan daha tehlikeli yapan şey nedir?

Osmanlı, Avrupa için önemli değilse, Mısır için de önemli değildir. Bu durumu doğrulayan ise Mısır kuvvetlerinin bu tarihte Osmanlı toprakları içinde büyük ilerleyişidir. Girmişler ve devirmişlerdir. "1839 yılında Mehmet Ali Paşa, Babıali'den bağımsızlığını ilan etti ve Türkiye'nin büyük bir bölümünü işgal etti. Beş gün sonra da Sultan öldü. Bundan kısa bir süre sonra Türk donanması isyan ederek Mısırlılara katıldı. Avrupalı olmayanların denetimi altındaki Doğu Akdeniz'den gelen tehdit, düşünülmeyecek kadar korkunçtu ve Avusturya, İngiltere, Fransa, Prusya ve Rusya, 60 yıl sonra Çin'deki Bokserler Ayaklanması'na kadar eşi görülmeyecek bir birlik gösterisiyle Türkiye'nin yardımına koştu."[196] Devrilen Sultan'ı kaldıran Avrupa'dır. Bu işgal, Batı için Doğu'daki birliğin silah zoruyla fiilen sağlanması anlamına geliyordu. Bu nedenle Batı da birleşti. Avusturya, İngiltere, Fransa, Prusya ve Rusya birliği, Batı'da oluşmuş en geniş birliklerden biriydi ve bu birlik, Mısır'a karşı Osmanlı'yı kurtarmak için oluşturulmuştu.

Mehmet Ali, Mısır'ı yeniden bir imparatorluk yapmaya girişmişti; Batı'nın dehşetinin bir bölümü bununla ilgilidir. Fakat daha korkunç olan şey, "Mehmet Ali sosyalizmi"ydi.

Mehmet Ali dönemi Bernal'in deyimiyle "Ramses II.'den beri kurulan en büyük Mısır imparatorluğu"ydu. Avrupa duvarı Yunanistan'a dayamaya çalışırken, Mısır kuvvetleri bütün Mora'yı denetimi altına almıştı. Bu, hem Avrupa'nın maddi çıkarlarına hem de yeni tarih kurgusuna aykırıydı. Mısır, bu girişimiyle birkaç açıdan Avrupa bakış açısını geçersiz kılıyordu; "Doğu'da gelişme olmaz" miti yıkılıyordu; Mısır'ın uygarlık kuramayacağı yargısı tahrip olmuştu. Avrupalı uygarlığın "yaratıcısı" Elenler, Mısır tarafından birkaç kez denetim altına alınmıştı. Afrika etkisi tam unutulmaya yüz tutmuşken ümmi Mehmet Ali'nin hareketi konkunç bir tehdit olarak algılanmıştı.

Mısır yenildi; bu tarih Mısır ekonomisinin geleneksel Türk modeline geri dönmesinin de tarihiydi. Nihai çöküş ise Britanya'nın Mısır yönetimini ele

geçirdiği 1880'li yıllarda gerçekleşti. Mısır'da Mehmet Ali sosyalizmiyle girilen kalkınma yolu, birleşik Avrupa güçlerinin direnciyle kırılmıştı.

Avrupa ideolojisi Yunanistan'ın elinden tutmuştu, Mısır'ı ise dipsiz bir kuyunun dibine itti. Helenizm, işte bu açı içinde doğmuştu. Kendisini doğuran büyük güçlerin niyetlerine hiçbir zaman nüfuz edemedi, sonsuz ve sorunsuzca ilerleyebileceğini sandı. Ancak, ideoloji ile çıkarın çatıştığı zamanlar vardı. Bu kuvvet, Anadolu içlerine ilerleyen Elen güçlerinin arkasından çekilince büyük Elen trajedisi için de kapı aralanmış oldu. İzmir'e doğru ricat eden şey, Elen ordusunun yanı sıra geriye koşan büyük Elen düşüydü.

Helenizm ve oryantalizm; ilk dünya savaşından kalan Batılı yan bunlardı. Ne yazıktır, Osmanlı ikisini de anlayamadı; kişisel bir mesele sandı. Mısır ise savaştan kalan Doğu bakiyesiydi; dünya politikasında iddiasını sürdürüyordu. Hem Avrupa tarihini hem Osmanlı tarihini etkilemiş ve değiştirmiştir.

Bunun da eksik anlaşıldığını biliyoruz. Osmanlı her yerde yenilirken Mısır ilerliyordu. Osmanlı yöneticileri o gün için henüz olgunlaşmamış Avrupa yerine muzaffer Mısır'a baktılar. "Aslında çoktan bakıyorlardı. Mehmet Ali -bazı yabancıların Doğu'nun Bonaparte'ı dedikleri bu adam- Türkiye Tanzimat'a gelmeden, Tanzimat'ı aşarak geride bıraktı."[197] Tanzimat'ın modeli Mısır'dı; ancak Mısır, Tanzimat'a modellik etmekten hep daha fazlasıydı.

DOĞU'NUN DİRENİŞİ: MEHMET ALİ

Yaşadığı dönem, Rumeli paşalarının padişahla anlaşmaya oturacak kadar güçlendiği bir dönemdi. Ayanlarla yapılan anlaşma 1808'de imzalandı. Sened-i İttifak, aslında Rumeli feodallerinin gücünün bir ifadesiydi. Henüz imparatorluk güçleriyle baş edecek kadar olgunlaşmamıştılar; ama yeni ve daha fazlasını isteyecek güçleri vardı. "Rusçuk Ayanı Mustafa Paşa'nın okuma yazma bilmediği söylenir; ancak Batı dünyasının gücünü ve temel reformların gereğini anlamıştı..."[198] Rusçuk Ayanı Mustafa Paşa, saray içindeki entrikalarda kayboldu gitti. Sultan Mahmud, Rumeli ayanlarının gücünü kırmak için harekete geçti. Yunan ayaklanması yeniçerilerin de bir işe yaramadığını göstermişti. Mehmet Ali, Mısır'da çok ciddi askerî ve ekonomik reformlara girişmiş, güçleniyordu. II. Mahmud, öğretmen bulmak

için Mehmed Ali Paşa'ya başvurdu. Mahmud'un istediği gibi öğretmenler henüz ortada yoktu. Bu tür kadrolar ancak onun ölümünden sonra bulunabildi. 1848 Devrimi'nden kaçıp Osmanlı'ya sığınan Macar ve Polanyalı mülteciler imdada yetişmişti. Artık çoğunun Yahudi kökenli olduğunu biliyoruz.

Yaşadığı dönemin ikinci büyük gelişmesi imparatorluğu sarsan Elen ayaklanmasıydı. İmparatorluk hızla gerilerken Osmanlı içindeki Rumlar hızla güçleniyordu. "Ortodoks kilisesinin hiyerarşisinden ileri gelen örgütlendirme yeteneğiyle, Rum armatörlerin altı yüzü aşkın ticaret gemisindeki beş bini aşkın top, ayaklanmanın küçümsenmeyecek bir güce sahip olduğunu gösteriyordu."[199] İmparatorluğun, yeni güçler karşısında uzun süre dayanamayacağı belli olmuştu.

Fransız Devrimi'nden 20 yıl önce Kavala'da doğmuştu. Babası Bekçibaşı İbrahim Ağa'yı küçük yaşında kaybetti. Koruyucusu Kavala Mütesselimi Tosun Ağa'nın da hükümetin emri ile idam edildiği belirtiliyor. Koruyucusuz kalan Mehmet Ali, Kavala'da tütün ticareti yapan Leon adlı bir Fransız tacirinin yanında çalışmaya başladı. 18 yaşında asker olduğu ve dul ve zengin bir kadınla evlenerek askerliği ve ticareti bir arada götürmeyi becerdiğini öğreniyoruz. Fransız Devrimi'nden sonra, devrimi kendi yöntemiyle yayan Napolyon'un işgal kuvvetlerini Mısır'dan çıkarmak üzere gönderilen bir birliğin içinde kaderinin düğümlendiği yere haraket etti. Biyografisinde Osmanlı ordusunun Fransızlara karşı mücadelesine tanık olmasının sonraki hayatı üzerinde tartışılmaz bir etkisi olduğu belirtiliyor.[200]

Birisi, kendisinin de içinde bulunduğu iki ordu gördüğü ve karşısındaki ordunun farklı bir ordu olduğu açıktır. Bu ordu, Fransız Devrimi'nin yarattığı en önemli kurumlardan biriydi; teknoloji ve tekniğinin ötesinde yeni bir değerler sistemi için savaşan askerler çok etkileyiciydi. Yeni ordu, Mehmet Ali'nin en önemli sorunlarından biri oldu.

Netayic ül-Vukuat'a göre becerikli, gözü pek ve yönetim işinde yetenekliydi. Kolay yükselmiştir: "Kavala Çorbacısı Hüseyin Ağa'nın yeğeni olan bu Mehmet Ali Ağa, okuması yazması olmayan bir kişi idi ise de beceriklili̇ği, gözü pekliği ve yönetim işindeki yeteneği, ileri görüşlü bir subay olması dolayısı ile 'serçeşmelik', yani bütün başıbozuk askerî sergerdelerin başkanı olma görevini elde etmişti."[201]

Başlamak için herhalde savaş iyi bir fırsattı; "Napoleon'un Mısır seferi neticesinde, kölemenlerin en sebatlı ve iradeli unsurları mahvolmuş idi. Mehmet Ali bu durumdan layıkı ile istifade etmesini bildi. Kölemenleri Osmanlılara, Arnavutları kölemenlere karşı kışkırtarak, meydena gelen karışıklıkları kendi lehine kullandı; halkın muhabbetini kazandı. Zekâ ve kudreti sayesinde, çevirdiği entrikalar ile Mısır'ın son valileri bulunan can düşmanı Hüsrev, Tahir, Ali ve Hurşit paşaları bertaraf ettikten sonra, halk tarafından desteklendi ve Mısır'da hemen hemen müstakil bir şekilde idareyi eline aldı."[202] Kolay ilerleyebildiği görülüyor.

Babıâli, Mehmet Ali'nin Memlüklerden daha tehlikeli olduğunu çabuk anlamıştı. Onu Mısır'dan almak istediklerini, lakin başaramadıklarını öğreniyoruz. Ancak Osmanlı pragmatisttir; durumu yerinde görmek üzere Mısır'a yollanan padişah yakını Salih Bey'in eline hangi taraf güçlü ise ona verilmek üzere; biri yerinde bırakma, biri de atama fermanı olmak üzere iki ferman verilmiştir. Mehmet Ali güçlüdür, yerinde kalma fermanını almış olduğun tahmin edebiliyoruz.[203] 1807'de İskenderiye'de İngilizleri de yenilgiye uğratmıştır; bu hem Babıali'nin hem de güçlü İngiltere'nin düşmanlığını kazandığı anlamına gelmektedir. Ancak, biyografisine göre düşmanları arttıkça dokunulmazı da artmaktadır; bu, herhalde "kamuoyu desteği"ndendir. Netayic-ül Vukuat, "Halkın onun başlarına Tanrı tarafından yollanmış olduğuna inandığını"[204] haber vermektedir. Osmanlı yönetimi içinde de taraftarları çoktur; İngilizlere indirdiği bu darbenin ardından İstanbul'a rehine bırakılan oğlu İbrahim Bey'i geri alabilmiştir.

İngilizlerden sonra Vehhabilerin üzerine yürüdü. Bunu yapmadan önce bir merasim için çağırdığı 470 Memlük beyini kılıçtan geçirdiği not ediliyor. Bu, Mısır'ı düzleme hareketinin başlangıcıdır.[205] 1813'te Mekke'yi zaptedince ününün doruğuna ulaştığını anlıyoruz. Mehmet Ali, artık Doğu'da yeni bir kuvvettir. Oğlu İbrahim'in seferlerinden sonra Kızıldeniz'e giden ticaret yolları açılmış ve denildiğine göre hac yolculuğu yeniden yapılabilir hale gelmişti. Bu durum, ayrıca İslam dünyasının desteğini aldığı, Avrupa'nın "dikkatini" çektiği anlamındadır.

Sudan'ın ilhakından sonra Mehmet Ali'nin nüfuz sahasını Basra Körfezi'nden Libya Çöl'üne, Sudan'dan Akdeniz'e kadar genişlettiğini anlıyoruz; artık Avrupa'nın yarısı kadar bir saha kontrolündedir. Mehmet Ali, imparatorluk içinde imparatorluk kurmuştur ve Elenler de imparatorluk

içinde devlet olmayı başararak ilerlemektedir. Bunları birer gecekondu sayabilir miyiz? Gerileme devrinde Osmanlı tapulu sahasında gecekondu kurmanın mümkün ve kolay olduğu biliniyor. Ancak Mehmet Ali'nin gecekondusu Avrupa için tehlikeli, Elenlerinki ise faydalı bulunmuştur; farkları budur. Karşılaşmaları, talihin bir oyunu değil, tarihin bir zorunluluğudur.

Karşı karşıya gelmeleri denildiği gibi, Mehmet Ali'nin bir "Osmanlı paşası" olması nedeniyle midir? Biyografisinde şöyle anlatılıyor; "Osmanlı Devleti, Yunan ihtilalini tenkil edemediğinden, isyan Akdeniz ve Ege Denizi adalarına da sirayet etmiş idi. Mehmet Ali Babıali'den Akdeniz Rum korsanlarının takibi emrini aldı. Zaten bu yüzden Mısır ticareti de zarar görmeye başlamış idi."[206] Elbette öncelik sırası yapmamız gerekmiyor; yine de Mehmet Ali için Mısır ticaretini garanti altına almanın daha önde olduğunu düşünmemizi engelleyen bir veri yoktur. Rum korsanları takip eden Mehmet Ali kuvvetlerinin, takip dönüşü beraberinde Girit'i ve Mora valiliğini getirmesi ise asla bir rastlantı değildir. Bir mücadele var ve bu mücadelede Mehmet Ali, Osmanlı'dan daha önemli bir figürdür.

Mora ihtilalini kim bitirdi? Mehmet Ali ve oğlu İbrahim'in Avrupa'nın Elen rüyasını bir kâbusa dönüştürdüğü açıktır. Birleşik bir donanmanın Navarin'de Osmanlı-Mısır donanmasını yok etmesi süreci böyle başlamıştır. İngiltere ve Fransa'nın durdurmak istediği güç Mısır'dır ve Navarin'den sonra Mısır kuvvetlerini çekilmesi ile Yunanistan bağımsızlığının mümkün kılındığını anlıyoruz.

Ancak çekilme Mehmet Ali'ye pek az zarar vermiştir: "Mehmet Ali'nin pek çok can kaybına, büyük masraflara ve donanmasına mal olan Mora seferinden Girit adasından başka bir kazancı olmadı: fakat buna mukabil Mısır'ın manevi nüfuzu arttı. Hemen hemen müstakil bir hükümdar gibi, Babıâli'nin bir tavassutu olmadan, Avrupa devletleri ile anlaştı. Bundan başka, Mısır ordusu yeni harp usul ve vasıtalarını tatbik etme imkânı buldu ve sonunda istiklal hareketlerini teşvik eden en mühim hadiselerden biri vukua geldi."[207] Bu önemli hadise, Türk-Rus harbine katılma çağrısını reddetmesidir ve bu reddiyeden sonra artık Mehmet Ali bağımsızdır.

Sonra, kuvvetleri Suriye'yi fethedip, Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. Mehmet Ali'yi Osmanlı'yı topyekûn yıkmaktan kurtaran ise Avrupa ve

Rusya'dır. Mısır, kendi bayrağını açmıştır; Mehmet Ali Arap yarımadasını tek bir devlet haline getirmek üzere ilerlemektedir. Hep tehlikeli bulunduğunu ve hep Avrupa'yı birleştirdiğini anlıyoruz. Avrupa Mısır meselesi etrafında yeniden guruplaşmaktadır. "İngiltere hariciye nazırı Lord Palmerston'a göre [208](Mehmet Ali'nin-) asıl gayesi, Arapça konuşulan bütün ülkeleri içine alan bir Arap devleti kurmak idi. Filhakika Mehmet Ali, burada hâkimiyetini Bahrayn Adaları'na kadar genişletti. Bu suretle Akdeniz tariki ile Hindistan'a giden deniz yollarının ikinci kapısını da ele geçirdi. Şatt al-Arab'a bir donanma gönderdi; Basra, Bagdat ve İran ile münasabetler kurdu. Böylece İngiliz-Rus rekabet sahasında İngiltere aleyhine hesaba katılması icap eden bir kuvvet haline geldi. İngiltere'nin Süveyş berzahında bir köprübaşı elde etmek veyahut Süveyş-Kahire arasında bir demir yolu inşa etmek gibi arzuları Mehmet Ali tarafından şiddetle reddedildi.[209] Bir politika var ve bu politikayla Doğu'nun, Mehmet Ali ile yeniden ayağa kalktığını anlıyoruz.

Osmanlı'yı Mehmet Ali'nin üzerine gönderen yine Batı siyasetidir, fakat Nizip'te Osmanlı ordusu bir kez daha bozguna uğratılmıştır. Osmanlı bir güç değildir, birleşik Batı ise güç yettirememektedir. Doğu'nun başkaldırısı Mehmet Ali'nin "Osmanlı paşası" kimliği ile örtülmektedir."[210]

DİRENİŞİN ŞİFRESİ: MEHMET ALİ SOSYALİZMİ

Mısır, Batı için neden bu kadar önemliydi? Avrupa ideolojisinin henüz yeşerdiği, Doğu için Batı bakış açısının yeni kurulduğu bir zamanda Mehmet Ali birçok açıdan bu gelişimin karşısına dikilmişti. Önce Doğu'da gelişme olamayacağı yargısını güçlü bir biçimde tekzip etmişti. Doğu'da Osmanlı'nın ötesinde yeni bir imparatorluk kurmaya girişerek, Batı'nın karşısına taze bir güç olarak dikilebileceğini göstermişti. Sonra, kendisi küçük; ama anlamı Batı için büyük olan Yunanistan'ı dağıtmıştı.

Mehmet Ali nasıl direndi? Bir yüzyıl sonra Rusya'nın büyük direnişini biliyoruz; "güç"e ihtiyaç, hep var ve yoksunlukta gücün tek bir biçimde, kolektivizmle sağlanabileceğini de biliyoruz. Ekonomik altyapının kollektivize edilmesi, askerî güçte köklü bir reform yapılması, eğitimin yeniden örgütlenmesi, özel mülkiyete önemli sınırlandırmalar getirilmesi ve sanayileşme anlamındadır ki bilinmeyen, bu yola Rusya'dan önce Mehmet Ali Mısır'ının girdiğidir. "Mehmet Ali, siyasi muvaffakiyetlerini, hatta

kısmen Mısır'ın içtimai ve iktisadi yükselişini, kurduğu modern ordu sayesinde temin etti. Ordunun ihtiyacını karşılamak gayesi ile birçok imalathane kuruldu ve ilmî eserler tercüme edildi."[211] Biyografisine göre, ilk adım Asvan'da açılan harbiye mektebiydi; Fransa'dan öğretmenler getirtti. Sudan'dan getirilen 20 bin kişi ile ilk düzenli birlikler kuruldu ve yeni yetişen komutanların emrine verildi. Bu devşirme usulü istenilen sonucu vermeyince Mısır halkından asker alınmaya başlandı. Başlangıçta büyük direnişle karşılaşan bu teşebbüsün tutunması, başarı sağlandıkça mümkün oldu; ordu zaferler kazandıkça vatan ve millet duyguları yeşermeye başladı. Mısır, kendince Fransız Devrimi'ni böyle yaşıyordu.

Artık askere alındığına göre köylü, aşağı sınıf olmaktan çıkmalıydı; fellah kelimesinin tahkir manasında kullanılması yasaklandı. Artık çiftçi "milletin efendisi"ydi. "Kısa bir zaman içinde askerî mektepler çoğaldı; piyade, süvari, topçu, bahriye ve erkânıharbiye mektepleri, hatta bir askerî mızıka okulu açıldı. Mısır ordusunun muhtaç olduğu her türlü silah, teçhizat ve levazımı, memleket içinde hazırlamak gayesi ile büyük askerî imalathaneler tesis edildi; ayda 3-4 top, yılda 36.000 tüfek ve 15.784 kantar barut imal edilebiliyordu. 1839'da ordunun mevcudu 235.880'di; Mısır, Sudan, Hicaz, Suriye vb. bölgelere taksim edilmiş bulunuyordu... Akdeniz donanmasını kuvvetlendirmek için de önceleri Marsilya ve Trieste tersanelerine gemiler ısmarlandı; aynı zamanda Fransız ve İtalyan bahriye zabitleri celbederek, onları efradın talim ve terbiyesi ile vazifelendirdi... İskendireye tersanesine daha büyük ehemmiyet verdi. Cerisy adında tanınmış bir Fransız mühendisi, bu tersaneyi üç sene içinde modern bir hale ifrağ etti. Beş adet kızağı ve 8.000 amelesi bulunan tersanede, pusula ve dürbüne varıncaya kadar, bütün donanma malzeme ve ihtiyaçlarını imal eden mükemmel atölyeler var idi."[212] Askerî ihtiyaçlar için örgütlenen silah sanayi, Mısır'da yepyeni bir sınıf doğuruyordu.

Eğitim devrimi, bu dönüşümün zorunlu sonucuydu; "Mehmet Ali'nin Mısır için yaptığı en büyük hizmetlerden biri de hiç şüphesiz, büyük sayıda ve her derecede açtığı mekteplerdir. Bu mekteplerde Avrupa tedris usul ve programları da tatbik edildi. İlk yüksek mektep, kalede açılan hendese mektebi idi (1816). İhtiyaç artınca, Avrupa'da yetişen unsurlar ile Bulak'ta Mühendishane tesis edildi (1834). Mısır'ın tarihi, folkloru ve içtimai durumu hakkında kıymetli bilgiler veren Dr. Clot Bey'den istifade edilerek, Tıbbiye kuruldu (1827); bu mekteplere Fransız hocalar da getirildi; dersler

Fransızca veriliyor ve Arapça tercüme ediliyordu. Kısa fasılalar ile eczacı, ebe, lisan, maden, muhasebe, sanat, ziraat ve veteriner mektepleri açıldı." [213]

Biyografisinde takip ediyoruz: Mehmet Ali, Mısır'ı -devlet menfaatine olmak üzere- iktisaden yükseltmek için, elinden geleni yaptı. Nil'in Dimyat kolundan su alarak, Reşid koluna veren el-Fravniya Kanalı'nı kapattı (1809). Eski İskenderiye Kanalı'nı, delta sahasını sulamak ve İskenderiye ile dâhili Mısır arasında irtibat temin etmek üzere açtırttı; bu kanala al-Mahmudiya adı verildi. Sulama işlerini tanzim için ziraat sahalarını muntazam küçük kanal şebekeleri ile örttü. Nil feyezanlarının zararlarını önlemek ve muazzam su kütlelerini toplamak gayesi ile birçok setler inşa ettirdi. Ezcümle Abu Kir seddini yaptırdı. Bu suretle gayet münbit, geniş bir toprak sahası elde edildi. Son senelerine doğru, Hayriya Barajı'nın inşasına başlandı; muazzam sahalar bu sayede yılda birkaç defa mahsul verecek bir hale geldi.

Mehmet Ali, meşhur Kale Katliamı'ndan sonra, kölemenlerin elinde bulunan Mısır arazisinin büyük bir kısmına tesahup ederek, iltizam usulünü lağvetti... Vakıfların zaruri masrafları hükümet tarafından görülmek üzere, bunları da devlete mal etti; mütevelli vazifesini gören şeyhlere maaş bağladı. Bu suretle Mısır'ın hemen hemen bütün arazisi devletin malı oldu ve fellahlara 3-5 feddan olmak üzere, tevzi edildi. Artık vergiler, doğrudan doğruya hükümete teslim ediliyordu. Mamafih fellahlar bu değişme ile toprağın sahibi olmadılar; ellerindeki araziden -eskiden olduğu gibi- vergisini verdikleri müddetçe, intifa hakkına haiz idiler. Bu bakımdan fellahlar ziraat amalesi mesabesinde kaldılar. Kendilerine, ödünç olarak hayvan, ziraat aletleri ve tohum verildi. Her fellaha verilecek arazi miktarı ile her nevi ziraata tahsis edilecek arazi miktarı hükümet tarafından, memurlar vasıtası ile tespit edilirdi. Hasat zamanı hükümet, fellahtan inhisar usülünün mevzuatına göre, tayin edilen fiyat ile mahsülü satın alırdı. Vazedilen bu arazi nizamının esası, ferde mülkiyet hakkı tanımamak idi. Mültezimlerin elinden alınan haklar devlete mal edilmiş idi.

Arazi kısımları, verimlerine göre vergiye tabi tutuldu. Fakat vergiler çok ağır idi. Birçok fakir köylü vergisini veremez oldu; zenginlerin fakirler yerine, zengin köylerin de fakir köyler yerine vergi vermesi usulü iyi bir netice hâsıl etmedi. Mamafih, bütün bunlara ve binlerce fellahın askere

alınmış olmasına rağmen, 1821'de Mısır'da ekilen arazi sahası 2 milyon feddan iken, 1840'ta hemen hemen iki misline çıktı. Hububat ziraatinden başka ipekçiliğe de büyük bir ehemmiyet verildi. 2.000 felllah ve Suriye'den getirtilen usta işçi ile kısa bir zamanda milyonlarca dut ağacı yetiştirildi. 1832-1833 yıllarında 12.000 okka ipek istihsal edildi. Mehmet Ali, bilhassa pamuk ziraatında büyük bir inkılap yaptı. Pamuk cinsini ıslah ve istihsal miktarını fevkalade arttırarak, Mısır'ı pamuk istihsal eden başlıca memleketlerden biri haline getirdi.

Mehmet Ali inhisar sistemini, ziraat ve ticaretten başka, büyük imalathaneler kurmak suretiyle sanayide de teşmil etti. Bu yüzden küçük sanatlar körleşti. Halbuki sayıları hiç de az olmayan ve senede 30.000 kese kazanç temin eden bir halk kütlesi var idi; bunlar devlet fabrikalarında amale oldular; mesaileri arttı, fakat kazançları azaldı. Bulak'ta birçok imalathane kuruldu; pamuklu kumaş imali için Malta fabrikası, çuha imalathanesi, ayrıca keten kumaş ve fes imalathanesi açıldı. Avrupa'dan birçok mütehassıs celbedildiği gibi tecrübeli işçi yetiştirmek gayesi ile muhtelif memleketlere işçi gönderildi. Amme hizmetine mahsus birçok büyük binalar inşa edildi. Birçok hastahane ve kütüphaneden başka, kalede hükümet konağı olarak kullanılan Kasr al-Cavhara ve Türk tarzı mimarisine göre, kendi ismi ile anılan Zarif Cami'yi yaptırdı. Yine kale civarında defterhaneyi (arşiv) inşa ettirerek, resmî vesaikin iyi bir şekilde muhafaza edilmesini temin etti. İskendireye'de muazzam Ra's el-Tin Sarayı'nı inşa ettirdi; Bulak'ta bir rasathane açtırdı. Müze açılmasına himmet ederek, asar-ı antikanın Mısır'dan dışarı çıkarılmasını menetti. Sıhhıye ve posta işlerini tanzim ettirdi.[214] Avrupa'yı sadece gücüyle değil, uygulamasıyla da ürküttüğü kesindir. Korku, her zaman birleştirir.

Mehmet Ali sosyalizminin başarıları kesindi; Kızıldeniz ve Akdeniz yeniden güvenli hale gelmişti. Yollar yapılmış, Mısır yeniden Hindistan ticaretinin merkezi haline getirilmişti. Mısır'da yaşam seviyesi hızla yükselmiş; üst sınıf olan kölemenler yok edilmişti. Bunları yaparken kendisi de Mısırlılaşmıştı. Biyografisine göre "sosyalist" Mehmet Ali bunları yaparken tamamen ümmi idi; okuma yazma öğrenmeye 40'ından sonra girişebildi. Ümmi olmasına rağmen Mısır'ın Nil'in ürünü olduğunu anlamıştı. Doğu'da, çok hızlı bir ilerleme çizgisini, belki de Sovyetler'den önce tutturmuştu. Ancak, Sovyetlerle aynı kaderi paylaşmaktan kurtulamadı.

Yunanistan'ın bağımsızlaşması için Mısır yıkılmalıydı. Yunanistan bağımsızlaştırılarak Doğu'ya aşılmaz bir duvar örüldü. Duvarın arkasında Osmanlı için büyük can çekişme dönemi açılmıştı; Mısır ise hemen öldürüldü. Tanzimat, Yunan duvarı ile Mısır başkaldırısı arasında açılmıştı. Ancak, Osmanlı da Mısır'ın infaz mangasına katıldı; Tanzimat köksüz kaldı. Mısır modeli, bir daha hatırlanmaması için tarihin derinliklerine gömüldü.

1838 Ticaret Antlaşması neden imzalandı? Osmanlı'nın Mısır'dan duyduğu derin korku ile bu antlaşma arasında artık bağ kurabiliriz. Osmanlılar bu anlaşmayı Mısır'ı durdurmak için imzalamıştır. Tahribatının gerçekte Mısır ekonomisi üzerine olduğunu biliyoruz. Taner Timur şunları yazmaktadır: "Mehmed Ali yenilgisini ve Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı izleyen yıllarda Osmanlı sultanı için, asi paşanının cezalandırılması ve kırılan onurunun tamiri, merkantil düşüncelerden çok önce gelen bir sorundu."[215] Taner Timur, Fransız elçisinin Paris'e yolladığı raporda "II. Mahmud'un Mehmed Ali'nin cezalandırılması için imparatorluğun yarısını vermeye hazır olduğunu" haber ettiğini belirtmektedir. Tamamını vermiş sayabilir miyiz? İngiltere Mısır'ı tahrip etmeye girişitiğinde, Osmanlı'nın da varlık sebebi ortadan kalkmıştı. Gerisi sadece bir zaman sorunuydu.

BALKANLARDA ERKEN ELEN EMPERYALİZMİ

Yunan Bağımsızlık Savaşı Mora'da değil Fener'de başladı. Fener feodalleri büyük bir ekonomik gücü ellerinde bulunduruyorlardı. Osmanlı'nın içinde hem iktidar oldular hem de bu iktidara dayanarak ayaklandılar. Osmanlı'nın tasfiye edemeyeceği kadar güçlü olduklarını biliyoruz.

Komnenos Hanedanı soyundan oldukları iddia edilen Fenerli İpsilantiler, Balkanlar'da Osmanlılara karşı başlayan isyanın öncüsüydüler. Ailenin ilk tanınmış şahsiyeti Atanasios İpsilantis 1730'da İstanbul'da doğmuştu. İtalya'da Padova Tıp Fakültesi'nde öğrenim görmüş, İstanbul'da Vezir Ragıb Paşa'nın hekimliğini yapmıştı.

Aileden Aleksandros İpsilantis ise Fransızca, İtalyanca, Türkçe, Arapça ve Farsça konuşabilen bir entelektüeldi. 1774'te Babıali'ye baştercüman olarak atandı; ardından Boğdan ve Eflak Voyvodalığı'na getirildi. Burada oluşturduğu gizli silahlı örgüt Yunan ihtilalinin temelini oluşturacaktı. Aleksandros, 1806 yılında tutukluyken öldü. Yerine geçen oğlu

Konstandinos keskin bir Rus taraftarıydı. O da görevinden azledildikten sonra Rusya'da öldü.

Aleksandros'un oğlu Konstandinos Rus çarının harp yaveriydi ve Odessa'da kurulan Filiki Eterya Cemiyeti'nin başındaydı. 1820'de başlayan Eflak-Boğdan isyanında önemli rol oynadı. 1821 'de başlayan ayaklanmanın içindeydi ve Bükreş'i işgal etmişti. Ancak, yerli halk Fenerliler destek vermedi; tutunamayacağını anlayan Aleksandros, Avusturya'ya kaçmak zorunda kaldı.

Aleksandros'un kardeşi Dimitrios da bağımsızlık savaşına katılanlar arasındaydı. 1825'te İbrahim Paşa'nın ilerleyişine karşı koymaya çalıştı. 1832'de Nauplion'da öldü. En küçük kardeşleri Nikolaos 1821'de ağabeyi Aleksandros'un yanında kutsal birliğin topçu komutanlığını yaptı.

Mavrokordatolar ise bir başka Fener ailesiydi. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa 'nın 1671 yılında baştercüman olarak göreve getirdiği Aleksandro Mavrokordato, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sırasında da görevine devam etti. II. Viyana Kuşatması'nın başarısızlığa uğraması sonucu gözden düşerek görevden alındı. Yıldızı Karlofça Antlaşması'nın müzakereleri sırasında yeniden parladı. "Şerefli yenilgiler dönemi" başlamıştı, Osmanlı toprak kaybediyordu. Emekliye ayrıldığında oğlu Nikola Mavrokordato onun yerine baştercüman yapıldı; imtiyaz, artık babadan oğla devrediliyordu.

XVII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan vilayetlerinin beylerini yerli asillerden seçmekteydi. Bu vilayetlerin yöneticilerinin oğulları Osmanlı Devleti'ne isyan etmelerini önlemek için İstanbul'da rehin tutulurlardı. Bu rehinelerden biri olan Dimitri Kantemir'in ülkesine Boğdan beyi olarak geri döndükten sonra Rusya ile birleşip Osmanlı Devleti'ne isyan etmesi, Osmanlıların yerli asillere güvenemeyeceğini gösreriyordu. Baştercüman Nikola Mavrokordato, Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa tarafından Boğdan beyliğine atandı. Bir başlangıçtı, bu tarihten sonra Eflak ve Boğdan beyleri hep Fenerli aileler arasından seçildi.

Fenerliler, Eflak ve Boğdan eyaletlerinin gerçek egemenleri oldular. Fiilî durumu yasal bir çerçeve kavuşturma düşüncesinin gelişmesi için artık ortam hazırdı. Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın başlama vuruşunu da bu beylerden biri, XIX. yüzyılın başlarında Boğdan eyaletine bey olarak atanan

Aleksandro İpsilanti yaptı. Filiki Eterya Derneği'nin başındaydı; bu dostluk derneğinden bir ihtilal örgütü çıktı. Yeni kurulan devlet de Fenerli feodallerin kontrolündeydi.

İsyanı örgütleyen "Filiki Eterya", 1814 yılında Odesa'da kurulmuştu. Kısa zamanda üye sayısını arttırdı ve merkezini İstanbul'a taşıdı. Başında, Rus çarının yaverliğini yapan Alexander İpsilantis bulunuyordu. İpsilantis, 6 Mart 1821 tarihinde Eflak ve Boğdan'ı istila etti. Rus yardımı almayı ve Balkan Ortodokslarının dâhil olacağı genel bir ayaklanma çıkarmayı umuyordu. Fakat hem Rusya'nın hem de Avrupa'nın kuşkuları vardı; birkaç ay içinde Osmanlı kuvvetleri İpsilantis'yi bozguna uğrattı. Bir süre sonra Mora'daki Elenler ayaklandılar. Adalar Denizi halkının katılımıyla isyan yayıldı. Fener Beyi İpsilanti 1821 ayaklanmasının da lideriydi.

1824 yılına kadar çatışmalar sürdü; Osmanlı çaresiz kalmıştı. Saldırıya direnebilecek tek güç olan Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istendi. Yardım karşılığında, Girit ve Mora valilikleri teklif edilmişti. Mora'ya üzerine gönderilen İbrahim Paşa, Elen isyanını bastırdı. Avrupa tehlikeyi görmüştü. Yunan isyanının hamilerinden Çar I. Nicola, Mehmet Ali'nin Mora ve Girit'e yerleşmesinin Doğu'ya ilerlemenin sonu anlamına geldiğini biliyordu.[216] Mehmet Ali Paşa'nın Mora seferi İngiltere'yi de kaygılandırmıştı. Mısır valisinin Doğu Akdeniz'e yerleşmesi, İngiliz İmparatorluğu için tehlikeliydi. İçeride ise Helenizm yanlısı sivil halkın baskısıyla karşı karşıyaydı. Doğu Akdeniz'de zayıf bir Osmanlı Devleti ile küçük bir Yunanistan'ın bulunması çıkarlarına da uygundu.

"St. Petersburg Protokolü" ile birliğin ilk nüvesi İngiltere ve Rusya tarafından oluşturuldu. Protokol, Yunanistan'ı Osmanlı'ya bağlı özerk bir devlet haline getirmeyi öngörüyordu. Birliğe Fransa'nın katılımıyla imzalanan Londra Antlaşması ile Yunan bağımsızlığı bir Avrupa iç meselesi haline gelmişti.

Akdeniz'deki İngiliz, Fransız ve Rus donanması Mora ve Çanakkale Boğazı'nı abluka altına aldı. Mehmet Ali'nin yolunu kapatmak için Navarin'deki Osmanlı donanmasını yok ettiler. İbrahim Paşa, Mora'daki askerlerini Mısır'a çekti. 1829'da Yunanistan bağımsızlaşmıştı. Arkasından gelen Osmanlı-Rus Savaşı ile Eflak ve Boğdan da Osmanlı kontrolünden tamamen çıktı. Savaş sonunda imzalanan Edirne Anlaşması ile "Mora hükümeti onaylandıktan başka, bütün Çerkesistan ve Ahıska kaleleri

Ruslara verilmiş; Eflak topraklarında bulunan kaleler yıkılarak Eflak Emirliği'ne bırakılmış; Memleketeyn (Eflak-Boğdan) ve Sırbistan'ın ayrıcalıkları arttırılmış ve sağlama bağlanmış; altı nahiye daha katılarak Sırbistan sınırları genişletilmiştir."[217] Bu antlaşmanın Rus uyruklulara tanıdığı ticari ayrıcalıklar ise yerli Hristiyanlar tarafından kullanılmış, Odessa'dan bir pasaport almayı başaran her Osmanlı tebaası, Rus konsolosluğunun himayesine girmiştir.[218] Bu pasaportlarla Osmanlı liman kentlerine yerleştiklerini ve "Türkler"i ticaretten sildiklerini biliyoruz.

Osmanlı'nın bildiği ise, Mora'yı kaybedeceğidir; çünkü gücü yoktur. Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül- Vukuat'ında "Savaş yapmadan Mora Krallığı tanınırsa yol olur." saikiyle Yunanistan bağımsızlığına direnildiğini haber vermektedir. Savaş yapılmış; ancak yine de "yol olmuş"tur. Mora Krallığı'na karşı gerçek direnişi gösteren zaten Osmanlı değil, Mısır'dır.

Rum ailelerin gücü, Batı'ya yayılmış Elen nüfusuna dayanıyordu. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'ya ve Doğu'ya göçen Helenler önemli bir diaspora oluşturmuştu. Yahudilerle rekabetleri, onların da "Doğu Akdeniz'in Yahudileri" haline gelmesiyle yakından ilintiliydi. Richard Clogg *Modern Yunanistan Tarihi*'nde şöyle anlatıyor: "Yunanlılar bir diaspora halkıdır. Osmanlı yönetimi sırasında gelişen göç hareketleri günümüze de taşınmıştır. Daha bir Yunan devleti ortaya çıkmadan önce, XVIII. yüzyılın sonlarında, Yunan tüccarları Doğu Akdeniz'de, Balkanlarda ve Hindistan gibi uzak topraklarda bir ticaret imparatorluğu kurmuşlardı. XIX. yüzyılda göçler hızla Mısır'a, Güney Rusya'ya; yüzyılın sonlarındaysa Amerika Birleşik Devletleri istikametinde gelişti... Ülkelerindeki yoksunluk onları dışarı yöneltmişti ve çoğu önce yurtdışında birkaç yıl kadar kalmayı, sonra anayurda kesin dönüş yapmayı düşünüyordu. Ne var ki pek çoğu göç ettikleri ülkelerde kaldılar, iç savaş döneminde ABD'nin yasaları göçmen akışını sınırlarken, Yunanistan Küçük Asya'dan, Bulgaristan'dan ve Rusya'dan gelme bir milyonu aşkın sığınmacıya kucak açtı."[219] Demek ki Osmanlı içinde bir değil, iki "diaspora halkı" barınıyordu. İkisi de ticaret yapıyordu ve bu nedenle rekabet halinde idiler. Diaspora halkından biri, diğerini tasviye etti.

Elen göçü var; yalnız göçü sadece dışarıya doğru almak doğru değildir. Edirne Antlaşması ile birlikte bir kısmının imtiyazlarıyla birlikte Sultanın topraklarına döndüğünü biliyoruz; dönenlerin çoğu tüccarlardır. Öte

yandan, Anadolu Rum halkının XIX. yüzyıl boyunca yoksulluktan göçmüş olduğunu anlıyoruz. Sadece Avrupa ve Amerika'ya değil, daha çok Pontus'tan olmak üzere Rusya'ya da. Bunların yerine, Osmanlı içinde filizlenen Elen ticaret burjuvazisi ve adamları geldi. Çoğu Avrupa devletlerinin pasaportunu taşıyor ve bu da onları vergiden muaf kılıyor, ticari ayrıcalıklar tanıyordu. O tarihlerde Anadolu'daki Elenlerin sayısı ne kadardı? Nakracas'a göre 1939'da Tanzimat'ın ilanıyla Mora'dan ve adalardan Anadolu'ya önemli miktarda göç yaşanmış, Anadolu'daki Ortodoks Hristiyanların sayısı XIX. yüzyılın sonuna doğru 2 milyona ulaşmıştı.[220] Demek, Anadolu'da erken bir mübadele olmuş; gidenlerin yerine gelenler, ezenlerin kimliğiyle gelmiştir. Olmuşsa, Anadolu'daki Türkler ile Yunanlıların mücadelesi de budur.

Hristiyanlık değilse, modern Yunanlığın ayırıcı özelliği nedir? "Fransız İhtilali'nden önce, Yunanistan'ın ana kara kesimindeki nüfusun çoğunluğu, belirgin ulusal kimlikler olmaksızın Arnavutça, Ulahça ve Slavca konuşan sakinlerden oluşuyordu. Yunanca konuşan sakinlere gelince, onların da sırasıyla büyük bir oranı Flamanların, Katalanların, İtalyanların, Fransızların, Almanların, Mora Slavlarının, Yahudilerin vs. Yunanlılaşmış torunlarından oluşuyordu."[221] "Elen ulusu", Avrupa tarafından icat edilmişti. Atina köyü bu icat nedeniyle başkent olarak seçildi. Ellerine geçirdikleri her türlü olanakla Türkçe konuşan ve büyük ölçüde Türkleşmiş olan Rumları yeniden Helenleştirmeye giriştiler. 1850'ye kadar patrikhane ile ilişkiler de askıya alındı ve bir ulusal kilise kuruldu. Yeni Yunanistan, uzun süre Bizans deneyimini de hatırlamak istemeyecekti; bu, birlikte olanların ayrı olması için şarttır.

Osmanlı İmparatorluğu yıkılırken Yahudiler geriliyor, Yunanlılar ise ilerliyordu. Yunanlılar ticari avantajlarını siyasi avantaja çevirmesini de becerdiler. Osmanlı Devleti'nin önemli mevkilerini artık Yahudiler değil, Elenler tutuyordu. Fenerliler iktidardaydı. Diplomasi 1699 Karlofça Antlaşması'ndan, 1821'deki ayaklanmaya kadar hemen hemen Elenlerin yönetimindeydi. Ticaret aracılığıyla Helenleştirdikleri Balkanları, siyasal olarak da kontrol edebiliyorlardı.[222] Osmanlı da geriye düşürdükleri ise sadece Türkler değildi.

ELEN - İBRANİ İÇ SAVAŞI

Yunan Bağımsızlık Savaşı doruğundayken Osmanlı yönetimi Yeniçeri Ocağı'nı dağıttı. 1826 yılında, Osmanlı'yı, yüzyıllarca zaferden zafare taşıyan bir sistem kaldırıldı; "hayırlı olay"dı bu. Yeniçeri kıyımında birçok Yahudinin de kellesinin alındığını biliyoruz.

1821'de Mora ayaklanması patlak verince Fener Patriği Grigoryos Babıali'ye getirilerek sorgulandı. Sonra yaftası göğsüne takılarak patrikhanenin orta kapısında idam edildi. Gerisini Yalçın Küçük anlatıyor: "Arkası geldi. Patrikten sonra Mora ayaklanması ile ilgileri olduğu gerekçesiyle tüccar ve eşraftan on beş Rum idam edildi. Bununla da durmadı. İstanbul'un çeşitli yerlerinde en önde gelen Rum din adamları için sehpalar kuruldu. Kayseri, Edremit, Tarabya metropolitleri Balıkpazarı, Kaşıkçılar Hanı ve Parmakkapı'da kurulan sehpalarda ölüme gönderildiler. Resmî idamlar sürdürüldü; birçok din adamı hayatını kaybetti. Ancak böyle durumlarda beklenebileceği gibi idamlar resmiyet sınırları içinde kalmadı. 'Bu idamları görenler, bazı Müslümanlara yaptıkları işkencelerin intikamını almak için düşmanlıklarından dolayı gözlerine kestirdikleri Hristiyanları idam etmeye başladılar' İstanbul, bir mezbahaya döndü; beş yıl sonraki büyük kıyımın provası yaşandı."[223] Bu da bir hayırlı olaydı. Fakat her hayırlı olayda, kellesi giden ya Yahudiler ya da Rumlardı. "Prova", bunun içindir.

Hayırlar kimin için? "Hayırlı olay"ın Yahudiler için olmadığı açık… "Yahudiler, eski sistemle bütünleşmiş vaziyetteydiler; dolayısıyla, Batılılaşma yanlısı Türk ıslahatçılarının bu sistemi tafsiye etme girişimlerinden ilk dönemlerde büyük sıkıntı çektiler. Bu anlamda II. Mahmut devri Yahudiler açısından çok önemli bir dönem oldu. Bu dönemin en kayda değer başarısının, Vakayi Hayriye diye bilinen yeniçeri ordusunun lağvedilmesi olayının, Yahudiler için hiç de hayırlı olmadığı cemaatin başı (nasi) ve imparatorluğun önde gelen mültezimlerinden Behor İzak Karmona'nın boğularak öldürülmesiyle meydana çıkmıştı. Bu, cemaat liderliğinin gerçek anlamıyla boynunun vurulması demekti."[224] Müslümanlar bir yana bir "din" çatışması var; bunu, bir çıkar çatışması olarak algılamakta sakınca yoktur. Osmonlı'da ticaret, her zaman bu iki dinin mensuplarının ellerindeydi ve din de ticarete örtü olmuştur. Osmanlı toplumunun zenginleri-burjuvaları hep gayrimüslimlerdi. Bu olgunun Müslümanların egemen olduğu düşünülen bir yapıda ortaya çıkması şaşırıtıcıdır. Ancak görülüyor, zenginleşenler her durumda iktidara

yakınlaşmaktadır ve Yahudi-Hristiyan iç savaşını bir iktidar savaşı saymakta sakınca bulunmuyor.

Peki, bu iki "hayırlı olay"da Müslümanlara düşen hayır nedir? İlki, Yunan ayaklanmasıdır; "yol olmuştur", imparatorluğa başkaldırmanın yolu açılmıştır. İkincisi ise imparatorluğu kurtarmanın yolunu açamamıştır. Her iki durumda da kazananların arasında "Müslimler" yoktur. Müslimler, imparatorlukta var mıydı? Şimdi soru budur.

Rumlar, Osmanlı'nın ilerlediği her yerde kapıları açtılar; Doğu Roma İmparatorluğu, Türk-Rum kaynaşması nedeniyle yok oldu. Yahudilere ise Türkler bütün kapıları açtılar. Önemli bir sorun yaşandığı kaydedilmiyor. Öyleyse Türklük ya da Müslümanlık imparatorlukta "yok hükmünde"dedir; hiçbir kapıyı tutmuyorlar ve hiçbir çatışmaları yoktur. Belki kimliksizdiler, bütün kimlikleri benimsediler. Belki, bütün kimlikleri benimsedikleri için kimliklerini hiç kaybetmediler. Bütün eski dinler din, bütün eski peygamberler peygamberdiler. Kitabı olan herkes kitap ehliydi, cemaati olan herkes dokunulmazdı. Müslümanlık gibi Türklük de evrendeki her şeyi kutsamaya hazırdı. Cepheye koştular; Musa aşkına, İsa aşkına ve Muhammed aşkına…

Yahudiliğe daha mı yakındılar? Yahudi kaynaklarına göre öyledir: "Musevi ve İslam tanrıbilimleri birbirlerine Hristiyanlıktan çok daha yakındır. Her ikisi de -Hristiyan inancındaki üçlemeye karşılık- kesin bir biçimde tek tanrıya inanır. Gerek Musevilik, gerekse Müslümanlık İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu görüşünü reddeder… Ayrıca her iki dinde yasa dinidir, Musevilerin Halakha'sı ve Müslümanların şeriatında pek çok ortak nokta bulunmaktadır. Aynı yemek yasalarına uymakla birlikte -sünni-Müslümanlar Yahudilerin pişirdiği eti yiyebilirler; farklı kurallara göre olsa da, Yahudiler de Müslümanlar da sünnet yaparlar; rahiplik kurumu, Musevilerde Kudüs'teki tapınağın yıkılmasından beri, Müslümanlarda ise hiç olmamıştır."[225] Geçişlerin de çok kolay olduğunu anlıyoruz; ayrılıkları önemsizdir. "İslam tanrıbilimi asıl Bağdat'ta, yani Mezopotamya'nın yüzyıllardır Yahudi geleneğinin merkezi olan bölgesinde biçimlenmiştir. Abdullah ben Salem ve Kaab el-Ahbar gibi bazı Müslümanlığı kabul etmiş Yahudiler bu çalışmaya katkıda bulundular. Yine Kur'an ve hadislere ek olarak bir dizi eski İslam din malzemesi bulunmaktadır. Peygamberle ilgili çoğu Miraç'a bağlanan ve herhalde dönme Yahudiler tarafından yayılmış

öyküler. Bu malzeme, İslam edebiyatında İsrailiyat adıyla geçmiştir. Bu arada pek çok Musevi-Müslüman tarikatı da oluştu; Sura akademisinin kurucusu (III. yüzyıl!) Raw'a yakıştırılan şu söz, bu bağlamdadır: 'Yabancı birinin yönetiminde yaşamaktan, İsmail'in yönetimi altında yaşamak yeğdir!"[226]

Uyum var ve uyum için ilginç bir yaklaşım da var. "Müslümanlığın başlangıç dönemlerinde birçok ayrılıkçı Yahudi tarikatı filizlendi. Muhammed, Tanrı tarafından Araplara ya da -Yahudiler dışında- tüm insanlığa gönderilmiş bir peygamberdi. Bir Arap tanrıbilimci 800'lerde bu konuda şunları söylüyordu: 'Günümüzde Irak topraklarındaki Yahudiler, Allah'tan başka Tanrı olmadığını ve Muhammed'in Tanrı'nın elçisi olduğunu kabul ediyorlar. Ancak onun Musevilere değil, yalnızca Araplara peygamber olarak gönderildiğini ileri sürüyorlar… Sonuçta herhangi bir Yahudi, Muhammed'in Tanrı'nın elçisi olduğunu kabul etse de eski dinini bırakıp Müslüman olduğunu açık biçimde söylemedikçe Müslüman sayılamaz."[227] Bunların ve uzun Yahudi-Arap ortak yaşamının deneyimiyle uyumun, Hristiyanlardan daha kolay yakalandığı anlaşılıyor.

Oysa Jesus'u Yahuda İskaryot ispiyonlamıştı. Bu Yahudi tarikatını din yapan da kindi. İki toplumu da diri tutan kinleri oldu. Dinlerini tahkim ettiler, cemaatlerini kapalı tuttular ve hep çatıştılar.

I. yüzyılın başlarında Yunanlılarla Yahudilerin birlikte oturdukları Antakya, İskenderiye gibi kentlerde çatışıyorlardı. "Bu tür tutumların en çarpıcı örnekleri İskenderiye'de yaşandı. Yahudilerin, kendi gelirlerini azalttığını iddia eden bazı Yunanlılar, Apion adlı bir hatibin kışkırtıcı konuşmalarıyla, kentte Yahudi karşıtı nümayişler düzenlemeye başladılar. Roma İmparatoru Caligula'nın 38 yılında, yarı Yahudi olan Agrippa'yı Yukarı Galilee (Celile) bölgesine vali olarak ataması, Yahudiler tarafından sevinçle karşılandı. İskenderiye'de çeşitli kutlamalar düzenlendi. Bu kutlamadan bir gün sonra amfitiyatroda toplanan Yunanlılar, yarım akıllı bir cüceye Yahudi kralı kıyafeti giydirerek, Yahudilerle alay ettiler. Ardından, Yahudilerin sinagoglarına Roma İmparatoru'nun büstünü koyarak, Roma'ya bağlılıklarını göstermelerini istediler. Halbuki İmparator›un kendilerine bahşettiği ayrıcalık çerçevesinde, Yahudiler bunu yapmak zorunda değillerdi. Dolayısıyla bu isteği yerine getirmediler. Bunun üzerine kızgın Yunanlılar, zengin Yahudilere ait evlere saldırarak, 400 tanesini

yağmaladılar. Esasen, kendisi de Yahudi aleyhtarı olan Caligula›nın, olayları bastırmak için bir girişimde bulunmaması, İskenderiye saldırısının boyutlarının büyümesine yol açtı. İmparator Caligula›nın yerine geçen Cladius›un çabalarıyla İskenderiye olayları yatıştı; ancak Yahudiler ile Yunanlılar arasında başlayan güvensizlik ortamı bundan sonra da devam etti.

Roma İmparatoru Konstantin›in Hristiyanlığı benimsemesinden sonra, devlet mekanizmasının Yahudilere karşı tutumunda bir sertlik oluşmaya başladı. 483 yılında İmparator Theodosius döneminde hazırlanan kanunla Yahudi karşıtı bir yapı oluşturuldu. Söz konusu kanunun XVI. kitabının sekizinci ve dokuzuncu bölümlerinde, Yahudilerin dinsel bayramlarından olan Purim›in kutlanması, törenler sırasında haç yaktıkları gerekçesiyle yasaklandı. Yine Yahudilerin Hristiyan köle edinmeleri ve yeni sinagoglar inşa etmelerinin önüne geçildi.

İmparator Jüstinyen'in Corpus Iuris Civilis Kanunları da yeni ayrımcı hükümler getirdi. Buna göre, Vandallardan fethedilen Kuzey Afrika topraklarında, Yahudi dininin gereklerini yerine getirmek yasaklandı. Bu kanunla Yahudi dinsel doktrinine de müdahale edilerek, Torah'ın yorumlanmasında, Targum'un kullanılması istenirken Mishnah'ın kullanılması yasaklandı. Yahudiler, Bizans İmparatorluğu döneminde de, çeşitli ayrımcı uygulamalara tabi tutuldular."[228]

Yahudilerin sahip oldukları ekonomik güç, zaman zaman baskıcı politikaların kurbanı olmalarına, zaman zaman da devletten destek görmelerine neden oluyordu. 1229›da İmparator Theodore, Bulgar Çarı II. Ivan Asen›e karşı açtığı savaşı finanse edebilmek için Yahudilerin mal varlıklarına zorla el koymuştu. VIII. Michael Palailogos ise Roma ile tekrar bütünleşme girişiminin Ortodokslar tarafından tepkiyle karşılanması üzerine finansal destek bulabilmek amacıyla Yahudilere özgürlükler tanımıştı.[229]

Yahudiler için "barış", Osmanlılar ile birlikte geldi. Orhan Bey, Bursa kentini fethedince, çok sayıda Yahudi ilk Türk başkentine yerleşti. Mesleki kısıtlamalar yoktu. Edirne'de bir Romaniot cemaati yaşıyordu. Şehir Osmanlıların eline geçince Yahudi nüfusu hızla arttı. "Yahudilerin Osmanlı Beyliği sınırları içindeki yaşamı, Orhan Bey'in fetihleriyle başlamıştır. Bu

tarihten önce bir Osmanlı-Yahudi ilişkisi söz konusu değildir. Bursa, Gelibolu, Ankara ve Edirne Yahudileri, evvelce göç ettikleri bu kentlere Osmanlı fetihleriyle birlikte geri dönmüşler ve yönetimden hoşnut biçimde yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır. Bu tutumlarından dolayı onlara, diğer gayrimüslim cemaatlerden farklı olarak 'kendi gelen' adı verilmiştir. Orhan Gazi Bursa'yı fethettiğinde, Bizans yönetimi altında yaşayan Bursa Yahudileri Osmanlıları kurtarıcı olarak karşılamışlardır. Orhan Gazi, Bursa'da Etz Ha-Hayim (Hayat Ağacı) Sinagogu'nun inşa edilmesine izin vermiştir.

Başkent, Edirne'ye taşındığı zaman, Bursa'dan Edirne'ye sürgün politikasıyla göç ettirilen Yahudiler, kentin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Kentteki Yeşiva (Din Akademisi), tüm Osmanlı kentlerinden öğrenci kabul eden bir Yahudi eğitim merkezi haline gelmiş, hatta bu merkezde okumak için Edirne'ye Macaristan, Polonya ve Rusya'dan Yahudi gençleri gelmeye başlamıştır. Ayrıca kentte, her Yahudi cemaatinin (Romaniot, Eşkenazim, Karayim) mali, idari ve hukuki işlerinden sorumlu ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin temsilcisi konumunda birer hahamın görev yapmasına izin verilmiştir. Hahamların, Müslüman cemaatindeki dinî görevlilerle aynı yükümlülüklere sahip oldukları bu dönemde, ilk kez Subaşı ve Başyazıcı unvanı alan Yahudilere rastlanmaktadır."[230] Hemyönetimde, hem de toplumda yükseldiler. "I. Mehmet zamanında dönme bir Yahudi olan ve bir derviş ayaklanmasına katılarak sonunda asılan, Torlak adıyla anılan Samuel ün kazanmıştı. Sultan II. Murat'ın hekimbaşı olan ve soyu sürekli olarak vergiden muaf tutulan Yahudi bir doktoru vardı. II. Murat askerlikten muaf tutulmak için vergi ödemeyen Yahudilerden oluşan bir gayrimüslim kolordusu kurdu (Gareba). Bizanslılara güvenmeyen Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden üç gün sonra Asya cemaatlerinden Yahudileri buraya göç etmeye çağırdı, onlara 'ev, toprak ve bağlar' vadetti. II. Mehmet maliye bakanını Yahudiler arasından seçmişti: Hekim Jakub. Özel doktoru da yine bir Yahudiydi: Moşe Hamon."[231]

"Yahudi tarihine geçmiş" Osmanlı padişahları vardı ve bu "altın çağ"a işaret etmekteydi: Sultan Bayezid, "Yavuz" Sultan Selim, "Kanuni" Sultan Süleyman… Yahudi kaynaklarına göre Selim, Yahudileri çok seviyordu… Kanuni, Kudüs'ün surlarını yeniden yaptırmış ve kan iftirası davalarının yalnızca kendi huzurunda görülmesini sağlamıştı. Yahudiler için

koruyucudur ve Kanuni lakabını hak etmektedir. "Osmanlı Devleti›nin, Yahudi tebaasından son derece hoşnut olduğu, Yahudi göçüne, 1492 yılından önce kapılarını açtığı ve Rumlara ve Ermenilere nazaran daha güvenilir bulduğu Yahudi tebaasına karşı tutumunun genelde hoşgörülü olduğu sonuçlarına ulaşmak mümkündür. Bu daveti takiben çok sayıda Alman Yahudisi Osmanlı İmparatorluğu›na gelmiş ve yerleşmiştir. II. Mehmed İstanbul›u fethettiğinde, Bizans Yahudileri (Romaniotlar) kendisini bir kurtarıcı olarak karşıladılar. Bizans›ın son Hahambaşı Moşe Kapsali Türk İstanbul›unun ilk hahambaşısı oldu ve II. Mehmed tarafından divanına davet edildi."[232]

Aynı kaynağa göre Sultan II. Bayezid İspanya ve Portekiz göçmenlerini kabul etmekle kalmamış, eyalet valileriyle sancak beylerine gönderdiği bir fermanla göçmenlere kötü muamele yapacakların veya en ufak bir zarara sebebiyet vereceklerin cezalandırılacağını buyurmuştu. Üstelik Musevilerin, kendilerine İspanya'yı terk etmeleri için tanınan son tarih olan 2 Ağustos'dan önce ülkeden çıkabilmelerine yardımcı olmak üzere, Piri Reis'in amcası Kemal Reis kumandasındaki Osmanlı kadırgalarını İspanyol limanlarına göndermişti.

Görünüşe göre Sultan topraklarındaki ilk sorunlar da böyle başladı. Yahudi cemaati, Rum rahiplerin baskısı altında kalmıştı. Bunun üzerine Hahambaşı Moşe Kapsali, padişahı özel bir vergi karşılığında (Rav akçesi) kendisini Yahudi cemaati için ayrı bir idari ve dinî lider olarak atamaya ikna etti.

Geldiler ve ummadıkları bir yer edindiler. Yerlilerin tahkim edilmiş bir dinleri ve kimlikleri yoktu. Oysa onlar "öteki" oldukları bir çevrede sıkı bir dayanışma ruhu oluşturmuştular. Matbaayı, barut imalatını ve top dökümünü biliyorlardı. Bunları yükselmek için kullandılar. İmparatoruluğun ilk matbaası 1493'de İstanbul'da Sefarat David ve Samuel ibn Nahmias tarafından kuruldu. Barut imali ve top dökümü konularında uzmanlaşmış Yahudiler, bilgilerini Osmanlı'nın emrine sundular. İspanya'da devlet hizmetlerinde bulunmuş olanlar dışişleri ve maliyede yer edinmekte zorlanmadılar. Hekimlik ise öteden beri bir Yahudi mesleğiydi. Saray hekimlerinin çoğu Museviler arasından seçilmişti. Bunlar arasında Hekim Yakub, Josef ve Mose Hamon, Daniel Fonseca, Gabriel Buenaventura özellikle sivrilen isimlerdi. Dışişleri alanında önemli görevlere getirilen

Yahudiler arasında Kanuni'nin 'Frenk Bey Oğlu' dediği, II. Selim için 'Naxos Adası ve Ege Denizi Kiklad Takımadaları Dükü' olan Josef Nasi özellikle öne çıkmıştı. Nasi, çağının en önemli Yahudisi kabul ediliyordu. 'La Sinyora' diye anılan teyzesi ve kayınvalidesi Dona Grasya Nasi de ünlü Yahudilerdendi. Sokullu Mehmet Paşa'nın can dostu ve İnebahtı Savaşı sonrası Osmanlı-Venedik müzakerelerini yürütmekle görevlendirilen Salamon ben Natan Eşkenazi, III. Murad tarafından 'Midilli Dükü' unvanı verilen ve Osmanlı-İngiltere diplomatik ilişiklerinin mimarı Salamon Aben Yaeş, I. Ahmed döneminde İspanya ile müzakereleri sürdürmek için görevlendirilen Gabriel Buenaventura, Karlofça görüşmelerine katılan Israel Konian, Ruslara karşı bir ittifak konusunda İsveç ile müzakere için Köprülü Mehmed Paşa tarafından atanan Yuda Berberi, altın çağın altın adamları oldular.[233]

XV. yüzyılın sonlarından itibaren Yahudi cemaati Osmanlı Devleti'nin en önemli aktörlerini içinden çıkardı. Selanik, onların yerleşmesinden sonra imparatorluğun önemli merkezlerinden biri oldu; zengin Yahudiler sarayda tutundu. Bunlar arasında Mendes ailesi, özellikle Yasef Nassi ve Salomon Aben-Ayish gibi son derece güçlü şahsiyetler çıkmıştır… Bu dönemde 44 sinegogu ve 30.000'i bulan Yahudi nüfusu ile İstanbul, Avrupa'nın en kalabalık Yahudi cemaatini barındıran bir şehir haline gelmişti.[234] Direniş ise hep Hristiyanlardan geldi.

Osmanlı Yahudiliğinin düşüşe geçmesindeki en önemli nedenlerden biri, Hristiyanların -özellikle Rumların- Ermenilerin ve Hristiyan Arapların başlattıkları rekabetti. Hristiyanların sayıca Yahudilerden üstün olmaları; Yahudilerin Batı ile ticari bağlarının azaldığı bir ortamda, çocuklarını eğitim için Avrupa'ya gönderebilmeleri ve Yahudilerin aksine hem kendi kilise örgütlenmeleri hem de Avrupalı Hristiyan devletler tarafından himaye edilmekte olmaları; Hristiyanların Yahudiler karşısındaki yükselişinin itici güçleriydi. XVII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan "Sabbetay Sevi Hareketi", konumlarını sarstı. Hahamların otoritesi arttı, ağırlık kazanan skolastik eğitim sistemi, Yahudilerin modern eğitim sisteminden yoksun kalmalarına yol açtı. Yahudiler, ticaret sektörü ve yönetim kadrolarındaki yerlerini, Batılı devletlerin himayesi altındaki Rumlara ve Ermenilere kaptırmaya başlamışlardı.

Bir iç savaştır, öyle okunabildiğini biliyoruz: "Osmanlı yönetiminin Yahudilere sağladığı en önemli haklardan biri de din değiştirme konusunda tanınan ayrıcalık olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu›nda başarılı olan herkes yönetici sınıfına yükselebilme imkânına sahip olmakla birlikte bu statüyü elde edebilmek için Müslüman olmak bir ön koşuldu. Bu nedenle, yönetici sınıfına girmek isteyen azınlıklar için din değiştirerek Müslüman olmak bir zorunluluktu. Hristiyanlar -din değiştirmeleri halinde- kendilerinin ve babalarının adlarını değiştirerek bir Müslüman adı alırlar ve baba adları da "Allah›ın Kulu" anlamına gelen Abdullah olarak değiştirilirdi (ör: Ahmed ibn Abdullah). Öte yandan, Yahudilerin din değiştirmesi halinde kendi Yahudi ve baba adlarını taşımalarına izin verilirdi. (ör: Isak ibn Abram). Böylece Yahudilerin yönetici sınıfın içine girmeleri kolaylaştırılmış oluyordu.

Bizans İmparatorluğu›nun yıkılmasında Türklerin tarafını tutan Yahudilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta da birtakım ayrıcalıklara sahip olmaları, Hristiyan azınlığın onlara karşı tepkisini körüklemiştir. Özellikle Rumlar arasında, Yahudilere karşı tarihten gelen hoşnutsuzluk devam etmiştir… Bu hoşnutsuzluk iki biçimde kendisini göstermiştir. Birincisi, Hristiyan dini liderlerinin; Hristiyan topluluğun haklarını, Yahudi cemaati aleyhine genişletmek üzere sürekli olarak Osmanlı padişahlarına ve Osmanlı yöneticilerine başvurmalarıdır. Mesela Rum patrikleri, resmî Osmanlı törenlerinde hahambaşından önce gelmek için uzun süreli bir mücadeleden sonra, 1697'de Fransız ve İngilizlerin de baskısıyla bu ayrıcalığı elde etmişlerdir.

İkincisi, başta Rumlar olmak üzere, Hristiyan cemaatlerin Yahudilere karşı giriştikleri fiilî saldırılar ve manevi baskılardır. Bu saldırılar daha çok, Yahudilerin Pesah (Hamursuz) Bayramı sırasındaki dinî ayinlerinde Hristiyan çocukları kurban ettikleri söylentilerine dayanmaktadır. Literatüre kan iftirası olarak geçen bu söylentiler, Roma ve Bizans döneminde ortaya çıkmış ve Osmanlı döneminde de zaman zaman gündeme getirilerek, Yahudi cemaatine karşı gerginlik yaratmanın temel dayanaklarından biri olarak kullanılmıştır. 1215'te toplanan Lateran Konsülü'nde, Hristiyan topraklarında yaşayan Yahudilere özgü işaretler takmaları zorunluluğu getirildikten sonra, bu topraklarda Yahudi aleyhtarlığı dinsel bir boyut kazanarak gelişmiştir.

Yahudiler en çok, Hristiyanların ayin sırasında kullandıkları ve Hz. İsa›nın etini ve kanını temsil eden ekmeği murdar kılmakla suçlanmıştır. Bu suçlamaya göre, Yahudiler Hz. İsa›nın her türlü tezahürünü önlemek maksadıyla, ayinlerde kullanılan ekmeği kiliselerden çalarlar, ekmeğe iğne batırırlar, kaynar suya atarlar ya da harca gömerlerdi. Hristiyanlara göre bunun cezası ölümdü.

Osmanlı tarihinde kan iftirası nedeniyle, Rumların Yahudilere karşı harekete geçmelerinin birçok örneği bulunmaktadır. Mesela, 1530'ların sonunda Rumlar Tokat'da bir Yahudi mahallesini, Yahudilerin Hristiyan çocuklarını kaçırıp, kurban ettikleri bahanesiyle talan etmişlerdir. Padişahın özel doktoru Moshe Hamon devreye girerek padişahı, o tarihten sonra bu tür davaları yerel makamların ve hâkimlerin değil, padişahın ve Divanıhümayun›un göreceğine ilişkin bir ferman yayınlamaya ikna etmiştir.

Buna benzer bir olay, 1663'te meydana gelmiştir. İki yeniçeri, Hamursuz Bayramı'nın (Pesah) başladığı akşamda babası tarafından öldürülerek, -suçu Yahudilere atmak için cesedi Yahudi mahallesine bırakılan- bir Rum çocuğunun Yahudiler tarafından öldürüldüğü yolunda şikâyette bulunmuştur Bunun üzerine, Fener›de oturan Rumlar ertesi sabah Balat›a gelerek sinangoga gitmekte olan Yahudilere ve ticarethanelerine saldırmışlardır. Ne var ki sadrazam, Rum mahallesindeki muhbirleri aracılığıyla olayın gerçek yüzünü öğrenmiş ve Padişah›ı durumdan haberdar etmiştir. İftira atan iki yeniçeri idam edilmiş; ancak Padişah olaya müdahale edene kadar 20 kadar Yahudi, Rumlar tarafından öldürülmüş ve Balat›taki bütün dükkânlar yağmalanmıştır.

…Yahudi ve Rum cemaatleri arasındaki rekabet çok değişik platformlarda devam etmiştir. Yahudiler ve Rumlar arasındaki mücadele padişahların tahta çıkarılması konusunda bile yaşanmıştır. Mesela, Sultan II. Selim›in tahta çıkışının, Kanuni Sultan Süleyman›ın karısı Hürrem Sultan›ın desteğiyle, Yahudi cemaatinin eşrafından Dona Gracia ve Don Joseph tarafından finanse edildiği yönünde iddialar vardır. Buna karşılık, Rum cemaatinden Michael Cantacuzesne, Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa›nın da desteğiyle Şehzade Bayezid'in tahta çıkarılması için mücadele etmiştir.

XVII. yüzyılda Osmanlı merkezî otoritesinin zayıflaması ile Yahudi cemaatinin gücünü yitirmesinin aynı zamanda gerçekleşmesi bir rastlantı değildir. Devletin korumasını büyük ölçüde kaybeden Yahudi tüccarları,

uluslararası ticaretteki üstünlüklerini, Avrupalı Hristiyan devletlerin de yardımıyla birtakım ayrıcalıklar elde eden Rum, Ermeni ve Avrupalı rakiplerine kaptırarak, oldukça fakirleşmişlerdir. Bu dönemde imparatorluk toprakları içindeki ticarette üstünlük yine de Yahudi tüccarlardadır. Avrupa'dan ve Uzak Doğu'dan mallarını getirip satmak isteyen Rum, Ermeni ve Avrupalı tüccarlar, bu malları Yahudi tüccarlar aracılığıyla satmak durumunda kalmışlardır.

Rumların Yahudilere karşı kullandığı kan iftirası XVIII. ve XIX. yüzyılda da zaman zaman gündeme getirilmiştir. Mesela 1774'de, Rumların uyguladıkları baskılar dolayısıyla Selanik'ten kaçarak İzmir›e gelen Yahudilerin sayısında büyük bir artış olması üzerine, Yahudilerin Hristiyan kanı ile ayin yaptıkları söylencesinin, Rum ileri gelenleri tarafından kasıtlı olarak yayılmasıyla kentin Rum ahalisi ayaklanmış ve çıkan olaylar sırasında İzmir'in Yahudi mahalleleri yağmalanmıştır."[235] Bir yüzyıl sonra, İzmir'in Hristiyan mahalleleri ile birlikte Selanik'in Yahudi mahalleri bir kez daha yakılacaktır.

İÇ SAVAŞ TANZİMAT'I

1821 ve 1826; ilkinde Helenlerin, ikincisinde Yahudilerin kelle verdiğini biliyoruz. Ancak ilkinde Yahudi parmağı, ikincisinde Helen parmağı teşhis edilememektedir. Her yerde çatışan bu iki cemaat hayırlı olaylarda neden susmuştur?

Susmalarına imkân var mıdır? "O zamanlar Türklük ve Yahudilik sık bir biçimde birbirine bağlanmıştı. Osmanlıların her zaferi, her yerde sürek avı yaşayan Yahudilerin soluk almasını sağlamış; Türkiye'nin her yenilgisi Yahudiler ve Yahudilik için, çifte yenilgi olmuştur."[236] Öyleyse Yunanistan Bağımsızlık Savaşı'nı da Yahudilik için bir çifte yenilgi sayabilir miyiz? Yeniçerilik kurumu ile büyük ölçüde iç içe geçmiş olan Yahudi bezirgânlığının 1826'da, Yunanistan'ın kopmasından hemen önce, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile büyük bir darbe yediğini biliyoruz.[237] XVIII. yüzyıl boyunca yeniçerilere mal satan ve bankerlik yapan Karmona, Acıman ve Gabay aileleri büyük servetler edinmişlerdir. Yeniçerilerin başsarrafı olan Behor İsak Karmona da Vakayi Hayriye'nin kurbanları arasındadır. Diğer ailelerin ekonomik durumları da ciddi zararlar görür.[238] Tanzimat ile ayrıcalıklarını büsbütün yitirdiklerini söylebiliyoruz. 1856'da

Islahat Fermanı ilan edilirken Paris Merkezî Cemaat Kurulu'ndan Alphonse de Rothschild hazır bulunmuştur.[239] Osmanlı Yahudilerinin çöküşü, bütün Yahudi cemaatleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Hem siyasal hem de ekonomik üstünlük hızla Ermeni ve Rumlara geçmektedir ve herhalde sözü edilen yenilgilerden biri de budur. Çökmekte olan Osmanlı ekonomisi en çok Yahudileri arkasından sürüklemiştir. Yahudilerin Ermeni ve Rumlara karşı rekabet savaşına girebilmesi ancak XX. yüzyılın başında Alyans okullarının açtığı yolla mümkün olabilir.

Öyleyse, daha işin başında, Helen bağımsızlık hareketinin karşısında Yahudilerin de bulunması şaşırtıcı değildir. Yunan İhtilali sıralarında, Türkiye Yahudileri bu ihtilalcilere karşı Türklerle iş birliği yapmışlardır. Avram Galanti'nin aktardığına göre, Mescidi Aksa'nın tahribinden sonra, ilk defa olarak silahlı Yahudiler görülmüştür.[240]

Öyleyse, bunların bir karşılığı olması da normaldir. İşte Helen ayaklanması için kısa bir bilanço: "Mora yarımadasıyla Ege ve Adriyatik›teki bazı adalarda, Müslümanlarla birlikte Yahudiler de Yunanlı ayaklanmacıların saldırılarına hedef olmuşlardır. 1830'da Yunanistan›ın bağımsız olmasıyla sonuçlanacak Yunan ayaklanması 1821'de başlamış olmakla birlikte, bu tarihten önce de Osmanlı yönetimine karşı küçük çaplı ayaklanmalar gerçekleştirilmiştir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meydana gelen bu tür olaylarda, Yunanlı asiler ve çeteciler, Müslüman ve Yahudi nüfusa karşı sistemli saldırılar yürütmüşlerdir. Bu eylemler sonucunda, Eğriboz (Chalkis), İstifa (Thebes) ve İnebahtı (Navpaktos) Yahudileri tamamen yok edilmiştir.

Yunan ayaklanmasının başlamasıyla birlikte, Müslümanlara ve Yahudilere yönelik saldırılarda çok önemli bir artış olmuştur. Eylül 1821'de Mora'daki Tripolitza kentine saldıran Yunanlılar, 5.000-8.000 Yahudiyi de barındıran 30.000 nüfuslu bu kenti tamamen yakıp yıkmışlar, kentte sakinlerinin ancak üçte birinden azı bu katliamdan kurtulabilmiştir. Saldırı sırasında Müslümanlarla Yahudiler, Yunanlılar tarafından hiçbir ayrım gözetilmeden öldürülmüştür. Tripolitza Katliamı, 1821 baharında, Eflak ve Boğdan›da başlayan bu tür eylemlerin devamı niteliğindedir. Bu bölgede yaşayan Rumlar, Ulahlarla birlikte yüzlerce Yahudi ve Müslümanı katletmişlerdir. Tripolitza'da öldürülen Yahudilerin sayısı 1.200'dür. Mora adasının tümüne bakıldığında ise bu rakam 5.000'e tırmanmaktadır. Tripolitza katliamına

şahit olan İngiliz John Hartley, katliamı 'Yahudi kanı Türk kanıyla karışıp işgal edilen şehrin sokaklarında aktı. İshakoğulları ve İsmailoğullları aynı kaderi paylaştılar...' cümleleriyle tasvir etmektedir. Yunan ayaklanmasının sona ermesinden ve Bavyera Prensi I. Otto'nun krallık tahtına oturtulduğu Yunanistan Krallığı'nın kurulmasından sonra da Yahudiler, Yunanlıların saldırılarından kurtulamamışlardır. Yahudilere karşı gerçekleştirilen eylemlerin en çarpıcı olanlarından biri de 1847'deki Pacifico Vakası'dır. Geleneksel olarak Yunanlılar, Ortodoks Paskalya Yortusu esnasında Rumca 'Yahudi' olarak adlandırdıkları Judas›ın bir kuklasını yaparak, bunu sokaklarda gezdirmekte, bu esnada kukla halk tarafından taşlanmakta ve daha sonra da yakılmaktaydı. Bu olay sırasında zaman zaman Yahudilere ve Yahudi mahallelerine de saldırılarda bulunulmaktaydı. 1847 Paskalyası'nın öncesinde, Yahudi kökenli İngiliz Baron Rothschild, bir kredi konusu için Atina'yı ziyaret edeceğinden, Yunan hükümeti, söz konusu kukla gezdirme 'töreni'ni iptal etti. Bunun üzerine halk galeyana gelerek, Atina'daki Sefardim Yahudilerinden David Pacifico›nun evine saldırdı. İngiltere vatandaşı olan Pacifico, saldırıdan canını zor kurtararak İngiltere konsoloshanesine sığındı. İngiltere hükümeti, Pacifico›nun mülküne verilen zararın tazmin edilmesini defalarca istedi. Nihayet 1850'de İngiltere donanmasının Pire limanını ablukaya alması üzerine Yunan hükümeti, zarar gören Yahudiye tazminat ödemeyi kabul etti."[241] Yahudilerin Elenlerin önünde bozgun yaşadığı görülmektedir. Peki, Tanzimat'ı çatışmanın neresine oturtacağız?

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi, Yahudi cemaatinin düşüşünü geri dönülmez bir yola sokmuştu. 1856 Islahat Fermanı da reformlara karşı olan hahamlar tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştı. Islahat Fermanı Yahudilerden çok, Batılı devletlerin himayesi altında olan Rumların ve Ermenilerin işine yaramıştı. Yahudilerin devlet yönetiminden ve ticaretten tasfiyesi böylece hızlandı. "Yahudilerin sosyal ve ekonomik sorunları bu dönemde hâlâ çözülememiş ve son derece tutucu olan hahamlar ile reformistler arasındaki mücadele devam etmiştir. Reform yanlılarının çoğunluğunu, XVII. yüzyıl ortasında Livorno'dan gelerek Tunus, Balkanlar ve Anadolu'daki liman kentlerine yerleşen Portekizli Yahudiler (Frankos veya İbranice Gornim) oluşturmaktaydı. XVIII. yüzyıl ortasında İstanbul'dan ayrılıp, Viyana'ya yerleşen; ancak Osmanlı kimliğini kaybetmeyip, İstanbul'la ilişkilerini kesintisiz sürdüren küçük bir Sefardim

grubu da reformistleri desteklemekteydi. Reformist-tutucu mücadelesi 1862'de kriz noktasına ulaştı. Osmanlı makamlarının duruma el koymasından sonra bu mücadele; tutucuların zaferi, reformistlerin ise hapsedilmesiyle sonuçlandı.

1865'de yürürlüğe giren 'Hahamhane Nizamnamesi', bir süre önce Ermeni cemaati için düzenlenen 'Cemaat Nizamnamesi'nin örnek alınmasıyla hazırlandı. İki nizamname arasındaki tek fark, Ermenilerin kendi nizamnamelerini kendilerinin hazırlamalarıydı. Osmanlı makamlarının, 'Hahamhane Nizamnamesi'nin uygulaması için yaptığı baskıya rağmen, hahamların karşı koyması sonucu nizamname uygulanamayarak ölü bir belge haline geldi. Böylece hahamlar cemaatin denetimini tekrar ele geçirdiler. Hahamların üstünlüğüne, ancak XIX. yüzyıl sonunda faaliyetlerine başlayan, Alliance Israelite Universelle'in (Evrensel Yahudi Birliği), Osmanlı Yahudi cemaatini sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda kalkındırma çabaları sayesinde son verilecektir. Bu dönem, Osmanlı Yahudi cemaatinin, Aydınlanma dönemidir."[242]

Bu tarih, Yahudi kaynakları ile çakışmaktadır. Bir Yahudi kaynağı 1453'ü Osmanlı Yahudileri açısından altın çağın başlangıcı sayıyor. Bunun bitiş tarihi 1602'dir ve 1856'ya kadar olan dönem çöküş sayılıyor. Bu tarihten II. Dünya Savaşı'na kadarki dönem ise yeni bir başlangıç sayılmaktadır.[243] Arada sorunların halledildiğini ve Hristiyan direnişinin kırıldığını varsayabiliriz.

Çöküşün başlangıcı ise herhalde "Vakayi Hayriye" dir. Groupler'e göre Selanik ve İstanbul Yahudilerinin yeniçerilerle yoğun ilişkileri vardı. Ocak bezirgânlığı ocak kaldırılana dek birkaç Yahudi ailesinin tekelindeydi. Yeniçerilerin lojistiğini Yahudi aileler sağlıyordu.[244] Bir başka kaynakta ise şunlar anlatılıyor: "…Yahudiler sarraflık, mültezimlik ve toptancılık da yapıyorlardı ve özellikle yeniçeri ordusuyla çok yakın bir ilişki içindeydiler. Sık sık kazan kaldıran yeniçerilerin bu hareketlerinden herkes gibi Yahudiler de zarar görüyordu; ancak birçok Yahudi tüccar ve banker, bu ordunun iaşe işi sayesinde zenginleşmişti. XIX. yüzyılın başlarında Gabay, Acıman ve Karmona ailelerinin -ki bunlar aynı zamanda Yahudi cemaatinin liderliğini yürütmekteydiler- sarraflık yaptığı ve yeniçerilerin finansmanı ile yakından ilgili oldukları bilinmektedir."[245] Bu da imparatorluğun en önemli askerî gücünü kontrol edebildikleri anlamındadır.

Hayırlı vakanın ardından başka birçok tüccar Yahudi de öldürülmüş, mallarına el konulmuştu. Yeniçeriliğin tasfiyesi, Yahudi bezirgânların tasfiyesi ile birlikte olmuştu. Bu gelişmelerden sonra cemaatin ciddi bir mali bunalım yaşadığı haber veriliyor.[246]

Yahudi bankerlerinin silinişi ise en çok Ermeni sarrafların önünü açmıştı; Yahudilerin düşüşü, Ermenilerin yükselişi anlamına geldi. Uluslararası ticarette ise liderlik Rumların elindeydi. Birbirlerine diş bilediklerini ve kin biriktirdiklerini artık biliyoruz. Gerisini "Semitik" bir kaynaktan izliyoruz: "Art arda gelen bu rejim değişiklikleri, Türk-Yahudi ilişkilerinde bir değişim yaratmamıştır. Osmanlı Devleti'nde, Türk-Rum ve Türk-Ermeni ilişkilerinin aksine, Türk-Yahudi ilişkilerinde daima egemen olan şey 'güven duygusu' olmuştur. II. Abdülhamid, uyguladığı baskılar dolayısıyla, Rumlar ve özellikle Ermeniler tarafından, sık sık suçlanmış; fakat Yahudiler, Sultan'dan herhangi bir şikâyette bulunmamışlardır. Alliance Israelite Universelle'in Osmanlı topraklarındaki okullarının müdürleri, Paris'teki merkeze gönderdikleri mektuplarda, Abdülhamid'in 'zorba' bir padişah olduğunu; ancak 'antisemit' olmadığını ve 'Yahudileri koruduğunu' yazmışlardır. Abdülhamid döneminde, Tan gazetesi muhabirinin Yahudi cemaati hakkında yazdığı makale, Osmanlı makamlarının bu cemaate olan güven duygusunu ortaya koymaktadır : 'Yahudilerin, Batı'nın kültürel değerleriyle tanışmalarında Batı'daki Yahudi eğitim kuruluşlarının, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Yahudilerini eğitme sürecine girmelerinin büyük payı oldu. Ancak, bu eğitim kurumlarının amaçları milliyetçi duyguları uyandırmaktan ziyade, Yahudi gençlerinin, yaşadıkları topluma yararlı birer fert olarak yetişmelerinin sağlanmasıydı. Bu kuruluşlar, genç Yahudileri Batı felsefesi doğrultusunda eğitti ve Yahudi kimliğini onlara öğretti. Ancak genç Yahudilerin birçoğu, bu kuruluşlar yerine Osmanlı okullarına gitmeyi yeğlemişler, özellikle tıp ve hukuk fakültelerini tercih etmişlerdir. Buralardan mezun olan Yahudi gençler, zamanla Osmanlı elit tabakası içerisine girerek; bakan, büyükelçi ve vali unvanları almışlar; böylece Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatında etkili olmaya başlamışlardır. Özellikle Yahudi tüccarlar, iktisatçılar ve doktorlar önemli konumlara gelmişlerdir."[247]

Fakat bundan önce hep baskı var. Özellikle Osmanlı Devleti'nde özerk bir statü kazanmış olan Romanya ve Sırbistan'da Yahudiler büyük bir baskı altındaydılar. İngiliz konsolosunun 1867 Martında gönderdiği bir rapora

göre, Belgrad Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu, Yahudileri 'Türklerin casusu ve gizli ajanı' ilan etmiş ve onlara savaş açmıştı.[248] İçeride de kanlı çatışmalar sürüyordu. "Abdülaziz'in padişahlığı döneminde, 1865'de İstanbul'un Kuzguncuk semtinde yaşayan Rumlar, mahallelerinde bir Rum çocuğunun kaybolması üzerine, çocuğun Yahudiler tarafından, kurban edilmek için kaçırıldığı şaiyasını yaymış ve buna kulak veren çok sayıda Rum, Yahudi evlerine saldırmıştır. Çocuğu aramak bahanesiyle evlere giren Rumlar, 300 Yahudiyi öldürmüştür. Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, olayları zorlukla kontrol altına alabilmiştir. Yapılan soruşturma sonucunda, iddianın mesnetsiz olduğu ve Rumlar tarafından uydurulduğu anlaşılmıştır."[249] İçeride ve dışarıda Osmanlıların geri çekildiği ve yetişemediği her yerde eziliyorlardı. Tıp ve hukuk okuyan Yahudiler, ihtilalci Osmanlıların en dinamik unsurları oldular; Türklerlerle bir daha kaynaştılar. Bu tarihten sonra yeniden "iktidar" olduklarını anlıyoruz. "İttihatçı hükümetin, özellikle Talat Paşa Kabinesi'nin Filistin'de kurulan siyonist kolonilere kolaylıklar sağladığı; Talat Paşa'nın, Arap-Yahudi sürtüşmelerinde Yahudilere yakınlık göstererek, göçmen Yahudilerin birçoğuna Osmanlı vatandaşlığı verilmesi hususunda etkili çabalar sarf ettiği yönünde bilgiler bulunmaktadır. Bu tutumlar, zaman zaman Parlamento'da eleştirilere yol açmıştır. Mesela Rum Kosmidi Efendi, yaptığı bir konuşmada kabineyi eleştirerek, Yahudilere kültürel ve hukuksal özerkliğin tanınmasının yanlış olacağını söylemiştir. Bu tartışmaları basına da yansımış; Ahmet Ağaoğlu, Esad Bey, Dr. Abdullah Cevdet gibi 'Türkçüler', Yahudilerin yanında yer almış; siyonizmin yabancı güçler tarafından manipüle edildiğini savunan Ali Kemal ise İkdam ve Peyam gazetelerinde anti-siyonist bir tutum takınmıştır."[250] Bu durum, Yahudilerin iktidarı paylaştıkları "Türkçüler" ile birleşerek 1826'da kaybettiklerini geri almaya başladıkları anlamındadır.

Savaş dış savaşla birleşince, 1914'te büyük tasfiyenin başlama vuruşu yapıldı; bunu biliyoruz. Hristiyan Ermeniler ve ardından Hristiyan Rumlar Anadolu'dan sürüldüler. Bu, gerçekten de "yeni bir başlangıç"tır.

ÇATIŞMA BÖLGELERİ: İZMİR VE SELANİK

Dünyadaki en kalabalık Yahudi nüfusu barındıran Rusya, Yahudileri büyük bir baskı altında tutuyordu. Almanya ise siyonizmi Orta Doğu'da ilerlemek için bir kalkan olarak kullanmaya çalışıyordu. Siyonistler, Almancayı resmî dil yapmayı kabul edecek kadar Almancıydılar. İngiliz ve

Fransızlar ise Osmanlı ticaretini kontrol eden Rum ve Ermenilere yakındılar. Her iki Hristiyan halkın tüccarları da, bu iki devletin ticari ortaklarıydı. Rusya da öteden beri her iki halkı kollama politikası izliyordu. Osmanlı İmparatorluğu, İttihat ve Terakki'nin oldubittisiyle Rusya'ya saldırdı. Saldırı ile birlikte büyük Hristiyan tasfiyesi de başlamıştı; bunu, "yeni başlangıç"a uygun sayabiliriz.

Bunlar, "Türkçülük"ün doğuş yıllarıdır; yeni bir başlangıç için "kimlik" şarttır ve böylece "Türkler"in ilk kez bir "ulusal" kimliği olmuştur. "Türkçülük ve Siyonizm" bölümünde bu kimliğin nasıl inşa edildiğinin öyküsü var.

Böyle bir savaşı yürütmek için Yahudilerimizin bir "nüfus" sorunu vardı; "kimlik" yaratmak, müthiş bir müttefik yaratmak anlamındadır. Yalnız, yine de "çatışma bölgesi" sınırlı kalmıştır. "Özneleri"ni düşündüğümüzde, savaş alanını İzmir ve Selanik'in dışına taşımaya çalışmak yalnızca karışıklık yaratmaktadır. Bu durumda iki yangın teşhis edebiliyoruz. Birincisi İzmir yangınıdır; bunu biliyoruz. İkinicisi Selanik yangınıdır ki bu daha az bilinmektedir. Çatışma varsa, yangın kaçınılmazdır.

Selanik yangını İzmir'den öncedir ve şöyle anlatılıyor: "Birinci Dünya Savaşı sırasında Selanik'te meydana gelen en önemli gelişme, 5 Ağustos 1917'de çıkan ve birkaç saat içerisinde kentin Müslüman ve Yahudi mahallelerini tamamen tahrip eden yangındır. Kentin ticari merkezlerinin de yok olduğu yangında, 52.000 Yahudi ve 11.000 Türk, evlerini ve iş yerlerini kaybetmişlerdir. Yangının nasıl çıktığı ve nasıl bu denli hızlı yayıldığı açıklık kazanamamıştır.

New York Times gazetesinde, yangından iki yıl sonra yayımlanan bir yorumda, "Hükümet hiçbir zaman tatmin edici bir açıklama yapmadı. Atina'nın liberal eğilimli günlük bir gazetesinde, yangından ve Makedonya'nın kadim gettosunun yok olmasından duyulan mutluluğu yansıtan haberler yer aldıça, Selanikliler doğal olarak şüphelerini bu yöne çevirdiler." denilmekteydi.

Yangının çıkış nedeni ne olursa olsun, yangın sonrasında yaşanan gelişmeler; olayın Yahudilere değil, Yunanlılara bazı avantajlar sağladığını göstermektedir. Yangından bir hafta sonra hükümet, tahribata uğrayan tüm alanları kamulaştırmış ve kentin yeniden imarı için bir plan hazırlamıştır.

Ancak, bu plan çerçevesinde yeni binalar inşa edilirken, yangından mağdur olan Yahudiler ve Müslümanlar, Yunanlılarla eşit haklara sahip olamamışlar ve yeni Selanik'ten dışlanmışlardır. Mahallelerini kendileri inşa etmek isteyen Yahudilerin işleri, hükümet tarafından bilinçli olarak yavaşlatılmıştır."[251] Yangın, demek ki düşmandan bir kurtuluş yoludur. Buna, "Bir savaş biçimidir" demekte de bir sakınca yoktur. İzmir'i kim yaktı? Bilge Umar'a göre yangının sorumluluğunu Türkler, Yunanlıların ya da Ermenilerin; Yunanlılar ve Ermeniler ise Türklerin üzerine yüklemektedir. Yazar ise yangında Türklerin ve Ermenilerin ortaklaşa sorumlu olduğunu düşünmektedir. Bilgece bir tutum… Çünkü yangını Yunanlıların çıkarttığına değin bir işaret yoktur. Umar, "İzmir'e doğru çekilirken, yolları üzerindeki bütün şehir, kasaba ve köyleri ateşe veren Yunanlılar, beklendiğinin ve korkulduğunun aksine, İzmir'den ayrılırken şehri yakmadılar. Yangın, onların ayrılmasından (8 Eylül 1922) tam 5 gün sonra, 13 Eylül günü başladı."[252] demektedir. Fakat bu deyişten bazı sorunlar çıkmaktadır; yangını "bekleyen" ve yangından "korkanlar" kimlerdir? Eğer "bekleyen ve korkan"lar Türkler ise, İzmir neden Yunanlılar çekildikten sonra yakılmaktadır?

Bilebildiğimiz, İzmir'in Ermeni mahallelerinden yanmaya başladığıdır. Önce "iş birlikçiler" yakılmıştır. "9 Eylül 1922 günü ve onu izleyen iki gün, şehrin diğer bölümlerinde olağandışı yangın olayları görülmediği halde, Ermeni mahallesinde 30 yıllık itfaiye istatistiklerinde görülmeyen sayıda yangın çıkmış; fakat bunlar söndürülebilmişti. 13 Eylül günü aynı yerde başlatılan yangın ise söndürülemedi ve İzmir'in yarısını bir kül yığınına çevirdi."[253] Şehrin yarısı, kuşkusuz Ermeni ve Rum mahalleleridir. Yangından kurtulan diğer yarıda ise elbette Türk ve Umar'ın adını anmadığı Yahudi mahalleleri vardır: "... 8 Eylülde İzmir'i boşalttılar. Kentin Türklerin eline geçmesinin ardından 30.000 kadar Yunan ve Ermeni kökenli Hristiyan katledildi. Çıkan büyük yangında yalnızca Türk ve Yahudilerin yaşadıkları semtler ayakta kaldı."[254]

İzmir ve Selanik'te bir savaş ve bir yangın saptaması yapabiliyoruz. Ancak yangın için savaş şarttır ve savaşı "Türkler ile Yunanlılar" arasına sıkıştırmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Selanik'te savaşın tarafları Karşıyaka'dan nettir: "Yunan ordusunun Selanik'in dış mahallelerini ele geçirmeye başladığı, 27 Ekim 1912'de yerel bir Rum gazetesi olan Embros bir haber yayımlayarak, bazı Yunan askerlerinin yediklerinden

zehirlendiklerini ve bunun Yahudilerin bir komplosu sonucunda olduğunu duyurdu. Henüz herhangi bir soruşturma bile yapılmadan yayımlanan bu haber, Rumların Yahudilere karşı harekete geçmesi için yeterli oldu.

Asıl olaylar, Yunan ordusunun kenti tamamen ele geçirmesinden sonra başladı. Selanik kentinin Türk komutanı Tahsin Paşa'nın 9 Kasım 1912'de teslim olmasından hemen sonra; önce Yunan birlikleri, ardından da Bulgar ordusu kente girdi. Bunu fırsat bilen yerli Rumlar, büyük bir fanatizm örneği sergileyerek Türk ve Yahudi mahallelerine saldırmaya başladılar. Yunan askeri, birlikleri ve saldırıları engelleyecek yerde, çoğu zaman fanatik Rumlarla birlikte hareket ettiler. Olaylar tam bir pogrom niteliği taşıyordu. 50'den fazla kadının ırzına geçildi. Yahudilere ait 400 dükkân ve 300 ev yağmalandı. Yağmalamaya karşı koymaya çalışanlar öldürüldü…" [255] Selanik'te Yunanlılar için asıl düşman Yahudilerdir ve yangında yanmışlardır.

Aynı kaynak Karşıyaka'da da cephenin söylendiğinden geniş olduğunu belirtmektedir. İzmir'de ve Anadolu içlerinde Yahudiler de cephededir ve yangından önce savaşın içindedirler: "Yahudi Cemaati, İstanbul'un İtilaf devletlerince işgalini izleyen ilk günlerde Türklere olan bağlılığını göstermiştir. İşgal altındaki İstanbul'da dahi, Avram Galanté ve Behor Haim Bejerano gibi önderlerin izindeki Yahudilerin çoğu, İstanbul hükümetinin İtilaf kuvvetlerinin dayatmalarına boyun eğmesini kabul etmemişlerdir. Yahudilerin bu tutumu, ilk kez açık olarak, İstanbul'un işgalinden on ay kadar önce, Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi sırasında sergilenmiştir. Kanlı işgali protesto etmek üzere ilk toplu gösteri İzmir'deki Yahudi Mezarlığı'nda gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra bazı Yahudiler İzmir'i terk ederek, Anadolu'nun içlerine geçmişler ve ulusal direnişçilere katılmışlar; bu süre zarfında cemaatin önderlerinden olan Haim Nahum da Mustafa Kemal ve direnişçilerle iş birliği yapmıştır… Yunan ordusunun, Türklere ve Yahudilere eşit derecede nefret duyduğu, İzmir'in ve diğer Anadolu kentlerinin işgali sırasında bariz biçimde görülmüştür. Batı Anadolu'da binlerce Türk ve Yahudi katledilmiş, özellikle İzmir ve Bursa'nın işgali sırasında Türklerin yanı sıra birçok Yahudi de öldürülmüştür. İzmir'deki Alliance Israelite Universelle Erkek Okulu'nun müdürlüğünü yapan Albert Nabon, 6 Temmuz 1919'da Alliance'a verdiği raporda, 'Şehir ateşe verildi. Yerel halkın elinden bütün varlıkları alındı. Yiyecek yokluğu tüm halkın olduğu gibi din kardeşlerimizin de çok sıkıntı

çekmesine sebep oluyor' cümleleriyle karşı karşıya kalınan durumu açıkça ortaya koymaktadır. Nabon aynı raporda, İzmir'in yanı sıra Aydın, Bergama ve Manisa'daki saldırılar sonucu halkın yiyeceksiz ve ilaçsız kaldığını ve bu sebeple buralardan gelen birçok kişinin de okula sığındığını da anlatmaktadır. Nabon, Yunanlıların özellikle fes giyen Yahudileri kurşunladıkları ve Yahudi mezarlıklarını tahrip ettikleri bilgilerini de vermektedir.

İzmir'in ardından, Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyen Yunan kuvvetleri, Yahudilere karşı ikinci en büyük kıyımı Manisa'da gerçekleştirmişlerdir. Yüzlerce yıldır, Müslümanlarla birlikte, sorunsuz bir yaşantı süren Manisa yahudi cemaati, 26 Mayıs 1919'da kenti işgal eden Yunan ordusunun mezalimi ile karşılaşmıştır. Sağ kurtulabilenler, başka kentlere göç ederken, Manisa'daki Yahudi varlığı bir daha eskisi gibi olamayacak biçimde tahrip edilmiştir. Yunan ordusunun, 19-20 Haziran 1919 tarihlerinde Nazilli'de gerçekleştirdikleri harekâtta da, yüzlerce Türk"ün yanı sıra 16 Yahudi de öldürülmüş, camiler gibi Nazilli sinagogu da yakılmıştır**.**"[256] Demek ki İzmir'de olmasa bile, Yunan ordusunun geri çekildiği diğer kentlerde yangında Yahudiler de vardır. İzmir, Manisa ve Bergama'da Yahudilere ait ev ve iş yerlerinin yanı sıra birçok sinagog, yeşhiva ve hastane yakılmıştır. İşgal edilen bölgede yaşayan Yahudiler göçe zorlanmışlardır.

Savaş sonunda göç ettirilenler göç ettirilmiş, Hristiyanların izi Anadolu'dan silinmiştir. Büyük mübadeleden sonra, Yunanistan'daki Yahudi izlerinin de silindiğini biliyoruz. Bunu, iç savaş tanzimatının sonu sayabiliriz.

ANADOLU'DA ERKEN NÜFUS DEĞİŞİMİ

Peki, Türklerle Helenler arasında hiç çatışma olmadı mı? Olmadı demek elbette mümkün değildir. Ancak, bu tartışma Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun Rum nüfusunun büyük göçü olmadan yürütülemez. Bu tarihten sonra Anadolu'nun Rumları göçmüş ve yerine büyük ölçüde Moralı Helenler gelmiştir. Gelirken, ayrıcalıklarını da beraberinde getiren Helenler ile Türkler arasında bu yüzden kin biriktirilmiştir.

Tarihçi Gerasimos Augustinos, ilk göçü şöyle anlatmaktadır: "Küçük Asya kıyı şehirlerinin, Rumları iç bölgelerden göçe teşvik eden elverişli

ticari fırsatları, Yunan Krallığı vatandaşları ile birlikte Ege'deki adalıları da davet ediyordu. Uygun iklimi ve hâlâ seyrek nüfusuna karşın birazcık ünü olan çok az sayıda ticaret merkezine sahip, toplumsal düzen yönetsel yeterlilik sorunuyla boğuşan bir hükümetin yönettiği Yunanistan, ilk zamanlardaki umut vadeden ülke özelliğini kaybetmeye yüz tutmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yoğun nüfuslu bölgelerinde kişisel emniyete yönelik tehlikelerin az olması ve yetkililerin halkların özel meselelerine keyfî olarak müdahalede bulunmamaları; çok sayıda Rum'un, Sultan'ın topraklarında kalmasına ve diğerlerinin, daha iyi ekonomik fırsatlar için Yunan Krallığı'ndan göç etmesine yetecek sebeplerdi.

Yunan ayaklanmasından sonra ortam durulup Müslümanların misillemelerinin son bulduğu dönemde canlarını kurtarmak için kaçmış olan birçok Rum, artık ana yurtlarına dönmeye başlamıştı. Bu durum bağımsızlık savaşında korkunç bir bedel ödemiş olan adalılar için de geçerliydi. 1840'ların başlarında binlerce Rum, Sultan'ın nüfuz alanına yerleşmek için Yunan topraklarından ayrılmış ve adalara gelmişti. Aralarında ayrıca, günümüzde Yunanistan Devleti'ne bağlı Kiklad Takımadaları'nda (Cyclades) sığınmış olan Psara vatandaşları da bulunmaktaydı.

Küçük Asya'nın batı kıyısına yakın adalardaki, çoğunluğunu Rumların oluşturduğu nüfus; devrim sırasında büyük maddi zarara uğradığından, yeni olanaklar arayışı artmıştı. Hemen yakındaki ana kara, gelişen ticari merkezleri ve artık büyük kısmı işlenmekte olan verimli geniş topraklarıyla bu talep sahiplerine göz kırpıyordu. 1830'lu yıllarda, iş gücüne ihtiyaç duyan zengin Osmanlı toprak sahipleri, adalardan Küçük Asya kıyılarına zaten binlerce Rum köylü getirtmişti. İzleyen dönemlerde aileleriyle ya da yalnız gelen binlercesi daha Ege kıyısını bir insan dalgası halinde kaplamıştı. 1880'lerin başlarında, son çeyrek yüzyıl içinde Ege Denizi'nde meydana gelen değişikliklere dikkat çeken bir İngiliz gözlemcinin belirttiğine göre, bu dikkate değer insan akışı, 'Müslüman nüfusun neredeyse tamamının Archipelago'daki Türk adalarından gelen Rumlarca yerlerinden edilmesiyle sonuçlanmıştır. Adalar, her yıl dışarıya yeni göçmenler göndermektedir; Assos'tan Scala Nuova'ya (Kuşadası) kadar, kıyı merkezleri artık büyük oranda Rumların elindedir. Bunun dışında, Menderes ve Harmus vadilerinin bereketli toprakları da aşama aşama Hristiyanların eline geçmektedir."[257] Göçten önce bir göç var ve bu göçün

Anadolu Rumlarının sayısını azalttığı ortaya çıkmaktadır. "Küçük Asya'nın Trabzon civarındaki kuzeydoğu kıyıları Helenizmin XIX. yüzyıldaki kaderine dair çarpıcı, bir o kadar da çelişkili bir örnek sergilemektedir. 1840'lardan 1870'lere uzanan süreçte Trabzon'un Pontus döneminden kalma limanının ticari değeri arttıkça bu merkez ve çevresindeki Rum nüfus da aynı oranda çoğalmıştı. Oysa aynı dönemde neredeyse paradoksal bir şekilde binlerce Rum, Pontus bölgesinden göçmeyi seçmiştir. Söz konusu dış göç hareketi tam olarak 1828-29 Rus-Türk Savaşı sırasında başlamıştı. Bu savaşın getirdiği yıkımlar, imparatorluk hükümetlerinin nüfus politikaları, yerel ekonomik ve toplumsal koşullarla hepsi beraber, Rum ailelerinin sürekli hareketliliklerinin çerçevesini çizmiştir."[258] Gerasimos Augustinos bütün bunların dışında Pontus kıyılarındaki yerleşim yerlerindeki Rus konsolos ve temsilcilerin de bu bölgedeki kalifiye Rumları Çarlık topraklarına göç için teşvik ettiğini not etmektedir.

Yani Anadolu Rum nüfusu göçmekte, yerine yenileri gelmektedir. Kırdaki göç, kente dış göç yığılması ile örtülmektedir. Türk köylülerle sınıfsal olarak eşit, kültürel olarak ortak olan Rumların yerine gelenler hem kültür açısından yabancı hem de sınıfsal olarak efendi konumundadır. Kin birikmektedir.

Neden kin? "Başta demir yolu olmak üzere birçok sektörde Aydın Vilayeti'ne akıtılan Avrupa sermayesinden Türkler hemen hiç pay alamazken, güçlenen Rum burjuvazisinin Avrupa'daki soydaşları ve onların iş çevreleriyle olan ilişkileri bölgenin geleceğinin belirlenmesinde son derece etkili olacaktı.

Fransa ve İngiltere başta olmak üzere, bazı Avrupa ülkelerinin Doğu Akdeniz'de yaptığı ve hacmi giderek artan ticaretten XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren -özellikle deniz taşımacalığı yoluyla- önemli bir pay almaya başladığı görülen Rumlar, devletin kapitülasyonlarla Avrupalı tüccarları muaf kıldığı mevzuatta bulunan ticaretlerini engelleyici bazı hükümlerden sıyrılmaya çalışıyorlardı. Aynı yüzyılın ortalarında önce Batı Avrupa, Almanya ve Avusturya'da, daha sonra Güney Rusya (Odesa) ve Fransa'da (Marsilya) yeni Yunan kolonileri oluştu. Bunlar daha önce olduğu gibi göçmenlerce değil, ticaret amacıyla yurtdışına giden Yunanlılarca kurulmuştu. Batılılar arasında süren rekabetten yararlanmasını bilen Yunan kolonistlerin bir süre sonra onların kapitülasyonlarla elde ettikleri haklardan

yararlandıkları anlaşılmaktadır."[259] Kin sınıfsaldır; Berber'e göre Ruslar, 1774'ten sonra Osmanlı Devleti sınırları içinde sayılarını arttırdıkları konsolosların tamamını Rumlar arasından seçmişlerdi. Artık kapitülasyonları delme arzusu içinde bulunan Rumlar için konsolos olmak veya konsolosluklara hizmetli olarak girerek yabancı tüccar gibi davranmak yolu açılmıştı.[260] Yazara göre, Osmanlı Devleti ile ticari ilişkileri çok sınırlı olan ABD bile, 1831-1911 yılları arasında açtığı elliye yakın konsoloslukta birçok Rum'a konsolosluk dâhil önemli görevler vermişti. Konsolosluktaki görev, ayrıcalık demekti. Yani gelenler, gidenlerin tersine, emperyalistlerin iş birlikçisi olan kompradorlardır. Ezdiklerinin kin biriktirmesi kaçınılmazdır.

ZAHAROF: GÖÇÜN İKTİDARI

Asıl adı, Osmanlı Devleti nüfus kayıtlarına göre Vasil Zaharyas. 1918'de şövalyelik unvanı aldığı Britanya'da Sir Basil Zaharoff olarak tanınıyordu. Sir Basil, 1850 Muğla doğumlu. 1936'da uluslararası silah ticareti ve finans yoluyla elde ettiği dev bir servetin içinde öldü.

İstanbul kökenli ailesi, 1821 Yunan Ayaklanması esnasında bir süre iltica ettikleri Rusya'da isimlerinin sonuna "-of" son ekini almıştı. 1840'lı yıllarda geri dönerek Muğla'ya yerleştiler; Basil de burada doğdu. 1855'de ailesi ile birlikte İstanbul'a göçtü.

Basil, Avrupalı turistlere rehberlik yaparak iş hayatına atıldı. Sonra döviz acenteliği ve tefeciliğe başladı. 24 yaşında Londra'ya gitti. Tutunamayınca Atina'ya döndü. Silah ticareti işine de orada başladı.

Basil, ilk servetini Nordenfeldt I denizaltısını Yunan deniz kuvvetlerine pazarlayarak edindi. ABD deniz kuvvetlerinin güvensiz bularak almayı reddettiği bu denizaltı satışı, karşı tarafa da satış şansını doğurmuştu. Basil, Osmanlı devlet yetkililerini de bu yeni Yunan denizaltısının arz ettiği tehdit konusunda ikna etti ve iki adedini de onlara pazarladı. Rus deniz kuvvetlerini de Türk denizaltıları konusunda ürkütmeyi başarmıştı; iki adet de onlara sattı.

Basil Zaharoff, bu müthiş başarısından sonra Maxim otomatik makinalı tüfekleri pazarlayan Nordenfeldt'in ortaklığına yükseldi.

Giderek zenginleşen Basil, Japon Amirali Fuji'ye rüşvet skandalı ile ünlendi. Amiral'e donanmaya silah alması karşılığında yüklü ödemeler yapmıştı. Skandal, Amiral'in harakiri yapmasıyla kapandı. Basil, artık Vickers şirketinin zirvesindeydi.

Zaharof, I. Dünya Savaşı'na giden yıllarda Japonlara yenilerek büyük moral bozukluğu yaşayan Rusya'da dev bir silah üretim kompleksinin inşa edilmesini sağladı. Bu arada Vickers, rakip Almanya'da örtülü üretime devam ediyordu. Serveti artan Zaharoff finans sektörüne de girdi. Union Parisienne Bankası'nı ve Excelsior gazetesini satın alarak, silah sanayi için önemli bir destek oluşturdu. Fransız denizcileri için bir huzurevi kurarak Legion d›Honneur nişanını, kurduğu derin dostluklar aracılığıyla da Britanya'dan baron unvanını almayı başardı. Muğlalı Basil, "Sir" olmuştu.

I. Dünya Savaşı'nda muazzam bir kâr elde etti. Yunanistan'ın Britanya-Fransa-Rusya ve İtalya'nın yanında savaşa girmesi için çaba gösterdi. The Times gazetesi, Basil Zaharoff'un Britanya'nın çıkarları için savaş boyunca 50 milyon sterlin harcadığını yazdı. Kazancının ne kadar olduğu ise bilinmiyor.

Basil, bu savaştan yenilerek çıkmış, Türkiye'den toprak kazanımı için de çalışmıştı. Yunanistan'ın "Küçük Asya Felaketi"nden sonra itibarı düşüşe geçen Basil, petrol işine girdi; BP'nin (British Petroleum) temellerini attı. Muğla'da doğan Basil, bir ölüm taciri olarak öldü.[261]

AVRUPA' NIN DÜŞÜ

Helen Bağımsızlık Savaşı, Avrupa'yı -bir kıta haline gelmek üzere- Asya'dan kopardı. Yunanistan sınırlarındaki aşılmaz duvar böyle örülmüştü. Geride, tahrip edilmiş bir Mısır ve derin bir aşağılık kompleksi içindeki Türkiye kaldı. Tanzimat'la başlayan "Batılılaşma" hareketi bu derin kompleksin ete kemiğe bürünmesiydi. Türkiye, artık "Avrupa Türkiyesi" değildi. Çünkü Avrupa, coğrafi bir kavram olmaktan çoktan çıkmıştı.

"Duvar"ı ilk görenlerden biri Rus düşünür Danilevski'ydi: "Danilevski, Avrupa'yı Asya'dan açıkça ayıran hiçbir doğal coğrafi sınır bulunmadığı için, Avrupa'nın bir coğrafya birimi olmadığını söylemektedir. Coğrafya bakımından Avrupa, Asya'nın batı yarımadasından başka bir şey değildir;

hem de Asya'nın başka birçok yarımada veya bölgesinden çok daha az açıklıkla belirlenmiştir.

Avrupa bir coğrafya birimi değildir, bir çeşit kültür-tarih birimidir. 'Cermen-Roma uygarlığının bir bölgesidir ya da... Avrupa, Cermen-Roma uygarlığının kendisidir. Bu iki terim özdeştir'Avrupa ya da Cermen-Roma uygarlığı evrensel bir insan uygarlığı değildir. Birçok uygarlıktan yalnızca biridir. Yunan ve Roma uygarlıkları bile Avrupa değil, Akdeniz uygarlıklarıdır. Bunların alanları, Akdeniz'in kısmen Avrupa, kısmen de Asya ve Afrika kıyılarında yayılmıştır. Homeros, öyle sanılıyor ki Anadolu'da doğmuştur; şiir, felsefe (Thales), tarih (Herodotos), tıp (Hipokrates) ve Yunan heykeli de yine orada başlamıştır. Yunan kültürü, oradan Ege denizini geçmiş ve Avrupa kıyısına yerleşmiştir. Merkezi Atina olmuş, oradan da İskenderiye'ye yayılmıştır.

'Böylelikle, gelişmesi boyunca eski Helen kültürü üç kıtaya da yayılmış ve buralarda serpilmiştir; Asya, Avrupa ve Afrika. Hiçbir bakımdan, Avrupa'nın mülkiyet tekelinde değildir. Yunan-Roma kültürü, Avrupa'da doğmadığı gibi, Avrupa'da sona ermemiştir de...' Aynı şekilde, 'Rusya da ne iyi ki -ya da ne yazık ki- Avrupa yahut Cermen-Roma uygarlığına dâhil değildir."[262] Fakat duvar, Yunanistan'ı Avrupa'ya yakınlaştırmıştır ve Sorokin'in deyişiyle, "Bize yakın olan, büyük görükür." Helen kültürünün büyüklüğü daha çok Avrupalı bakış ile ilgilidir. Bizim tarih sahnesinde gördüğümüz Yunanistan, Avrupa'ya yakın olan o Yunanistan'dır. Yakındır ve büyüklüğünü buna borçludur.

Şimdi, yeniden "Yunanistan uydurmacasınının nasıl imal edildiği"ne dönebiliriz. Helenler, Avrupa gözlüğü ile bakmadan önce kültürlerinin büyük olduğunu düşünüyorlar mıydı? Büyüklüklerini Avrupa'dan öğrendikleri kesindir. Clogg, şöyle yazmaktadır: "Eski Yunan dünyasının dili ve kültürünün Avrupa çapında gördüğü büyük saygı, XIX. yüzyıl başlarındaki ulusal canlanışın can alıcı yıllarında Yunanlıların kendilerini kamçılayan yaşamsal bir ögeydi. Milliyetçi aydınlar açısından ise, evrensel olarak tapılan (Öyle ki, Amerika Birleşik Devletleri'nin emekleme yıllarında Eski Yunanca neredeyse ülkenin resmî dili olarak benimsenecekti!) bir geçmişin kalıtçıları olduklarının bilincine varmaydı. Osmanlı yönetimi altında geçen yüzyıllarda bunun ayrımına varmış tek tük birkaç kişi vardı, ayrıca Batı Avrupa'dan gelme 'geçmişe bağlılık anlayışı',

Balkanlar'daki diğer bağımsızlık hareketleriyle karşılaştırıldığında, Yunan ulusal hareketinin erken gelişmesinde büyük çapta katkıda bulunan başlıca etkendi. Geçmişin kalıtları, aynı zamanda liberallerin ve kuşkusuz muhafazakârların ilgisini uyandırmak, başkaldıran Yunanlılara yazgıları hakkında bir fikir vermek açısından da önemliydi."[263] Demek ki yüzyıllar boyunca geçmiş ataların büyüklüğüne inanlar birkaç kişidir. Yoktur da diyebiliriz. Geçmişin sahiplenmesi, başarının büyüklüğünün gösterilmesi ile mümkün olmuştur. Bu büyük kampanya sırasında Marx'ın "Yunanlılar kendi kendilerinin babası olmuşlardır." demesini anlayabiliyoruz. Büyük bir dönüşümdür bu ve bu büyük dönüşümde egemen sınıfın iktidarını yeniden hissedebiliyoruz.

Bu kampanyanın fiilî halleri ise şöyle: "Patlak veren bağımsızlık savaşına uygar dünyadaki liberal görüş anında ve uyumlu bir tepki gösterdi, bu Kutsal İttifak'ın tutucu hükümetlerine kesinkes ters düşen bir yaklaşımdı. Helensever komiteler kuruldu, savaştan olumsuz etkilenenlerin sıkıntılarının giderilmesi amacıyla fonlar ayrıldı ve savaşın yürütülmesi uğruna (yüksek oranda) borçlar verildi. Batı Avrupa'dan ve Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen -aralarında istekli, ancak başarısız ilericilerin, topluma uyumsuz kişilerin ve saplantılı kimselerin de bulunduğu- Yunan dostu gönüllüler, Yunanistan'a akın ettiler; içlerinde bir de Kübalı bulunuyordu. Bunların en ünlüsü, 1824 Nisanınında Mesolongi'de, savaşa henüz etkin biçimde katılmadan yakalandığı hummadan ölen Lord Byron'dı. Onun Yunan bağımsızlığı uğruna ölmesi, Avrupalı okuyucuların hayran oldukları ayaklanmacıların içinde bulundukları duruma duydukları ilginin ayakta kalmasını sağladı. Bunun ötesinde, Yunan dostu görünen diğerlerinin tersine -ki Puşkin bunlardan biriydi- ayaklanmanın patlak verişinden önce Yunan topraklarını boydan boya gezmiş olan Byron, Yunan halkının eski atalarının idealleştirilmiş görüntüsüyle uzaktan yakından boy ölçüşemeyeceğini anladığında onlardan soğumuş değildi."[264] Byron'un hayal kırıklığında, hayal ile gerçek arasındaki uçurumun dehşeti sezilmektedir. Ancak denildiği gibi insan "İdeolojik olarak görür."; gördüğüne inanmadığını biliyoruz.

Duvar yıkılmış mıdır? "1980 yılında, Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'na katılımının nasıl oylanacağı üzerine İngiliz parlamentosunda yapılan bir tartışmada, dış işleri bakanı, Yunanistan'ın üyeliğinin 'Avrupalıların yaklaşık üç bin yıllık Yunan mirasına olan kültürel ve siyasal borçlarının geri

ödenmesi' olarak görüleceğini belirtmişti."[265] Tahkim edilmiş olduğunu biliyoruz. İşte 1830'lu yıllarda bir köy olan Atina'nın bir başkent haline gelmesinin öyküsü budur.

Peki, duvardan sonra Avrupa sınırının nereden geçtiğini biliyor muyuz? Bir sınır tarifini İlber Ortaylı veriyor: "Hırvatlar ve Sırplar aynı dili konuşur ve dilin adı Sırp-Hırvatçadır. Farklılıklar, Hırvatların Katolik kilisesi ve Latin uygarlığına, Sırpların Ortodoks kilisesi ve Bizans uygarlığı çevresine girmiş olmalarından ileri gelir. Bu nedenle aynı dili birinciler Latin harfleriyle, ikinciler Kiril alfabesiyle yazarlar. Tarihî gelişimde Hırvat krallığı önce Macaristan'ın ve Avusturya'nın egemenlik alanında kalmışken; Sırplar XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı egemenliğine girmişlerdir. Karadağlılar Osmanlı fütuhatına kadar Sırp Çarlığı'na bağlı Sırp kabilelerinden iken, Osmanlılardan sonra sadece haraçgüzar ve Osmanlı kontrolünde yaşadılar... Bosna'da kilise hiyerarşisine karşı bir mezhep olan Begomilizm, daha doğrusu ona benzer bir mezhep yaygınlaşmıştı. Bu neden, Osmanlı fethinden sonra halkın önemli bir kısmının Müslümanlığa dönüşünü kolaylıştırdı."[266] Yugoslavya dağıldıktan sonra Hırvatistan Avrupa Birliği'ne alındı. Sırplar ve Bosnalılar ise dışında kaldı. Sınır, budur.

Bernal, "Eski Yunanistan uydurmacası nasıl imal edildi?" diye sorar. Kuşkusuz, bu imalat "Batı"nındır. Ama aslında, yeni Yunanistan da Batı tarafından yapılan bir imalattır. İlki olmadan, ikincisinin gerçekleşmesi mümkün değildir.

Kendi tarihçileri de, bu ulusun yaratılması ile Osmanlı işgali arasında bağ kurmaktadır. Svoronos, "XVIII. yüzyıl, Helen ulusu için dönüm noktasıdır. 1715'de, Peloponez'in işgali ile tüm Helen dünyası Türk egemenliği altına girmişti. Ekonomik yaşamı felce uğratan Balkan savaşları da sona ermişti. Barışla, Anadolu Avrupa ticaretinin merkezi oldu. Venedik ve Rusya ile savaşlar kısa süreliydi. Ticaret tümüyle iki büyük gücün elindedir: Fransa ve İngiltere. Helenler için çok önemli bir olay da ticaretin, Osmanlı İmparatorluğu'nun güney ve güneydoğu bölgelerinden kuzey ve kuzeybatıya geçmesiydi. Batı dış ticaretinin gelişmesi, Balkan yarımadası ticaretinin de gelişmesine yol açtı. Bu bölgenin ticareti Helenlerin elinde bulunmaktaydı."[267] demektedir. Ticaret ile uluslaşma arasında her zaman sıkı bir bağ var. Erken uluslaşmaları, Osmanlı ticari yaşamındaki ayrıcalıklı konumları ile mümkün olabildi.

Yunanlılar arasında Antik Yunan'a dönüş de bu yüzyıl içinde ortaya çıkmıştı. Çocuklara Antik Yunan isimleri verilmesi, eski metinlerin çevrilmesi, ataların yüceltilmesi geleneği de. Başlangıçta Bizans dışlandı; Helen ırkının kirlenmesinden Osmanlı kadar onlar da sorumluydu. Saflık dönemine geri dönmek için, onlardan kurtulmak şarttı.[268] Fakat Bizans'ı -aradan çıkarmanın yol açtığı sorunlar yüzünden- bağımsızlıktan sonra yeniden keşfettiler. Bizans "bir sürekliliğe işaret edecek biçimde" yeniden kurgulandı. Böylece Yunanlılar, üç bin yıldır tarih sahnesinde olan bir ulus haline getirildi.[269]

Ekonomik olarak güçlendikçe, bunun bir siyasi karşılığı olması kaçınılmazdı. Onlar için ataların ve geçmişin keşfinin böylesine dünyevi anlamları vardı. "Yunan ihtilalini hazırlayan iç ve dış iki şart vardır. Birinci şart, Yunanistan'daki üçüncü sınıfın kavuştuğu büyük maddi gelişmedir. İkinci şart, Fransa İhtilali'nden gelen demokrasi fikirleridir. Yunanistan'da maddi bir gelişme olmasaydı büyük Fransız İhtilali'nin fikirlerini kabul edecek Yunanlılar bulunmayacaktı. Bir kere sınıf olarak teşekkül eden bu burjuvazi niçin bir classe sociale mevkiine yükselmek istemesin? Ve niçin iktidarı eline almasın? Bunu yapabilmek için de birinci şart Osmanlı hâkimiyetini devirmekti. İktidarın önüne dikilen en büyük engel bu hâkimiyetti."[270]

Yunanistan'nın tarımsal üretimi daha Osmanlı zamanında ve ihtilalden önce üç misli artmıştı. "Gelişmeden, toprak sahipleri kadar bütün Karadeniz ve Akdeniz limanlarında yaşayan Rum armatörler yararlandı. 1814'te Odessa'da kurulan Philiki Hetairia (Filiki Eteria-Dostluk Cemiyeti) büyük ölçüde Karadeniz limanlarındaki ve Rusya'daki Yunanlı aydın ve tüccarların toplandığı gizli bir cemiyetti."[271] Balkanlar, işte bu ticari ve siyasi güçle "Helenleştirilmiş"ti. Avrupa'nın Helenizmi'nin bir maddi temeli yoktu; oysa modern Helenizm, ticaretin gücüyle ilerliyordu. "1821'de Mora İhtilali patlak verdiğinde, sanıldığının tersine Avrupa'nın aydın çevrelerinden önce Bulgarlar, Yunanlıları desteklemeye koştular. Avrupa aydınlarının Perikles devri Yunanistanı'na duyduğu hayranlık veya saygı, Bulgarlarda çağdaş Yunanlılığa karşı da vardı. XIX. yüzyıl başlarına kadar Bulgaristan'da modern eğitim büyük ölçüde Rum okullarında yapılıyordu. Balkanlar'ın ticaret dili (lingua franca) Rumcaydı. Bulgar tüccar ve aydınlarının birçoğu "hetairiai" denen Yunan ulusçu gruplara üye veya sempatizandı ve bu gizli

gruplar Bulgaristan'ın her yerine dağılmıştı."[272] Üç denizde, bir Yunan ticareti gerçeği vardı. Avrupa'da gelişen romantizm, yüzünü Antik Yunanistan'a dönmüştü. "Osmanlı İmparatorluğu'nun en zengin tebaasının yaşadığı, stratejik yönden en önemli ülkesindeki ihtilal, kısa zamanda büyük devletlerin başlıca sorunu haline geldi."[273] Duvarın ve ticaretin denk geldiği açıktır. Duvar ile pazar arasında da bir bağ var.

Öyle olduğu için Osmanlı'nın içindeki rakipleri Türkler değil, ticari dehaları tartışılmaz Yahudiler oldular. Osmanlı'nın modern iç savaşı bir Yahudi-Hristiyan mücadelesi olarak ortaya çıktı.

Türkçülük ve siyonizm; Türkiye'yi oluşturan üç tarz -ı siyasetin en önemlisi Helenizmdir. Osmanlı'ya karşı ilk kalkışmalardan birine imza atan Helenler, sadece Osmanlılarla değil, imparatorluğun Yahudi tebaası ile de karşı karşıya kaldılar. Çatışma her yerde, bir iç savaşın kuralları ile yürüdü. XX. yüzyılın başındaki büyük hesaplaşmaya kadar, Avrupa'yı da şekillendirecek olan Helenizm ve siyonizmin gerçek karşılaşma alanı Osmanlı toprakları oldu.

Biri Avrupa romantizmin yeni keşfi, diğeri gelecekteki Batı ittifakının en önemli müttefikiydi. Çatışmanın borçları Türklere kaldı.

EK 1: BİLİMDE "HELEN-MISIR" SAVAŞI

Martin Bernal'in aşağıdaki makalesi "Bryn Mawr Classical Review" adlı yayında yayımlandı. Makalede Bernal, Mary Lefkowitz tarafından kendi tezlerine yöneltilen eleştirilere cevap veriyor. Lefkowitz, Avrupa merkezciliğin büyük ölçüde tarih tahrif edilerek kurulduğunu ve bu amaçla uygarlık tarihi içinde Mısır'ın, Samilerin ve bir bütün olarak Afrika mirasının silindiğini ileri süren Martin Bernal'i ve diğer Avrupa merkezci olmayan tezleri Afrika merkezci olmakla suçluyor.

Bernal'in çalışmasının ilk cildi Kaynak Yayınları arasında *Kara Atena* adıyla yayımlandı. Bernal'in temel tezlerini bu çalışmadan izlemek mümkündür. Lefkowitz'in Bernal'i eleştiren çalışması ise "Afrika'dan Değil: Afrika merkezcilik, Tarihi Mit Olarak Öğretmenin Nasıl Mazereti Oldu?" başlığını taşıyor.

Martin Bernal'den Mary Lefkowitz'e cevap

Martin Bernal

Cornell Üniversitesi

Mary Lefkowitz, 1991'de Afrika merkezcikle ilk karşılaşmasında hayal kırıklığına uğramıştı. Çünkü Yunan uygarlığının Mısır'dan türediğini, hatta Mısır'dan çalındığını öğreten veya böyle kitaplar yazan kişilerin varlığını keşfetmişti. Bunlar eski dünyanın Sokrat, Kleopatra ve diğer önemli kültürel figürlerinin Eski Mısırlılar gibi siyah olduğunu iddia ediyorlardı. M.Ö. II. binyılda Yunanistan'ın Afrika'nın hükmü altında olduğunu, Yunan din ve gizem sistemlerinin Mısır model alınarak kurulduğunu ve Yunan felsefesi denen şeyin aslında masonik tipteki Mısır localarının gizli öğretisi olduğunu öne sürüyorlardı. Ayrıca bu iddialarına destek olan fikirler büyük tarihî hatalarla doluydu. Örneğin Aristoteles'in İskenderiye Kütüphanesi'ni kendi geniş çaplı felsefi ve bilimsel çalışmaları için talan etmesi gibi. Aslında, İskenderiye Kütüphanesi, Makedonyalı Yunanlar tarafından, Aristoteles'in ölümünden en az otuz yıl sonra kurulmuştu.

Eğer Mary Lefkowitz tüm bunların fantezi olduğunu ve modern klasisistler ile eski tarih uzmanlarının onca özenle toparladıkları gerçeklere uymadığını biliyorduysa buna cevap vermek için neden bu kadar zahmete girmişti? Kendi açıklamasına göre, "Çünkü Afrika merkezci edebiyat sadece belli birkaç bölgedeki okulda değil, üniversitelerde bile yaygın olarak okunmakta ve öğretilmekte"ydi. Ayrıca kendi kampusunda de Afrika merkezci görüştekilere sorular yönelttiğinde kabaca terslenmişti. Daha da kötüsü meslektaşları yardımlarını rica ettiğinde ona destek vermemişlerdi. Bu gönülsüzlüklerinin görünürdeki nedeni "tüm tarih zaten bir kurgu iken, farklı bakışlardaki öyküler için yeterince yer olduğu" şeklindeki izafi görüşleriydi. Bu nedenle de Afrika merkezci tarih yaklaşımı Yunan uygarlığının kökeni hakkındaki klasist yaklaşımdan daha az doğru sayılamazdı. Ancak Mary Lefkowitz'e göre, meslektaşlarının yardımcı olmayışlarının ardında başka bir önemli neden yatıyor: Irkçı olarak yaftalanmak korkusu.

Lefkowitz, Afrika merkezcileri dış bilgiden yalıtılmış entelektüel bir gettoda yaşayan ve öne sürdükleri görüşlerin doğruluğundan çok, sadece "iyi hissetmek" faktörü ve Afrika kökenli Amerikalıların cılız öz güvenlerini güçlendirmekle ilgilenen kişiler olarak görüyor. Bu saik için bir miktar saygı duysa da daima nesnel olması gereken tarihi yazarken veya

öğretirken bu tip yaklaşımların yeri olmadığını savunuyor. Bu yüzden Afrika merkezcilerin eğitimin temel ilkelerine, hakikate, mantıksal tartışmaya ve açık münazaraya verdikleri hasarın karşısında kendisini siper ederek mücadele etmek zorunda olduğunu hissediyor.

Bu nedenle bu mitler üzerinde birbirini yineleyen birçok makale yazmıştır. Bu yazıda incelenen kitap, bu makalelerin bazı madde ve tartışmalar ilave edilmiş bir derlemesidir. Kitabın amacı Afrika merkezci saçmalıkları bir seferde herkes için ortaya çıkarmaksa da, bu saçma görüşlerin çürütülmesi başta sandığından çok daha karışık bir hal almış olmalı ki kitap oldukça uzun tutulmuş.

Daha fazla ilerlemeden önce "Afrika merkezcilik" ile ne kastedildiğine bakmak istiyorum. Mary Lefkowitz'in de işaret ettiği gibi terim, dünyaya bir Afrikalı gözüyle bakmanın Avrupa merkezci görüşten ve onun uzantılarından kaçış için bir yol sağlayacağını düşünen Molefi Asente tarafından bulunmuş. O zamandan beri "Afrika merkezci" etiketi entelektüel bir yelpaze içinde "Tüm iyi şeyler Afrika'dan çıkmadır" veya Leonard Jeffries'in deyimiyle "Afrika yaratır, Avrupa taklit eder" gibi görüşlerden, aralarında kendimi de saydığım, Afrikalıların ve Afrika kökenlilerin dünyanın gelişmesine hatırı sayılır bir katkıda bulunduğu ve bunun son iki yüzyıldır sistematik olarak Avrupalı ve Kuzey Amerikalı tarihçilerce yok sayılmaya çalışıldığı görüşüne dek birçok farklı görüşü içeriyor.

Mary Lefkowitz, bu yelpazenin tamamından hazzetmiyor. Frederick Douglass, Edward Blyden ve W.E.B. Du Bois'ye Afrika kökenli Amerikalıların, Eski Mısır'la ortak bir Afrika mirasını paylaştığını iddia ettiği için sataşıyor. Ancak temeldeki itirazı, Nil Vadisi ve Mısır üzerine odaklanan ve diğer Afrika bölgelerini ve uygarlıklarını göreli olarak ihmal eden ve bazı Afrika kökenli Amerikalılarca "Nilocentric (Nil merkezci)" olarak adlandırılan 20. yy grubuna yönelik. Karşı çıktıkları arasında, ben de dâhil olmak üzere John Henrik Clark, Cheikh Anta Diop, Yosef Ben-Yochannan ve tüm bunların üstünde George G. M. James de yer alıyor.[274]

Lefkowitz, daha baştan karar vermiş ki Afrika merkezciler birçok hata yapmış olmalıdır. Çünkü Afrika merkezciler düşman bir dünyayla kuşatılmış oldukları ve mutlak, genel gerçeğe sahip oldukları sanısındadırlar. Bu da kişiyi detaylara özen göstermemeye iter. Bundan da

önemlisi gerekli dilleri öğrenmek için eğitim imkânı, araştırmalarını sürdürmek için yer ve zaman, kitap almak; hatta kütüphanelere erişim sağlamak için para, akademik kontrol ve redaksiyon yapacak kişileri ayarlayacak yayıncılar bulmak konusunda karşılaştıkları olağanüstü zorluklardır. Bu zorlukların hiçbiri elbette Latin ve Yunan dillerinde (Eski Mısırca hariç!) layıkıyla eğitim almış olan, zengin bir kolejde çalışan ve Afrika merkezci görüşe karşı saldırılarını yazabilmesi için büyük vakıflardan mali destek alan Mary Lefkowitz için söz konusu değildir. Aslında asıl şaşırtıcı olan Mary Lefkowitz'in birçok nazari hata yapmış olmasıdır.

Örneğin Pelops, onun yazdığı gibi (s. 13) Argos'un efsanevi kurucusu değildi. Onun Yunanistan'daki faaliyetleri Elis ve Pisa'da odaklanmıştı; Argolid'de değil. Hiyerogliflerin 1836'da çözüldüğünü (s. 35) belirtiyor. Hâlbuki hiyeroglifleri çözen kişi, Champollion, 1831'de ölmüştür. Hiyerogliflerin çözüldüğü yıl olarak genelde Champollion'un büyük buluşunu gerçekleştirdiği 1821-1822 yılları veya *Precis du Systeme Hieroglyphique*… eserini yayımladığı yıl olan 1824 verilir. Lefkowitz s. 77'de ise Nil'in bolluk veren suyunun Güney rüzgârları ile eriyen karın sonucu olduğu teorisinin gerçeğe hiç de uzak olmadığını yazıyor. Oysaki bu yanlıştır ve büyük Yunan bilim adamı Eudoxos'un da farkına varmış olduğu gibi Nil'in suyu Etiyopya'daki yağmurlar sonucu oluşmuştur.

Hepimiz bu tipte yanlışlıklar yapabiliriz ve bu hatalar göreli olarak önemsiz ve zararsızdır. Ancak Lefkowitz'in diğer hataları daha az masum. Örneğin Eudoxos'un Mısır'a Pers işgali altında iken gittiğinin sanıldığını yazıyor. Lefkowitz, onun Mısır'a gitmişliğinden şüphe etmekte tek başına kalmaktadır. Genel olarak kabul edilen görüş, Eudoxos'un Mısır bağımsız iken[275] yani M.Ö. 380 veya 370'lerde Mısır'a gittiğidir. Bu hata da Lefkowitz'in savruk yaklaşımından kaynaklanmış görünebilir. Ancak bu hata Eudoxos'un Mısır'a gitmediğini, gittiyse bile Mısır hakkında edindiği bilginin Pers yönetimi nedeniyle dolaylı ve muğlâk bir bilgi olduğunu veya kendi deyimiyle "bilgi edinmekte çok ciddi problemlerle karşılaşmış olabileceğini" öne sürerek onun genel davasına, yani Eski Yunanlıların Mısır hakkında çok az şey bildiği iddiasına hizmet etmektedir.

Daha asli ve önemli bir hata ise "Bu ülkenin (ABD) kuruluşundan beri, Eski Yunan ile demokrasinin idealleri yakından bağlantılı olmuştur."

şeklindeki ifadesidir. Aslında alıntı yaptığı tek kaynak çok farklı şeyler söylemektedir:

…1787 ve 1788'de Anti federalistlerin dayanabilecekleri hiçbir klasik dayanak yoktu. Faydalanabilecekleri herhangi bir temsili demokrasi geleneği oluşmamıştı ve Atina gibi doğrudan demokrasi örnekleri ise istikrarsızlık, şiddet, çürümüşlük ve adaletsizliği çağrıştırdığı için Amerika'daki birçok demokrasi yanlısı bile demokrasi kelimesini telaffuz etmekten kaçınıyordu. Karma hükümetin savunucuları gibi onlar da "cumhuriyet" sözcüğünü kullanıyorlardı…[276]

Mary Lefkowitz'in buradaki hatası önemsiz görünebilir ama aslında onun genel iddiasında çok önemli bir amaca hizmet etmektedir. Bu da Eski Yunan'ı saygı ile öğrenmeyen birinin özgürlük veya demokrasiye sahip olamayacağı imasıdır, bu sönmeyen hürmet meşalesi bizim korkularımızı körüklemektedir. Bu yüzden -ima etmektedir ki- Afrika merkezciler özgürlüğün düşmanıdırlar.

Bu iddia, Batı geleneği için bile doğrulanamaz. 17 yy. İngiliz "devrim"i İncil'in kraliyet karşıtı yönleri üzerine ve Sakson özgürlük mitlerine dayanırken, 18. yy. Amerikan ve Fransız devrimleri Cumhuriyetçi Roma'yı model olarak almıştır. Kuşkusuz ki 1820'lerden beri Eski Yunan'ın -özellikle de Atina'nın- imgeleri olumlu bir işleve hizmet etmiştir. Diğer yandan, iç savaştan önce Güneyli yazarlar Eski Yunan ve Atina'yı köleliğin politik ve kültürel faydalarını göstermek için kullanmışlardır[277] ve birazdan Mary Lefkowitz'in de yakinen bağlantılı olduğunu göreceğimiz, günümüz aşırı muhafazakârları Eski Yunan imgelerini kendi politik gündemleri için kullanmaktadırlar.

Afrika'dan Değil kitabında bulunan diğer bir hata da, yazarın istediğini keşfettikten sonra daha fazla kontrol etmeyi ihmal etmesi. Örneğin, Mısırlı rahiplerin Sicilyalı Diodoros'a I. yy'da verdikleri bilgilere atıfta bulunurken Yunanistan üzerindeki Mısır etkilerine dair iddialardan alıntı yapıyor ve şunu ekliyor:

…"Bunların kanunları birçok Mısırlı âdetlerini içermektedir". Ancak Diodoros bu kanunların tam olarak neler olabileceğini söylemiyor, muhtemelen de bunu kimse bilmiyordu. Erken dönem Yunan kanunlarının Mısır kanunlarından esinlendiği tarihsel bir kurmacadır. (s.75)[278]

Lefkowitz, bir sonraki sayfada Diodoros'un spesifik bilgi vermekteki yetersiz olduğu iddiasını tekrarlıyor. Diodoros'tan alıntı yaptığı pasaj I. 98. 2. no.lu bölüm. Eğer Lefkowitz biraz daha geriye[279] I.77. 5. no.lu bölüme gitseydi, Diodoros'un veya onun bilgi kaynaklarının herkesin gelirini beyan mecburiyeti ile ilgili Solon kanununun Mısır'dan uyarlandığını söylediklerini görecekti. Bölüm I.79. 3'te Diodoros, Mısır'dan uyarlandığı düşünülen bir başka Solon kanununu, meşhur "seisachteia", yani "borçların ödenmesi" kanununu açıklıyor. Bu kanuna göre bir kimse borcundan dolayı hapse atılamaz veya köleleştirilemez. Diodoros'un iddialarının doğru olup olmadığını bir yana bırakırsak -ki bu sonuncusu bazı kronolojik sorunlara rağmen 20. yy. da oldukça ciddiyetle ele alınmıştır- bunlar, Lefkowitz'in öne sürdüğü gibi belirsiz değildir ve spesifik örnekler içermektedir.[280] Açıktır ki yazarın Diodoros'u muğlâk ve yeterince sarih olmayan bir kaynak olarak gösterme arzusu, kendi iddiasını zayıflatabilecek referansları gözden kaçırmasına neden olmuş.

Mary Lefkowitz'in bazen iddia ettiğim şeyler yerine iddia etmediklerime saldırmayı tercih etmesini bir iltifat kabul ediyorum. Örneğin, benim Yunanca hikesios (duacı) kelimesini -ki sonraları Yunanlılar hyksos olarak telaffuz etmişlerdir- Mısırca HK3 h3st "yabancı tepelik ülkenin reisleri"nden türettiğime inanmaktadır. Bu insanlar, M.Ö. 18. yy.da Mısır'ı Kuzeydoğudan işgal ettiler ve bazıları Ege'ye devam etmiş olabilirler. Aslında "hikesios"dan türetilmiş görünen hiko veya hikneomai kelimelerinin etimolojisi hakkında bir açıklama yapmıyorum. Sadece hyksos ve Hikesios arasında bir ilişkinin varlığını ve Mısırca ismin, Tanrı Zeus'un yerel adı olarak Hikesios'un temelini oluşturmuş olabileceğini söylüyorum.

Yaptığım iddialara saldırdığında ise tam olarak Afrika merkezcileri suçladığı şeyi kendisi yapıyor: İspatını argümanlarını desteklemeyen verileri reddederek yapıyor. Örneğin Athena isminin Mısırca HtNt'den (Sais şehrinin dinî ismi, bakire Tanrı Neit kültünün merkezi) türetildiği konusundaki teklifimin "ustalığını" kabul etmektedir. Fakat başka bir alternatif vermediği gibi benim teklif ettiğim etimolojinin fonoteğini de sorgulamıyor. Ancak bu iddiamı reddediyor; çünkü iki ilahe arasında benzerlik olmadığını düşünmektedir (sayfa 65). Etimoloji için kanıtın ana hatları ki -III. ciltte daha detaylı olarak vereceğim- I. ciltte belirlenmiştir (sayfa 51-52). Burada Platon'un da iki ilahe tanıladığını, ikisini bağlayan

güçlü ikonsal ve resimli kanıtların olduğunu ve HtNt'den türetilmesinin, ismin ilahe ve onun şehri için çift kullanımını açıkladığını net bir şekilde yazmıştım.

Birçok Afrika merkezcinin bahanesi olan eğitim ve kaynak yetersizliği kendisi için söz konusu değilken Mary Lefkowitz niçin bu kadar çok hata yapsın ve bu kadar kaygan argümanlar kullansın? Nedenlerden biri, 1991'den bu yana dört yıl geçmesine rağmen kitabın aceleyle yazılmış olmasıdır. Kaynağının, popüler ve yarı-popüler basın için fazla akademik gezintiler yapmadan tutkulu bir aciliyet içinde yazılmış makalelerin bir araya getirilmesinden ibaret olduğunu gösteren işaretler bulunmaktadır. Ancak bunun, diğer iki etkenin etkisinden daha az önemli olduğuna -ki ilginçtir aşırı Afrika merkezcilerle paylaştığı bir durum- ikna oldum. Bunlardan birincisi spesifik kısımları önemsememesine izin veren mutlak genel bir doğruya haiz olduğuna dair olan inancıdır. İkincisi ise kendisinin ve ittifakçılarının kuşatılmışlık hissidir ve bu nedenle bazen açık akademik bir tartışmanın gereklerini terk etmeye mecbur hissetmektedirler.

Onun genel gerçeği, Yunan medeniyetinin herhangi önemli bir kısmının Mısır'dan alınmadığıdır. Bunda Yunan ve Roma geleneğini geçtiği gibi çoğu klasikçi meslek arkadaşlarından da daha ileri gider. Örneğin Platon'un Mısır'a gittiği hakkında aşırı şüphecidir; çünkü ziyaretlerin sadece geç Helenistik dönemde (M.Ö. I. yy) ortaya çıktığına dair olan kaynakları göz önüne alır. Fakat konu üzerindeki en son çalışmalara göre yolculuk geleneği Platon'un yeğeni ve ondan sonra Akademi'nin[281] başı olan Speusippos'a kadar geri gider. Aynı şekilde Mary Lefkowitz XIX ve XX. yüzyıldaki klasik akademik çalışmalara da meydan okumaktadır:

"Bildiğim her İngilizce çeviri (Heredot II 43. 2'nin) Heracles'in uzaktan Mısır'dan geldiğini söylemektedir. Fakat çeviri yanlış. Heredot, Aegyptus adındaki adamı kastetmektedir, ülke olan Aigyptos'ı (Mısır) değil." (s.25).

Onun geleneksel sağduyudan bu sapışının dayanağı daha önceki çalışanların ön ek "apo"yu yanlış tercüme etmelerinden gelmektedir. Ona göre apo öneki bu bağlamda sadece "soyundan gelmek" anlamında kullanılabilir ve "Eğer ülke olan Mısır'ı kastetmiş olsaydı ek kullanmış olmalıydı." (s. 181). Tüm çevirmenlerin Egypt'i Aigyptos'a tercih etmelerinin üç nedeni var. Birincisi hiçbir mitografiker Aigyptos'un yaşayan

tek oğlu Lynkeus ile Herakles'in ebeveynlerinden[282] biriyle bile arasında bir bağ olduğunu göstermemiştir. İkinci olarak herhangi bir ayrım yapmaya gerek yoktu; çünkü Danaos'un ikiz erkek kardeşi, efsanevi Aigyptos'un direkt Mısır'dan geldiği varsayılmaktaydı. Üçüncü nedense, önceki bilim adamları Heredot'un burada apo'yu kullanmasıyla ilgilenmiyorlardı. Lefkowitz o (cansız şeyler için o) ve ek arasındaki farkı abartıyor. Heredot'un apo'yu bir yerden hareket olan orijinal anlamında kullandığı yüzlerce örnek var. Ap'Aigyptou tümcesi birkaç bölüm sonraki mısralarda iki kez görünüyor; Melampos, Mısır'da öğrendiği şeyleri Yunanistan'a getirdi ve "Neredeyse tüm tanrıların isimleri Yunanistan'a Mısır'dan geldi." [283]

Mary Lefkowitz'in buradaki zorlama iddiası Yunan'ı Mısır'dan ayırma konusundaki istekliliği ve Afrika merkezcilerin gözünü korkutmak üzere dil bilgisini kullanma arzusu ile kolaylıkla açıklanabilir. Lefkowitz'in Yunanca ve Latince bilgisi şüphe götürmez. Diğer taraftan, bu dilleri bilmesine rağmen, dilbilim hakkında fazla bilgisi yoktur ve Mısır ile Yunan arasındaki ilişkilere bakarken alakalı bir alan olan dil ilişkisinden de hemen hemen hiç anlamamaktadır. Örneğin şöyle der:

"Gerçek Mısırcayı okuyabildiklerinde... Mısır ve Yunan kültürü arasındaki ilginin düşündüklerinden daha az yakın olduğunu açıkça gördüler. Mısırca Afrika-Asya ailesine aitken, Yunanca Hint-Avrupa dili olup Latince gibi Sanskrit ve Avrupa dillerine akrabadır. (s 57-8)"

Dil ailesi ilişkileri şüphesiz doğru; ancak bildiğim kadarıyla hiçbir Afrika merkezci Mısırlılar ile Yunanlılar arasında genetik bir ilişki olduğunu iddia etmemiştir. Onların ve benim iddia ettiğimiz şey Eski Mısır kültürünün Yunan kültürü üzerinde yoğun bir etkisi olduğu ve bunun Yunancadaki Mısırcadan alınan çok sayıda kelimelere yansıdığıdır.[284] Mary Lefkowitz, başka bir dilden kelime almanın genetik ilişkilerden çok dönemsel ilişkileri yansıttığını anlamamış görünüyor. Örneğin, Çinliler genetik olarak Koreli ve Japonlara, Mısır ve Samilerin Yunanlılarla olduğundan çok daha uzak olmakla birlikte, Korece ve Japonca Çinceden alınmış kelimelerle doludur. [285]

Bir başka yerde ise şöyle yazıyor:

"Muğlâk benzerlikler, sözcükler arasında herhangi bir bağlantı olduğunu kanıtlamaz. Ses kaliteleri birbirine benzeyen ünlü ve ünsüz harflerle sözcükler bir dilden diğerine geçerken asimile olduğu için değişir ve hatta başka dilden alınan ödünç kelimeler bile değişime uğrar: Mesela Latinleşmiş Yunanca kelime episcopus M.S. 9.yy'da Saksonların ağzında Bishop'a dönüşmüştür.(s.23-4)"[286]

Son cümle, okuyucularını onun bilgisi hakkında etkileyebilir, fakat aslında bu onun temel argümanını zayıflatmaktadır. Eğer birbirine benzemediği açıkça görülen episcopus ve bishop gibi iki kelime ilişkilendirilebiliyorsa, bu da semantik paralelliklerin, muğlâk benzerliklerin dikkate alınmasını gerektirir. Ayrıca Mısır ve Yunan gibi binlerce yıl kültür alışverişinde bulunmuş iki ülke söz konusu olduğunda olta atacak alan çok daha genişlemektedir ve birçok fonetik benzerlik bulunacaktır.

Şunu söyleyerek devam ediyor: "Linguistler epeydir göreli olarak çok az Mısırca sözcüğün Yunancaya girmiş olduğunun farkındadırlar." Temel Yunan lugatının yarıdan fazlasının Hint-Avrupa kökenli sözcüklerle açıklanamadığından bahsetmiyor veya *Kara Athena I* kitabımda uzun uzun tartıştığım fikirleri göz önüne almıyor. Bunlar a) Yunanca sözlük hazırlayanlar Eski Mısırcayı bilmiyorlardı. b) Hiyerogliflerin ilk kez çözüldüğü 1820'lerden beri önemli veya temel Yunanca sözcükler için Mısırca kökenlerin bulunmasının istenmeyişinin ideolojik sebepleri vardır. Belirtmek gerekir ki çalışmamın geniş kabul görmüş olan kısmı da tarihsel ve ideolojik olarak kesinlik taşıyan bu kısmıdır.[287] Fakat Mary Lefkowitz, Mısır ve Yunan arasında Mısır'ın Büyük İskender tarafından fethine kadar kayda değer bir temas olmadığından emindir ve genel doğrusuna sadakati onu iddiasının tüm kıvrımlarına sıkı sıkıya asılı tutuyor.

Dil bilgisi ile etkileme ve gözdağı vermek amacı, daha kitabın en başında çalışma arkadaşı Guy MacLean Rogers'a yaptığı Latince ithaftan anlaşılıyor. Satırlar çevrilmemiş ve kaynağı belirtilmemiştir. Aslında Horace'nin (I vii) Yunan Salamis'inden kovulduktan sonra yeni ve daha büyük bir Salamis kurmak için Kıbrıs'a yelken açan Truvalı efsanevi kahraman Teucer için yazdığı bir methiyeden alınmıştır.[288] Son beyitte şöyle denmektedir:

"Evet, cesur kahramanlar, benimle kalıp beter talihsizliklere katlananlar, şimdi endişeyi kovun şarapla! Yarın yine kadir yelkenimizle yola çıkacağız." (Mary Lefkowitz sadece italik kısımları alıntı yapmış.)[289]

Şimdi, bu hangi kişisel bağlantılara veya içki partilerine atıfta bulunuyor bilmiyorum ama siyasi mesaj basit. Afrika merkezcilik açısından bakınca, bu "hakkını arama mücadelesi" olarak adlandırılabilir. Mary Lefkowitz şuna inanıyor ki kendisi ve yoldaşlarına birçok iftira ve onun deyimiyle "çamur" (s. 10) atılmıştır, ama er ya da geç haklılıkları ispatlanacaktır.

Mary Lefkowitz'in mantıksızlığa ve "politik doğruluk" denen iblisin güçlerine karşı savaşan küçük bir direnişçi gruba ait olduğu hissiyatı Afrika merkezcilikle karşılaşmasından öncedir. 1991'den önce klasiklerde feminist saçmalık olarak gördüğü şeye musallat olmuştu [17 a]. Her iki mücadelesinde de aşırı sağdan kuvvetli yardımcıları olmuştur. *Afrika'dan Değil*'in önsözünde Wellesley Koleji'ne ve Bradley ve Olin vakıflarına bağışları için teşekkürlerini sunmuştur.[290] Son ikisi Ulusal Gözden Geçirme, Miras Vakfı ve Ulusal Bilim adamları Birliği (NAS) gibi birçok sağ örgüte en cömert katkıları sağlayan kurumlar arasındadır. Mary Lefkowitz, NAS'ın danışma kurulunda Jeane Kirkpatrick, Peter Diamondopoulos ve 3 düzine kişiyle daha beraber yer almaktadır ve bu birliğin Akademik Sorular isimli dergisinde aktif bir rol oynamaktadır. Tüm bu organizasyon ve dergilerin başlıca derdi, üyelerinin ve katkı sağlayanların görüşüne göre sadece toplumu değil, eğitimi ve entelektüel medyayı da içine alıp sürükleyen liberalizm ve çok kültürlülük dalgalarından geri dönmektir.[291] Bu kendilerini neden kuşatılmış sandıkları ve düşmanlarını gerçek ya da gelecekteki kurbanları olarak gördüklerini açıklar.

Bu durum birçok zenci Afrika merkezci tarafından da tecrübe edilen izole edilme ve eziyet hissine benzer. Zira Afrika merkezcilerin Mary Lefkowitz gibi dışarıdan ve düşman olanlardan gelen müdahalelere karşı gösterdikleri hoşgörüsüzlük bu şekilde açıklanabilir. Ancak temel bir fark bulunmaktadır: Afrika merkezciler gerçekten sosyal ve akademik bir gettonun içindedirler. Hâlbuki o ve destekçileri büyük ölçüde hayali bir gettodalar. Afrika merkezci zenci bilginlerin aksine -ya da beyaz liberallerin- çok geniş maddi fonlara sahiptirler ve birçok prestijli dergiye erişimleri vardır.[292]*Afrika'dan Değil* kitabı Lefkowitz'in New Republic, The Wall Street Journal, Partisan

Review, The Chronicle of Higher Education and Academic Questions gibi dergilerde çıkan makalelerinden oluşmuştur. Bu nedenle o ve onun tutucu yoldaşları araştırma yapmak, bulguları yayımlamak ve akademik tartışmalarda özgürce yer almak için her türlü fırsata sahiptirler. Tüm bunlara rağmen kendisi aşırı uçtaki Afrika merkezciler kadar hoşgörüsüzdür.

Kişisel bir örnek vereyim: O ve meslektaşı Guy Rogers (yukarıda adı geçen) *Kara Atena Revisited* isimli kitabın yayımlanmasını organize ettiler. 520 küsur sayfalık bu oldukça kalın kitap, Kara Athena için yazılmış kitap eleştirilerinden -özellikle kitaba düşman içerikli olduğu için seçilenlerden- oluşmuştu.[293] Kitabın yazarı olmama rağmen, bu projeden haberdar edilmedim ve kitabı durumdan rahatsız olan bir katılımcıdan aylar sonra öğrendim. Bir cevap yazabilmek için derlenen parçaları bir an önce görmek istediğimi belirttiğim bir e-postayı derhal Mary Lefkowitz'e gönderdim. Bana, benden bir cevap istemediklerine karar verdiklerini açıklayan bir yanıt aldım. Saygın bilimsel çalışmalarda söz konusu yazarın hayatta ve cevap verme arzusunda olduğu halde böyle bir cevap yazısını koymamanın çok tuhaf olduğunu yazdım kendisine. O da çoğu parçanın zaten başka yerlerde çıkmış olduğunu ve onları zaten yanıtlamış olduğumu söyledi. "Peki, bunlar kitapta bulunacak mı?", "Hayır, onların konulmamasına karar verildi." Fikirlerin serbest piyasası için çok bile fazla!

Lefkowitz'in Afrika merkezci iddialara karşı başlıca hücumlarına geçmeden önce, yaklaşım ve yöntemle ilgili olarak iki önemli konuyu göz önüne almak gerekiyor. Bunlardan ilki Mary Lefkowitz, ön yargılarının olabileceğini kabul ettiği; ancak bunların "belirli bir politik amaca ulaşmak için bilinçli olarak koyulan bir ön yargı"dan çok farklı olduğunu söylediğinde ortaya çıkıyor (s. 161). Kendi ön yargılarının neler olduğunu söylemiyor; ancak bunlardan en önemli iki tanesi kitap boyunca gayet açık olarak ortaya çıkıyor. İlki, Avrupa Afrika'ya, Yunanistan da Mısır'a hiçbir şey borçlu değildir ve ikincisi, eğitimsiz yabancılar eğitimli ve salahiyetli kişilerin vardığı sonuçları sorgulayamazlar. On yıl önce, "belirli bir politik amaca ulaşmak için bilinçli olarak koyulan bir ön yargı" sahibi olmakla suçlanmaktan kaçınabilirdi; çünkü o zaman Mary Levkowitz ve onun gibiler eksiksiz bir akademik güce sahiptiler. Bu duruma ulaşmaları da 19. yy boyunca Avrupalı ve Ari kültürün Afrika'ya ve "Sami"lere borçlu oluşunu inkâr etmekte açık ideolojik ve politik emelleri olan Kuzey

Avrupalı bilginler sayesinde olmuştur.[294] Fakat 1991"den beri Mary Lefkowitz'in kendisi, benim ve Afrika merkezcilerin çalışmalarını itibardan düşürerek "politik bir amaca ulaşmak için bilinçli olarak ön yargılar koymak"tadır. Muhafazakâr gündemin maddelerinden biri olan bu politik amaç, çok kültürlülük (veya kültür çeşitliliği) görüşünden geri dönmektir.

İkinci konu, Mary Lefkowitz'in kendi deyişiyle "doğrulanmış gerçekler" ile "kabul edilebilir iddialar" arasında kati bir ayrım yapılmakta olduğuna dair ısrarıdır (s. 51). Bu benim "kanıt" ve "akla uygunluk" tanımlamalarımla paralel görünüyor. Mesela altı milyondan fazla Yahudi ve diğer kökenden insanın Naziler tarafından öldürüldüğü bir soykırıma dair kesin kanıtlar olduğunu kabul ediyorum. Hâlbuki Mary Lefkowitz bu yaygın olarak dokümante edilmiş olayın 2500 yıl önceki Yunan uygarlığının karanlık kökenlerinin yeniden yaratılması ile aynı düzlemde ele alınmasının saçma olduğunu düşünüyor. Oysa bu noktada kanıt veya "doğrulanmış gerçekler" sathında değil, "akla uygun görüş" sathında hareket etmekteyiz. Ayrıca, kendisi genelde muhafazakâr, genelde beyaz okurlarının karşısında makullüğe veya kabul edilebilirliğe sık sık başvuruyor, en azından Afrika merkezcilerin başvurduklarından çok daha sıklıkla.

Mary Lefkowitz, Yunan kültürünün Mısır'a yüklü borcu olduğuna inanmış çok sayıdaki Yunanlı ve Romalı yazarı inkâr eden modern klasik yapıyı takip ettiği için, eski çağa ait bu tanıklıkların üstesinden gelmek üzere sık sık "görünüşe göre", "açıkça", "görünmüyor", "Ya eğer…?", "…Neden olmasın?" gibi kelimeler ve tümleçler kullanmak zorunda kalıyor. Bunun uçtaki bir örneği, Platon'un *Cumhuriyet* eserini idealize edilmiş bir Mısır hayali üzerine kurduğu hakkındaki eski bir geleneği ele alış tarzıdır. Şöyle yazıyor:

"Bernal hikâyeyi… olduğu gibi alıyor. Ama gerçek kaynak büyük olasılıkla bir komedideki, sonradan ciddiye alınmış bir espriden geliyordur." (s. 82)

Bu "garanti bir gerçek" mi, yoksa "kabul edilebilir bir iddia" mı? Her ikimiz de "rekabetçi bir inandırıcılık" zemininde hareket ediyoruz.

Afrika merkezci iddiaları yıkmak üzere Lefkowitz'nin bazı girişimlerine dönersek; Hannibal'ın oyun yazarları, Terence Afer ve St. Augustin'in zenci olmalarına inanmanın çok çok güç olduğunu iddia ediyor, eğer "zenci"

kelimesiyle Batı veya Orta Afrikalı görünümüne sahip kişi demek isteniyorsa. Kartacalı Afrika nüfusunun yüzde 20'sinin "zencimsi"lerden oluştuğuna ve İtalya'da Hannibal'ın paralı askerlerine üzerinde "zenci" başı ve filler olan madeni paralar ödediğine dikkat çekmek gerekiyor.[295] Fakat üst sınıftan bir Kartacalı olan Hannibal, büyük ihtimal soyunun Levant'taki Tyre metropolisine giden izini sürdü. Terence ve Aziz Augustine Kuzey Afrika'da doğup büyümüşlerdi ve onların Kuzeybatı Afrikalı soyundan geldiklerine inanmak için her türlü neden var.

Sokrat'ın zenci olduğu iddiası ile ilgili olarak Mary Lefkowitz daha önceki bir makalesinde, herhangi bir şekilde onun Afrika kökenli olma olasılığını şu sözlerle çürütür: "Komedi şairleri, Sokrat'la bir Etiyopyalı olduğu için dalga geçme şansını atlamazlardı." Buna cevap vermekten kendimi alıkoyamadım: Sokrat kendi öğrencileri Platon ve Xenophon tarafından bir "silenus" olarak tasvir edilmişti ve daha sonraki dönemde heykeltıraşlar bunu, onun çok kısa bir burun, geniş burun delikleri, geniş bir ağız ve fırlak gözler olarak portresini yaparak yorumlamışlardı. Bu nedenle Sokrat'ın Atina vatandaşı olduğu açık ve Yunan kültürüne ait olmasına rağmen, bu onun "mükemmel" Avrupalı hatları olmasını gerektirmez. Kitabında, bu iddianın "ustaca yapılmış" olduğunu kabul ediyor, fakat yanlış olduğunu söylüyor: "Eğer bir silenusa olan benzerliğini kökeninin nereden olduğunu bulmak için kullanacaksak, aynı şekilde onun at kulaklı ve kuyruk sakallı insanlardan geldiğini çıkarmak da aynı derecede mantıklı olurdu." (s. 30) Bir kez daha o eski çağın insanlarını -bu sefer heykeltıraşları-yanlış yapmış olarak görüyor. Bilmeleri gerekirdi ki bir Afrikalı yüz siması önermek onu at uzuvları ile tasvir etmekle aynı absürtlüktedir.

Madeni paralar üzerinde yer alan gösterimleri dışında Kleopat-ra'nın çağdaş bir portresi yoktur. Fakat görünüşünün Akdenizli tipinde olduğuna inanmak için her türlü sebep bulunmaktadır. Bu nedenle ne Afrika merkezcilerin resmettiği gibi Batı Afrikalı ne de Elizabeth Taylor gibidir. Kleopatra'nın büyükannesinin etnik kökenleri hakkında bazı şüpheler vardır. Mısırlı veya Nubyalı olmuş olabilir ve böyle bir durum, eğer Viktoria İngilteresinde ya da 20. yy başlarında İngiltere veya Amerika'da yaşasaydı Kleopatra'yı beyazlar arasında "evlenilemezler" sınıfına sokardı. Ancak Mary Lefkowitz, bu olasılığın uzak olduğunu söylemek hakkına sahiptir.

Şimdi Mary Lefkowitz'in saldırı ve öfkesinin özüne geliyoruz: Yunanlıların Mısır dinini, felsefesini ve bilimini çaldıkları suçlamasına. Burada birinci yüzleşilecek konu Hermetik külliyatla ilgili sorundur. Çoğu tinsel kabul edilme törenleri ile ilgili olan ve gizemli bilgelik figürü veya ilahi Hermes Trismegistos üzerinde yoğunlaşan bu tasavvufi ve filozofik diyaloglar, Mısır'da M.Ö. I. yüzyıldan itibaren ortalıkta dolaşıyordu. Yunanca yazılmasına, Platoncu ve Neo-Platoncu yazılarda bulunan birçok fikir ve özellikleri taşımasına rağmen, tasvir edilen karakterler Mısırlıdır. Bu konuda Lefkowitz 20. yy'ın başlarında geçerli olan standart yorumu benimser. Bu yoruma göre 17. yy başlarında bu metinlerin sahte oldukları ortaya çıkarılmıştı. Aslında Yunanca yazılmışlardı; ancak yazarlar, ünlerini artırmak için kendilerini edebî bir kendini beğenmişlikle bir Mısırlı olarak tanıtmışlardı. Yukarı Mısır'daki Nag Hammadi'de aslında 1945 yılında bulunan Koptik Gnostik Metinler Kitaplığı'nın 1970'lerde yayımlanmasından beri bilimsel düşüncenin tam tersine döndüğünü göz ardı etmektedir. Bunlarla Hermetik Korpus arasındaki gayet açık olan paralelliklerin sonucu -çağdaş bilim adamı Garth Fowden'ın kulak verirsek-şöyledir:

"Geleneksel Mısır düşüncesine ve gnostizme daha yakın bir ilişkiler çerçevesinden bakıldığında hızla artan sayıda birçok bilimsel çalışmanın konusu Hermetizmin entelektüel bağlamı ve kökenleri olmaktadır."[296]

Hermes'in Mısır'daki dengi, bilgelik tanrısı Tot'tur ve Hermes Trismegistos isminin "Büyük Tot Thrice"' şeklinde güzel bir Mısırca prototipi vardır.[297] Ancak, Mary Lefkowitz gayet sertçe, "Mısır dilinin kökeninin nereden türediğine dair yazılı herhangi bir kayıt yoktur." demektedir (s. 101). Kıptice metinlerdeki yakın paralellik dışında, aslında Toht ile bir havari arasındaki tamamen Hermetik tarzda bir diyoloğun büyük bir kısmını kapsayan çok sayıda Demotik (geç Mısır dönemi) papirüs vardır. Ayrıca, Mary Lefkowitz iddiasını büyük Mısır bilimcisi Sir William Flinders Petrie tarafından ileri sürülen fikirlerle bağdaştırmıyor. Bu iddiaya göre Hermetik külliyattaki bazı metinler M.Ö. 6.yy'daki Pers dönemi kadar eskiye gider.[298] Bu nedenle gerçekte Hermetik metinlerle Platonik ve neo-Platonik felsefe arasındaki en azından bazı benzerliklerin Platon ve onun yandaşlarının Mısırca kaynaklardan yararlanmalarının bir sonucu olabilir.[299]

Bu bizi, ana sorun olan *Çalınmış Miras*'a getirir. Mary Lefkowitz, fikirlerini mason geleneğinden aldıkları için -ki bu iddia 18. yy romanlarına, özellikle Abbe'nin Sethos'una dayanır- George James ve diğer Afrika merkezci yazarlara çok fazla vurgu yapar. Bu da onun Ortodoks klasikçiler tarafından öğretilen "gerçekler" ve Afrika merkezcilerce ortaya atılan "kurgu" arasında yaptığı ayrımı çok güzel bir şekilde destekler. Kuşkusuz, *Çalınmış Miras*'ta ve diğer Afrika merkezci yazılarda ileri sürülen masonluktaki mertebelerin ve kabul edilme törenlerinin birçok detayı bu romanlardan türetilmiştir. Ancak Mary Lefkowtiz'in itiraf ettiği gibi bu romanlar bilimsel niteliğe sahipti ve eski Yunan ve Latin kaynaklarına dayanıyorlardı ki Yunan gizemlerinin ve bilgeliğinin Mısır orijinini vurgulamaktaydılar. Fakat gene de kendisi Herodot'u özel bir durum olarak değerlendirip yok sayabilmektedir. Yine Diodoros, Strabo ile Helenistik ve Roman dönemlerde yaşayan diğer yazarları "geç" dönem olarak nitelendiriyor ki 20.yy'da yazan birisinden böyle bir şeyi duymak biraz şaşırtıcı geliyor. Şöyle yazıyor:

"Mısır Gizem Sistemi diye bir şey hiçbir zaman olmamıştır. Gizem kavramı ya da kabul edilme ayinleri temel olarak Yunan'a aittir ve Mısır gizemleri hakkındaki bilgilerimiz Mısır'ın Yunanlılar ve Romalılar tarafından işgal edilip onlardan etkilendiği döneme denk düşer." (s.157)

Gizemler, doğaları gereği gizemlidirler ve çok nadir olarak doğrudan tanımlanırlar. Ayrıca Mısır kabul törenlerinin iki detaylı tasviri Roma döneminden gelmektedir. Biri, Kuzey Afrikalı yazar Apuleius tarafından yazılan Latince roman *Altın Eşek*'deki bir tasvirden gelmektedir. Diğeri ise eski ibadet merkezlerinden Abidos, Busiris ve Karnak'ta yer alan Horsiesis adlı bir rahibin kabul törenlerini tasvir eden Mısırca metnin bulunduğu papirustur.[300] Her iki ayinde de üç çarpıcı özellik vardır. Birincisi, tamamen Mısır geleneğine dayandıkları görünmektedir. İkincisi, pasajların birçoğu *Ölüler Kitabı* ya da orijinal ismiyle *Gün ile İlerlemek*'te bulunan pasajlara benzemektedir. Üçüncüsü de, en ünlü Yunan gizemlerinin icra edildiği yer olan Atina'nın kuzeydoğusundaki Eleusis'te yapılan ayinlerin birçoğu ile bu ayinler arasında bir paralellik görülmektedir.

Şüpheci bilim adamı, Profesör Gwyn Griffiths, bu üç benzerliği bağdaştırmaya çalışmıştır. İddiasına göre mevcut hayatta ruhun yeniden doğuşu temasının temeli Eski Yunan ve Elevsis'e özgüdür. Ancak şunu da

eklemek zorunda hissediyor: "Fakat Mısır'da da Helenistik dönem esnasında aynı tema çok eski bir cenaze merasimi geleneğinin uzantısı olarak geliştirilmiş olabilir."[301] Yani Eski Yunan ve geç dönemlerindeki Eski Mısır, her ikisi de birbirinden bağımsız olarak yaşayanlar için ölü ruhların yoluculuğunu temsil eden ayinler icat etmişlerdir. Ancak Mısır ritüellerin uygulanmasıyla eski Mısır ayinleri yeniden can bulmuş ve Yunan ayinleri bunlar üzerinde gelişmiştir şeklindeki Mısır delisi fantazyanın yayılması ile bu gerçek, zaman içinde karıştırılmış. Bu, Yunan ayinlerinin Mısır ayinlerinden türemiş olduğunu düşünen eski görüşü açıkça kabul etmek varken oldukça kullanışsız bir iddiadır.

En azından yüzeysel bir seviyede bile, Demeter'e tapınmak için yapılan tören ve ayinler Abidos'ta ve Mısır'ın diğer kutsal merkezlerinde Osiris için yapılanlarla benzerlik taşımaktadır. Ayrıca Elevsis'te M.Ö. IX veya VIII. yüzyıla ait bir mezarda Mısırlıların kutsal saydığı bokböceği tılsımları ve İsis'in -Eski Yunan'daki muadili Demeter- bir sembolü bulunmuştur.[302] Bu nedenlerle, klasisistlerin büyük çoğunluğunun inkârına rağmen, XX. yüzyılın önde gelen uzmanları Demeter kültünün Truva Savaşı öncesinde veya bugün Geç Bronz Çağı diye adlandırdığımız dönemde Mısır'dan alındığında hemfikirdirler. Bunlar arasında XX. yüzyılın ilk yıllarındaki Elevsis çalışmalarını yürüten ve detaylı çalışması muhafazakârlar tarafından bile saygı gören Paul Focart en çok itibar edilen kişidir.[303] Charles Picard Foucart'ı çürütmeye çalışmasıyla bilinir, buna rağmen VIII. yüzyıl öncesinde Elevsis ayinlerinin büyük derecede Mısır etkileri taşıdığını kabul etmiştir.[304] 1971 yılında İngiliz bilim adamı A. A. Barb da temel benzerliklerin farkına varmıştır.[305] Hatta katı bir ayrımcı olan Jean Hani bile İsis ve Demeter'den bahsederken "Görünen odur ki tarih öncesinden bu yana Eski Mısır ve Yunan arasında bir çeşit karşılıklı kavrayış olmuştur." itirafında bulunmuştur.[306]

Mary Lefkowitz, ruhun mevcut hayatta yeniden doğuşunun sadece Eski Yunan'a özgü bir kavram olduğunu ve *Ölüler Kitabı*'nda ruhun yolculukları ile ilgili anlatılan Mısır tasvirlerinin sadece tasvir olduğunu ve ayinlerle bir alakası olmadığını iddia eden muhafazakâr çizgiyi takip ediyor. Hâlbuki Apuleius ve Horsiesis kaynaklarının sağladığı delillerden başka I. Seti (M.Ö. 1309-1291) için yapılan bir yeraltı anıt mezarı mevcuttur. Bu yapı, *Ölüler Kitabı*'ndan bölümler ve hiyeroglifler işlenmiş karmaşık geçitleri ve

gizemli bir dinî oyunun metinleri ile süslenmiş bir hol ile tuhaf bir yeraltı adası gibidir.[307] Yapının ayinler için kullanıldığını düşünmek oldukça mantıklıdır. Bunlara ilaveten, M.Ö. 17.yy'a dek geri gidildiğinde, hayatta olmasına rağmen "m3'hrw" veya "Sesin Gerçeği" diye adlandırılan -ki bu isim, genelde ölümsüz ölüler için kullanılır- kişilere yapılan atıflar vardır.[308] Hatta *Ölüler Kitabı*'nda anlatılan ritüellerden birine katıldığını söyleyen bir kişiden söz edilmektedir.[309] Bu durumda kanıtların uyumu göstermektedir ki *Ölüler Kitabı*, yaşayanların yaptığı ayinler için de kullanılmıştır; Yunan gizemleri ve bunlarla ilişkili ayinlerin Mısır'dan türediğini savunan antik görüşü kabul etmek gerekir. Bu iddianın kesinlik içeren kanıtlara dayanmadığını kabul ediyorum; ancak bu, diğer iddialara göre çok daha akla uygun bir görüştür. Fakat Mary Lefkowitz'in Yunan gizemleri ve ritüelleri üzerinde Mısır etkisi olmadığını iddia etmesi ve bunun da ispatlanmış gerçeklere dayandığını söylemesi saçmadır.

Memphis'te ve diğer Mısır şehirlerinde "kolej"ler veya "üniversite"ler olup olmadığı konusu ise tanımlamanın nasıl yapıldığına bağlıdır. En azından Eski Krallık döneminden (M.Ö. 3000 yılları) beri uzmanlaşmış kâtipler, hekimler ve büyücülerden meydana gelen ayrıntılı bir bürokratik kurumun varlığı ve Orta Krallık döneminde (M.Ö. 2000 yılları) "pr'nh" yani "Hayat Evi" diye adlandırılan bir kurumun varlığı bilinmektedir. Mısır uzmanları "Hayat Evi"nin nasıl değerlendirileceği konusunda ikiye bölünmüşlerdir. Alan Gardiner gibi bir kısım uzmanlar bunun sadece bir nevi "scriptorium" yani papirüslerin saklandığı bir arşiv olarak tanımlamaktadır.[310] Diğerleri ise "Hayat Evi"nin bir çeşit üniversite olduğu kanaatindedirler. Örneğin, Mısır uzmanı P. Derchain, Pers işgalinin ilk döneminde M.Ö. 525-404 yılları arasında bu kurumlarda tıptan, astronomi, matematik, efsaneler ve mumyalama yöntemlerinden coğrafyaya kadar birçok alanda yazılmış papirüsler bulunduğunu, yani bu kurumların Mısırlıların tüm felsefi ve bilimsel bilgilerinin eksiksiz bir toplamının bir arada bulunduğu yerler olduğunu söylüyor.[311] Bu konu, elbette tartışmaya açık bir konudur, ama aynı derecede açıktır ki Mary Lefkowitz, Antik dönem ve 18.yy araştırmacılarının ve Afrika merkezcilerin tarif ettiği "Mısır Kolejleri"nin tamamen kurmacaya dayandığını iddia ederken hata etmektedir.

Eski Mısırlılarda bilim var mıydı ve eğer var idiyse bunun Yunanlar üzerinde kayda değer bir etkisi olmuş muydu? Birkaç yıldır bu iki görüş üzerinde çalışmakta ve muhakeme yapmaktaydım. Bu görüşler üzerindeki argümanlarımı Harvard ve Cambridge üniversiteleri bilim tarihi ve felsefesi bölümlerine sunduğumda bazı dinleyiciler bana katıldı, kimileri katılmadı; ancak sunduğum görüşler akademik bir tartışma için mantığa uygun bir konu olarak kabul gördü. Hatta Rönesans bilimi tarihçisi Robert Palter ile aramızda bu konu üzerinde bir polemik doğdu.[312] Kimin üstün geldiğini söylemek bana düşmez; ancak Yunan matematiği uzmanı Victor Katz bu tartışma hakkında şunları yazdı: "Matematik söz konusu olduğu sürece, Palter birçok spesifik noktada Bernal ile tartışmasına ve Bernal'in her iki iddiasını da reddetmesine rağmen, bu iddialara açık ve kesin bir karşılık vermedi."[313] Bu konuda da Mary Lefkowitz Afrika merkezci görüşleri absürt diyerek göz ardı etmek de yanlıştır.

Bu, Eski Yunan'da gelişen Helenistik bilimin tamamen Mısır bilgisinden oluştuğu ve onun üzerine hiçbir şey eklemediği anlamına gelmemektedir. Aynısı felsefe için de geçerlidir. "Felsefe" terimi olağanüstü nazik ve değişken bir terimdir; ancak Sokrat'ın "merak, hakikat üzerinde düşünmek ve gerçeklik" tanımından yola çıkarsak, felsefenin Eski Mısır'da var olduğunu varsaymamız için her türlü neden mevcuttur. Aslında, Eski Yunanlar ve Romalılar arasında felsefenin Mısır'dan türediği, geleneksel bilgeliğin bir parçasıydı.[314] Ayrıca, Afrika merkezci bakış açısı Yunan felsefesinin bazı detaylarını anlamamız için bir imkân olabilir. Örneğin Mary Lefkowitz, G.G.M. James'in *Çalınmış Miras* kitabında Democritus'un bulduğu "atom" kelimesinin "bölünemezlik" anlamındaki kelimeden değil, Mısır Tanrısı Atum'dan türemiş olduğu iddiasına dudak büküyor (s.149).[315] Bu kutsal isim, hem "doluluk" ya da "var olma" hem de "var olmamak" anlamlarına geliyor. Mısır uzmanı Erik Hornung böyle bir kavramı tercüme etmenin zorluklarından söz ettikten sonra şöyle bir sonuca varıyor:

"Atum 'başlangıçta her şey olan' tanrıdır; yekvücut, tek bir varlık olarak bütündür ve aynı zamanda mevcut olmayandır; çünkü mevcudiyetin onun yaratma işinden önce olması mümkün değildir."[316]

Felsefeci Anthony Preus şunu savunuyor: "Eğer bu ifadeyi ünlü 'DK156—MH\MA=LLON TO\DE\NH)\TO\MHDE\N EI)=NAI' ifadesinin yanına

koyarsak, şu sonuca varabiliriz ki Demokritus, Mısırlı 'Atom'un belirsizliğinin farkındaydı ve bu kavramı Yunancaya ithal etti."[317]

James'in, Klasisist Geoffre Kirk'e göre Mısırlılar ve Mezopotamyalılardan önemli derecede etkilenmiş olan Sokrat öncesi filozoflar yerine, düşüncesi ayırt edici şekilde Yunan sayılan Aristoteles üzerinde yoğunlaşması gariptir.[318] Benzer şekilde Mısır'dan çok fazla etkilenmiş olan ve 2000 yıldan beridir Platoncuların onun düşüncesini Mısır'a doğru geri giden zincirde şanlı bir halka olarak gördükleri Platon üzerinde odaklanabilirdi.[319]

Mary Lefkowitz'in rasyonel bir Yunan ve irrasyonel bir Mısır olarak kategorik bir ayrım olduğu kanaati, nedenselliğin ancak Aristo'nun formel ikili mantığı ve Öklid'in aksiyomatik geometrisi ile başladığına -ki bildiğimiz kadarıyla her ikisi de Eski Mısır'da yoktu- inanılırsa geçerli olabilir. Fakat bu iddia, bu konu hakkında çok daha yetkin ve detaylı çalışan bazı araştırmacıların çalışmalarına göre yeniden işlenmelidir. Bunlardan ilki E. R. Dodds, "Yunanlar ve İrrasyonellik" adlı parlak çalışmasında çılgınlık ve Şamanizmin Yunan yaşamında ve düşüncesinde nasıl bir merkez olduğunu göstermektedir.[320] İkincisi, klasisist bilim tarihçisi Heinrich von Staden geçenlerde şöyle yazmıştır:

"…Modern tarihçilerin seçimlerini ve dikkate almadıkları konuları şekillendiren kültürel şartlar hakkında yürütülen fikirler eksik ve kifayetsizdir. Bu kültürel şartlar temelde, karşılıklı birbirini takviye eden iki kolektif deneyimi içermektedir: Birincisi, Antik Yunan'ın kültürümüzün kaynağı olarak görüldüğü modern algılayıştır, ikincisi ise modern Batı biliminin yol gösterici ilke oluşudur. Bu kaynak ve yol göstericinin esas olduğu, zamanla oluşmuş kolektif yapılar, modern bilim tarihinde kalıplaşmış ve kolay kolay değişmez sabit fikirlere yol açmıştır. Bu nedenle *Kutsal Hastalık Üzerine* adlı eserinde Hipokrat'ın yazdığı tezlerde büyüyü eleştirmesi ve hastalığın nedenlerini öğrenmek için kutsal tanrılara başvurulmasını sorgulaması antik bilimi inceleyen tüm tarihçiler tarafından bilinmekte ve bu eser, Yunan biliminin 'başkalığı'nı anlatan görüşlerle dolu olarak sık sık tercüme edilmekte ve hatta daha da sık derlenmektedir. Bu da Hipokrat üzerine yazılmış külliyatın büyük bir kısmını teşkil etmektedir, hâlbuki Hipokrat'ın jinekolojik hastalıklar üzerine tezlerinin hiçbir İngilizce tercümesi yoktur."[321]

Mısır'da da rasyonalite alanları vardı -sofistike ve kuvvetli bir matematik, süper bir geometri, tıbbi semptomlar hakkında harika gözlemler, kusursuz bir cerrahi vs. mevcuttu- ancak bunların tamamını şimdi büyü ve hurafe olarak değerlendirmeliyiz. Böylelikle, Mary Lefkowitz'in bu iki kültür arasındaki kategorik ayrımını onun sandığında çok daha kolay ve hızlı yapabiliriz.

Şimdi Mary Lefkowitz'in nihai korkusuna, Afrika merkezcilerin *Çalınmış Miras* iddialarına gelelim. Yukarıda da bahsedildiği gibi, kitapta Afrika merkezcilerin birçok konuda yanılmış olduklarından şüphe edilmemektedir. Ayrıca, Mısırlıların sahip olmadığı bir bilgiyi, mesela Aristo mantığını veya Öklid geometrisini Yunanlıların çalmış olması zaten mümkün değildir. Fakat Afrika merkezciler büyük bir antikite geleneğinde gedikler açmaktadırlar ve en azından din ve bilim alanlarındaki görüşlerinde bir miktar doğruluk payı da vardır.

M.S. I.yy'da Yeni Pisagorcu Tyanalı Apollonios Hindistan'ı ziyaret etmişti. Onun biyografi yazıcısı Philastros'a göre Hintliler Apollonios'un bilgeliğini görünce çok şaşırmışlardı. Çünkü Mısırlılar, onlara "Yunanlılar arasında revaçta olan kurban törenlerinin ve ritüellerin" Mısırlılar tarafından kurulduğunu ve Yunanlıların haydut olduklarını söylemişlerdi.[322] Yunanlıların Mısır dinini örnek aldıkları fikri Hermes külliyatının bir pasajında da geçmektedir.[323] M.S. 100 yılları civarında Bybloslu Philo Yunanlıların Finike ve Mısır'ın eski efsanelerini alıp kendi versiyonlarını geliştirerek diğer insanlara benimsettiklerini iddia etmiştir.[324] M.S. 2.yy'da Asurlu Christian Tatian, Yunanlıların Finike alfabesi, Mısır geometrisi ve tarih yazımı dâhil tüm kültürlerini "barbar"lardan aldığını söylemiştir.[325] Kilise pederi İskenderiyeli Clement daha da ileri gitmiş ve Yunanlıları "hırsızlar" olarak nitelemiştir.[326]

Hristiyanların ve Yunanlı olmayan diğer yazarların aleni taraflılığına ve diğer yandan Heredot, Platon, Aristoteles ve diğerlerinin Mısır'ın kendi kültürleri üzerindeki merkezî önemini kabul etmekteki samimiyetlerine rağmen yukarıdaki iddialar tümden mantık dışı da değildir. Mesela, Pisagor üçgenlerinin Yakın Doğu'da Pisagor'dan bin yıl öncesinden beri kullanılmakta olduğunu biliyoruz.[327] Arşimet'e göre piramitlerin hacmini hesaplayan ilk kişi olan Eudoxos'tan çok zaman önce piramitlerin hacmi, hemen hemen eşit şekilde hesaplanmaktaydı.[328] Arşimet'in "terazi"si ve

"vida"sı daha Yunanlı bilginler doğmadan asırlar önce Mısır'da kullanılmaktaydı.

Akademisyenler, daha zarif olan "kendine mal etme" sözcüğünü tercih edebilirler; ancak bu gibi vakalarda "çalmak" kelimesi de tamamen uygunsuzdur denemez.

Bu noktada daha geniş bir tarihî kapsam içinde her iki tarafın da pozisyonlarını netleştirmek istiyorum. Bazı deformasyonlara rağmen Afrika merkezciler *Kara Atena*'da yer alan ve Yunan uygarlığının kökenini benim "Eski Çağ Modeli" olarak adlandırdığım modelle açıklayan görüşü savunmaktadırlar. En azından, M.Ö. 5. yy'dan sonra Yunanlılar ve diğer halklar şuna inanıyorlardı: Mısır, Finike ve diğer Asya ülkelerinden insanlar Yunanistan'a gelip şehirler inşa etmişler, hanedanlar oluşturmuşlar, din ve gizem öğretilerini aktarmışlardı. Sonraları Yunanlılar Mısır ve daha az oranda Doğu üzerinde çalışmaya başladılar ve felsefeyi, matematiği ve bilimi ithal ettiler.[329] "Eski Çağ Modeli"nin Afrika merkezciler tarafından özellikle üzerinde durulan kısmı 19. yy bitiminde oldukça ses getirmiştir. Bu görüş masonik gelenek ve romanları kısmen esas almakla beraber temelde Charles François Dupuis, Constantin de Volney ve A. H. L. Heeren gibi bilginlerin çalışmalarına dayanmaktaydı. Bu üç kişi Eski Mısırlıların zenci olduğunu; Avrupalıların da uygarlıklarını Afrika'dan geliştirdiklerini iddia ediyorlardı ve bu görüş o dönemde köleliğin kaldırılmasını savunanlar tarafından ırk kökenli köleliğe karşı çıkmakta kullanılıyordu.[330]

Eski Çağ Modeli'nin yorumlanışındaki bu değişiklik klasikler için modern bir disiplinin yaratıldığı 1820'den sonraki çeyrek yüzyıllık dönemde yaşanan değişiklikten daha keskin değildir. Bu dönemde genç bilim adamları "Eski Çağ Modeli"ni bir kenara attılar ve Eski Yunan'ın Mısır'dan büyük bir kültürel miras aldığını inkâr ettiler. Bu inkâr, hiyerogliflerin çözülmesinin bir sonucu değildi; çünkü klasisistler Chompallion'un çalışmalarını ancak 1850'lerde kabul etmişlerdi. 1870'lerden önce başlamamış olan Bronz Çağı Yunanistan'ı için yapılan kazılardan da bu sonuca varamazlardı.

Eski Çağ Modeli, ideolojik nedenlerden dolayı reddedilmişti. Avrupa uygarlığının beşiği olarak görülen Yunanistan'ın, artık yeni "ırk temelli bilim"in daha aşağı olarak kategorize ettiği Afrikalılar ve Asyalılar

tarafından uygarlaştırılması mümkün görünmüyordu. 1840'larda yeni bir model, "Ari Modeli" ortaya çıktı. Buna göre Yunan uygarlığı kuzeyden gelen "Hint-Avrupa" ya da "Aryan" dili konuşan Helenlerin fetihleri sonucunda gelişmişti. Bunlar, Ege'nin -artık isimleri kaybolmuş olan ve bu nedenle basitçe "Pre-Helen" (Helen-öncesi) olarak adlandırılan- eski yerlilerini hükümleri altına almışlardı. Bu "Ari Modeli"nin bilimsel dayanağı o dönemde Hint-Avrupa dillerinin incelenmesi ve Yunan dilinin de bu ailenin bir üyesi olduğunun anlaşılmasına istinaden, erken bir dönemde Hint-Avrupa topraklarından Kuzey Ege'ye önemli göçler veya kültürel etkilerin gelmiş olması gerektiğiydi. Ancak Yunan dilinin Hint-Avrupa dilleri ile açıklanamayan yüzde 50'lik kısmını izah edebilmek için "Pre-Helen"lere ihtiyaç vardı.

Yunanistan'ın temelde "Hint-Avrupa"lı olduğu gerçeğinin Mısırlı ve Sami etkilere dair onca belge içeren "Eski Çağ Modeli" ile uzlaştırılamamasının hiçbir mantıki nedeni yoktur. Fakat Ari Modeli'ni kuran ve günümüzde de Mary Lefkowitz gibi Yunan üzerindeki önemli bir Mısır etkisi olmadığında ısrar eden romantik ırkçılar için böyle bir kültürel ve linguistik karışım tahammül edilemezdir.

Bu, komik bir ironi ortaya çıkarmaktadır. Mary Lefkowitz, Arthur J. Schlesinger'in Afrika merkezciliğin sadece grup öz güvenini geliştirmek üzere bir çaba olduğunu, hâlbuki tarihin "tarafsız analiz, yargı ve perspektif"[331] açıklamalar içermesi gerektiği görüşünü tekrar ediyor. Fakat aslında, böyle bir tarih, okullarda öğretilen - her zaman milliyet ile vatanın vurgulandığı ve diğerlerininkine göre daha üstün görüldüğü- tarih anlayışından çok uzaktır. Mesela 17 yaşımda Fransa'ya gönderildiğimde Fransız arkadaşımla ben İngiltere-Fransa arasında yapılan savaşların tamamen farklı iki listesini biliyorduk. Her birimiz kendi ülkemizin zaferlerini öğrenmiştik, yenilgilerini değil. Bu nedenle Afro-Amerikan çocukların Afrika'nın ve dünyaya yayılmış Afrika kökenlilerin zaferlerini öğrenmesi, ırkçı bir toplumda sürekli psikolojik tacize maruz kaldıkları düşünülürse özellikle faydalı olacaktır.

Diğer yandan Schlesinger ve Lefkowitz'e tarih araştırmacılarının mümkün olduğunca bulundukları çevreyi aşıp nesnelliğe ulaşmaya çalışmaları gerektiği konusunda katılıyorum. Ancak "Ari Model"in antik geleneği reddi

ve saf beyaz, saf Avrupalı bir Yunan fikrinde ısrarı beyazların "iyi hissetme"sine yarayan bir ilim ve eğitimin aşırı uçta bir örneğidir.

Mary Lefkowitz, kitabının son bölümünü George Orwell'in *1984*'üne, eski kültürün sistematik yıkımının ve bu kültürün 2050 yılında tamamen ortadan kalkacağının anlatılışına dokunaklı bir gönderme yaparak bitiriyor. Şöyle devam ediyor:

"Orwell'in 2050 yılı için tahmin ettiği şey, 1954'te *Çalınmış Miras*'ın basılması ile aslında bir asır önce gerçekleşmiş oluyor. Çünkü George G. M. James bu kitapta tarihi öylesine baştan aşağı yeniden yazmıştır ki artık bilinen tarihten tamamen farklı ve onunla çelişen bir tarih yaratmıştır." (s. 154)

Aslında hesabında bir asırlık bir hata vardır. Tüm yanlışlarına rağmen, James eski tarihî geleneği takip ediyordu. Eski Yunan'ın oluşumu ile ilgili bilinen tüm eski tarihi apaçık bir kopuklukla yeniden yazanlar, Mary Lefkowitz'in sıkı sıkıya bağlı kaldığı Ari Model'in kurucularıdır.

[1] Çıkış, Musanın İkinci Kitabı. Bap1.

[2] Marx, Engels. Din Üzerine. s.329–330.

[3] Voltaire, Felsefe Sözlüğü.

[4] Johnson, Paul, Yahudi Tarihi. s.330.

[5] A.g.e. s.324.

[6] Bernal, Martin, Kara Atena, s.402.

[7] A.g.e. s.409.

[8] Gökdemir, Orhan, Aydınlanma Tarikatı. s.79.

[9] Bernal, a.g.e. s.405.

[10] A.g.e., s.410.

[11] Johnson, a.g.e., s.51.

[12] A.g.e., s.51-52.

[13] Williams, Paul.L. Vatikan Sırları, s.22.

[14] Marx, Karl, Grundrısse. s.185.

[15] Bernal, Martin, Ari Yunan Kökeni Modelinin Oluşturulmasında Irk, Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet, Cogito, sayı: 39.

[16] Marx, Grundrısse, s.186.

[17] Bernal, Cogito.

[18] Marx, Engels, a.g.e. s.123.

[19] Marx, Engels, Seçme Yapıtlar, C: 1, s.592.

[20] A.g.e. s.598.

[21] A.g.e. s.698.

[22] Engels, Friedrich, Doğanın Diyalektiği, .s.36.

[23] Bernal, Cogito.

[24] Johnson, s.50.

[25] A.g.e. s. 52.

[26] Marx, Engels, Din Üzerine, s.316-317.

[27] Herodotos, Herodot Tarihi, s.106.

[28] A.g.e., s.108.

[30] Thomson, George, İlk Filozoflar, s. 163-164.

[31] Freud, Sigmund, Musa ve Tek Tanrıcılık, s.13.

Musa veya Moşe hakkındaki bu tartışmaların modern zamanların âdeti olduğunu belirtelim. Buna karşı Aydınlanma düşüncesi Musa ve onun dinî hakkında derin bir kuşku beslemektedir. Voltaire, sözlüğünde şunları yazmaktadır: "Acaba gerçekten bir Musa var mıydı? Mısırlılarda bütün doğaya egemen bir insan yaşamış olsaydı, böylesine olağanüstü olaylar Mısır tarihinin belli başlı bölümünü meydana getirmez miydi? Tarihçi Jesephe, Yahudilerin lehine olan bütün kanıtları elden geldiği kadar toplamıştır; andığı yazarlardan hiçbirinin, Musa'nın göstermiş olduğu mucizelerden bir sözcükle olsun söz ettiklerini söylemeye bile cesaret edemiyor. Nasıl olur! Nil Nehri'nin suları kana çevrilir, bir melek Mısır'da yeni doğan çocukları boğazlar, deniz yarılır, suları sağa sola asılı kalır da hiçbir yazar bundan söz etmez mi! Demek uluslar bütün bu olağanüstü şeyleri unutmuş olacaklar, olaydan binlerce yıl sonra da küçük, barbar bir köle ulustan başka bize bu öyküleri anlatan olmayacak, öyle mi? Söylentiye göre, bir Ptolemeos'un, merak edip Yahudilerin yazılarını Yunancaya çevirttiği zamana kadar, bütün dünyanın adını bile bilmediği bu Musa, o halde kimdir? Yahudilerin Musa'ya dair dedikleri her şeyi, Doğu masalları yüzyıllardan beri Bakkhos'a mal ediyordu. Bakkhos, suları kana çevirmiş; değneğiyle, tanrının günü mucizeler göstermişti: daha Yahudilerle hiçbir ilişki kurulmamış, bu zavallı ulusun kitapları olup olmadığı bile daha öğrenilmemişken bütün bu olaylar Bakkhos ayinlerinde şarkılarla söylenmişti. Bu kadar yeni, bunca zaman oradan oraya göç etmiş, bu kadar geç tanınmış, Filistin'e de bu kadar geç yerleşmiş bir ulusun, Fenike diliyle birlikte Fenike masallarını da almış ve bunları, bütün kaba taklitçilerin yaptıkları gibi, daha da süsleyip püslemiş olması çok büyük bir olasılık değil midir?" Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, Moise.

[32] Eski Mısır Şiiri.

[33] Eski Mısır Şiiri, s.152.

[34] Freud, a.g.e, s.36.

Bernal, İkhanaton ile ilgili bulgulara ulaşılmasından sonra 18. Sülale kraliyet ailesinin üyelerinin Mısırlı değil, yabancılar olduğu iddiasından yola çıkarak onların Ari olduğu sonucuna varıldığı ve böylece Atonculuk ile Hristiyanlık arasında bağ kurulduğunu belirtiyor. Freud'un Aton dinini Museviliğin kaynağı olarak göstermesinde ise başka kaygıları vardır. Bernal, Freud'un zamanın yoğun anti-semitizmini yatıştırmak için, Yahudiliği ve Yahudileri Hristiyan tek tanrıcılığına baskı yapma sorumluluğundan mazur gösterip, suçu İkhanaton ve Mısırlılara yüklemek istediğini iddia ediyor. Bernal, *Kara Atena*, s.520.

[35] Gökdemir, a.g.e., s.63.

[36] A.g.e., s.63.

[37] Timur, Taner, *Batı, Irkçılık, Ulusal Kimliğimiz*, Yapıt, Haziran-Temmuz 1984, sayı: 5.

[38] Oba, Ali Engin, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge. Ankara 1995. s.124.

[39] A.g.e., s.124.

[40] Timur, a.g.e.

[41] Oba, a.g.e. s.130.

[42] Ataöv, Türkkaya, *Siyonizm ve Irkçılık*, AÜSBFY, Ankara, 1982, s.28.

[43] Avcıoğlu, Doğan, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi, Ankara, 1969, s.144.

[44] a.g.e., s.144.

[45] Yetkin, Çetin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, Gözlem, İstanbul, 1996. s.128.

[46] A.g.e., s.137.

[47] Avcıoğlu, a.g.e. s.167.

[48] A.g.e., s. 167. dipnot.

[49] A.g.e., s.167.

[50] Gologlu, Orhan, İttihatçılar ve Masonlar, Gür, İstanbul, 1991, s.175.

[51] Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, cilt 3, s.222.

[52] Galanti, Avram, *Türkler ve Yahudiler*, Tan, İstanbul, 1947, s.80.

[53] Goloğlu, a.g.e. s.16.

[54] A.g.e. s.16.

[55] A.g.e. s.20.

[56] A.g.e. s.20

[57] Aktaran Gologlu, a.g.e., s.22-23.

[58] A.g.e., s.343-344.

[59] Rodrıgue, Aron, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, çev. İbrahim Yıldız, Ayraç, Ankara, 1997, s.188.

[60] A.g.e., s.189.

[61] Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev: Metin Kıratlı, TTK, Ankara, 1998, s.211.

[62] Rodrıgue, a.g.e., s.189.

[63] A.g.e., s. 190-191.

[64] Gologlu, a.g.e., s.99.

[65] Avcıoğlu, a.g.e., s.168

[66] Tunaya, a.g.e., s.152.

[67] Gologlu, a.g.e., s.177.

[68] Bkz. Goloğlu, a.g.e., s.208 ve devamı.

[69] A.g.e., s.334.

[70] Yetkin, a.g.e., s.161.

[71] Rodrıgue, a.g.e., s.246.

[72] Umar, Bilge, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Bilgi, Ankara, 1974, s.322.

[73] A.g.e., s.327-328.

[74] Yetkin, a.g.e., s.169.

[75] Avcıoğlu, Doğan, Millî Kurtuluş Tarihi, cilt 3, Tekin, İstanbul, 1979, s.1108.

[76] A.g.e., s.1111.

[77] A.g.e., s.1112.

[78] A.g.e., s.1111-1112.

[79] Tunaya, a.g.e., s.560.

[80] Basalel, Yusuf, Yahudi Tarihi, Üniversal, İstanbul, 2000, s.94.

[81] Erman, Azmi Nihat, İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, Temel, İstanbul, 1971, s.188-189.

[82] Yetkin, a.g.e., s.232-233-234.

[83] Banka İttihat ve Terakki'nin kontrolündeydi, 1918 yılında el konuldu.

[84] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.

[85] Cassirer, Ernst, Devlet Efsanesi, çev: Necla Arat, Remzi, İstanbul 1984, sf.233.

[86] A.g.e. sf.286.

[87] Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev: Metin Kıratlı, TTK, 1998, sf.330.

[88] A.g.e, sf.343.

[89] A.g.e, sf.343.

[90] Akçura, Yusuf, Üç Tarz-ı Siyaset, TTK, 1987, sf. 23.

[91] Oba, Ali Engin, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge, Ankara, 1995, sf.20.

[92] Hobsbawm, E.J., *Milletler ve Milliyetçilik*, çev: Osman Akınhay, İstanbul, 1993, sf.41-42.

[93] A.g.e. sf. 44-45.

[94] Febvre, Lucien, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Ankara, 1995, sf.72.

[95] A.g.e. sf. 72.

[96] A.g.e., sf. 73.

[97] Marx, Karl, Yahudi Sorunu, çev: Niyazi Berkes, Ankara, 1968, s.20.

[98] A.g.e., s.20.

[99] A.g.e., s.20-21.

[100] A.g.e., s.22-23.

[101] Gökdemir, Orhan, İnsan ve Doğa/Ölen bir ideoloji üzerine incelemeler, Ataol, İstanbul, 1994, s.179.

[102] A.g.e., s.179.

[103] Marx, a.g.e., s.23.

[104] A.g.e., s.24.

[105] Rodinson, Maxıme, İslamiyet ve Kapitalizm, çev: Orhan Suda, Gün, İstanbul, 1969. s.43.

[106] Marx, a.g.e., s.25.

[107] Gökdemir, Orhan, Öteki İslam, Sorun, İstanbul, 1998, s.48.

[108] A.g.e., s.49.

[109] Marx, a.g.e., s.27.

[110] A.g.e., s.32.

[111] A.g.e., s.35.

[112] Challaye, Felicien, Dinler Tarihi, çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık, İstanbul, 1994, Ölüler Kitabı'nın CXXV. bölümü, s.37-38.

[113] Meriç, Cemil, Cemil Meriç ile Söyleşi, Cogito, sayı: 32, 2002.

[114] A.g.d.

[115] Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Y., İstanbul, s.589.

[116] Akçura, Yusuf, Türkçülüğün Tarihi, Kaynak Y., İstanbul, 1988, s.39.

[117] Berkes, a.g.e., s.278.

[118] A.g.e., s.279. Bir de düzeltmesi var, Cahun'un Müslümancı yerine Türkçü demiş olduğunu öğreniyoruz.

[119] A.g.e., s.279.

[120] A.g.e., s.596.

[121] Timur, Taner, *Batı İdeolojisi, Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz,* Yapıt, sayı: 5. Haziran-Temmuz, 1985.

[122] Akçura, a.g.e., s.41.

[123] Basalel, Yusuf, Yahudi Tarihi, İstanbul, 2000, s.84.

[124] A.g.e., s.85.

[125] Groepler, Eva, *Anti-Semitizm*, çev: Süheyla Kaya, Belge Y., İstanbul, 1999, s.192-193.

[126] Akçura, a.g.e., s.41.

[127] Berkes, a.g.e., s.281

[128] A.g.e., s.591.

[129] A.g.e., s.592.

[130] A.g.e., s.597.

[131] Koestler, Arthur, *Onüçüncü Kabile/Hazar İmparatorluğunun Mirası*, çev: Belkıs Çorakçı, İstanbul, s.168.

[132] Basalelel, a.g.e., s.81.

[133] Parvus Efendi, Türkiye'nin Mali Tutsaklığı, çev. Muammer Sencer. May Y., İbt., 1977, s.269 ve sonrası.

[134] A.g.e., s.277.

[135] Berkes, a.g.e., s.462. Parvus'un Alman Dış işleri Bakanlığı ile operasyonu hakkında bakınız: s.616.

[136] A.g.e., s.616.

[137] Rodrıgue, Aron, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, çev. İbrahim Yıldız, Ayraç Y., Ank., 1997, s.191.

[138] Basalel, a.g.e., s.94.

[139] Ülken, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Selçuk Y., İst., 1966, s.100.

[140] Akçura, a.g.e., s.35.

[141] Rodrıgue, a.g.e., s.190.

[142] Goloğlu, Mahmut, İttihatçılar ve Masonlar, Gür Y., İst., 1991, s.188. Bu tartışmaların tutanakları Osmanlı'nın Son Döneminde Türkçülük ve Siyonizm'in içindedir. Fabrika, sayı 58.

[143] A.g.e., s.203-204.

[144] A.g.e., s.190.

[145] A.g.e., s.206.

[146] A.g.e., s.62.

[147] Rodrıgue, a.g.e., s.247.

[148] Yetkin, Çetin, Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler, Gözlem Y., İst., 1996, s.169

[149] Galanti, Avram, Türklük İncelemeleri, Yeditepe Y., İst., 2005, s.20-21.

[150] A.g.e., s.146.

[151] Ülken, a.g.e., s.333.

[152] Milliyet, 31 Ocak 2005.

[153] Oğuz Çetinoğlu, www.orienternet.de.

[154] A.g.y.

[155] A.g.y.

[156] Tekinalp, Munis, Kemalizm, Toplumsal Dönüşüm Y., İst., 1998, s.16.

[157] A.g.e., 176.

[158]Çetinoğlu, A.g.y.

[159] Ülken, a.g.e., s.494.

[160] A.g.e., s.585.

[161] Cogito, sayı: 32. 2002. Gerisi ise şöyle: "Talat Paşa, yukarıda değinilen bağlamda hem masonluğu hem de ilişkide olduğu çevreler açısından modernleşme/milliyetçilik sürecinde çok önemli sembollerden birisi. 3 Mart 1909'da İstanbul'da, Tokatlıyan Otel'de Mason Yüksek Şurası için bir toplantı yapılıyor. Toplantıya o anda 33. dereceye ulaşmış 12 mason katılıyor. Bu 12 kişi kıdem sırasına göre 1'den 12'ye kadar sıralanıyor. 1 Numara'daki kişinin adı Mehmet Talat Sai, o esnada İttihat ve Terakki Merkezi Umumisi Reisi ve milletvekili. Ondan önce de Alyans İsrael'de Türkçe öğretmenliği yapıyor. O zamanlar bu isimle tanınıyor ve daha sonra tarihe Talat Paşa olarak geçecektir...

Talat Paşa, İttihat Terakki'nin sivil kanadının lideridir. Bu örgüt ustası, İttihat Terakki'nin temel yapı taşlarının oturtulması ve Cumhuriyet'e kadar uzanan tarihsel süreçte devlete katkılarıyla önemli bir konumdadır. Edirne'de bulunduğu sıralarda Musevilerle kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin örgüte taşınması, ideolojik alan başta olmak üzere, İttihat Terakki'yi derinden etkilemiştir. Etkileri günümüze kadar uzanan, Türkiye-Museviler, siyonist örgütler, İsrail -Türkiye ilişkilerinin temelleri İttihatçıların bu güçlü adamının izlerini taşır.

Aliya, Erez İsrael'e yani Nil'den Fırat'a kadar olan, vadedilmiş Kenan ülkesi topraklarına göç demektir. Bu topraklara gelene "ole", yani yükseğe çıkmış deniyor. Çünkü bu topraklarda yaşamak bir farz, dinî bir vecibe... Talat Paşa hem mason hem de Bektaşi. Halifebaba Turgut Koca'nın geriye bıraktığı önemli belgeden bunu bir kez daha öğreniyoruz. Talat Paşa, Edirneli; ancak hiç kuşkusuz Selanik ile çok yakın bağı var...

Gençliğindeki intihar girişiminin izini ömür boyu taşıyacak olan M. Ziya Gökalp, Diyarbakırlı. Dedesi, yörenin ünlü fikir insanlarından birisi. Gökalp'i çok etkileyen babası Tevfik Efendi; memur, vilayetin resmî gazetesinin müdürlüğünü yapmış, istatistiki salname yazmış, Diyarbekir Tarihi isimli bir kitabı var; en son görevi de nüfus işlerini idare etmek. Annesi Zeliha Hanım da eşraftan bir ailenin kızı. (Ali N. Göksel, Ziya Gökalp : Hayatı-Eserleri, Aktaran: Mehmet Karakaş, Türk Ulusçuluğunun İnşası, s.166) Namık Kemal ile Nazım Hikmet akrabadır. Bunu açacağız. Ahmet Mithat, Namık Kemal ve Ziya Gökalp'in ortak bir paydaları da hepsinin mason olmasıdır. Ahmet Mithat Efendi'nin bir de Melami olduğunu biliyoruz. (Toplumsal Tarih, Ocak 2002) Yasemin

Pirinççioğlu'nun dedesi Arif Fevzi Pirinççioğlu'nun babası ile Ziya Gökalp'in annesi kardeş. Arif Fevzi Bey, Ziya Gökalp'in dayısının oğlu. Anlatıma göre, Arif Fevzi'nin babasının kız kardeşlerinden, diğer üç kız kardeşten olan çocukların birisi Cahit Sıtkı Tarancı, diğerleri Ziya Gökalp ve Süleyman Nazif. Demek ki, Cahit Sıtkı, Süleyman Nazif ve Ziya Gökalp'in üçü teyze çocukları. Yasemin Pirinççioğlu'nun annesinin, geçenlerde ölen Halide Edip'in asistanı da olan Hayrunisa İnci Hanım'ın teyzesi Selçuk Yaşar'ın annesi. Yani, Hayrunisa İnci Hanım'la, Selçuk Yaşar teyze çocukları. Hayrunisa İnci Hanım yakın zamanlarda vefat etti ve Teşvikiye'den kalkan cenaze Zincirlikuyu'ya gömüldü. ( )

Pirinççioğlu'nun anlattıklarında ismi geçen Vefik Pirinççioğlu, Varlık Vergisi'nin başındaki kişi.

Dönemin etkin dergisi Yeni Mecmua'da Moiz Kohen'le (Tekin Alp) birlikte yazan Ziya Gökalp, dönemin ideolojisini yansıtan solidarizmin (dayanışmacılık, bağlılık) de yine Moiz Kohen'le birlikte yerli versiyonunun en büyük teorisyenleri. Ziya Gökalp'in kıymeti haiz olarak gördüğü ve en çok methiyeler düzdüğü kişiler de Talat Paşa ve Mustafa Kemal. Yazan: gokyuzu, 27 Nisan 2003 (www.f27.parsimany.net).

[162] Geçtiğimiz günlerde bir gazetemiz, elinde ölçü aletiyle kafatası ölçmeye çalışan Nihal Atsız'ın kafatası ölçülerinin Türk çıkmadığını haber verdi. Ancak ne yazık ki "ne çıktığını" öğrenme şansımız olmadı. Türk değilse, başka bir "ırk" olmalıdır.

[163] Yazının orijinal başlığı "Siyonizm ve Osmanlı"dır. Başlık bize aittir.

[164] Copernikus, Nicolaus, Gökcisimlerinin Dönüşleri Üzerine, İst., 2002, s. 44.

[165] Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İst.1990, s.16-17.

[166] Kant, Immanuel, Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena, Ank., 1983, s.4.

[167] Kant, Immanuel, Pratik Aklın Eleştirisi, Ank., 1980, s.150.

[168] Günümüzde... ag.e. s.16.

[169] Marx-Engels, Alman İdeolojisi, Ank., 1987, s.30.

[170] Hegel, Gerg Wilhelm Friedrich.Tarihte Akıl, İst., 1995, s.159.

[171] Leartios, Diogenes, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, İst., 2004, s.16.

[172] Marx-Engels, a.g.e, s.44-45.

[173] A.g.e., s.45.

[174] Marcuse, Herbert, Us ve Devrim/Hegel ve Toplumbilimin Doğuşu, İst., 1989, s.202.

[175] Collingwood, R.G, *Tarih Tasarımı*, İst., 1990, s.95.

[176] Marx-Engels, a.g.e., s. 49.

[177] Gökdemir, Orhan, *Felsefi Aklın Eleştirisi*, İst., 1997, s.43.

[178] Marx-Engels. A.g.e. s.20.

[179] Gökdemir, Orhan, İnsan ve Doğa/Ölen Bir İdeoloji Üzerine İncelemeler, İst, 1994, s.49-50.

[180] Marx-Engels, a.g.e., s.123.

[181] Marx-Engels. *Kutsal Aile*, Ank., 1976, s.61.

[182] Gökdemir, *Felsefi*... a.g.e., s.41.

[183] Svoronos, Nikos, Çağdaş Helen Tarihine Bakış, Belge, İst., 1988, s.27.

[184] A.g.e., s.28.

[185] A.g.e. s.29.

[186] A.g.e. s.34.

[187] Ortaylı, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Alkım, İstanbul, 2005, s.15.

[188] Bernal, Martin, *Kara Atena*, çev.Özcan Buze, Kaynak, İst., 1998, s.465.

[189] Ortaylı, a.g.e., s.49.

[190] A.g.e, s.23-24.

[191] Bernal, a.g.e., s.335.

[192] A.g.e., s.350-351.

[193] A.g.e., s. 351.

[194] A.g.e., s.351-352.

[195] A.g.e., s.352.

[196] A.g.e. s.353.

[197] Küçük, Yalçın, *Aydın Üzerine*, Tekin, İst., 1984, C.1, s.202.

[198] Ortaylı, a.g.e., s.33.

[199] A.g.e., s.49.

[200] İslam Ansiklopedisi, Mehmet Ali Paşa, Şinasi Altındağ.

[201] Mustafa Nuri Paşa. Netayic ül-Vukuat, Cilt III-IV, TTK, Ankara, 1987, s.265.

[202] İ.A., Mehmet Ali Paşa.

[203] Mustafa Nuri Paşa. a.g.e., s.266.

[204] A.g.e., s.279.

[205] "Vahhabilere karşı Hicaz'a ordu yollayacağı gün, alayda bulunmak üzere Mısır'daki bütün kölemen beylerini kaleye davet etti. Daha önceden hazırladığı askerleri, ansızın bunlar üzerine saldırtıp bir anda birkaç yüz Mısırlı emiri ve ileri gelenleri öldürttü. Çevrede ve Mısır'ın başka yerlerinde bulunan, bunun gibi kişileri de ele geçirip öldürttü… Böylece Mısır'daki kölemen ocağı toptan söndü. Sadece bu son saldırıda, binden çok Çerkes bahadırı yok edildi.", Netayic-ül Vukuat, s.267.

[206] İ.A., Mehmet Ali Paşa.

[207] A.g.a.

[208]Mehmet Ali'nin.

[209] A.g.a.

[210] İngiltere'nin sonunda galip geldiği bu savaş, Osmanlının kaybettiği topraklara yeniden kavuşması ve Mısır ordusunun 18 bin kişiye indirilerek savaş kabiliyetini kaybetmesi ile son buldu.

[211] İ.A., Mehmet Ali Paşa.

[212] A.g.a.

[213] A.g.a.

[214] A.g.a.

[215] Timur, Taner, Osmanlı Çalışmaları- V, Ankara, 1989, .s.186.

[216] Rusya, Avusturya ile bir antlaşma yaptıktan sonra, 1812 tarihli Bükreş Antlaşmasının yürütülmesi şekline itiraz ederek, Babıali'ye bir ültimatom verdi. 7 Ekim 1826 tarihinde Rusya ile güçsüz Osmanlı arasında Akkerman Antlaşması imzalandı. Bu Antlaşmaya göre Sırbistan'ın muhtariyeti onaylanacak ve bir anayasa verilecek, Eflak ve Buğdan'a, Rusya'nın onayı alınarak, yerli beylerden bir voyvoda atanacak, Rumeli ve Kafkasya sınırlarında Rusya lehine bazı düzeltmeler yapılacak ve Rus ticaret gemilerine Osmanlı denizlerinde serbest dolaşma hakkı verecekti.

[217] Mustafa Nuri Paşa. a.g.e., s.259.

[218] Timur, a.g.e., s.182.

[219] Clogg, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İletişim, İst.,1997, s.11-12.

[220] Nakracas, Georgios, Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni, çev. İbram Onsunoğlu. Kitabevi, İst., 2005, s.50.

[221] A.g.e., önsöz.

[222] Clogg, a.g.e., s.35.

[223] Küçük, a.g.e., s.170.

[224] Rodrıgue, Aron, *Türkiye Yahudilerinin Çağdaşlaşması*, çev. İbrahim Yıldız, Ayraç, Ankara, 1997, s.44.

[225] Groupler, Eva, İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler, çev.Süheyla Kaya, Belge. İst., 1999, s.19.

[226] Groupler, a.g.e., s.19.

[227] A.g.e., s.18.

[228]*Yunan Toplumunda Yahudi Düşmanlığı*, SAEMEK-Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi, (Saemk.org)

[229] A.g.s.

[230] A.g.s.

[231] Groupler, a.g.e. , s. 29-30.

[232] SAEMEK, a.g.s.

[233] A.g.s.

[234] Timur, a.g.e., s.32.

[235] SAEMEK, a.g.s.

[236] Lorewe, Heinrich, *Türkiye'nin Doğusunda Yahudiler*, İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler içinde, s.58.

[237] Benbassa, Esther-Rodrıgue, Aron, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, çev. Ayşe Atasoy, İletişim, İst., 2003, s.135.

[238] A.g.e., s.153.

[239] A.g.e., s.198.

[240] Galanti, *Avram, Türkler ve Yahudiler*, Tan Matbaası, İst., 1947, s.38.

[241] SAEMEK, a.g.s.

[242] A.g.s.

[243] Groupler, a.g.e., s.18.

[244] A.g.e., s.36.

[245] Rodrigue, a.g.e., s.43.

[246] A.g.e., s.45.

[247] SAEMEK, A.g.s.

[248] Timur, a.g.e., s.239.

[249] SAEMEK, a.g.s., "Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rumlar ve Ermeniler, XIX. yüzyılın sonundan itibaren, Yahudilere karşı tutumlarını öylesine sertleştirmişlerdir ki Yahudilerin yeni sinagoglar inşa etmelerine bile karşı çıkmışlardır. Mesela, 1899'da Haydarpaşa'da bir sinagog inşasına başlanması üzerine, Rumlar büyük bir nümayiş düzenleyerek inşaatı durdurmaya çalışmışlar; fakat Sultan Abdülhamid, bölgeye Selimiye kışlasından askeri birlikler sevkederek, göstericileri dağıttırmıştır.

Çorlu Eşkanaz Yahudi cemaati lideri, 1902'de Alliance Israelite Universelle merkezine gönderdiği bir mektupta, kentteki Rumların Yahudilere karşı takındıkları tutumdan şu sözlerle yakınmaktadır: 'Trakya'nın diğer yerlerinde olduğu gibi, bizim kentimizde de fanatik Rumlar, gerçek Hıristiyanlığın ruhuna aykırı olarak Judas Iscariote'nin [Hz. İsa'yı Romalılara ihbar ettiğine inanılan Yahudi (13. Havari)] resmini yapmakta ve bu resmi kutsal cumartesi akşamları yakmaktadırlar. Tarihteki Yahudileri canlandırdığına inandıkları ağaç ve bezden bir kuklayı da aynı biçimde, cahil ve fanatiklerden oluşan bir grubun önünde aleni biçimde ateşe vermektedirler. Bu kişilere kiliselerde, İsa›nın acı çekmesine neden olanların Yahudiler olduğu yönünde hikâyeler anlatılmaktadır. İki cemaat arasında yeni düşmanlıklar yaratmamak için bugüne kadar bir şikâyette bulunmadık. Ancak bu fanatiklerin çılgınlıkları arttı. Biz alevleri görüyoruz ve Yahudilere karşı nefret çığlıklarını duyuyoruz… İzmir Eyaleti Valisi Mehmet Kamil Paşa›nın, 1859›da Babıali'ye yolladığı bir belgede, İzmir›deki Rumların diğer gayrimüslim ahaliye ve özellikle Yahudilere karşı uygunsuz davranışlar içine girdikleri yazılmaktadır. Vali, Rumların kutsal günlerini ve Yunanistan›ın bağımsızlığını kazanma yıl dönümünü bahane ederek Yahudilere saldırılarını daha da yoğunlaştırdıklarını, böyle hareketlerde bulunanlara müsamaha edilmediğini ve olaylara karışan bazı Rumların tutuklandıklarını bildirmektedir.

1891'de Zaptiye Nezareti›nce yazılan bir belge İstanbul Rumlarının Yahudi karşıtı eylemlerinden birini ortaya koymaktadır. Belgeye göre Büyükdere Rumları, Paskalya döneminde; Yahudileri tasvir eden resim ve kuklalar yapmış, bunları pazar gibi ahaliye açık yerlerde gezdirmiş, Yahudilere hakaret etmiş ve bu resimle kuklaları yakmışlardı. Bu durumun Rum ve Yahudi cemaatleri arasında nefreti körüklediği ve Hahambaşının da

durumdan şikâyetçi olduğu ifade edilen belgede, böylesi durumlara meydan verilmemesi için her türlü önlemin alındığı kaydedilmektedir.

Yine 1891'de Zaptiye Nezareti'nce kaleme alınan bir başka belgeye göre de, Yunanlıların baskı ve saldırılarına maruz kalan Korfu Adası Yahudileri'nden 65 kişinin İstanbul'a kaçtıkları bildirilmektedir. Söz konusu belgede ayrıca, Yunanlıların davranışlarından zarar gören 8000 kadar Yahudinin de, başta İskenderiye olmak üzere çeşitli yerlere göç etmek zorunda kaldığı ifade edilmektedir… 2 Nisan 1891'de Roubina Sardas adlı genç bir Yahudi kızın cesedi, Korfu Sinagog'unun yakınlarında bulundu. Polylas'ın gazeteleri, derhal kızın aslında bir Hıristiyan olduğu ve Yahudilerin onu, kanını ayinlerinde kullanmak için öldürdüğü şaiyasını yaymaya başladılar. Bunun üzerine, Ortodoks Rumlar Yahudi mahallelerine ve Yahudilere karşı saldırıya geçtiler. Paskalya boyunca süren saldırılarda çok sayıda Yahudi öldürüldü. Hükümet olaylara, ancak başladıktan bir ay sonra müdahale etti. Olaylardan önce 271 kişiden oluşan Zante'deki Yahudi cemaati, 30 kişi kalmıştı. Korfu ve Zante'den Osmanlı Devleti'ne ve Batı Avrupa ülkelerine yoğun bir göç yaşandı. 1891 olaylarıyla İyonya büyük ölçüde Yahudilerden temizlendi."

[250] A.g.s.

[251] A.g.s.

[252] Umar, Bilge, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Bilgi, İst., 1974, s.322.

[253] A.g.e., s.324.

[254] Clogg, a.g.e., s.11-12.

[255] SAEMEK, a.g.s.

[256] A.g.s.

[257] Augustinos, Gerasimos, Küçük Asya Rumları, çev.Devrim Evci, Ayraç, Ankara 1997, s.42-43-44.

[258] A.g.e., s.44-45.

[259] Berber, Engin, Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Ayraç, Ankara, 1997, s.23.

[260] A.g.e., s.24.

[261] "ZAHAROFF, SIR BASIL [Zaharoff, Sir Basil] (Basileios Zacharias), 1850-1936, international financier and munitions manufacturer, b. Anatolia, Turkey, probably of Greek-Russian parents, educated in England. His name is best known in connection with the Vickers-Armstrong munitions firm, of which he was director and chairman. For his services to the Allies during World War I, Zaharoff was knighted by George V and decorated by the French government. He was, however, popularly known as the "mystery man of Europe" and was accused of fomenting warfare and of secret political intrigue through his association with European statesmen, notably Lloyd George, and through his reputed holdings in Krupp, Skoda, and other munitions firms."

[262] Sorokin, Pıtırım Aleksandroviç, Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri, çev. Mete Tunçay, Göçebe, İst., 1997, s. 72-73.

[263] Clogg, a.g.e., s.11-12.

[264] A.g.e., s.54.

[265] A.g.e., s.11-12.

[266] Ortaylı, a.g.e., s.75. dipnot.

[267] Svoronos, a.g.e., s.27.

[268] Milas, Herkül, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar*, İletişim, İst..,2004, s.166.

[269] A.g.e., s.167.

[270] Sadi, Kerim, Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Devri ve Tarihi Maddecilik, İst., 1962, s.18.

[271] Ortaylı, a.g.e., s.79.

[272] A.g.e., s.81.

[273] A.g.e., s.79.

[274] Siyah ve Afrika merkezli tarih bilimi üzerine iyi bir inceleme yapılması açısından aşağıdaki kaynağa bakınız: "Bibiliographic Essay", s. 309-332, Black Folk Here and There, vol. I by St. Clair Drake. Los Angeles: Center for Afro-American Sudies (1987). Mary Lefkowitz, Afrika merkezli araştırmalarını son derece ilginç sonuçlar aldıkları geleneksel araştırma yöntemi ile birleştiren genç araştırmacılarla çalışmaz. Örneğin bkz. Thomas M. Scott, Egyptian Elements in Hermetic Literature, Th.D. Harvard 4/18/1987 (U.M.I., 1991. 3058) and Mauluna N. Karenga, Maat, The Moral Ideal in Ancient Egypt: A Study in Classical African Ethics, Ph.D. U.S.C. 1994. (U.M.I.1994.9601000).

[275]Eudoxos'un Mısır'ı ziyaret ettiği tarihe dair fikir birliği ile bkz. Christian Froidefond, Le mirage egyptien dans la litterature Grecque d'Homere a Aristote Aix en Provence. Publications universitaires des lettres et sciences humaines. 1971. p. 270.

[276] Carl J. Richard, The Founders and the Classics: Greece Rome and the American Elightenment. Cambridge, MA: Harvard U.P. (1994) p. 234. Yunan hayranlığının devam ettiği, "demokrasi" ve "demokrat" kelimelerinin son derece saygın hale geldiği 1820'lerin sonuna kadar radikaller Roma terimini kullanmaya devam ettiler.

[277] Richard, s. 241.

[278] Yunan hukukunun Mısır hukukundan alındığına dair eski inanç için bkz. Aristotle, The Politics VII.10.

[279] Diodoros burada yanılmış olabilir ve Peisistratos tarafından Atina'ya getirilen hukuk sisteminin Mısır ile yakın benzerlikler taşımasına rağmen, Mısır modelini getirmiş olması güçlü bir olasılık değildir.

[280] Bkz. Aristide Theodorides, "The Concept of Law in Ancient Egypt", s. 291-322, John Harris (ed.), The Legacy of Egypt. Oxford: Oxford U.P. p. 319. Sorunlar ve olası çözümler için bkz. Bernal, "Phoenician Politics and Egyptian Justice in Ancient Greece," s. 241-261, Kurt Raaflaub (ed.), Anfänge politischen Denkens in der Antike, München: Schriften des Historischen Kollegs Kolloquien 24. p. 259.

[281] Bkz Heinrich Doerrie, Der Platonismus in der Antike: II, der hellenistische rahmen des kaiserzeitlichen Platonismus. Stuttgart, (1990). p.429. n.13. and Jonathan Barnes,"The Hellenistic Platos", Apeiron 24 (1991) p.118.

[282] Apollodoros, II.1. and Pausanias, II.16.2.

[283] Herodotos, II.49.2 and 50.1.

[284] Tahminime göre Yunanca kelime dağarcığının dörtte biri Mısır'dan, sonrasında da %15-20 civarı kadarı Batı Sami dillerinden gelir.

[285] Ne Korece ne de Japonca morfoloji ve fonetik olarak Çinceden önemli ölçüde etkilenmemiştir. Herhangi bir dilde konuşanların, esas sözel yapıları kullanmayı bırakmadan çok önce kelime dağarcığından vazgeçmeleri normaldir. Bu ışıkta Aryan modelinin dilbilimsel şeması nispeten daha olağandışıdır. Helen atalarının, sözde Hint-Avrupa dilli fatihleri geldikten sonra kendi morfoloji ve fonetiklerini terk etmekle birlikte, kelime dağarcıklarının büyük bir bölümünü muhafaza etmişlerdir. 20. Yüzyılın ortası ve sonlarındaki dilbilimciler, olağandışı bir dilbilimsel bir ilişki formunu önermeleri söz konusu olamazdı.

[286] Detaylandırmak gerekirse, Anglosakson kelimesi bishop yerine bisceop olarak okunur.

[287] Bkz. Perry Anderson, "The Myth of Hellenism," The Guardian, 3/13/87; Sir Edmund Leach, "Aryan Warlords in their Chariots," The London Review of Books, 2/4/87, p. 11; Michael Vickers, Antiquity 61: 480-81 (Nov. 1987); Martha Malamud, Criticism vol.1 (1989) 317-22; ve daha birçok kaynak.

[288] Bu arada, iki korunaklı liman için kullanılan Salamis isimli yerin, açık bir şekilde Sami kökeni var. Salaam/shalom kelimesinin anlamı "huzur" ve "güven"dir, örneğin Tanzanya'daki "Huzur Evi" anlamına gelen, modern Dar es Salaam.

[289] Artık kullanılmayan ve Loeb serisine ait C.E. Bennet çevirisi, Horace: Odes and Epodes p. 25.

[290] Bkz. Ellen Messer-Davidow, "Manufacturing the Attack on Liberalized Higher Education," Social Text Fall (1993) 40-80. Christina Hoff Summers'ın akademik feminizm üzerine saldırıları için iki vakıftan fon desteği almıştır. John K. Wilson, The Myth of Political Correctness: The Conservative Attack on Higher Education, Durham: Duke University Press (1995) pp. 26-27.

[291] Bkz. Wilson, pp. 1-30.

[292] NAS için yapılan müsrif fon desteği için bkz. Messer-Davidow, p. 63 and Wilson p. 27.

[293] Misal oluşturması açısından, örneğin kitap Helenist ve Eski Mısır bilimcilerin eleştirilerine yer verirken, Mısır – Ege bölgesi uzmanlarına yer vermemiştir. John Ray ve Stanley Burstein gibi araştırmacılar aşağıdaki makaleyi değerlendirmişlerdir: Black Athena, Times Literary Supplement 18/10/91 pp. 3-4, and Classical Philology 88.2 (4/93) p. 157-162. Ve birçok konuda hemfikir olmamakla birlikte, çalışmamı ciddiye almışlardır. Bu Black Athena Revisited makalesinde yer almamakla birlikte, diğer yandan Tunç Devrinde Mısır – Ege ilişkileri üzerine uzman olan Amerikalı Eric Cline katkı sağlamak için davet edilmiştir. Ancak o da Ray ve Burstein ile aynı tavrı ortaya koyduğundan, editörler hazırladığı beş altı sayfa için 520 sayfalık kitapta yer kalmadığına karar vermişlerdir.

[294] Bkz. Black Athena I pp. 281-399.

[295] Bkz M-C. Chamla, "Les hommes des Sepultures proto-historiques et puniques d'Afrique du Nord I (Algerie et Tunisie) L'Anthropologie 79 (1975); p. 659-692 and II 80 (1976): 75-116, p.97. Madeni paralar için, bkz. F. Snowden, Blacks in Antiquity: Ethiopians in the Greco-Roman Experience. Cambridge, MA: Harvard University Press. (1970) pp. 70-71.

[296] Academic Questions (Summer 1994) p. 7.

[297] The Egyptian Hermes. Cambridge: Cambridge University Press (1986) p. xv. Brian Copenhaver describes the same scholarly shift in more detail, in his Hermetica: The Greek Corpus Hermeticum and the Latin Asclepius in a New English Translation, with notes and introduction. Cambridge University Press (1992) pp. lvi-lviii.

[298] Referanslar için bkz. Black Athena, I p.465 n.53.

[299] Bkz. R. Jasnow and Karl-Th. Zausich, "A Book of Thoth?" (paper given at the 7th International Congress of Egyptologists: Cambridge, 3-9 September 1995).

[300] "Historical References in the Hermetic writings," Transactions of the Third International Congress of the History of Religions. Oxford I (1908) pp. 196-225 and Personal Religion in Egypt before Christianity. New York: Harpers (1909) pp. 85-91.

[301] Bu konuyla ilgili benim değerlendirmem için bkz. Black Athena I p. 465. n. 48.

[302] B.H. Stricker Die egyptische Mysterien Pap. Leyden T. 32 Oudheidkundige Mededelingen uit het Ryksmuseum van Oudheden te Leiden, vols. 31 & 34 and Max Guilmot Les inities et les rites initiatiques en Egypte ancienne. Paris: Lafont (1977) pp. 95-175.

[303] J. Gwyn Griffiths, The Isis Book (Metamorphoses, Book xi). Leiden: Brill (1975) p. 31.

[304] Bkz. Anthony Snodgrass, The Dark Age of Greece: An Archaeological Survey of the Eleventh to the eighth centuries BC. Edinburgh: Edinburgh University Press (1971) pp. 116-117.

[305] Bkz. Foucart Les mysteres d'Eleusis. Paris: A. Picard (1914). Konuyla ilgili, pers. comm. Kevin Clinton Autumn 1988.

[306] "Sur la patrie et les peregrinations de Demeter," Revue des Etudes Grecques, XL, 1927, pp. 330-69, p.324.

[307] "Mystery, Myth and Magic," in The Legacy of Egypt, 2nd ed., pp.138-169, p. 152.

[308] La Religion egyptienne dans la pensee de Plutarque. Paris: Belles Lettres (1976) p. 9.

[309] Bkz. H. Frankfort, The Cenotaph of Seti I at Abydos, London (1933), Egypt Exploration Society no. 39; and Guilmot pp. 100-103.

[310] Pierre Montet, La vie quotidien au temps des Ramses, Paris 1946 pp. 298-300; and Guilmot pp.124-5.

[311] "Stele de Baki", Turin no 156, pub. A. Varille, Bulletin de l'institut français d'archeologie orientale 54 (1954) p. 131-132.

[312] A.H. Gardiner, "The House of Life," Journal of Egyptian Archaeology 24 (1938): p. 157-179.

[313] P. Derchain, Le Papyrus Salt 825 (B.M. 10051): rituel pour la conservation de la vie en Egypte. Academie Royale de Belgique, Classe des Lettres Memoires 58 (1965) p.57. İddiaların mantıklı değerlendirmeleri için bkz. Marshall Clagett, Egyptian Science: I, Knowledge and Order. Philadelphia: American Philosophical Society (1989) pp.1-46.

[314] Bernal, "Animadversions on the Origin of Western Science," Isis 83 (1992): 596-607; Palter, "Black Athena, Afrocentrism and the History of Science," History of Science 31 (1993): 227-287; Bernal, "Response to Robert Palter," History of Science 32 (1994): 445-464; and "Palter Answers Bernal," History of Science 32 (1994): 464-468.

[315] Newsletter of the International Study Group on the Relations Between the History and the Pedagogy of Mathematics 35 (1995): 10.

[316] Bkz. Isocrates, Bousiris 28 and Cicero Tusculanae Disputationes V. 3.9. See also Black Athena I, p. 104, Anthony Preus, Greek Philosophy: Egyptian Origins, Research Papers on the Humanities and Social Sciences, III (Binghamton, 1992-1993); and Christos Evangeliou, When Greece Met Africa: The Genesis of Hellenic Philosophy, Binghamton: Institute of Global Studies 1994. Evangeliou, modern, klasik araştırmacılar ile Platon ve Aristo gibi antik düşünürler arasında keskin farklılığı vurgular ve eskiler lehine sonuca varır, s. 26-29.

[317] George G. M. James, Stolen Legacy: Yunan Felsefesinin kurucuları Yunanlılar değil, genel olarak Mısırlı diye bilinen Kuzey Afrikalılardır. San Francisco: Richardson (1976), 75. Preus, p. 8.

[318] Erik Hornung, Conceptions of God in Ancient Egypt: The One and the Many, trans. John Baines (Ithaca, 1982), 66-67.

[319] Preus p. 8.

[320] "Popper on Science and the Presocratics," Mind 69 (1960) pp. 326-327

[321] Bkz. Black Athena I, pp. 16-172.

[322] University of California Press (1951).

[323] Heinrich von Staden, "Affinities and Elisions: Helen and Hellenocentrism," Isis 83 (1992) p. 584.

[324] Life of Apollonius of Tyana 3.32.

[325] Hermetica 16, 1-2. Copenhaver, p. 58. Bu kaynak yazarların Yunan değil, Mısırlı olduğunu söyler.

[326] Bkz. Philo "Phoenician History" in Felix Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker 3.C 813.10. See Albert I. Baumgarten, The Phoenician History of Philo of Byblos: A Commentary, Leiden: Brill (1981) p. 19.

[327] Tatian I.1, and 40, ed. Miroslav Marcovitch, Tatiani Oratio ad Graecos, in Patristische Texte und Studien. Berlin: De Gruyter, (1995) pp. 7 and 72.

[328] Stromateis, I.87.2 ve geri kalan tüm kaynaklarda. Ayrıca bkz. Daniel Ridings: The Attic Moses: The Dependency Theme in Some Early Christian Writers, Gothenburg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1995. p.223.

[329] Bu konuda araştırmak için bkz. Bernal, "Response to Robert Palter," History of Science 32 (1994) p. 11.

[330] Bkz. Richard Gillings, Mathematics in the Time of the Pharaohs. New York: Dover (1972).185-193.

[331] Bkz. James Williams, Fundamentals of Applied Dynamics. New York: Wiley (1996) p.30. Bkz. Black Athena I, pp. 75-169.